

Anatole France
A pingvinek szigete

Fordította
BÖLÖNI GYÖRGY

A jegyzeteket
SZÁVAI JÁNOS
készítette

TARTALOM

ELŐSZÓ

ELSŐ KÖNYV
A PINGVINEK EREDETE

MÁSODIK KÖNYV
AZ ŐSIDŐK

HARMADIK KÖNYV
A KÖZÉPKOR ÉS A RENAISSANCE

NEGYEDIK KÖNYV
A MODERN IDŐK
TRINCO

ÖTÖDIK KÖNYV
A MODERN IDŐK
CHATILLON

HATODIK KÖNYV
A MODERN IDŐK
A NYOLCVANEZER KÖTEG SZÉNA ÜGYE

HETEDIK KÖNYV
A MODERN IDŐK
MADAME CÉRÈS

NYOLCADIK KÖNYV
A JÖVENDŐ IDŐK

JEGYZETEK

ELŐSZÓ

Bár látszólag sokféle szórakozás csábít, csak egyetlen célnak élek. Egy nagy terv megvalósítása köti le minden erőmet. Megírom a pingvinek történetét. Dolgozom rajta szorgalmasan, és a gyakori, néha leküzdhetetlennek látszó nehézségek nem fognak eltántorítani.

Föltúrtam a földet, hogy e nép eltemetett emlékeit fölfedezzem. Az emberek első könyvei kövek voltak. Tanulmányoztam a köveket, melyek a pingvinek primitív évkönyveinek tekinthetők. Az óceán partján feltártam egy még meg nem bolygatott őskori temetkezőhelyet; szokás szerint pattintott kőből való fejszéket, bronz kardokat, római pénzeket találtam és egy húsz sou-s pénzdarabot I. Lajos-Fülöp francia király képével.

A történelmi időkre vonatkozólag nagy segítségemre volt Johannes Talpának, a beargardeni monostor szerzetesének krónikája. Bőségesen merítettem belőle, mert más forrás egyáltalában nem található a pingvinek korai középkori történelmére vonatkozólag.

A XIII. századtól kezdve már gazdagabbak vagyunk, gazdagabbak, de nem szerencsésebbek. Történelmet írni különösen nehéz. Sohasem tudjuk biztosan, hogyan történtek a dolgok, és a történetíró zavara egyre csak növekszik, amint halmozódnak az adatok. Ha egy eseményről csak egy tanúságtétel van, elfogadjuk csaknem habozás nélkül. A zavar akkor kezdődik, mikor két vagy három tanú adja elő az eseményeket, mert a tanúvallomások mindig ellentmondók, és sohasem egyeztethetők össze.

Kétségtől néha igen erős tudományos érvek szólnak amellett, hogy az egyik tanúbizonyoságnak kedvezzünk a másikkal szemben. De ezek az érvek sohasem elég erősek ahhoz, hogy legyőzzék szenvedélyeinket, előítéleteinket, érdekeinket és azt a szellemi felületességet, mely minden komoly embernél közös. Ennek következtében a tényeket állandóan elfogultan vagy felületesen adjuk elő.

Több hazai és külföldi archeológus és paleográfus tudósnak bevallottam, hogy milyen nehézségeket tapasztaltam a pingvinek történetének írásánál. És túrnöm kellett megvetésüket. Szánakozó mosollyal néztek rám, mintha azt mondták volna: „Hát mi történelmet írunk? Vajon megpróbáljuk-e kihámozni egy szövegből vagy adatból az élet vagy az igazság legkisebb parányát? Mi tisztán és egyszerűen szöveget adunk. Ragaszkodunk a betűhöz. Csak a betű kézzelfogható és megbecsülésre méltó. A szellem nem; az eszmék szeszélyesek. És nagyon hívságos dolog történelmet írni: ahhoz fantázia kell!”

Ezt olvastam ki a paleográfia mestereinek a szeméből és mosolyából, és beszédük alaposan elbátortalanított. És egy napon, amikor a pecsétan egy kiváló tudósával folytatott beszélgetés után még a rendesnél is jobban elkeseredtem, egy ötletem támadt, s így elmélkedtem:

- Mégis vannak történetírók; fajtájuk korántsem veszett ki teljesen. A szellemi tudományok akadémiajában tartogatnak ötöt, hatot. Ezek nem szöveget közölnek: történelmet írnak. Ezek bizonyára nem fogják nekem azt mondani, hogy hívságos dolog, ha valaki ily munkára adja magát.

Ez az ötlet visszaadta bátorságomat.

Másnap (amint mondják, vagy másodnap, amint mondani kellene) bekopogtattam egyikükhöz, egy elmés öregúrhoz:

- Azért jöttem, uram - mondtam -, hogy tapasztaltságától kérjek tanácsot. Nagy gondot okoz a történetírás, és semmire sem megyek.

Vállvonogatva válaszolt:

- Ugyan mire való az a sok töprengés, jó uram, és mire való történelmet írni, mikor csak le kell másolnia a legismertebbeket, amint szokás? Ha új szempontja, eredeti eszméje van, ha váratlan színben mutatja be a dolgokat és embereket, meglepi az olvasót. Az olvasó pedig nem szereti a meglepetéseket. Soha mást nem keres a történelemben, csak ismert ostobaságokat. Ha megpróbálja tanítani: megalázza és megharagítja. Ne is kísértse meg, hogy fölvilágossítsa, mert panaszkodni fog, hogy kigúnyolja meggyőződését.

A történetírók egymást másolják. Így megkímélik magukat a fáradságtól, és elkerülik, hogy elbizakodottnak látszódjanak. Kövesse példájukat, és ne legyen eredeti. Az eredeti történetíró bizalmatlanság, megvetés és közutálat tárgya.

- Hiszi-e, uram - folytatta -, hogy nekem olyan tekintélyem volna, mint amilyen van, ha új dolgokat írnék történelmi könyveimben? És mik azok az új dolgok? Arcátlanságok!

Fölkelt. Megköszöntem előzékenységét, és az ajtó felé indultam. Visszahívott:

- Még egy szót! Ha azt akarja, hogy könyvét jól fogadják, ne szalasszon el egy alkalmat sem, hogy magasztalja azokat az erényeket, melyeken a társadalom nyugszik; a hódolást a gazdagság előtt, a kegyes érzelmeket, és különösen a szegény alázatosságát, ami a rend alapja. Ígérje meg, uram, hogy a tulajdonjog, a nemesség, a csendőrség eredetét oly tisztelettel fogja tárgyalni történelmében, ahogy azt megérdemlik ezek az intézmények. Jelentse ki, hogy hisz a természetfölötti jelenségekben, ha megnyilatkoznak. Ilyen föltételek mellett érvényesülni fog a jó társaságban.

Elmélkedtem a bölcs tanácsok felett, s igyekeztem mindenben azok szerint eljárni.

A pingvineket nem méltatom figyelemre átalakulásuk előtt. Csak attól a pillanattól kezdve, mikor kilépnek az állattanból, és belépnek a történelem és a teológia körébe. Ezek a pingvinek azok, kiket a nagy Szent Maël emberekké változtatott, de ezt még meg kell magyaráznom, mert a nevük zavarokra adhat alkalmat.

Franciául pingvinnek egy északi sarkvidéken élő madarat nevezünk, mely az alkafélék családjába tartozik, alkának pedig egy másikat, mely a pingvinfélék családjába való, és a délsarki tengeren él.

Lecointe például a *Belgicá*-val¹ tett út leírásában ezeket mondja: „Mindazon madarak között, melyek a gerlache-i tengerszorosban élnek, valóban az alkák a legérdekesebbek. Néha, de nem szabatosan, déli pingvineknek is nevezik őket.” J. B. Charcot doktor² pedig, ellenkezőleg, azt erősítgeti, hogy csakis a déli sarkvidék madarai az igazi és kizárólagos pingvinek, melyeket mi alkáknak nevezünk, és arra hivatkozik, hogy a hollandok 1598-ban a Magellán-foknál nevezték el őket *pinguinos*-nak,³ bizonyára kövérségük miatt. De ha az alkákat hívják pingvineknek, hogyan fogjuk ezután nevezni a pingvineket? J. B. Charcot doktor nem mondja meg nekünk, és úgy látszik, ez a legkevésbé sem nyugtalanítja.

---

¹ G. Lecointe: *Az alkák országában*, Brüsszel, 1904, in 8°. (A. F.)

² J. B. Charcot: *A francia délsarki expedíció útinaplója*, 1903, 1905, Párizs, in 8°. (A. F.)

³ Pinguis, -e - hájas, kövér. (latinul)

No de abba, hogy az alkák pingvinek legyenek, sőt újra pingvinekké váljanak, bele kell nyugodnunk. Mert ha J. B. Charcot megismertette, akkor megszerezte a jogot arra is, hogy elkeresztelje őket. Hacsak az északi pingvineknek meg nem engedi, hogy pingvinek maradjanak. Lesznek tehát déli pingvinek és északi pingvinek, déli-sarkiak és északi-sarkiak, alkafélék, azaz régi pingvinek, és pingvinfélék, azaz régi alkák. Ez talán zavart okoz majd az ornitológusok között, akik gondosan akarják leírni és osztályozni az úszólábúakat, és kétségtelenül tanakodni fognak, hogy vajon illik-e ez a név két családra, mely két különböző póluson él, és sok tekintetben, nevezetesen a csőrre, szárnyra és lábra nézve különböző. Ami engem illet, én igen könnyen belenyugszom ebbe a zavarba. Az én pingvinjeim és J. B. Charcot úréi között, bármilyenek is legyenek a különbségek, a hasonlóságok számosabbak és alaposabbak. Ezeknek is, éppen mint azoknak, külseje komoly és nyugodt, méltóságos magatartásuk mulatságos, közvetlenül bizalmasak, csúfondárosan kedélyesek, ügyetlenek, de ugyanakkor ünnepélyesek. Ezek is, azok is békességesek, bőbeszédűek, kedvelik a látványosságokat, foglalkoznak a közügyekkel, és talán kissé büszkék a felsőbbrendűségükre.

Az én északi-sarki madaraimnak igazában van szárnyuk, nem pikkelyesek, hanem kicsiny evezőtollak fedik, s bár lábuk nem esik olyan hátra, mint a délieknek, mégis úgy járnak, mint amazok: kidüllesztett mellel, emelt fővel, és éppen olyan méltóságteljesen ringatják testüket, és legkevésbé sem fenséges csőrük ejtette tévedésbe az apostolt, aki embereknek nézte őket.

A jelen munka, be kell ismernem, a régi fajta történelmekhez tartozik, azokhoz, amelyek elmondják az emlékezetben őrzött eseményeket, és amennyire lehet, rámutatnak az okokra és eredményekre: művészet hát inkább, mint tudomány. Azt tartják, hogy ez a módszer nem elégíti ki többé a szigorú elméket, és hogy az antik Klió ma balga csacsogó ezek szemében. Bizony lehetséges, hogy a jövőben megbízhatóbb történetírás támad, az élet körülményeinek történelme, ez majd megtanít rá, hogy ez és ez a nép ilyen és ilyen korban mit termelt és mit fogyasztott tevékenysége minden ágában. Ez a történetírás többé nem lesz művészet, hanem tudomány, és lelkiismeretesen törekedni fog arra a pontosságra, ami a régiből hiányzik. De hogy ez bekövetkezhessék, a statisztikáknak egész tömegére lesz szükség, melyek eddig hiányoztak az összes népeknél, különösen pedig a pingvineknél. Lehetséges, hogy a modern nemzetek egyszer megteremtik az ily történetírás föltételeit. Az emberiség múltjára vonatkozólag, félek, örökre meg kell elégednünk a régimódi előadással. Az ily írások haszna mindenekelőtt a mesélő éleslátásától és jóhiszeműségétől függ.

Mint egy alkai nagy író mondja, a népek élete bűnök, nyomorúságok és örületek szövődése. Pingvinországban sincs másképp, mint a többi népnél, történelmük mégis pompás részleteket tár föl, melyekre, remélem, helyesen világítottam rá.

A pingvinek sokáig maradtak harcias természetűek. Egyikük, Filozófus Jacquot, lefesti karakterüket egy apró erkölcsi mesében, melyet itt közlök, és azt hiszem, élvezettel fogják olvasni:

„Az utolsó Drakonidák idejében Bölcs Gracián végigjárta Pingvinországot. Egyszer egy hús völgyön haladt át. Tehenek kolompja szólt a tiszta levegőben, és Gracián leült egy kunyhó közelében emelkedő tölgyfa tövében, egy padra. A küszöbön egy asszony szoptatta csecsemőjét, nagy kutyával játszott egy fiatal kölyök, egy világtalan öreg pedig a napon ülve, tátott szájjal szívta magába a napfényt.

A ház ura, ifjú, tagbaszakadt férfi, kenyeret és tejet nyújtott Graciánnak.

A delfin bölcs elfogyasztotta az egyszerű táplálékot és szólt:

- Fogadjátok köszönetemet, kedves ország kedves lakói. Nálatok minden örömet, egyetértést, békét áraszt.

Míg így beszélt, egy pásztor haladt arra, és dudáján egy indulót fúj.

- Mi ez az élénk dal? - kérdezte Gracián.

- Harci induló a delfinek ellen - válaszolt a paraszt. - Nálunk mindenki énekl. A kisgyermek is tudja, mielőtt még beszélnének. Mi mindnyájan jó pingvinek vagyunk.

- Nem szeretitek a delfineket?

- Gyűlöljük őket.

- Miért?

- Még kérde? Hát a delfinek nem a pingvinek szomszédai?

- Kétségtelenül.

- Nahát! A pingvinek ezért gyűlölik a delfineket.

- Hát ez ok?

- Bizony! Szomszéd: annyi, mint - ellenség. Látod ezt a rétet, mely az enyémmel határos? Ez azé az emberé, kit legjobban gyűlölök a világon. Utána legkegyetlenebb ellenségeim a nyírfaerdő lábánál, a völgy túlsó lejtőjén elterülő falu lakói. E minden oldalról zárt, keskeny völgyben nincs, csak az a falu és az enyém - ellenségek. Valahányszor a mi fiaink a szemköztiékkel találkoznak, szidalmaznak egymást és összeverekednek. És te azt akarnád, hogy a pingvinek ne legyenek a delfinek ellenségei? Hát nem tudod, mi az a hazafiság? Az én mellemről két kiáltás tör föl: - Éljenek a pingvinek! Halál a delfinekre!”

Tizenhárom évszázadon át a pingvinek állandó hévvel és váltakozó szerencsével hadakoztak a világ minden népe ellen. Aztán pár év alatt megutálták, amit hosszú ideig úgy szerettek, és igen élénk hajlandóságot mutattak a béke iránt, amint azt kétségtelenül méltóságteljesen, de a legőszintebben kijelentették. Tábornokaik ezer örömmel szoktak bele az új hangulatba, egész hadseregük, tisztek, altisztek és katonák, újoncok és veteránok szívesen alkalmazkodtak. Csak a firkászok és a könyvmolyok elégedetlenkedtek, meg a sánták voltak vigasztalhatatlanok.

Ugyancsak Filozófus Jacquot írt olyfajta erkölcsi meséket, melyekben nevetséges és csípős módon adta elő az emberek különféle cselekedeteit, és belekeverte azokba saját hazájának történelmi vonatkozásait. Néhányan megkérdezték tőle, hogy miért írta ezt a meghamisított történelmet, és mit gondol, mi haszna lesz ebből a hazának?

- Igen nagy - válaszolt a filozófus -, mert ha így, kifigurázva látják cselekedeteiket, mindattól megfosztva, ami hiúságukat legyezgette, a pingvinek jobban megismerik magukat, és talán okosabbakká válnak.

E történelemből nem szerettem volna kihagyni semmit, ami a művészeket érdekelheti. Található benne a középkori pingvin festészetről is egy fejezet, mely ha nem lesz annyira teljes, mint szerettem volna, nem az én hibám; erről meg is győződhetnek, ha elolvassák azt a szörnyű történetet, amellyel előszavamat befejezem.

A múlt év június havában az az ötletem támadt, hogy a pingvin festészet eredetére és fejlődésére vonatkozólag megkérdezem a megboldogult Fulgence Tapir urat, az *Építészeti, szobrászati és festészeti általános évkönyvek* tudós szerzőjét.

Amint dolgozószobájába vezettek, kör alakú íróasztal mellett ülve, rettentő papírhalmaz alatt egy kis emberkét pillantottam meg, kinek csodálatosan rövidlátó szeme aranykeretes pápaszem mögött pislákol.

Hogy szeme hibájáért kárpótolja a természet, hosszú orral áldotta meg, mely mozgékonyan, pompás tapintószervként kémlelte a fölfogható világot. Fulgence Tapir e szerve segítségével került összeköttetésbe a művészettel s a szépséggel. Franciaországban ugyanis megfigyelték, hogy a zenekritikusok leggyakrabban süketek, és a műkritikusok vakok. Ez teszi lehetővé az esztétikai elmélkedésekhez oly szükséges elmélyedést. Ki hinné, hogy ha szeme érzékeli képes a formákat és színeket, melyekbe a rejtélyes természet burkolózik, fölemelkedhetett-e volna Fulgence Tapir az elvi spiritualizmusig a nyomtatott bizonyítékok és kéziratok halmazán, és megfogamzott-e volna agyában az a hatalmas elmélet, hogy minden népek és minden idők művészete egybefusson, mint egy végső célban, a francia Akadémián?

Dolgozószobája falai, a padló, még a mennyezet is dagadó kötegekkel, mértéktelenül megtömött dobozokkal volt tele, aztán skatulyákkal, melyekbe megszámlálhatatlan cédula volt belepréselve, és én rémülettel vegyes csodálattal bámultam a tudományosság e már-már lezúduló zuhatagjait.

- Mester! - szoltam meghatottan. - Az ön egyaránt kifogyhatatlan jóságához és tudásához fordulok. Nem lenne-e kegyes irányítani a pingvin művészet eredetére vonatkozó nehéz kutatásaimat?

- Uram - felelt a mester -, nálam megtalál minden művészetet, ért engem, minden művészetet betűrend és szakrend szerint beosztott cédulákon. Kötelességet teljesítek, amikor önnek rendelkezésére bocsátom, ami a pingvinekre vonatkozik. Másszon fel a létrán, és húzza ki azt a dobozt, melyet ott fent lát. Abban megtalálja, amire szüksége van.

Reszketve engedelmeskedtem, de alighogy felnyitottam a végzetes dobozt, kék lapok szöktek ki belőle, s ujjaim közül kicsúszva hullani kezdtek. Csaknem azonnal, csupa rokonszenvből megnyíltak a szomszéd skatulyák, s rózsaszínű, zöld és fehér papírlapok patakja tört elő, és egymás után az összes dobozokból különféle színű jegyzetek ömlöttek szét olyan mormolással, mint áprilisban a vízesés a hegyek oldalán. Egy pillanat alatt vastag papírréteg borította a padlót. Kifogyhatatlan tokjaikból szüntelenül növekvő zúgással buzogtak elő a papírlapok, és nőtt viharos árjuk. Fulgence Tapir térdig papírtengerben állva, figyelő orral szemlélte az áradást. Észrevette az okát, és a megdöbbenéstől elsápadt.

- Mennyi művészet! - kiáltotta.

Szólongattam, lehajoltam, hogy felsegítsem a létrán, mely meghajlott a papíruhatag alatt. Késő volt! Leverten, kétségbeesve, siralmasan, bársonysapkáját s arany pápaszemét elveszítve, rövid karjával hiába akart elébe állani az árnak, mely már hónaljáig ért. Hirtelen rettentő örvény támadt, s eltakarta egy óriási papíruhatag. Egy másodpercig még láttam a forgatagban a tudós sima koponyáját s kis zsíros kezét, aztán elnyelte a pusztulás, és terjedt az ár a csend és mozdulatlanság fölött. Az a veszély fenyegetett, hogy engem is elnyel létrástul együtt; menekültem hát a legfelső ablaknyíláson át.

Quiberon, 1907. szeptember 1.

ELSŐ KÖNYV

A PINGVINEK EREDETE

1

SZENT MAËL ÉLETE

Maël cambriai királyi családból származott, és kilencéves korában elküldték az yverni kolostorba, hogy tanulmányozza a szent és profán írásokat. Tizennégy éves korában lemondott örökségéről, és fogadalmat tett, hogy az Urat fogja szolgálni. Idejét, szabály szerint, himnuszok éneklése, a grammatika tanulmányozása és az örök igazságokon való töprengés között osztotta meg.

Csakhamar égi illat árulkodott a kolostorban a barát erényességéről. És amikor a boldogságos Gal, az yverni apát elköltözött a másvilágra, az ifjú Maël lett örököse a monostor kormányzásában. Iskolát emelt, kórházat s vendégek számára szállást. Kovácműhelyt állított föl s egyéb más műhelyeket, hajóépítésre szolgáló munkahelyeket, és kötelességévé tette a szerzeteseknek, hogy megműveljék a környező szűzföldeket. Saját kezűleg munkálta meg az apátság kertjét, kézműveskedett, tanította a novíciusokat, és élete csendesen folydogált, mint egy folyó, melyben visszatükröződik az ég, s amely megtermékenyíti a földeket.

Isten eme szolgájának az volt szokása, hogy napnyugtakor kiült a sziklafalra, oda, mely helyet ma is Szent Maël székének neveznek. Lábánál zöld algával s vad tengeri moszattal borított sziklák, mint fekete sárkányok, feszítették neki a hullámok habjának hatalmas szügyüket. Szent Maël nézte, amint a nap vörös ostyaként bemerült az óceánba, dicső vérével bíborra festve a hullámok taréját és az ég felhőit. És ebben a szent ember a kereszt misztériumának képét látta, amint az istenség vére királyi bíborral borítja be a földet. A nyílt tengeren sötétkék vonal jelezte Gad szigetének partjait, hol Szent Brigida, ki Szent Malo fátylát viselte, igazgatott egy női klostromot.

Brigida, értesülvén a tiszteletre méltó Maël érdemeiről, becses ajándékként kezének munkáját kérte tőle. És Maël öntött számára egy ércharangocskát, melyet elkészülte után megáldott, és bedobott a tengerbe. És a harangocska kongva ment Gad partjai felé, hol Szent Brigida a hullámokon suhanó ércharangot meghallva, kegyesen kifogta, és leányaival ünnepélyes körmenetben, zsoltárok éneklése közben bevitte a klostrom kápolnájába.

Így haladt erényről erényre Szent Maël. Élete útjának már befutotta kétharmad részét, és lelki testvérei között várta csendesen földi életének végét, mikor egy bizonyos jelből megtudta, hogy az isteni bölcsesség másképp határozott, és az Úr kevésbé csendes, de érdemekben nem kevésbé gazdag munkára szólította.

SZENT MAËL APOSTOLI HIVATÁSA

Egy napon, amint elgondolkozva járt egy kicsiny öböl ölében, hol a tengerbe nyúló sziklák természetes gátat alkottak, észrevette, hogy bárkaként egy kővályú úszik a vízen.

Szent Guirec, a nagy Szent Kolumbán és még sok skót és ír szerzetes ilyenforma kádban ment téríteni Armorikára. Szent Hedvig pedig egykoron Angolországból jöve, az Auray folyón rózsaszínű gránitmozsárban hajókázott föl, melybe később gyermekeket tettek, hogy megerősödjenek. Szent Vuga Hiberniából Cornwallba egy sziklán jutott el, melynek szilánkjai - Penmarchban őrzik - kigyógyítják a lázból a zarándokot, aki ráhajtja a fejét. Szent Sámson a Szent Mihály-hegy öblénél egy gránitkádban kötött ki, melyet egy szép napon elnevezték Szent Sámson tájának. E kővályú láttán ezért értette meg a szent életű Maël, hogy őt az Úr a pogányok megtérítésére rendelte, akik benépesítették a breton partvidéket és szigeteket.

Kőrisfából való botját átadta tehát a szent életű Budocnak, így iktatván be az apátság kormányzásába. Aztán egy kenyérrel, édesvízzel telt hordócskával s a Szent Evangélium könyvével felszerelve beszállott a kőszikájába, mely hamarosan Hoëdic szigetére ért.

E szigetet állandóan szelek dúlták. A szegény emberek halásztak a sziklák hasadékaik közt, és keservesen termeltek zöldséget a homokkal és kavicssal teli kertjeikben, melyeket magas kővek és tamariszk-sövények védtek. A sziget egyik mélyedésében szép fügefafa virult, és messze szétterjesztette ágait. Ezt imádták a sziget lakói.

És a szent életű Maël így szólt hozzájuk:

- Ti imádjátok e fát, mert szép. Tehát érzékenyek vagytok a szépség iránt. Én pedig azért jöttem, hogy feltárjam előttetek a rejtett szépséget.

És hirdette nekik az evangéliumot. És miután kioktatta a szigetlakókat, megkeresztelte őket só és víz által.

Ez idő tájt több Morbihan-sziget volt, mint ma. Mert azóta sok elmerült a tengerbe. Szent Maël megtérítette hatvannak a lakóit. Aztán gránitsajkájában felhaladt az Auray folyón. És háromórás hajózás után egy római ház előtt lépett partra. Könnyű füst szállott a kéményből. A szent ember átlépte a küszöböt, melyen egy mozaik ugrásra kész, száját vicsorgató kutyát ábrázolt. Egy öreg házaspár fogadta: Marcus Combabus és Valeria Moerens, akik földjük termékeiből éltek. A belső udvarban oszlopcsarnok emelkedett; az oszlopok a talapzattól fele magasságig vörösre voltak festve. Kagylókból való kút illeszkedett a falhoz. Az oszlop-csarnok oltárának fülkéjébe a ház ura kicsiny, égetett mésszel fehérített, terrakotta bálványait helyezte. Némelyek szárnyas gyermekeket ábrázoltak, mások Apollót vagy Merkurt, és többnek meztelen asszony alakja volt, amint haját csavarja. Szent Maël, az alakokat nézegetvén, felfedezte köztük egy fiatal anya képét, aki térdén egy gyermeket tartott.

És reámutatva, így szólt:

- Ez itt a Szűz, Istennek anyja. Vergilius, a költő szibillai versekben jelezte eljövételét, mielőtt megszületett volna, és angyali hangon énekelt: „*Jam redit et virgo.*”⁴ És a pogányság idejében oly prófétai alakokat csináltak belőle, mint ez, melyet te, ó, Marcus, az oltárra helyeztél. Kétségtelenül ő oltalmazta igénytelen házi isteneidet. És valóban, akik pontosan betartják a természet törvényeit, a feltárukt igazságok megismerésére készítik elő magukat.

---

⁴ Már megtérhet a Szűz... (latinul) (Vergilius: *Negyedik Ecloga*)

Marcus Combabus és Valeria Moerens e beszéd által kioktatván, áttértek a keresztény hitre. Együtt vették fel a keresztséget fiatal, felszabadított rabszolganőjükkel, Caelia Avitellával, aki szemük fényénél is kedvesebb volt. És összes telepeseik elhagyták a pogány hitet, és ugyanazon napon megkereszteltettek.

Marcus Combabus, Valeria Moerens és Caelia Avitella érdemekben gazdag életet éltek azontúl. Meghaltak az Urban, és felvétettek a szentek kánonjába.

Még harminckét éven át térítgette a boldogságos Maël az e földeken élő pogányokat.

Kétszáztizennyolc kápolnát és hetvennégy apátságot emelt.

Egy napon aztán, Vannes városában, ahol az evangéliumot hirdette, arról értesült, hogy távolléte alatt az yverni szerzetesek eltértek Szent Gal szabályaitól. Mint ahogy a kotló buzgón összegyűjti csibéit, azonnal eltévelyedett gyermekeihez indult. Betöltötte kilencvenhetedik évét, termete meggömbült, de karja még erős maradt, és beszéde bőven ömlött, mint télen a hó a völgyek ölén.

Budoc barát átadta Szent Maëlnek a körisfa botot, és tájékoztatta az apátságban uralkodó szerencsétlen állapotokról. A szerzetesek összevesztek afölött, hogy milyen napon kell megünnepelni húsvét ünnepét. Egyesek a római naptárhoz ragaszkodtak, mások a görög naptárhoz, és az időszámítási skizma borzalma pártokra szakította a kolostort.

Még más oka is volt a zavaroknak. Gad szigetének apácái - szomorú dolog - hűtlenek lettek régi erényességükhöz, és folyton áthajókáztak bárkán az yverni partokra. A szerzetesek a vendégek szállásán fogadták őket, és oly botrányok támadtak, melyek kétségbeeséssel töltötték el a jámbor lelkeket.

Befejezván hű jelentését, Budoc barát így szólt:

- Az apácák jövetele óta vége szerzeteseink ártatlanságának és nyugalmanak.

- Könnyen elhiszem - válaszolta a boldogságos Maël -, mert az asszony olyan, mint egy ügyesen készített verem, melybe beleesünk, amint megorrontjuk. Bizony, e teremtmények pompás bája messziről még hatalmasabban hat reánk, mint közlelől. Annál több vágyat ébresztenek, minél kevésbé elégítik ki. Ebből fakadt egyikükhöz egy költőnek ez a verse:

*Ha itt vagy, elfutok, s ha nem, futnék utánad.*⁵

Ebből is láthatjuk, fiam, hogy az érzéki szerelem csábításai hatalmasabbak a remetékre és szerzetesekre, mint azokra, akik világi életet élnek. Az érzékiség démona életemen át engem is különböző módon kísértett, de a legsúlyosabb kísértések nem akkor szállottak rám, mikor asszonyt, szép és illatos asszonyt találtam, hanem távollevő asszony képétől. Még most is, hajlott koromban, kilencvennyolcadik évem felé járva, gyakran csábít a Gonosz, hogy vétkezzem a szüzesség ellen, ha csak gondolatban is. Éjjel, mikor hideg az ágyam, és tompa zörgéssel koccannak össze öreg, fagyos csontjaim, hangokat hallok, melyek a *Királyok harmadik könyvé*-nek második versét szavalják: „*Dixerunt ergo ei servi sui: Quaeramus domino nostro regi adolescentulam virginem, et stet coram rege et foveat eum, dormiatque in sinu suo, et calefaciat dominum nostrum regem.*”⁶ És az ördög egy leánygyermeket mutat

---

⁵ Racine: *Phaedra*, II. felv. 2. jel. (Somlyó György fordítása)

⁶ „És mondának néki az ő szolgálói: Keressenek az én uramnak, a királynak, egy szüz leányt, ki legyen a király körül, és őt táplálja, és háljon temellett, hogy melegedjék meg az én uram, a király.” (latinul)

nekem ifjúsága bájában, aki így szól hozzám: „Én vagyok a te Abigéled; én vagyok a te Sunamitod. Ó, uram, adj helyet nekem a te nyoszolyádon.”

- Hidd el nekem - folytatta az öreg -, hogy a szerzetes csak az ég különös segédelmével képes megőrizni valóságban és szándékban a szüzességét.

És hozzálátván azonnal a kolostor tisztaságának és békéjének helyreállításához, az időbeli és csillagászati számítások alapján kijavította a naptárt, és elfogadtatta valamennyi szerzetessel; Szent Brigida bűnbe esett leányait pedig visszaküldte klastromukba; de ahelyett, hogy durván elűzte volna őket, zsoltárok és litániák éneklése mellett kísértette el hajójukhoz.

- Becsüljük meg bennük - monda - Brigida leányait és az Úr menyasszonyait. Óvakodjunk utánozni a farizeusokat, akik színleg megvetik a bűnbe esett nőket. Meg kell alázni ez asszonyokat az ő bűneikben, nem a személyükben, és meg kell vetni őket azért, amit cselekedtek, és nem azért, hogy mik: mert ők Isten teremtményei.

És a szent ember intette szerzeteseit, hogy hűen kövessék rendjük szabályait:

- Mert ha a hajó nem engedelmeskedik a kormányznak - mondta nekik -, akkor a szirteknek fog engedni.

3

SZENT MAËL MEGKÍSÉRTÉSE

Alighogy helyreállította a rendet az yverni kolostorban, boldogságos Maël arról értesült, hogy Hoëdic-sziget lakói, első kereszteltjei, kik szívének mindenek között a legkedvesebbjai voltak, visszatértek a pogányságba, és virágkoszorúkat és gyapjú szalagocskákat függesztettek a szent fűgefá ágaira.

A hajósnak, ki a fájdalmas híreket hozta, az volt a véleménye: félő, hogy az eltévelyedett emberek nemsokára tűzzel-vassal pusztítják el a szigetük partján emelt kápolnát.

A szent ember elhatározta: késedelem nélkül fölkeresi hűtlen gyermekeit, hogy visszavezesse őket a hitbe, és megakadályozza, hogy szentségtörő dolgokra ragadtassák magukat. Amint a zord öböl felé tartott, hol kőszikája ázott, tekintetét a műhelyek felé fordította, melyeket az öböl mélyén harminc éve hajók készítésére alapított, s amelyek ez órában fűrészek és kalapácsok zajától visszhangzottak.

E pillanatban az Ördög, ki sohasem alszik, kilépett a fészerekből, és egy Sámson nevű szerzetes képében közeledett a szent emberhez, és megkísértette ilyképpen:

- Atyám, a Hoëdic-sziget lakói szakadatlanul vétkeznek. Minden elszálló pillanat eltávolítja őket Istentől. Nemsokára tűzzel-vassal támadnak a kápolnára, melyet tiszteletre méltó kezeddél emeltél a sziget partján. Az idő sürget. Nem gondolod, hogy kőszikád gyorsabban vinne feléjük, ha főlserelnők, mint egy bárkát, ellátnók kormányval, árboccal és vitorlával, mert így hajthatná a szél. Karod még erős, és tud még csónakot kormányozni. Jó lenne éles hajóorrát is illeszteni apostoli szikákra. Te sokkal bölcsebb vagy, mint hogy ilyenekre már ne gondoltál volna.

- Valóban, az idő sürget - felelte a szent ember -, de ha úgy cselekednék, mint te mondd, Sámson fiam, vajon nem lennék-e hasonló ama kicsinyhitű emberekhez, akik nem bíznak az Úrban? Nem vetném-e meg az Úr ajándékait, aki árbocozat és vitorla nélkül küldte el nekem e kőszikáját?

E kérdésre az Ördög, ki nagy teológus, egy másik kérdéssel válaszolt:

- Dicsérendő-e összetett kezekkel várni, atyám, hogy fölülről jöjjön segítség, és mindent attól kérni, aki mindenható, ahelyett, hogy emberi okossággal cselekednénk és segítenénk magunkon?

- Bizonyára nem - válaszolt az öreg Szent Maël -, és istenkísértés, ha nem akarunk emberi okossággal cselekedni.

- Hát ebben az esetben - ösztökelte az Ördög -, nem volna-e okos a sajkat föszerelni?

- Okos lenne, ha másképpen sehogy sem érénk célt.

- Ejnye, ejnye, hát oly nagyon gyors a te sajkad?

- Annyira, amennyire Istennek tetszik.

- Honnan tudod? Oly lassú, mint Budoc barát számara. Olyan, mint egy vén facipő. Megtiltották-e, hogy gyorsabbá tedd?

- Fiam, világosság árad beszédedből, de szavaid túlságos élesek. Ne feledd, hogy ez csodavályú.

- Igen, atyám. Ha egy gránitvályú úgy úszik a vízen, mint a parafadugó - az csodavályú. Kétségtelenül. De mire akarsz ebből következtetni, atyám?

- Nagy az én aggodalmam. Vajon illik-e emberi és természetes módon tökéletesíteni ily csodaszerszámot?

- Ha a jobb lábadat elvesztenéd, és visszaadná Isten, csodaláb lenne ez a lábad, atyám?

- Kétségtelenül, fiam.

- És lábbelit húznál-e rá?

- Bizonyosan!

- Nos, ha úgy hiszed, hogy természetes cipőt húzhatsz egy csodalábra, akkor azt is elhiheted, hogy természetes árbocozatot szerelhetünk egy csodacsónakra. Világos! Jaj, ugyan miért vannak a legszentebb személyeknek is homályos és lankadt órái? Valaki lehet Bretagne apostolainak legkiválóbbja, örök dicséretre érdemes tetteket hajthat végre... De szelleme lassú, és a keze rest!... Isten veled, atyám! Utazz csak lassacskán, s amire végre a Hoëdic-sziget közelébe érsz, majd füstölögni látod a kezeddal emelt és megszentelt kápolna romjait. A pogányok föl fogják perzselni azzal a kis diakónussal egyetemben, akit te tettél oda, s akit megsütnek majd, mint egy hurkát.

- Végtelen az aggodalmam - monda Isten szolgája, ruhájának ujjával megtörölve izzadságtól nedves homlokát. - De figyelj csak, fiam, Sámson, egy kőhaját föszerelni nem éppen kis földadat. És vajon nem történhetik-e meg velünk, ha ebbe a vállalkozásba fogunk, hogy időt veszünk, ahelyett, hogy időt nyernénk?

- Ó, atyám - monda az Ördög -, egyszer pereg le a homokóra, s készen leszünk. Megtaláljuk a szükségeseket a fészében, melyet egykor a parton emeltél, s a raktárakban, melyeket gondosan berendeztél. Én magam föszerlek majd minden szükségeset. Mielőtt szerzetes lettem volna, matróz voltam, meg ács, és volt sok más mesterségem. Munkára hát!

És már cipelte is a szent embert egy fészébe, mely hajózási alkalmatosságokkal volt tele.

- Ezeket hozd te, atyám!

Ezzel Maël vállára lökte a vitorlát, az árbocot, a vitorlát tartó alsó és felső rudakat.

Ő maga pedig magához vette a hajóorrt, egy kormányt s annak törzsét, a gerendát, fölkapott egy ácsszerszámokkal teli zsákot, s futott a partra, húzván maga után ruhájánál fogva a görnyedt szent embert, aki izzadt és szuszogott a vászon és a fa terhe alatt.

4

SZENT MAËL HAJÓZÁSA A JEGES-TENGEREN

Az Ördög aztán föltürközött hónaljig, a fövenyre húzta a vályút, és fölszerelte alig egy óra alatt.

Amint Szent Maël beszállott, a sajka vitorláit kibontva oly gyorsan szelte a vizet, hogy azonnal eltűnt szem elől a part. Az öreg délre kormányzott, hogy megkerülje a Land's End-fokot. De egy ellenállhatatlan áram délnyugatra sodorta. Elhaladt Írország déli partja előtt, aztán hirtelen északra fordult. Estére erősödött a szél, és Maël hiába próbálta bevonni a vitorlát. A sajka veszettül repült a mesebeli tengerek felé.

A holdvilágnál kövér, északi, kenderhajú szirének emelkedtek ki a vízből, fehér keblüket és rózsás farukat mutogatva; és smaragd farkukkal csapkodva a tajtékzó vizet, taktusban dalolták:

Hová futsz, jó Maël,
Vesztettül sajkádon?
Duzzad a vitorlád,
Mint Juno kebele,
Amikor kibuggyant
A tejútnak teje.

Muzsikáló kacagásuk a csillagok alatt csak egy pillanatig üldözte Maëlt, mert a sajka százszorta gyorsabban repült, mint egy vörös viking hajó, és a röptükben meglepett viharadarak körmeikkel a szent ember hajába kapaszkodtak.

Nemsokára vihar kerekedett, sötétség jött, zúgás támadt, és a vályú a veszett széltől üzve repült, mint egy sirály, a ködben, a hullámok között.

És háromszor huszonnégy óráig tartó éjszaka után egyszerre felszakadt a sötétség. A szent ember a láthatáron egy partot pillantott meg, mely csillogóbb volt a gyémántnál. A part hirtelen nőtt, és nemsokára az alacsonyan álló bágyadt nap hideg fényénél Maël előtt a hullámokból előbukkant néma utcáival egy fehér város, nagyobb, mint a százkapujú Théba, melyben a hóból való fórum, zúzmara paloták, kristály diadalívek és szivárványszínű obeliszkok romjai a végtelenbe vesztek.

Az óceánt úszó jégtablák borították, és körülöttük vad és szelíd nézésű tengeri emberek úszkáltak. És elhaladt Leviatán, és vízoszlopot fújt föl a felhőkig.

Eközben egy jégdarabon, mely együtt úszott a kővályúval, kicsinyét karjaiba fogva egy jegesmedve ült, és Maël hallotta, amint halkan Vergilius versét mormolta: „*Incipe parve puer.*”⁷

---

⁷ Kezdd el, szegény kisfiú. (Vergilius: *Negyedik Ecloga*)

És az öreg a szomorúságtól és nyugtalanságtól sírva fakadt.

Édesvize megfagyott, és szétvetette a kis hordót. És Maël jégcsapokat szopogatott, hogy szomjúságát csillapítsa. És sós vízbe áztatott kenyeret evett. Haja és szakála zörgött, mint az üveg. Ruháját jégkéreg borította, s minden mozdulatnál összevagdosta tagjait az ízületeknél. Rettentő hullámok támadtak, és az öregre tátották habzó szájukat. A tenger habjai hússzor lepték el a csónakot. És az óceán elnyelte a szent Evangéliumok könyvét, melyet az apostol aranykereszttel díszített bíborfedélben őrzött gondosan.

Harmincadik napon aztán lecsendesedett a tenger. És íme, szörnyű égzengés, vízzúgás között egy háromszáz láb magas, vakító fehérségű hegy közeledik a kőszikla felé. Maël úgy kormányoz, hogy kikerülje, de a kormányrúd eltörik keze között. Hogy rohanását a szirt felé csöndesítse, megkísérli leeresztetni a vitorlát. De amint bogozza a hajóköteleket, a szél kicsavarja kezéből, s az egyik felszabadult kötél égő sebet ejt kezén. És lát három karmos démon, szárnyuk fekete bőr, akik az árbocra kapaszkodva fújják a vitorlát.

Megértve ebből, hogy minden dolgaiban a Gonosz kormányozta, védekezéséppen keresztet vetett. Egyszeriben jajgatások s ordítások közben dühös szél támadt, fölkapta a kősziklát, elsodorta az árbocot a vitorlával együtt, letépte a kormányt s a csónak orrát.

És a szikla irány nélkül hanyódott a lecsendesült tengeren. A szent ember térdre esve hálát adott az Úrnak, aki a démon vermeiből kiszabadította. És ekkor fölismerte a jégtáblán ülő anyamedvét, aki beszélt a viharban. Ez keblére ölelte szeretett gyermekét, és egy aranykereszttel ékesített, bíborkötésű könyvet tartott kezében. A szikához közeledvén e szavakat mormolta:

- *Pax tibi, Maël.*⁸

És átnyújtotta neki a könyvet.

A szent ember megismerte evangéliumos könyvét, és csodálattal telve, himnuszba kezdett a megenyhült légben a Teremtő és a teremtés dicsőítésére.

5

A PINGVINEK MEGKERESZTELÉSE

Miután egy óra hosszáig haladt így irány nélkül, meredek hegyektől zárt, keskeny parton kötött ki a szent ember. Egy nap és egy éjjel járt a part hosszában, megkerülve a sziklákat, melyek áttörhetetlen falat alkottak. És meggyőződött róla, hogy kerek szigeten van, melynek közepén felhőkkel borított magas hegy emelkedik. Kedvvel szívta magába a friss leheletű, nedves levegőt. Eső esett, és oly enyhe volt ez az eső, hogy a szent ember így szólott az Úrhoz:

- Íme, Uram, a könnyek szigete, a bűnbánat szigete.

Kihalt volt a part. Maël a fáradtságtól és éhségtől elcsigázva leült egy kőre, melynek hasadékaiban sárga, fekete foltos tojások feküdtek, nagyok, mint a hattyú tojásai. De nem nyúlt hozzájuk, mondván:

---

⁸ Béke veled, Maël. (latinul)

- A madarak az Isten élő dicséretei. Nem akarom, hogy miattam egy is hiányozzék e dicséretetek közül.

És a kövek hasadékaiban nőtt zuzmókat rágott.

A szent ember csaknem befejezte már útját a sziget körül, anélkül, hogy lakókkal találkozott volna, amikor egy tágas térre érkezett, melyet zúgó vízesésekkel teli, barna és vörös színű sziklák öveztek; csúcsaik a felhők között kéklettek.

A sarki jéghegyek csillogása elkápráztatta az öreg szemét. Egy kis fénysugár mégis átsurrant felduzzadt szempillái között, és Szent Maël élő alakokat kezdett megkülönböztetni, amint úgy tolongtak egymás fölött a sziklákon, mint az emberek tömege egy amfiteátrum lépcsőin. És egyazon időben a tenger hosszas zúgásától elkábult füle halk hangokat hallott. Gondolván, hogy a természet törvényei szerint élő emberektől jönnek azok, és őt az Úr azért küldte hozzájuk, hogy hirdesse nékik az isteni törvényeket, téríteni kezdte őket.

A kietlen térség közepén egy magas kőre állva, így beszélt:

- Bárha kistermetűeknek is látszotok ti, e szigetnek lakói, mégis kevésbé vagytok halászok és tengerészek csoportjához hasonlatosak, mint egy bölcs köztársaság szenátusához. Komolyságotok, csendességetek, nyugodt viselkedésetek folytán e vad sziklán hasonlatosak vagytok a Győzelem templomában tanácskozó római *patres conscripti*-k⁹ gyülekezetéhez, avagy inkább az aeropág padjain vitatkozó athénbeli filozófusokhoz. Kétségtelenül sem tudásotok, sem tehetségeitek nem olyan nagy, mint azoknak, de talán Isten szemében mégis különbek vagytok. Úgy sejtem, hogy jók vagytok és egyszerűek. És átaljárva e sziget partjait, nem találkoztam se gyilkos jelenetekkel, se mészárlások jelével, se pedig ellenségeiteknek magas karóra tűzött vagy falvak kapujára szegezett fejével és fejbőrével. Úgy találom, hogy nincsen nálatok művészet, és művészégekkel nem foglalkoztok. De a szívetek tiszta, kezetek ártatlan. És az igazság könnyen be fog hatolni lelketekbe.

Ám akiket kistermetű, de komoly viselkedésű embereknek nézett Szent Maël, pingvinek voltak, akik tavasszal párosával összegyűltek, és nagy fehér hasukkal méltóságteljesen helyezkedtek el a természetes sziklalépcsőkön. Néha karszerűleg megmozgatták szárnyukat, és békés kiáltásokat hallattak. Egyáltalában nem félték az embertől, mert nem ismerték, és bántalmazásban soha nem volt részük; e szerzetesben pedig oly szelídség lakozott, mely megnyugtatta a legfélénkebb állatokat is, és ez módfelett tetszett a pingvineknek. Baráti kíváncsisággal fordították felé kis kerek szemüket, melyet megnyújtott egy ovális, fehér folt, ami nézésüknek valami furcsa és emberi jelleget adott.

Áhítatosságuktól meghatva, a szent ember hirdette nékik az evangéliumot:

- A szikláitokon fölkelő földi világosság, ó, e szigetnek lakói, a lelki világosság képe, mely a lelketekben kél. Mert én hozom nektek a belső világosságot, hozom nektek a lélek világosságát és melegét. És amiképpen a nap elolvasztja hegyeiteken a jeget, azonképpen fogja Jézus Krisztus fölolvasztani a ti szíveteknek jegét.

Így beszélt az öreg apostol. És mint ahogy a természetben a hang hangot kelt, mint ahogy minden, ami a nap világosságában lélegzik, szereti a váltakozó dallamokat, a pingvinek gégejükből jövő hangokkal feleltek az öregembernek. És hangjuk kellemes volt, mivel a szerelem időszakában voltak.

---

⁹ Római (ókori) szenátorok.

És a szent ember azt képzelve, hogy valami bálványimádó néphez tartoznak, és a keresztény hithez való megtérésüket fejezik ki anyanyelvükön, felhívta őket a keresztség föl vételére.

- Úgy gondolom - mondta nekik -, hogy gyakran tisztálkodtok. Mert a sziklák üregei telve vannak tiszta vízzel, és az imént, gyülekezetetekbe jöve, láttam, hogy közületek többen belemerültek e természetes fürdőkádakba. A test tisztasága pedig a lélekbeli tisztaság jelképe.

És hirdette nekik a keresztség eredetét, természetét és hatását.

- A keresztség - mondta - az Egyházba való befogadás, az újjászületés, a megtisztulás, a megvilágosodás.

És mindezeket egymás után elmagyarázta nekik.

Aztán megáldva előzetesen a vizet, mely a vizesésekből zuhogott, és ördögűző igéket mormolva, megkeresztelte azokat a pingvineket, akiket tanított, mindegyikük fejére egy csepp tiszta vizet öntvén és elmondva a szent igéket.

És három nap, három éjjel keresztelte így a madarakat.

6

GYŰLÉS A PARADICSOMBAN

Mikor a pingvinek megkeresztelése ismertté vált a paradicsomban, nem okozott sem örömet, sem szomorúságot, hanem szerfeletti meglepetést. Maga az Úr is nagy zavarban volt. Gyűlésre hívta össze a tudósokat és a doctorokat, hogy megkérdezze tőlük, mit gondolnak, érvényes-e a keresztelés.

- Semmis - mondta Szent Patrik.

- Ugyan miért lenne semmis? - kérdezte Szent Gal, aki megkeresztelte volt a cornwallbelieket, és Szent Maëlt apostoli működésre nevelte.

- A keresztség szentsége - felelte Szent Patrik - semmis, ha madaraknak szolgáltatják ki, mint amiképpen semmis a házasság szentsége, ha egy eunuchnak szolgáltatták ki.

De Szent Gal így vágott vissza:

- Milyen összefüggést akarsz keresni egy madár megkeresztelése és egy eunuch házassága között? Ilyen egyáltalában nincs. A házasság, merném mondani, feltételes szentség és esetleges. A pap előre megáld egy cselekedetet, és világos, hogy ha a cselekedet nem teljesedett be, az áldás hatástalan marad. Ez szembeszökő. Ismertem a földön, Antrim városában egy Sadoc nevezetű gazdag embert, aki vadházasságban élve egy asszonnyal, kilenc gyermeket nemzett neki. Öreg napjaira, engedvén heves szemrehányásaimnak, beleegyezett, hogy elveszi az asszonyt, és én megáldottam egyesülésüket. Szerencsétlenségére Sadocot magas kora megakadályozta, hogy teljesítse házastársi kötelezettségét. Kis idő múltán elvesztette minden vagyonát, és Germaine (ez volt az asszony neve) nem érezvén magát olyan állapotban, hogy elviselje a szegénységet, megsemmisítését kérte a házasságnak, mely valóságosan egyáltalában nem teljesedett be. A pápa teljesítette kérését, mert jogos volt. Íme, ennyit a házasságról. Hanem a keresztség mindenféle megszorítás és fönntartás nélkül adatik. Tehát kétségtelen: szentség az, amelyet elnyertek a pingvinek.

Fölszólíttatván, hogy véleményt mondjon, Szent Damasius pápa ekképpen nyilatkozott:

- Hogy megtudhassuk, vajon érvényes-e a keresztelezés, és következményekkel, jobban mondva megszenteléssel jár-e, azt kell figyelembe vennünk, hogy ki adja, és nem azt, hogy ki fogadja. Végre is e szentség megszentelő hatékonysága a külső cselekedetből következik, mellyel feladatott, anélkül hogy a megkeresztelt saját megszentelésénél bármely személyes cselekedetével közreműködnék. Ha másképpen volna, egyáltalában nem adnák fel újszülötteknek. Semmi különleges föltételt nem kell teljesíteni, hogy kereszteljünk; nem szükséges kegyelemben lennünk, elegendő, ha azt szándékozunk cselekedni, amit az Egyház cselekszik: kimondani a fölszentelő igéket és betartani az előírt formásokat. Mi pedig nem kételkedhetünk, hogy a tiszteletre méltó Maël ilyen föltételek mellett működött. A pingvinek tehát megkereszteltettek.

- Így gondold? - kérde Szent Guénolé. - És azt hiszed, hogy ez a keresztség? A keresztség az újjászületés módja, mely által az ember vízből és lélekből születik, mert a vízbe bűnökkel terheltén lépve be, onnan megtérve újszülöttként, mint új teremtmény távozik, bővelkedve az igazság gyümölcseiben; a keresztség a halhatatlanság gyökere; a keresztség a föltámadás záloga; a keresztség halál Krisztusban és a feltámadáskor a vele való egyesülés. Nem madarak számára szolgáló ajándék. Gondolkozzunk csak, szentatyám. A keresztség eltörli az eredendő bűnt; nos, a pingvinek nem bűnben fogantattak. Megvált a bűn minden nyomorúságától, nos, a pingvinek nem vétkeztek; kegyelmet ad, és erények ajándékát nyújtja, egyesítve a keresztyéneket Krisztussal, mint tagokat a fejjel, és így nyilvánvaló, hogy a pingvinek nem szerezhetik meg a hitvallók, a szűzek és az özvegyek erényeit, nem nyerhetnek kegyelmet, és nem egyesülhetnek az...

De Szent Damasius nem engedte, hogy bevégezze.

- Ez azt bizonyítja - mondta élénken -, hogy a keresztség céltalan volt, de nem bizonyítja, hogy ne lenne tényleges.

- Ha így vesszük - felelte Szent Guénolé -, az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében megkeresztelhetnek meghintéssel vagy bemerítéssel nemcsak madarat vagy négylábút, de élettelen tárgyat is, egy szobrot, egy asztalt, egy széket satöbbi. És az az állat keresztyén lesz, és az a bálvány, az az asztal keresztyén lesz. Hisz ez képtelenség...

Szent Ágoston kezdett most beszélni, és nagy csend támadt.

- Egy példával be fogom nektek bizonyítani - mondta Hippo buzgó püspöke - a formulák hatalmát. Igaz, hogy ördögi műveletről lesz szó. De ha áll, hogy az ördög által tanított formuláknak ereje van az értelemről megfosztott állatok, sőt még az élettelen tárgyak felett is, hogyan kételkednénk abban, hogy a szentségek formuláinak ne lenne hatékonysága a tökéletlen lelkekre és a tunya anyagra. Íme a példám:

- Még életemben, Madaura városában, Apuleius filozófus hazájában élt egy boszorkány, és elegendő volt, ha egy háromlábú füstölőedényben bizonyos füvekkel és bizonyos igék mormolása közben elégetett pár hajszálát egy férfiú fejéről, hogy az mindjárt az ő ágyában teremjen. Egy nap aztán, amikor ily módon egy fiatalember szerelmét óhajtotta elnyerni, megtévesztve szolgálója által, a serdülő ifjú haja helyett néhány szőrszálát égetett el egy kecskebak bőréből való tömlőről, mely egy kocsmáros boltjában függött. És éjjel a borral teli tömlő szökdecselt végig a városban, egészen a boszorkány küszöbéig. A dolog igaz, megtörtént. A szentségekben tehát, olyanképpen, mint a varázslatokban, a forma a hatékony. Egy isteni formula hatása nem kisebb erőben és terjedelemben, mint egy pokoli formula hatása.

Ilyenformán beszélve, Nagy Ágoston leült, sűrű tapsok közepette.

Egy élemedett, szomorú külsejű boldoggá-avatott kért szót. Senki sem ismerte. Probusnak hívták, és egyáltalában nem szerepelt a szentek kánonjában.

- A társaság bocsánataért esedezem - mondta. - Nincs dicsfénykoszorúm, és feltűnés nélkül nyertem el az örök boldogságot. De azok után, amiket Nagy Szent Ágoston mondott, azt hiszem, helyénvaló elmondanom kegyetlen tapasztalatomat, hogy minő föltételek szükségesek egy szentség érvényességéhez. Igaza van Hippo püspökének, amikor azt mondja: a szentség a formaságtól függ. Hatékonysága a formában van, s fogyatékossága is a formában. Hallgassatok meg, ti hitvallók és főpapok, siralmas históriámat. Pap voltam Rómában, Gordianus császár uralkodása alatt. Anélkül, hogy hozzátok hasonlóan különös érdemeket szereztem volna, jámborsággal végeztem papi kötelességeimet. Negyven éven át teljesítettem a falakon kívüli Szent Modeszta-templomban egyházi szolgálatomat. Szokásaim szabályosan ismétlődtek. Minden szombaton fölkerestem egy Barjas nevű kocsmárost, aki a capenai kapu alatt ült amforáival, és tőle vásároltam a bort, melyet a hét minden napján megszenteltem. E hosszú idő alatt egyetlenegy reggel sem mulasztottam el, hogy a mise szent áldozatát be ne mutassam. Mégis kedvetlen voltam, és szorongó szívvel kérdeztem az oltár lépcsőin: „Mért vagy ily szomorú, Lelkem, és miért nyugtalanítsz engem?” Híveim, akik az oltárhoz járultak, bánattal töltöttek el, mert, hogy úgy mondjam, még nyelvükön volt az általam kiszolgáltatót ostya, mikor már visszaestek a bűnbe, mintha a szentségnek nem lett volna ereje és hatása. Elértem végre földi megpróbáltatásaim végét, és elaludván az Úrban, a választottak között ébredtem föl. Megtudtam aztán annak az angyalnak szájából, aki idehozott, hogy Barjas kocsmáros a capenai kapu mellett gyökerekből és növényhéjakból kotyvasztott italt árult bor helyett, melyben nem volt egy csöpp szőlőlé sem, és én nem változtathattam át e hitvány italt vérré, mivelhogy nem volt bor, s mivel csakis egyedül a bor változik át Jézus Krisztus vérévé. Következésképpen az én összes megszentelésem semmisek voltak, és én és híveim negyven év óta tudunkon kívül meg voltunk fosztva az oltáriszentségtől, és így valóban kiközösítettünk az Egyházból. E fölfedezésre oly kábulat fogott el, hogy az még ma, a boldogság napjaiban is rám nehezedik. És szakadatlanul keresztül-kasul járom a paradicsomot, anélkül hogy egyetlenegy keresztényt is találnék azok közül, akiket egykor a Szent Modeszta-templomban az oltárhoz eresztettem. Ezek, az angyalok kenyerétől megfosztva, erőtlennül a legrettentőbb bűnökbe estek, és mindnyájan a pokolra szállottak. Vigasztal, ha arra gondolok, hogy kárhozatra került Barjas kocsmáros is. Van e dolgokban a minden logikák szerzőjéhez méltó logika. Mindazonáltal az én szomorú példám azt bizonyítja: néha félős, hogy a szentségekben a formáság győz a lényeg fölött. És kérdem: az örökkévaló Bölcsesség nem tudna segíteni ezen?

- Nem - felelte az Úr. - Az orvosság még rosszabb lenne, mint a betegség. Ha az üdvösség szabályaiban a lényeg győzne a forma fölött, ez a papság pusztulása volna.

- Ó, Istenem - sóhajtott a szerény Probus -, higgy az én szomorú tapasztalatomnak: ameddig formulákba bújtatod a szentségeket, rettentő akadályokba fog ütközni a te igazságod.

- Jobban tudom, mint ti - válaszolta az Úr. - Én egyforma szemmel nézem a jelen problémáit, melyek nehezek, s a jövődöket, melyek még súlyosabbak. Tehát bejelenthetem nektek, hogy ha a nap még kétszáznegyvenszer megfordul a Föld körül...

- Fenséges beszéd! - kiáltották az angyalok.

- És méltó a világ teremtetőjéhez - válaszolták a főpapok.

- Ez amolyan szólásforma - folytatta az Úr -, mely az én régi, a világ eredetéről szóló tanításomon alapul, és változhatatlanságomba kerülne, ha leszoknék róla... Tehát, miután a nap kétszáznegyvenszer megfordul a Föld körül, egyetlen papot sem fog találni Rómában, aki

latinul tudna. A templomokban litániák éneklése közben Szent Orichelhez, Roguelhez és Totichelhez fognak fohászolni, akik pedig, mint tudjátok, ördögök és nem angyalok. Nagyon sok tolvaj, akinek szándékában lesz áldozni, de félve, hogy bűnbocsánat fejében az Egyháznak kell átengednie a lopott dolgokat, vándorpapoknak fog meggyónni, akik nem tudván sem olaszul, sem latinul, egyedül falujuk tájszólását beszélve, városról városra járva, hitvány áron, gyakorta egy palack borért fogják árulni a bűnök bocsánatát. Valószínűleg nekünk nem lesz gondunk e bűnbocsánatokkal, hiszen érvénytelenek lesznek, mert hiányozni fog belőlük a bűnbánat; de könnyen megtörténhetik, hogy zavarokat okoznak a keresztelesek. E tekintetben tudatlanokká válnak a papok, úgyhogy a gyermekeket „*in nomine patria et filia et spirita sancta*”¹⁰ keresztelek meg, mint ahogy Louis de Potter örömet el fogja nekünk mondani *A kereszténység filozófiai, politikai és kritikai történelme* című művének harmadik kötetében. Nagyon fogas kérdés lesz, hogy az ily keresztelesek érvényessége fölött határozzunk; mert végre is, ha a szent szövegeimben a Platónnál kevésbé előkelő görög nyelvvel is beérem, és olyan latinnal, mely sosem cicerói, a liturgikus formulában nem engedhetem meg a teljes zagyvalékot. És remégek, ha meggondolom, hogy a keresztséget ilyen hanyagsággal fogják kiszolgáltatni újszülöttek millióinak. De térjünk vissza a pingvinekre.

- Isteni szavaid, Uram - monda Szent Gal -, már vissza is vezettek hozzájuk. A vallás jeleiben és az üdvösség szabályaiban a forma szükségszerűleg fölülemelkedik a lényegen, és egy szentség érvényessége egyedül formájától függ. Csak az a kérdés, hogy meggyőződünk, vajon a pingvinek a formaságok között kereszteleztek-e meg, igen-e vagy nem? A válasz pedig nem homályos.

A szentatyák és doctorok ebben megegyeztek, s ez még fokozta a zavarukat.

- A keresztényi állapot - szólott Szent Cornelius - a pingvinre is súlyos nehézségeket ró. Íme, a madarak kötelezve vannak, hogy megszerezzék üdvösségüket. Hogyan sikerülhet ez nekik? A madarak erkölcei nagyon sok pontban ellenkeznek az Egyház rendelkezéseivel. És a pingvineknek nincs okuk, hogy változtassanak rajtuk. Akarom mondani, nem elég okosak, hogy jobbakat állítsanak helyükbe.

- Nem tehetik - monda az Úr. - Parancsolataim tiltják.

- Mindazonáltal - folytatta Szent Cornelius - a keresztségnél fogva cselekedeteik megszűntek közömbösek lenni. Cselekedeteik ezentúl jók lesznek vagy rosszak, érdemesek vagy érdemtelenek.

- Valóban így kell föltennünk a kérdést - mondta az Úr.

- Csak egy megoldást látok - jegyzé meg Szent Ágoston. - A pingvinek a pokolba kerülnek.

- De hiszen nincsen lelkük - szólalt meg Szent Ireneus.

- Ez bosszantó - sóhajtott Tertulianus.

- Kétségtelenül - folytatta Szent Gal. - És elismerem, hogy tanítványom, Maël, a szent ember, vakbuzgóságában súlyos teológiai nehézségeket okozott a Szent Léleknek, és rendetlenséget csinált a misztériumok rendjében.

- A vén könnyelmű! - kiáltotta vállát vonogatva az elzászi Szent Adjutor.

De az Úr szemrehányó tekintettel fordult Adjutor felé:

---

¹⁰ A keresztelező formula hibás latin szövege.

- Bocsánat - monda -, Maël, e szent ember nem olyan nagytudású, mint te, boldogságos szent. Engem nem lát. Gyöngeségekkel teli öregember. Félig süket és félig vak. Nagyon szigorú vagy vele szemben. De mindezek ellenére elismerem, hogy bonyodalmas a helyzet.

- Szerencsére csak múltó rendetlenség - monda Szent Ireneus. - A pingvinek megkereszteltettek, de tojásaik nem, s a baj megszűnik a mostani nemzedékkel.

- Ne beszélj így, Szent Ireneus fiam - monda az Úr. - A szabályok, melyeket a természet-tudósok fölállítanak a földön, eltűrik a kivételeket, mert tökéletlenek és nem alkalmazkodnak pontosan a természethez. De azok a szabályok, melyeket én állítottam föl, tökéletesek, és nincs semmiféle kivétel alóluk. Határozni kell a megkeresztelt pingvinek sorsáról anélkül, hogy áthágnók az isteni törvényeket, híven a tízparancsolathoz és Egyházam rendelkezéseihez.

- Uram - monda nazianzei Szent Gergely -, adj nekik halhatatlan lelket.

- Ó, Uram, ugyan mit cselekednének vele? - sóhajtozott Lactantius. - Nincs zengő hangjuk, hogy dicséretedet zengjék. Nem végezhetik szertartásaidat.

- Kétségtelenül - mondta Szent Ágoston - nem fogják betartani az isteni törvényeket.

- Nem tarthatják be - monda az Úr.

- Nem tarthatják be - folytatta Szent Ágoston. - És ha, Uram, bölcsességeddel halhatatlan lelket öntenél beléjük, magasztos parancsolataid értelmében örökkön-örökké a poklokon égnének, így helyreáll a fölséges rend, melyet megzavart az öreg cambriai.

- Monika fia, helyes megoldást ajánlasz nekem - monda az Úr -, mely egyezik bölcsességgel. De nem egyezik kegyességgel. És bár lényegileg változhatatlan vagyok, oly mértékben, ahogy öregszem, mindinkább hajlok a jóságra. Ezt a jellembeli változást érezhetik azok, akik olvassák két testamentumomat.

Minthogy a vitatkozás tovább folyt, anélkül hogy sok világosságot derített volna a dolgokra, és a boldogságos szentek hajlandóságot mutattak arra, hogy mindig ugyanazokat az érveket ismételjék, elhatározták, hogy kikérik Alexandriai Szent Katalin véleményét. Nehéz esetekben rendesen így cselekedtek. Szent Katalin ugyanis a földön ötven kiváló tudós doctort szégyenített meg. Ismerte Platón filozófiáját, éppúgy, mint a Szentírást és a retorikát.

7

GYŰLÉS A PARADICSOMBAN (Folytatása és vége)

Szent Katalin smaragd, zafír és drágagyöngy koronával fején, aranyszövésű ruhában jelent meg a gyülekezetben. Oldalán egy lángoló kereket viselt, annak mását, melynek szilánkjai megsemmisítették üldözőit.

Az Úr fölszólította, hogy beszéljen, és a szent így válaszolt:

- Uram, hogy megoldjuk e kérdést, melyet kegyes voltál elém terjeszteni, nem fogom sem általában az állatok, sem különösképpen a madarak erkölceit tanulmányozni. Csak azt jegyzem meg e gyülekezetben együtt levő doctoroknak, hitvallóknak és főpapoknak, hogy ember és állat között a különválás nem teljes, mivelhogy vannak olyan szörnyetegek, melyek egyikből és másiból is származnak egyidejűleg. Ilyenek a kimérák, kik félig kígyók, félig

nimfák; a három Gorgo, a kecskelábúak; ilyenek a szküllák, a szirének, kik a tengerben énekelnek. Asszonytörzsük van és halfarkuk. Ilyenek aztán a kentaurók, derékig emberek, s testük többi részében lovak. Ez a szörnyetgek nemes törzse. Egyik közülük - nem ismeretlen bizonyára előttetek - egyedül az igazság fényétől vezérelve, be tudott jutni az örök üdvösségbe, és láthatjátok néha hős mellét, amint az aranyfelhőkön ágaskodik. Khiron, a kentaur, földi munkáival érdemelte ki, hogy megoszthatta a boldogságos szentek tartózkodási helyét; ő végezte Akhilleusz nevelését; és az ifjú hős, a kentaur keze alól kikerülván, két évig élt ifjú szűz módjára öltözve Lükomedész király leányai között. Részt vett játékaiban, a leányok megosztották vele ágyukat anélkül, hogy egy pillanatra is gyaníthatták volna, hogy nem oly ifjú szűz, mint ők. Khiron, aki ily erkölcsösen nevelte, Trajanus császáron kívül az egyetlen, aki a természet törvényeit követve, elnyerte az égi dicsőséget. Pedig csak félemler volt.

Azt hiszem, bebizonyítottam e példával, hogy elégséges csak bizonyos részben embernek lenni, mindamellett annak föltételével, hogy az nemes rész legyen, ha el akarjuk nyerni az örök üdvösséget. És ha Khiron, a kentaur elnyerhette ezt anélkül, hogy megtisztult volna a keresztség által, miért ne érdemelhetnék ki a pingvinek, miután megkereszteltettek, ha félpingvinek és félemberek volnának is? Ezért - könyörgök, Uram - adj az öreg Maël pingvinjeinek fejet és emberi törzset, hogy téged méltóan dicsőíthessenek, és adj nekik halhatatlan, de kicsiny lelket.

Így beszélt Szent Katalin, és a szentatyák, doctorok, hitvallók és főpapok között helyeslő zúgás támadt.

De fölemelkedett Szent Antal, a remete, és kiterjesztve a Magasságos Úr felé vörös, görcsös karját, könyörögni kezdett:

- Semmit se cselekedjél, Én Uram Istenem, a Vigasztaló Szentlélek nevében kérlek, semmit se cselekedjél!

Oly hevesen beszélt, hogy hosszú fehér szakállá úgy rezgett az állán, mint éhes ló fején az üres tarisznya.

- Semmit se cselekedjél. Vannak már emberfejű madarak. Szent Katalin nem talált ki semmi újat.

- A képzelet összegyűjt és összehasonlít, de sohasem teremt - válaszolta ridegen Szent Katalin.

- Vannak már emberfejű madarak - folytatta Szent Antal, aki nem akart senkit meghallgatni. - Hárpiáknak hívják őket, és ezek a teremtés legilletlenebb állatai. Egy nap a pusztában vacsorán volt nálam Szent Pál apát, és a kunyhóm ajtajánál egy öreg fügefa alatt terítettem. A hárpiák a fa ágaira telepedtek; éles rikácsolásuk megsüketített, és lepiszkolták minden eledelünket. E szörnyetgek tolakodása folytán nem hallhattam Szent Pál apát tanításait, és kenyérünkkel és salátánkkal a madarak piszkából is ettünk. Hogyan hihetnők, hogy a hárpiák méltón dicsőítenének téged, Uram?

Megkísértéseim közben bizony sok korcs teremtményt láttam, nemcsak kígyóasszonyokat és halasszonyokat, hanem még zagyább lényeket, mint például embereket, kiknek teste fazékból, harangból, órából, eleséggel és edényekkel teli szekrényből volt, vagy éppen egy házból, melynek ajtóin és ablakain a házi munkáikat végző személyek voltak láthatók. Nem lenne elég az örökkévalóság, hogy leírjam mindama szörnyeket, melyek magányomban megleptek, a bálnáktól kezdve - melyek úgy föl voltak szerelve vitorlával és árboccal, mint a hajók - egész az esőként jövő vörös moszatokig, melyek vérré változtatták forrásom vizét.

Hanem egyikük sem volt oly utálatos, mint a háрпиák, melyek piszkukkal kiégették az én szép fügefám leveleit.

- A háрпиák - jegyezte meg Lactantius - madártestű asszonyszörnyetegek. Női fejük van s női mellük. Szerénységségük, tovakodásuk és szemérmelenségük asszonyi természetükből ered, amiképpen azt Vergilius költő *Aeneis*-ében bebizonyította. Éva átkában részesek.

- Szó se essék többé Éva bűnbeeséséről - mondta az Úr. - Az első megváltotta a második Éva.

Paul Orose, egy világtörténelem szerzője, kit később Bossuet utánózni fog, emelkedett föl ekkor, és így esedezett az Úrhoz:

- Hallgasd meg, Uram, könyörgésemet és a Szent Antalét. Ne alkoss többé szörnyeket a kentaurok, szirének és faunok mintájára, melyek a mesegyűjtő görögöknek kedvesek voltak. Nem lesz bennük semmi örömed. Az effajta szörnyek pogány hajlandóságúak, és kettős természetük nem teszi őket hajlamossá az erkölcsi tisztaságra.

Erre a szelíd Lactantius a következőképpen válaszolt:

- Aki most beszélt, kétségtelenül a legjobb történettudós, aki a paradicsomban él, mivelhogy Hérodotosz, Thukididész, Polübiosz, Titus Livius, Velleius Paterculus, Cornelius Nepos, Suetonius, Manéthon, szicíliai Diodorusz, Dion Cassius, Lampridius Isten szeme elé nem kerültek, Tacitus pedig a pokolban az istenkáromlók gyötrelmeit szenved. Viszont arra lenne szükség, hogy Paul Orose éppen úgy ismerje az eget, mint a földet. Mert egyáltalában nem gondolt arra, hogy az angyalok, kik embertől és madártól származnak - maguk az ártatlanság.

- Eltávolodunk a tárgytól - monda az Örökkévaló. - Mi dolgunk a kentaurokkal, háрпиákkal és angyalokkal? A pingvinekről van szó.

- Te mondad, Uram: a pingvinekről van szó - jelentette ki a korelnőke az ötven doctornak, akiket halandó életükben az alexandriai szűz tudományban megszegyenített. - Meg merem kockáztatni azt a véleményemet, hogy ha meg akarjuk szüntetni a botrányt, mely az eget nyugtalanítja, adjunk az öreg Maël pingvinjeinek - amint Szent Katalin tanácsolta, aki bennünket megszegyenített - félig embertestet és halhatatlan, de az emberi résszel arányos lelket.

E szavakra zajos beszélgetés és tudálékos vita kerekedett a gyülekezetben. A görög szentatyák hevesen vitatkoztak a latinokkal, hogy milyen legyen lényege, természete és aránya a léleknek, melyet adni illenék a pingvineknek.

- Hitvallók és főpapok - csattant fel az Úr -, ne utánózzátok a pápaválasztó bíbornokok földi gyülekezetét, sem a színódukat. És ne hozzátok be a győzedelmeskedő Egyházba a szenvedélyeket, melyek felkavarják a harcoló Egyházat. Mert nagyon is igaz: valamennyi, az én Lelkem ihletével tartott gyülekezetben, Európában, Ázsiában és Afrikában a szentatyák egymás szakállát és szemét tépték ki. Mindazonáltal, minthogy velük voltam, csalhatatlanok voltak.

Amint a rend helyreállott, az öreg Hermas állott föl, és így szólt meggondoltan:

- Dicsőség néked, Uram, hogy a te néped közé világra hoztad Saphirát, az anyámat, azon időben, amikor az egek harmata fölfrissíté a Megváltóért vajúdó földet! Dicsőség neked, Uram, hogy megadtad halandó szememmel látni isteni fiad apostolait! Szót emelek e hírneves gyülekezetben, mert te akartad, hogy az igazság az alázatosak ajkairól jöjjön, és mondom: változtasd emberekké a pingvineket. Ez az egyetlen megoldás, mely méltó a te igazság-szeretetedhez és irgalmadhoz.

Erre több doctor szót kért, mások anélkül beszéltek. Senki sem figyelt a másakra, és a hitvallók zajongva rázogatták pálmáikat és koszorújukat.

Az Úr jobbjának egy intésével lecsendesítette cívakodó választottait és mondta:

- Ne tanácskozzunk tovább! A kegyes, öreg Hermas véleménye felel meg egyedül örök szándékaimnak. E madarak emberekké fognak változni, bár ez sok kellemetlenséggel fog járni. Mert ezek közül az emberek közül sokan olyan hibákat fognak elkövetni, amit elkerülnének, ha pingvinek maradnak. Sorsuk az átváltozás folytán bizonyára jóval kevésbé lesz irigylésre méltó, mint lett volna a keresztség és az Ábrahám családjába való befogadás nélkül. Hanem úgy illik, hogy az én mindentudásom ne avatkozzék szabad akaratukba. Hogy tehát meg ne sértsem az emberi szabadságot: nem tudom, amit tudok, szememre sűrű fátylat vonok, melyet most felszakítottam, és hagyom, hogy az, amit előre láttam, leljen majd meg.

És azonnal Ráfáel arkangyalt szólította:

- Eredj - monda neki - és keresd föl Maëlt, a szent embert. Világosítsd föl tévedéséről, és mondd neki, hogy az én nevemben változtassa emberekké a pingvineket.

8

A PINGVINEK ÁTVÁLTOZÁSA

Az arkangyal leszállván a pingvinek szigetére, a szent embert egy sziklaüregben alva találta új tanítványai között. Vállára tette kezét, és fölébresztvén, szelíden így szólt hozzá:

- Maël, ne félj!

A szent embert erős világosság vakította el, pompás illat részegítette meg. Fölismerte Isten angyalát, és homlokával érintette a földet.

És az angyal így szólt:

- Maël, ismerd meg tévedésedet: azt hivén, hogy Ádám gyermekeit kereszteled, madarakat kereszteltél; és íme, teáltalad a pingvinek beléptek az Isten anyaszentegyházába.

E szavakra az öreg elképedt.

És az angyal folytatá:

- Kelj föl, Maël, eredj, és a Mindenható Úristen nevében szólj e madarakhoz: „Legyetek emberek!”

És Maël, a szent ember, sírván és fohászkodván, a Mindenható Úristen nevében így szólt a madarakhoz:

- Legyetek emberek!

És a pingvinek azonnal átformálódtak. Homlokuk kiszélesedett, és fejük kupolaszerűen meg-gömbölyödött, mint a Szent Mária Rotunda templom Rómában. Ovális szemük megnagyobbodva bámult a mindenségre, orrlyukuk két hosszú hasadéka húsos orr került; csőrük szájja változott, és e szájból szó tört elő; nyakuk megrövidült és megvastagodott; szárnyuk karrá vált, körmük lábbá, és nyugtalan lélek költözött keblükbe.

Mindazonáltal néhány jele még maradt első természetüknek. Hajlamosak voltak, hogy oldalt tekingessenek; ringatózva jártak igen rövid combjukon, és testüket finom pehely fedte.

És Maël hálát adott az Úrnak, hogy a pingvineket Ábrahám családjába bekebelezte.

De elszomorodott arra a gondolatra, hogy nemsokára elhagyja a szigetet, és oda soha többé nem tér vissza, és hogy talán tőle távol a pingvinek hite, mint egy nagyon fiatal és nagyon kényes palánta, gondozás nélkül veszendőbe megy. És az jutott eszébe: hátha átvinné a szigetet az armorikai partokhoz.

„Nem ismerem az örök Bölcsesség szándékait - mondta magában. - De ha Isten úgy akarja, hogy átvitessék a szigetet, ki tudná azt megakadályozni?”

És stólája szövetéből a szent ember igen vékony, negyven láb hosszúságú kötelet font. E kötel egyik végét a part homokjából kiálló szikla csúcsára kötözte, és kezébe fogván a kötel másik végét, beszállt kővályújába.

A vályú siklott a tengeren, és vontatta Alkát, a pingvinek szigetét; kilencnapi hajózás után, magával hozván a szigetet, Maël szerencsésen kikötött a breton partokon.

MÁSODIK KÖNYV AZ ŐSIDŐK

1 AZ ELSŐ FÁTYLAK

Szent Maël egy szép napon az óceán partján leült egy kőre, melyet forrónak talált. Azt hitte, hogy a nap tüzesítette föl, és hálát adott érte a világ Teremtőjének, nem tudván, hogy az ördög pihent volt rajta.

Az apostol az yverni szerzeteseket várta, akiket megbízott, hogy hozzanak magukkal egy hajórakomány szövetet és bőrt Alka szigete lakóinak fölöltöztetésére.

Nemsokára látta, amint a bárkából kiszállott a Magis nevű szerzetes, lábát cipelve a hátán. E barát erősen szent hírben állott.

Amint az öreghez közeledett, a lábát letette a földre, és kabátja ujjának alsó felével megtörölvén homlokát, így szólt:

- Nos, atyám, hát fel akarod öltöztetni a pingvineket?

- Mi sem szükségesebb, fiam, mint ez - válaszolta az öreg. - Mióta Ábrahám családjába bekebeleztek a pingvinek, Éva átkában részesednek, és tudják, hogy meztelenek, amit pedig nem tudtak annak előtte. És itt az ideje, hogy fölöltöztessük őket, mert íme, elhull a pelyhük, ami átváltozásuk után megmaradt.

- Ez igaz - monda Magis, tekintetét végighordozva a parton, és látta, amint a pingvinek apró rákok halászásával foglalatoskodtak, kagylókat szedtek, daloltak vagy aludtak. - Igaz, meztelenek. De nem gondolod-e, atyám, hogy jobb lenne őket meztelenül hagyni? Miért öltöztetnéd fel őket? Mihelyt ruhát fognak viselni és alávetetnek az erkölcsi törvényeknek, rettentő gőg, aljas képmutatás és fölösleges kegyetlenség fogja megszállni őket.

- Hát lehetséges-e, fiam - sóhajtott az öreg -, hogy ily rosszul értelmeznéd az erkölcsi törvények hatását, melyeknek még a pogányok is alávetik magukat?

- Az erkölcsi törvény - felelte Magis - arra kötelezi az embereket, akik állatok, hogy más-képpen éljenek, mint az állatok, ami kétségtelenül nehézségekkel jár, de amellet hízéleg is nekik és megnyugtatja őket; és minthogy gőgösek, gyávák és öröme éhesek, szívesen alávetik magukat a kényszerűségeknek, hiszen ezekből táplálkozik hiúságuk, és ezekre alapítják jelen biztonságukat és jövőbeli boldogságuk reményét... Ez minden erkölcs alapja... De ne kalandozzunk el. Társaim most hajózzák ki a szigeten szövet- és bőrszállítmányukat. Gondold meg, atyám, még nem késő! Súlyos következményekkel járó dolog fölöltöztetni a pingvineket. Jelenleg, ha egy pingvin férfi megkíván egy pingvin nőt, tudja pontosan, mit kíván, és sóvárgása határát megszabja a sóvárgott tárgy pontos ismerete. E pillanatban a parton két vagy három pingvinpár szerelmeskedik a napon. Nézd, mily természetesek! Senki sem figyel rájuk, és akik szerelmeskednek, mintha ők maguk sem lennének a dologgal túlságosan elfoglalva. De ha fátyol fogja fedni a pingvin nő testét, a pingvin férfi nem tud majd ennyire helyesen számot adni arról, hogy mi az, ami a pingvin nőhöz vonzza. Határozatlan vágyai elárasztják álmait és ábrándjait, és végre meg fogja ismerni, atyám, a szerelmet és örült fájdalmait. És ezalatt a pingvin nők szemlesütve, összecücsörített ajakkal oly arcot fognak vágni, mintha fátylaik alatt kincset őriznének!... Ó, mily szánalmas dolog!

A rossz addig lesz elviselhető, míg e népek durvák és szegények maradnak; de várj csak: egy évezred múlva meglátod, hogy mily félelmes fegyvert adtál, atyám, Alka leányainak. Ha megengeded, előre példát mutathatok. Van néhány csecsebecsém a ládában. Válasszunk ki véletlenül a pingvin nők közül egy olyat, akire a pingvinek nem sok ügyet vetnek, és öltöztessük föl, amilyen jól csak tudjuk.

Íme, éppen itt van egy, aki felénk tart. Se nem szebb, se nem csúnyább, mint a többi; fiatal. Senki sem néz rá. Hanyagul sétál a sziklákon, egyik ujjá az orrában, és a hátát a térdhajlatig vakargatja. Nem kerüli el figyelmedet, atyám, hogy válla keskeny, melle súlyos, hasa nagy és sárgás, lába rövid. Vörösés térde minden lépésnél összeráncolódik, és úgy látszik, combja minden hajlásában van egy kis anyajegy. Szétterpesztett, eres lábfeje négy begörbült ujjal kapaszkodik a sziklára, két nagy lábujja pedig úgy nyúlik előre az úton, mint két elővigyázatos kígyó feje. Teljesen a járásnak szenteli magát. E munkában minden izma részt vesz, és amint így meztelenül jární látjuk, azt a gondolatot kelti bennünk, mintha inkább járógép volna, mintsem szerelemgép, pedig láthatóan egyik is, másik is, és teste még több ilyen gépezetet zár magába. Nos, meglátod mindjárt, tiszteletre méltó apostol, hogy mit csinálok belőle.

E szavakra Magis barát három ugrással eléri a pingvin asszonyt, fölkapja, karja alá fogja, haját a földön húzva Maëlhez cipeli, és odadobja a rémüldöző asszonyt a szent ember lábához.

És amíg az ott sír és könyörög, hogy vele semmi rosszat ne cselekedjenek, a szerzetes egy pár sarut vesz ki ládájából, és ráparancsol, hogy húzza föl.

- Gyapjűzsinórok közé szorítva - jegyzé meg Magis az öregnek - kisebbnek fog látszani lába. A kétujjnyi magas talp elegánsan megnyújtja lábát, és fölmagasztosítja a terhet, mely ránehezedik.

A pingvin nő, míg saruját javában bogozta, kíváncsi pillantást vetett a nyitott ládára, és látván, hogy az ékszerekkel és piperedolgokkal van tele, könnyei közt mosolyogni kezdett.

A szerzetes tarkójára csavarta haját, és virágos kalappal koronázta. Arany karperecekkal övezte csuklóját, és talpra állítva, keble alatt és a hasán széles lenszalagot vont keresztül, megmagyarázva, hogy így friss szépséget nyer a mell, és bemélyed a derék, hogy kidomborodjék a csípők pompája. És gombostűk segítségével, melyeket egymás után szedett elő ajka közül, elrendezte a szalagot.

- Még szorosabbra - monda a pingvin nő.

Amikor ilyenformán sok gonddal és bíbelődéssel összeszorította az asszony felsőtestének lágyabb részeit, az egész testre egy rózsaszínű tunikát borított, mely lágyan simult a pingvin hölgy vonalaihoz.

- Jól áll-e a ruhám? - kérdezte a pingvin nő.

És meghajolva, fejét oldalra szegve, állát vállára szorítva, figyelő szemmel vizsgálgatta toalettjét.

Magis megkérdezte tőle, mit gondol, vajon ruhája nem hosszú-e kissé, mire az asszony bizakodva felelte, hogy nem, mert majd fölfogja.

Erre bal kezével megfogván hátul a szoknyáját, odaszorította ferdén a térde fölé, gondosan, hogy alig látszódjék ki a cipője sarka. Aztán nekiindult apró lépésekkel, csípőjét ringatva.

Nem fordította hátra a fejét, hanem elhaladván egy patak mellett, szeme sarkából a vízbe pillantott.

Egy pingvin férfi, akivel véletlenül találkozott, meglepődve megállott, visszafordult és követni kezdte. Minthogy a part mentén haladt, halászatról hazatérő pingvinek jöttek vele szembe, megbámulták és utána eredtek. Akik a homokban feküdtek, azok is fölkeltek, és csatlakoztak a többiekhez.

És amint közeledett, újabb és újabb pingvinek ereszkedtek le hegyi ösvényekről, bújtak elő sziklahasadékokból, merültek föl a vizek hullámaiból, és csatlakoztak a menethez. És ott tolongtak a pingvin nő körül rekedten lihegve, csípős szagot árasztva, erős vállú, szőrös mellű, érett férfiak, ruganyos testű, serdülő ifjak, és öregek, akiknek fehér pelyhes, rózsaszín bőrén rengeteg ránc rezgett, és lábukat is húzták, mely soványabb és szárazabb volt még a harmadik lábként szolgáló, borókafenyőből készült botjuknál is. Eközben a nő ment nyugodtan, mintha semmit sem látna.

- Atyám - kiáltott föl Magis -, nézd, hogy futnak mind, ez ifjú kisasszony gömbölyűségére szegezve szemüket, most, hogy rózsaszínű fátyol takarja e gömbölyűséget. A gömb a geometria tudósait elmélkedésre ösztönzi, tulajdonságai sokaságánál fogvást; de ha testi és élő természetből származik, akkor új értéket nyer. És hogy ez alak mibenléte teljesen föltáruljon a pingvinek előtt, szükséges volt, hogy, megszűnván szemükkel világosan látni, lelkükben legyenek kényszerítve elképzelni azt. Én magam úgy érzem, hogy e pillanatban valami ellenállhatatlanul vonz e pingvin hölgy felé. Vajon azért-e, mivel szoknyája döntő fontosságúvá változtatta hátsó felét, és e pingvin hölgy gömbölyűségét pompásan egyszerűsítván, szintetikus és általános jelleggel ruházta föl, és csak a tiszta fogalmat, az isteni princípiumot jeleníti, meg - nem tudnám megmondani, de úgy tetszik nekem, hogy ha megcsókolnám, az emberi vágyak firmamentumát tartanám karjaimban. Bizonyos, hogy a szemérmesség legyőzhetetlen bájt kölcsönöz az asszonyoknak. Izgalmam oly nagy, hogy hiába is igyekezném elrejteni.

Mondá és ruháját magasan felkapva, a pingvinek után ered, közéjük tolakodik, lökdösi őket, letiporja, lábbal tapossa, legázolja, az alkai leányzót utoléri, két markával megragadja rózsás gömbölyűségét, melyet egy egész nép csaknem átszúr szemével és vágyaival, és karjaiba kapva, eltűnik vele hirtelen egy parti barlangban.

A pingvinek azt hitték, hogy kialudt a nap. És Maël, a szent ember rájött; az Ördög felvette Magis barát alakját, hogy fátylakat adjon a pingvin leányzónak. Megborzongott testében, és szomorú volt a lelke. És lassú léptekkel hazamenvén remetelakába, hat-hét éves, lapos mellű, csípőtlen kis pingvin leánykákat látott, akik algából és tengeri moszatból öveket csináltak maguknak, és a parton futkostak, figyelvén, hogy nem követik-e őket férfiak.

2

AZ ELSŐ FÁTYLAK (Folytatása és vége)

Maël, a szent ember, mély fájdalmat, érzett amiatt, hogy az alkai leányzónak adott első fátylak ennyire árthattak a pingvin női szeméremnek, ahelyett, hogy használtak volna. De megmaradt szándéka mellett, hogy ruhát ad a csodasziget lakóinak. És összehíván a parton a pingvineket, szétosztotta közöttük a ruhákat, melyeket az yverni szerzetesek hoztak. A pingvin férfiak rövid tunikát és nadrágfélét kaptak, az asszonyok hosszú ruhákat. De sok híja volt, hogy e ruháknak oly hatása legyen, mint az elsőnek. Nem voltak olyan szépek, szabásuk durva volt és művészietlen, és nem figyeltek fel többé rájuk, mert minden asszony ilyet hordott. Mikor ebédet főztek és a mezőn dolgoztak, nemsokára csak mocskos felsőrész és piszkos alsószoknya

volt rajtuk. A pingvin férfiak agyonterhelték élettársaikat munkával, és az asszonyok olyanok lettek, mint az igavonó barmok. A pingvinek nem ismerték a szív nyugtalanságait és a szenvedélyek hullámait. Erkölcük ártatlan volt. A vérfertőzés gyakori volt, és parasztos egyszerűséggel történt, és ha egy fiatal fiút odahajtott a részegség, hogy megbecstelenítse a nagyanyját, másnap nem is gondolt reá többé.

3 A SZÁNTÓFÖLD ELHATÁROLÁSA ÉS A TULAJDON EREDETE

A sziget nem őrizte meg egykori sivár képét, mint amikor még úszó jéghegyek között, sziklák amfiteátrumában oltalmazta a madarak népét. Havas hegycúcsa leolvadt, és nem maradt belőle csak egy kis domb; innen az örökké ködben úszó armorikai partokat lehetett látni, és az óceánt, mely telve volt az örvényből félig kiemelkedő szörnyetegekhez hasonlatos szirtekkel.

Partjai most messze nyúltak, és szaggatottak voltak; a sziget egy szederfa leveleihez volt hasonlatos. Hamarosan sós fű fedte, csordáknak ízletes, aztán fűzfák, ős fügefák és fenséges tölgyek. E tényeket a Kegyes Béda és még több más szavahihető író bizonyítja.

Észak felől a part mély öblöt képezett, melyből idővel a világ egyik leghíresebb kikötője lett. Kelet felől a sziklás part mentén, melyet tajtékozó tenger csapdosott, elhagyatott, illatos pusztaság terült el. Ez az Árnyak partja volt, merre a sziget lakói nem kalandoztak soha, félvén a sziklák hasadékaiban fészkelő kígyóktól, s attól, hogy itt a halottak lelkével találkoznak, melyek ólmoskék lángokhoz hasonlatosak. Délen gyümölcsösök és erdők határolták a langyos Plongeon-öblöt. Az öreg Maël a boldogságos partokon egy templomot és fából való kolostort épített. Nyugaton két patak, a Clange és a Surelle öntözte a Dalles és Dombes szép völgyét.

Amint egy őszi reggelen a tiszteletre méltó Maël a Clange völgyében sétált egy Bulloch nevezetű yverni szerzetes társaságában, látta, hogy az úton haragos emberek vonulnak csoportosan, kezükben köveket szorongatva. Egyazon időben hallotta, amint mindenfelől kiabálás és veszekedés hangja hangzik a völgyből a csöndes ég felé.

És így szóla Bullochhoz:

- Szomorúan észlelem, fiam, hogy e sziget lakói, mióta emberekké lettek, kevesebb bölcsességgel viselkednek, mint annak előtte. Mikor madarak voltak, csak a szerelem időszakában veszekedtek. És most minden időben összekapnak; kötekednek egymással, télen úgy, mint nyáron. Mennyire kivetkőztek abból a csöndes méltóságteljeségükből, mely szétáradva a pingvinek gyülekezete fölött, hasonlatossá tette azt egy bölcs köztársaság szenátusához.

Nézz csak, Bulloch fiam, a Surelle felé. Éppen e hús völgyben egy tucatnyi pingvin azzal foglalataskodik, hogy agyonverje egymást ásóval, kapával, mellyel jobb lenne, ha a földet művelnék. És eközben az asszonyok kegyetlenebbül, mint a férfiak, körmükkel szaggatják ellenségeiknek arcát. Ó, Bulloch fiam, miért gyilkolják ezek így egymást?

- Társulási szellem folytán, atyám, és jövőre való előrelátásból - válaszolá Bulloch. - Mert az ember lényegileg előrelátó és társas lény. Ilyen a jelleme. El sem képzelhető a dolgok bizonyos eltulajdonítása nélkül. E pingvinek, ó, mester, akiket látsz, földet sajátítanak ki.

- Nem sajátíthatnák ki kevesebb erőszakkal? - kérdezte az öreg. - Verekedés közben szidalmaznak és fenyegetik egymást. Nem értem szavukat. Hangjuk után ítélve izgatottak.

- Kölcsönösen tolvajlással és bitorlással vádolják egymást - válaszolta Bulloch. - Ez általános értelme beszédüknek.

E pillanatban Maël kezét összekulcsolva, nagyot sóhajtott.

- Nem látod-e, fiam - kiáltotta -, azt a mérgest, aki földre tepert ellenfelének orrát harapja le, s azt a másikat, aki egy hatalmas kővel egy asszony fejét zúzza szét?

- Látom őket - felelte Bulloch. - Ezek most teremtik meg a jogot; a tulajdont alapozzák; lerakják a civilizáció alapjait, a társadalom fundamentumát és az állam alapkövét.

- Hogy lehet ez? - kérdezte az öreg Maël.

- Földjeik elhatárolásával. Mert ez minden rend alapja. Pingvineid, ó, mester, a legfőnségesebb tevékenységet végzik. Munkájukat századokon keresztül megszentelik a törvényhozók, támogatják és megerősítik a hatóságok.

Míg Bulloch ily módon beszélt, a völgyből egy nagy, fehér bőrű, vörös szőrű pingvin ereszkedett le fatuskóval a hátán. És egy kicsiny, naptól barnított pingvinhez közeledvén, aki salátáját öntözgette, rákiáltott:

- A földed az enyém!

És e hathatós szót kimondván, bunkóját a kis pingvin fejéhez csapta, aki holtan rogyott össze földjén, melyet saját kezével munkált.

E látványra Maël, a szent ember egész testében megremegett, és sűrű könnyeket hullatott.

És a borzalomtól és a félelemtől fuldokló hangon, így könyörgött az éghez:

- Én Uram, Istenem, te, aki az ifjú Ábel áldozatát elfogadád, te, aki megátkozád Káint; bosszuld meg, Uram, ez ártatlan pingvint, ki saját földjén föláldoztatik, és éreztess a gyilkossal karod súlyát. Van-e utálatosabb bűn, van-e súlyosabb megsértése a te Igazságodnak, Uram, mint ez a gyilkosság és rablás?

- Vigyázz, atyám - monda Bulloch szelíden -, amit te gyilkosságnak és rablásnak nevezel, lényegében a háború és a hódítás, mely birodalmak szent alapja, és minden erény és minden emberi nagyság forrása. Főképpen azt vedd tekintetbe, hogy kárhoztatva a nagy pingvint, eredetében és alapjában a tulajdont támadod. Nem kerül nagy fáradságomba, hogy neked ezt bebizonyítsam. Más dolog a földet művelni, és ismét más dolog a földet birtokolni. És nem szabad e két dolgot összekeverni. A tulajdon kérdésében az első foglaltság joga bizonytalan és meg nem alapozott. A hódítás joga ezzel szemben szilárd alapokon nyugszik. És egyedül ez tiszteletre méltó, mert egyedül ez követeli meg a tiszteletet. A tulajdon egyedüli és dicsőséges eredete az erő. A tulajdon az erőből születik, és erő által tartatik meg. Ebben rejlik főnségessége, és csak egy nagyobb erőnek enged. Ezért jogos, ha azt mondjuk: aki birtokol, az nemes. És ez a nagy, vörös ember, meggyilkolván egy földművelőt, hogy elvegye földjét, e pillanatban egy igen nemes család alapját vetette meg e földeken. Mindjárt szerencsét kívánok neki.

Így beszélvén Bulloch, a nagy pingvin felé közeledett, aki a véres barázda szélén bunkójára támaszkodott.

És meghajolván egész a földig, így szólott:

- Nagy uram, Greatauk, igen félelmetes herceg, fogadd hódolatomat, mint alapítója a jogos hatalomnak és az öröklődő gazdagságnak. E hitvány pingvin koponyája, kit leütöttél, e földbe ásva örökké tanúsítani fogja utódaid megszentelt jogát ez általad megnevesített földhöz.

Boldogok a fiaid és fiai a te fiaidnak. Greatauki Skull hercegek lesznek, és uralkodni fognak Alka szigetén.

Aztán az öreg Szent Maël felé fordulván, emeltebb hangon szóla:

- Atyám, áldd meg Greataukot. Mert Istentől jön minden hatalom.

Maël mozdulatlan maradt és néma, és az égre emelte szemét: fájdalmas bizonytalanság gyötörte, hogyan ítélje meg Bulloch barát elméletét. Mindazonáltal ennek az elméletnek kellett győznie a fejlett civilizáció korszakában. És talán Bulloch úgy tekinthető, mint a polgári jog megteremtője Pingvinországban.

4

A PINGVIN RENDEK ELSŐ GYÚLÉSE

- Bulloch fiam - monda az öreg Maël -, el kell rendelnünk a pingvinek népszámlálását, és mindegyikük nevét be kell írunk egy könyvbe.

- Mi sem sürgősebb - felelé Bulloch. - Jó rend el sem képzelhető enélkül.

Azzal az apostol tizenkét szerzetes segítségével hozzáfogott a népszámláláshoz.

És az öreg Maël így szólott ezek után:

- Most pedig, miután listába vettünk minden lakost, úgy illik, Bulloch fiam, hogy igazságos adót vessünk ki avégből, hogy gondoskodjunk a közkiadásokról és az apátság fenntartásáról. Mindenki adózzék képessége szerint. Ezért hívd össze, fiam, Alka Véneit, és vessük ki az adót velük egyetértésben.

A Vének összehívattván, összegyülekeztek szám szerint harmincan a fából való kolostor udvarán, a nagy fügefa alatt.

Ezek voltak Pingvinország első rendjei. Háromnegyed részük surelle-i és clange-i *gazdag* paraszt volt. Greatauk, mint a legnemesebb pingvin, a legmagasabb kőre ült.

A tiszteletre méltó Maël helyet foglalt szerzetes társai között, és így beszélt:

- Gyermekeim, az Úr tetszése szerint ad gazdagságot az embereknek, és visszaveszi tőlük, amint neki tetszik. Én tehát összehívtalak benneteket, hogy vessünk ki adót a népre avégből, hogy gondoskodjunk a közkiadásokról és a szerzetesek ellátásáról. Úgy vélem, hogy az adónak arányban kell állnia az egyesek gazdagságával. Tehát az, akinek száz ökre van, ad tízet; akinek tíz van, ad egyet.

Miután a szent férfiú beszélt, felállott Morio, Anis-sur-Clange-i szántóvető, az egyik leggazdagabb ember, és monda:

- Ó, Maël atyám, úgy vélem: jogos, hogy mindenki hozzájáruljon a közkiadásokhoz és az Egyház költségeihez. Ami engem illet, az én pingvin testvéreim érdekében kész vagyok mindenről lemondani, amim van, és ha kell, jó szívvel odaadom az ingemet is. A nép Vénei, valamiképpen én, készek mindnyájan, hogy fölládozzák vagyonukat, és nem lehet kétségbevonni a Haza és a Vallás iránt való odaadásukat. Hanem egyedül a közérdeket kell szem előtt tartanunk, és úgy kell cselekednünk, amint az rendeli. Márpedig ez azt rendeli és követeli, atyám, hogy ne kérjünk sokat azoktól, akik sokkal bírnak; mert így kevésbé gazdagok lesznek a gazdagok, és szegényebbek a szegények. A szegények a gazdagok vagyonából élnek, ezért

szent ez a vagyon. Ne nyúljunk hozzá, mert az céltalan gonoszkodás lenne. Ha a gazdagoktól szednétek adót, nem lenne belőle nagy hasznatok, mert azok nem sokan vannak, és megfosztanátok magatokat minden segélyforrástól, és nyomorúságba süllyesztenétek az országot. Míg ha minden egyes lakostól vagyonára való tekintet nélkül kértek egy kis támogatást, eleget fogtok összegyűjteni a közszükségletekre; és nem kell tudakozódnotok az után, hogy mivel bírnak a polgárok, akik minden ily természetű kérdezősködést utálatos zaklatásnak tekintenének. Mindenkit egyenlően és könnyen terhelvén meg, megkímélitek a szegényeket, mivelhogy meghagyjátok nekik a gazdagok vagyonát. És hogyan is lehetne arányba hozni az adózást a gazdagsággal? Tegnap kétszáz ökröm volt, ma hatvan van, és holnap lesz száz. Clunicnek három tehene van, de soványak; Nicclunek csak kettő van, de kövérek. Clunic és Nicclu közül ki a gazdagabb? A bőség jelei csalékonyak. Egy azonban bizonyos, hogy mindenki eszik és iszik. Adóztassuk meg az embereket aszerint, hogy mit fogyasztanak. Ez bölcs és igazságos lesz.

Így beszéle Morio a Vének helyeslése közepette.

- Indítványozom, hogy vessük ércablákra e beszédet - kiáltotta Bulloch barát. - Irányt mutat a jövőre; ezerötven év múlva a pingvinek közül a legkiválóbbak sem fognak másképp beszélni.

A Vének még tapsoltak, midőn Greatauk kardja markolatára téve kezét, e rövid nyilatkozatot tette:

- Nemes lévén, adót nem fizetek; mert adót fizetni nemtelen dolog. Fizessen a csőcselék!

Ezzel a Vének csöndben széteszlottak.

És miként Rómában, a pingvinek minden öt évben megtartották a népszámlálást; és ily módon észrevették, hogy a lakosság gyorsan gyarapodik. Bárha csodálatos bőséggel haltak a gyerekek, és éhség és pestis tökéletes rendszerességgel pusztított ki egész falvakat, az új pingvinek - számra nézve mindig többen - magánnyomorúságuk által hozzájárultak a közjólét felvirágzásához.

5

KRAKEN ÉS ORBEROSE NÁSZÁ

Ez idő tájt élt Alka szigetén egy pingvin férfi, kinek erős volt a karja, és fortélyos a lelke. Krakennek hívták, és lakása az Árnyak partján volt, merre a sziget lakói nem merészkedtek el soha, félvén a sziklák repedései között fészkelő kígyóktól, és attól, hogy a megkeresztelés nélkül elhalt pingvinek lelkével találkoznak, melyek ólmoskék lángokhoz hasonlatosak, és elnyújtott nyöszörgések között bolyongnak éjszaka az elhagyatott parton. Mert általánosságban azt hitték, bár nem volt rá bizonyíték, hogy a boldogságos Maël könyörgésére emberekké változott pingvinek közül többen nem részesültek a keresztségben, és haláluk után visszajárnak sírni a viharban. Kraken a puszta parton, egy hozzáférhetetlen barlangban lakott. Csak százlábnyi hosszú, természetes alagúton lehetett idejutni, melynek egy vastag fa fődte el a bejáratát.

Egy este aztán, amint Kraken a kihalt mezőn haladt keresztül, véletlenül egy bájos ifjú pingvin nővel találkozott. Ugyanaz volt, akit egykor Magis barát saját kezűleg öltöztetett föl, és aki először hordott szemérmes fátylakat. E nap emlékezetére, amikor a pingvinek álmélkodó

tömege látta, amint rózsaszínű ruhájában diadalmasan eltűnt, nyerte e szűz az Orberose¹¹ nevet.

Kraken láttára megrémülve fölkiáltott, s futni kezdett, hogy meneküljön előle. De a hős megfogta fátylánál fogva, mely repült utána, és így szólott hozzá:

- Szép szűz, mi a neved, mi a családod, mi a hazád?

Orberose rémülten nézett Krakenre:

- Téged látlak-e, uram - kérdé remegve -, vagy talán inkább felindult lelkedet?

Így beszélt, mivelhogy Alka lakói nem kapván többé hírt Krakenről, mióta az Árnyak partján lakott, azt hitték, hogy halott, és leszállott az éjszaka rossz szellemei közé.

- Ne félj, alkai leányzó - válaszolta Kraken. - Mert aki hozzád szól, nem bolygó lélek, hanem ereje és hatalma teljében levő férfiú. És nemsokára nagy vagyont fogok rendelkezni.

És az ifjú Orberose megkérdezé:

- Miként gondolod, ó, Kraken, hogy pingvinek fia lévén, nagy vagyont fogsz szerezni?

- Értelmességemmel - felelte Kraken.

- Tudom - szólt Orberose -, hogy abban az időben, mikor közöttünk laktál, híres voltál ügyességedről a vadászatban és halászatban. Senki sem ért föl veled annak fortélyáiban, hogy miképpen kell hálóval halat fogni, vagy nyíllal átfúrni a gyors madarakat.

- Ez csak közönséges és fáradtságos igyekezet volt, leányom. De kitaláltam a módját, miképpen lehet fáradtság nélkül nagy vagyonhoz jutni. Hanem mondd, ki vagy te?

- Orberose-nak hívnak - felelé a fiatal leány.

- Miért jársz ily messze a lakásodtól éjnek idején?

- Kraken, ez nem az Ég akarata nélkül történt.

- Mit akarsz ezzel mondani, Orberose?

- Hogy az Ég, ó, Kraken, nem tudom, minő célzattal, a te utadba hozott.

Kraken hosszasan, komor csöndben nézegette.

Aztán így szólt hozzá nyájasan:

- Orberose, jöjj házamba, mely a legügyesebb és legbátrabb pingvinnek a háza. Ha beleegyezel, hogy kövess, élettársammá fogadlak.

A leány szemét lesütve, suttopta:

- Követlek, uram.

Így lett a szép Orberose a hős Kraken élettársa. Ezt a nászt nem ülték meg dalokkal és fáklyákkal, mivelhogy Kraken nem volt hajlandó magát a pingvinek népének megmutatni, hanem barlangjába rejtőzve, nagy terveket szőtt.

---

¹¹ Orbe - gömb, az égitestekről szólva. Tágabb értelemben minden gömbölyű test (Littre). (A. F.) - Rose - rózsaszín. (franciául)

6 AZ ALKAI SÁRKÁNY

„Azután a természettudományi gyűjteményt látogattuk meg... Az igazgató egy szalmába göngyölt csomagot mutatott, melyben, mondta, egy sárkány csontváza van: bizonyíték arra, tette hozzá, hogy a sárkány nem mesebeli állat.”

(*Casanova emlékiratai*, Párizs, 1843. IV. kötet, 404, 405. oldal.)

Alka szigetének lakosai eközben békés foglalatosságaikat űzték. Az északi part lakói bárkán jártak halászni és kagylót szedni. A dombes-i földművesek zabot, rozsot és tiszta búzát termeltek. A Dalles-völgyi gazdag pingvinek háziállatokat tenyésztettek, és a Plongeon-öbölbeliek gyümölcsöseit művelték. Az alkai kikötő kereskedői sóshal-kereskedést űztek Armorikával. És a két Bretonország aranya, mely kezdett beözönlöni a szigetre, megkönnyítette a cserét. A pingvin nép mélységes nyugalomban élvezte munkájának gyümölcsét, amikor egyszerre rettentő hír járta be a falvakat. Mindenfelé elterjedt, hogy egy borzalmas sárkány elpusztított két tanyát a Plongeon-öbölben.

Kevéssel azelőtt eltűnt a szűz Orberose. Elmaradása miatt nem nyugtalankodtak rögtön, mivel már többször elrabolták szerelemtől égő, erőszakos férfiak. És a bölcsek nem csodálkoztak, úgy vélvén, hogy ez a szűz a legszebb a pingvinek között. Még azt is megjegyezték, hogy néha ő ment elrablói elé, mivelhogy sorsát senki sem kerülheti el. Hanem ez alkalommal, nem látván visszatérni, azt hitték, hogy felfalta a sárkány.

A Dalles-völgyi lakosok is rájöttek nemsokára, hogy a sárkány nemcsak rege, aminőt asszonyok szoktak mesélni a forrásnál, mert egy éjszaka Anis városában hat tyúkot, egy ürüt falt fel a szörnyeteg, és egy kis árva gyermeket, akit Elónak hívtak. Másnap reggel semmit se találtak az állatokból s a gyermekből.

A falu Vénei azonnal összegyülekeztek a köztéren, s letelepedtek a kőpadra, hogy megtanácskozzák, mit kellene cselekedni ily rettentő körülmények között.

És összehíván mindazokat a pingvineket, akik látták a sárkányt a borzalmas éjszakán, megkérdezték tőlük:

- Nem figyeltétek-e meg alakját és szokásait?
- Oroszlánkörme van, sasszárnya és kígyófarka - felelt sorban mindegyik.
- Hátát tüskés taréj fűdi.
- Sárgás pikkely fedi a testét.
- Szeme megigéz, és villámokat szór. Tüzet okád.
- Lehelete megmérgezi a levegőt.
- Sárkányfeje van, oroszlánkörme és halfarka.

És egy anisi asszony, akit józan eszű, jó ítéletű teremtésnek tartottak, és akitől a sárkány három tyúkot vitt el, a következőképpen vallott:

- Olyanforma, mint egy ember. Bizonyosság rá, hogy azt hittem, hogy az uram, és így szóltam hozzá: „Gyere, feküdj már le, te jó marha.”

Mások pedig ezeket mondák:

- Olyanforma, mint egy felhő.
- Hegyhez hasonlatos.

És jött egy fiatal gyerek és mondta:

- Láttam, amint a sárkány a csűrben levette a fejét, hogy megcsókolja Minnie húgomat.

És a Vének még megkérdezték a lakosoktól:

- Milyen nagy a sárkány?

És azok így felelének:

- Olyan nagy, mint egy ökör.
- Mint a nagy breton kereskedőhajók.
- Ember formájú.
- Magasabb, mint ez a fügefa, mely alatt ültök.
- Olyan nagy, mint egy kutya.

Végül is a sárkány színe felől kérdezték az embereket, és a pingvinek így beszéltek:

- Vörös.
- Zöld.
- Kék.
- Sárga.
- A feje világoszöld; szárnyai rózsaszín árnyalatú élénk narancsszínűek, szegélyük ezüsts-zürke, hátulja és a farka barna és rózsaszín csíkos, a hasa élénksárga, fekete pettyekkel.
- Színe? Nincs is színe.
- Sárkányszínű.

Miután kihallgatták a tanúkat, a Vének bizonytalanságban voltak afelől, hogy mit kellene cselekedni. Egyesek azt tanácsolták, hogy lessék meg a sárkányt, üssenek rajta és árasszák el sűrű nyilakkal. Mások, belátván, hogy hiábavaló lenne erőszakkal szembeszállni ily hatalmas szörnyeteggel, azt tanácsolták, hogy ajándékokkal engeszteljék ki.

- Fizessünk neki hűbéradót - mondá közülük egy, akit bölcsnek tartottak. - Kegyessé válhatik irántunk, ha kedves ajándékokat, gyümölcsöt, bort, bányákat s egy fiatal szüzet adunk neki.

Végül másoknak az volt a véleménye, hogy meg kell mérgezni a forrásokat, hol inni szokott, vagy meg kell füsttel fojtani a barlangjában.

De egyik indítvány sem győzött. Hosszasan vitatkoztak, és a Vének eltávoztak anélkül, hogy bármilyen határozatot hoztak volna.

7
AZ ALKAI SÁRKÁNY
(Folytatás)

A sárkány egész hónapon át - mely hónapot a rómaiak Mars vagy Mavors istenüknek szenteltek - pusztított a dalles-i és dombes-i tanyákon, elrabolt ötven ürüt, tizenkét disznót és három fiatal fiút. Gyászban volt minden család, és jajveszékelés töltötte be a szigetet. Azokból a szerencsétlen falvakból, melyeket a Clange és a Surelle vize öntözött, a Vének összegyűltek és elhatározták, hogy együtt mennek a boldogságos Maël segítségét kérni.

Ötödik napján annak a hónapnak, melynek neve a latinoknál a megnyitást jelenti, mivel ez nyitja meg az évet, körmenetben vonultak a fából való kolostorhoz, mely a sziget déli partján emelkedett. Bevezetve a klostomba, jajgatásba és siránczásba kezdtek. Az öreg Maël, meghatva panaszaik által, elhagyta a termet, hol a csillagászat tanulmányozásával foglalkozott, s az írás fölött elmélkedett, s pásztorbotjára támaszkodván, lement köztük. Jöveletekor zöld gallyakat nyújtottak feléje a földre borult Vének, és közülük többen illatos füveket égettek.

És a vénember, leülve a kolostor kútja mellett egy öreg fügefá alá, így beszélt:

- Ó, fiaim, pingvinek utódai, miért sírtok és miért jajgattok? Miért nyújtjátok felém könyörögve e gallyakat? Miért külditek az ég felé az illatos füvek füstjét? Azt várjátok, hogy elhárítsak valami bajt? Miért könyörögtök hozzám? Kész vagyok az életemet áldozni. Csak mondjátok meg, hogy mit vártok a ti atyátoktól?

E kérdésekre a Vének közül az első így válaszolt:

- Alka gyermekeinek atyja, ó, Maël, mindnyájunk nevében beszélek. Egy rettentő sárkány pusztít földjeinken, kifosztja istállóinkat, és barlangjába hurcolja fiatalságunk virágát. Felfalta a kis Elót és hét fiúcskát; éhes fogaival morzsolta szét a szűz Orberose-t, aki a legszebb nő volt a pingvinek között. Nincs falu, melyre ne ontaná mérges leheletét, és melyet el ne töltené kétségbeeséssel. E rettentő csapás martalékaul dobátván, eljöttünk hozzád, ó, Maël, aki a legbölcsebb vagy, könyörgünk, adj tanácsot a sziget lakóinak üdvére, mert félő, hogy kivesz az ősi pingvin faj.

- Ó, alcai Vének feje - válaszolá Maël -, mély szomorúságba dönt beszéded, és búsongok a gondolatra, hogy e sziget egy rettentő sárkány dühének martaléka. Nem egyedülálló a dolog, és a könyvekben több történetet találunk vérengző sárkányokról. E szörnyetegek főképpen barlangokban találhatók, vizek partján és különösen pogány népeknél. Lehetséges, hogy közülük többen, jöllehet fölvevették a keresztség szentségét és bekebeleztettek Ábrahám családjába, bálványokat imádtatok egyszer, mint a régi rómaiak, és képeket, fogadalmi tábláskákat, gyapjú szalagocskákat és virágfüzéreként aggattatok föl egy megszentelt fá ágaira. Vagy pedig bűvös kő körül táncoltatok, és ittatok nimfák, lakta források vizéből. Ha így volna, azt hinném: az Úr küldötte e sárkányt, hogy mindenkit büntessen néhányak bűneiért, és hogy titeket megintsen, ó, pingvinek fiai, hogy irsátok ki közületek az istenkáromlást, a babonát és a hitetlenséget. Ezért ajánlom orvosságul e nagy bajra, melyben szenvedtek, hogy gondosan kutassátok föl és gyökerestül irsátok ki otthonaitokból a bálványozást. Úgy vélem, hatásos lesz imádkozni és vezekelni is.

Így beszélt Maël, a szent öreg. És a pingvin nép Vénei, megcsókolván lábát, szebb reményekkel tértek vissza falvaikba.

8 AZ ALKAI SÁRKÁNY (Folytatás)

Maël, a szent férfiú tanácsait követvén, Alka sziget lakói igyekeztek kigyomlálni a babonákat, melyek kicsíráztak közöttük. Vigyáztak, nehogy a leányok táncolni menjenek a tündérek fája köré, varázsigéket ejtve. Szigorúan megtiltották a fiatal anyáknak, hogy a mezőkön kőbálványokhoz dörzsöljék csecsemőiket avégből, hogy erősebbek legyenek. Egy dombes-i öreget, aki árpszemeket rostán rázva mondott jövőndöt, kútba dobtak.

A szörnyeteg ezalatt tovább pusztított minden éjjel a majorságudvarokon és istállókban. A megrémült parasztok eltorlaszolták magukat házaikban. Egy áldott állapotban levő asszony, aki a padlásablakból látta a holdvilágnál a sárkány árnyékát a kék úton, úgy megrémült, hogy azonnal, idő előtt lebabázott.

A megpróbáltatás e napjaiban Maël, a szent férfiú, szüntelenül a sárkányok természete és ama eszközök fölött töprengett, melyekkel harcolni kellene ellenük. Hathónapi tanulmányozás és imádkozás után úgy tetszett neki, hogy megtalálta, amit keresett. Egy este, amint a tengerparton sétált egy Sámuel nevű fiatal szerzetes társaságában, a következőképpen fejtette ki előtte gondolatait:

- Hosszasan tanulmányoztam a sárkányok történetét és erkölceit, nem azért, hogy hiú kíváncsiságot elégítsek ki, hanem hogy végre föltaláljam a jelen körülmények között követendő példákat. És íme: Sámuel fiam, ebben rejlik a történelem hasznossága.

Megállapított tény, hogy a sárkányok rendkívül éberek. Sohasem alusznak. Azt is látjuk, hogy éppen ezért nagyon gyakran kincsek őrzésére alkalmazták őket. Kolhiszban sárkány őrizte az aranygyapjút, melyet Jázon vett el tőle. A Hesperidák kertjében sárkány őrködött az aranyalmák felett. Herkules ölte meg és Juno változtatta át égi csillaggá. Az esetet könyvek mondják el; és ha igaz, varázslat által történt, mivelhogy a pogányok istenei valóságban ördögök voltak. Sárkány vigyázott arra is, hogy a kasztaliai forrásból durva és tudatlan emberek ne igyanak. Meg kell emlékeznünk Androméda sárkányáról is, akit Perszeusz ölt meg.

De hagyjuk a pogányok meséit, hol a tévedés szüntelenül igazsággal keveredik. Sárkányokat találunk a dicsőséges Mihály arkangyal, Szent György, Fülöp, idősebb Jakab és Patrik, Szent Márta és Margit történetében is. És az ily teljesen hitelt érdemlő történetekben kell vigasztalást és tanácsokat keresnünk.

Különösen a szilénoszi sárkány története szolgál becses például. Tudd meg, fiam, hogy egy nagy mocsár partján, a város közelében, lakozott egy rettenetes sárkány, aki közel jött néha a falakhoz, és leheletével megmérgezte mindazokat, akik a külvárosokban tartózkodtak. És hogy föl ne falja őket a szörnyeteg, a szilénoszi polgárok minden reggel kiszolgáltattak neki maguk közül valakit. Sorshúzás útján választották ki az áldozatot. Száz másik után a sors a király leányára esett.

Szent György, aki katonai tribun volt, átutazván Szilénosz városán, meghallotta, hogy a király leányát a vérengző állathoz vezetik. Azonnal visszaült lovára, és lándzsájával felfegyverkezve a sárkány keresésére indult, akire rá is talált abban a pillanatban, amikor az a királyi szüzet készült fölfalni. És amikor Szent György leverte a sárkányt, a király leánya övét az állat nyaka köré vonta, és ez követte őt, mint egy kutya, melyet pórázon vezetnek.

Ez a példa a szüzek hatalmát mutatja nekünk a sárkányon. Szent Márta története még biztosabb bizonyítékul szolgál. Ismered e történetet, Sámuel fiam?

- Igen, atyám - felelé Sámuel.

És a boldogságos Maël folytatta:

- Egy erdőben, Arles és Avignon között, a Rhône partján, ez időben élt egy félig emlős, félig hal sárkány, nagyobb, mint egy ökör, fogai hegyesek, mint a szarvak, és vállán nagy szárnyak voltak. Elsüllyesztette a hajókat, és fölfalta az utasokat. A nép könyörgésére elindult a sárkányhoz Szent Márta, aki, mikor rátalált, egy ember fölfalásával foglalatzkodott. Szent Márta a sárkány nyaka köré fonta övét, és nehézség nélkül bevezette a városba.

Ez a két példa arra enged következtetni, hogy valamely szűz hatalmához kell folyamodnunk, ha le akarjuk győzni a sárkányt, aki rémületet és halált terjeszt Alka szigetén.

Ezért, Sámuel fiam, szedd a lábadat, és eredj, kérlek, két társaddal e szigetnek minden városába, és hirdessed mindenütt, hogy csak egy szűz tudja megszabadítani a szigetet a szörnyetegtől.

Himnuszokat és zsoltárokat fogsz énekelni és mondod: „Ó, pingvinek fiai, ha van közöttetek egy nagyon tiszta szűz, hadd keljen föl, és a keresztnak jelével fölfegyverkezve, hadd menjen leverni a sárkányt.” Így beszélt az öreg, és az ifjú Sámuel megígérte, hogy engedelmeskedik. És másnap szedte a lábát, és elindult két társával hirdetni az alkai lakosoknak, hogy csak egy szűz képes megszabadítani a pingvineket a sárkány dühétől.

9

AZ ALKAI SÁRKÁNY (Folytatás)

Orberose szerette férjét, de nemcsak őt szerette. Olyan idő tájt, amikor a Vénusz kigyúlt a halvány égen, és míg Kraken rémülettel töltötte el a falvakat, ő egy Marcel nevű, fiatal dalles-i pásztort látogatott hevenyészett tanyáján, akinek tetszetős formái fáradhatatlan erőt takartak. A szép Orberose gyönyörrel osztotta meg a pásttor illatos fekhelyét. De ahelyett, hogy fölfedte volna, hogy kicsoda, Brigittának nevezte magát, és azt mondta magáról, hogy egy Plongeon-öbli kertész leánya. Mikor karjai közül fanyalogva kiszökött, és a párás réteken az Árnyak partja felé haladva, véletlenül találkozott egy elkésett paraszttal, fátylait azonnal kiterjesztette, mintha szárnyai lennének, és így kiáltott:

- Süsd le szemed, ki erre jársz, nehogy ezt mondhasd: „Jaj! Jaj! Szerencsétlenség szakad rám, mert láttam az Úr angyalát.”

A falusi erre remegve térdre esett, homlokával érintve a földet. És többen beszéltek a szigeten, hogy éjszaka az utakon angyalok járnak, és aki látja őket, meghal.

Kraken nem tudott Orberose és Marcel szerelméről, mert hős volt, és a hősök sohasem hatolnak be feleségeik titkaiba. De ha nem is tudott semmit erről a szerelemről, élvezte értékes előnyeit. Minden éjjel mosolygósabbnak és szebbnek találta élettársát: vágyat keltett és kéj után sóvárgott, és pompás ánizs- és verbénaillattal szagosította be a hitvesi ágyat. Orberose szerette Krakent, s e szerelem sohasem vált alkalmatlanná, sem gondterhessé, mivelhogy nem egyedül Krakent terhelte meg vele.

És nemsokára Orberose szerencsés hűtlensége mentette meg a hőst egy nagy veszélytől, és örökre biztosította gazdagságát, dicsőségét. Mert Orberose a szürkületben meglátva egy belmont-i csordást, aki ökreit hajtotta, ezt még jobban megszerette, mint ahogyan valaha is

szerette Marcellt, a pásztort. A csordás púpos volt, válla fülénél feljebb ért; teste két nem egyforma lábon ringott; kancsal szeme vadul forgott bozontos üstöke alatt. Rikácsoló hang és sívító nevetés jött a torkából, istállószagú volt. Mindazonáltal Orberose-nak tetszett. „Az egyik ember, mint Gnathon mondja, egy növényt szeret, a másik egy folyót, a harmadik egy állatot.”

Egy nap aztán, amint a falu egyik padlásán elterülve és elernyedve a csordás karja között sóhajtozott, hirtelen kürtszó, lárma, léptek zaja ütötte meg fülét; kitekintett a padlásablakon, és látta, hogy a lakosság összegyűl a piactéren egy ifjú szerzetes köré, aki egy köre állva, csengő hangon beszélni kezdett:

- Belmont-i lakosok, Maël barát, tiszteletre méltó atyánk jelenti nektek, hogy sem karok ereje, sem fegyverek hatalma nem győz a sárkány fölött: hanem egy szűz fogja legyőzni a szörnyeteget. Ha tehát van közöttetek egy igen tiszta, érintetlen szűz, álljon föl és menjen a szörnyeteg elé; és ha rátalál, fonja övét nyaka köré, és oly könnyen idevezeti a sárkányt, mint egy kiskutyát.

És az ifjú szerzetes, fejére húzva kámzsáját, indult más falvakba is, hirdetni a boldogságos Maël üzenetét.

Már messze lehetett, amikor Orberose a szerelmeskedés szalmáján gubbasztva, könyöke térdén, álla tenyerében, még mindig azon gondolkozott, amit hallott. Bár attól kevésbé félt, hogy Kraken fölött több hatalma lesz egy szűznek, mint fegyveres emberek erejének, de nem érezte magát megnyugtatta a boldogságos Maël rendelkezése által; egy homályos és biztos, lelkéből jövő ösztön azt súgta neki, hogy Kraken többé nem maradhat biztonságosan sárkány. És megkérdezte a csordást:

- Szívem, mit gondolsz a sárkányról?

A paraszt csóválta fejét:

- Biztos, hogy a régi időkben sárkányok pusztítottak a földön; olyan nagyot is láttak, mint egy hegy. De már nem járnak többé, és azt hiszem, akiről azt vélik, hogy pikkelyekkel borított szörnyeteg, kalóz lehet, vagy kereskedő, aki elrabolta hajóján a szép Orberose-t és a legszebb alkai gyermekeket. És ha e zsványok közül valamelyik megpróbálná ellopni az ökreimet, erővel vagy csellel megakadályoznám, hogy káromat okozza.

A csordás e szavai növelték Orberose aggodalmát, és fölébresztették gondoskodását férje iránt, akit szeretett.

10 AZ ALKAI SÁRKÁNY (Folytatás)

Múltak a napok, és a szigeten egyetlenegy szűz sem indult, hogy leverje a sárkányt. És a kolostorban az öreg Maël, egy Régimental nevezetű, jámborsággal teli szerzetestársával ülve a padon, a vén fügefá árnyékában, nyugtalanul és szomorúan kérdezgette magától, hogy miképpen nem találta Alkában egyetlen szűz sem, aki képes volna legyőzni ez állatot.

Sóhajtozott, és sóhajtozott Régimental testvér is. E pillanatban az ifjú Sámuel jött át a kerten. Az öreg Maël megszólította, és mondta neki:

- Újból gondolkoztam, fiam, az eszközök fölött, melyekkel elpusztíthatnók a sárkányt, mely felfalja ifjúságunk virágát, nyájainkat és termésünket. E szempontból Szent Riok és Szent Pol de Léon sárkányainak története különösen tanulságosnak látszik. Szent Riok sárkánya hat öl hosszú volt; feje hasonlított a kakaséra és a baziliszkuszéra, teste az ökörére és kígyóéra; az elorni partokon pusztított Bristocus király idejében. A kétéves Szent Riok pórázon vezette a tengerig, hol a szörnyeteg önként megfulladt. Szent Pol sárkánya hatvan lányi volt, és nem kevésbé volt rettenetes. A boldogságos Leó apostol stólájával kötötte meg, és egy nagytisztaságú fiatal nemes kezébe adta. E példák azt bizonyítják, hogy Isten szemében egy szűz ifjú éppen olyan kedves, mint egy szűz lány. Az Ég nem tesz különbséget. Ezért, fiam, ha hiszel bennem, elmegyünk mind a ketten az Árnyak partjára; a sárkány barlangjához érve, hangosan szólítjuk majd a szörnyeteget, és ha közeledik, stólámat nyaka köré kötöm, te pedig pórázon elvezeted a tengerig, ahol aztán biztosan megfullad.

Az öreg szavaira Sámuel lehorgasztotta a fejét.

- Úgy látszik, fiam, tétovázol - monda Maël.

Régimental testvér szokásától eltérően megszólalt anélkül, hogy kérdezték volna.

- Természetes, hogy tétovázik - monda. - Szent Riok csak kétesztendő volt, mikor legyőzte a sárkányt. Ki mondja, hogy kilenc vagy tíz év múlva még képes lett volna erre? Vigyázz, atyám, mert a sárkány, mely szigetünket rémítgeti, fölfalta a kis Elót és négy vagy öt más fiatal fiút. Sámuel testvér nem lehet annyira önhitt, hogy azt higgye, tizenkilenc éves korában ártatlanabb, mint ők tizenkét és tizennégy éves korukban.

- Jaj - tette hozzá a barát sóhajtozva -, ki dicsekedhetik e világon azzal, hogy szűz, mikor minden a szerelem példájául és mintaképeül szolgál, mikor a természetben minden, állatok és növények, kéjes szeretkezést mutatnak és tanácsolnak? Az állatok tüzetesen törekszenek kedvük szerinti párzásra, ám a négylábúak, madarak, halak és csúszómászók különféle nászával fölér bujaságban a fák párosodása. Mindaz a borzasztó szemérmetlenség, amit a pogányok kigondoltak meséikben, eltölpül a mezei virág mellett, és ha ismernének a liliomok és rózsák paráznaságát, eltávolítanátok az oltárokról tisztátalan kelyhüket, a botrány edényét.

- Ne beszélj így, Régimental testvér - válaszolta az öreg Maël. - Az állatok és növények, miután a természet törvényének vannak alávetve, mindig ártatlanok. Nincs megmenteni való lelkük, míg az ember...

- Igazad van - felelte Régimental -, ez más dolog. De el ne küldd az ifjú Sámuel a sárkányhoz, mert amaz fölfalja. Sámuel már öt éve nincs olyan helyzetben, hogy érintetlenségével bámulatba ejtse a szörnyetegeket. Az üstökösjárás évében az Ördög, hogy megkísértse, egy napon útjába hozott egy tejhordólányt, aki fölkapta alsószoknyáját, hogy átlábaljon egy gázlón. Sámuel kísértésbe jött, de ellenállott a kísértésnek. Hanem az ördög, aki sohasem nyugszik, elküldötte hozzá, álmában e fiatal leány képét. És az árnyéka megcselekedte, amit nem volt képes megcselekedni teste: Sámuel elbukott. Ébredésekor könnyeivel öntözte megszentégtelenített fekhelyét. De jaj, a megbánás nem adta vissza szüzességét.

Sámuel ezeket hallván, azon töprengett: hogyan vált ismeretessé az ő titka, mert nem tudta, hogy az Ördög Régimental testvér alakját vette fel, ha az alkai szerzeteseket meg akarta zavarni lelkükben.

Az öreg Maël elgondolkozott, és aggodalmasan kérdezte:

- Ki szabadít ki bennünket a sárkány fogai közül? Ki óv meg leheletétől? Ki ment meg tekintetétől?

Eközben Alka szigetének lakosai kezdtek bátrabbakká válni. A dombes-i földművelők és a belmont-i csordások esküdöztek, hogy egy vérengző állat ellen többet érnek ők, mint egy szűz leány, és karjuk izmait veregetvén, kiáltozták: „Csak jöjjön az a sárkány!” Sok férfi és sok asszony látta a sárkányt. Alakjára és arcára nézve nem voltak egy véleményen, de abban megegyeztek, hogy nem olyan nagy, mint amilyennek hitték, és termete nem sokkal nagyobb egy emberénél. Szervezték a védelmet: napnyugta felé örök állottak a falu végén, hogy ha szükséges, riadót fújjanak; villákkal és kaszákkal fölfegyverkezett csapatok őrizték a karámkokat, hová be voltak zárva az állatok. Egyszer pedig Anis városában az ügyes parasztok rajtacsípték a sárkányt, amikor Morio falát ugrotta át; kaszákkal, villákkal, cséphadarókkal nekiestek és megszorongatták. Az egyik közülük, egy bátor és ügyes ember, úgy gondolta, meg is szúrta a villájával, de becsúszott egy pocsolyába, s így elillant a sárkány. A többiek biztosan utolérték volna, ha nem késlekednek azzal, hogy elfogdossák azokat a nyulakat és tyúkokat, melyeket futás közben elhajigált.

E földművesek kijelentették a falu Vénjeinek, hogy a szörnyeteg emberi alakúnak és nagyságúnak látszott, leszámítva a fejét és a farkát, melyek valóban rémületesek voltak.

11 AZ ALKAI SÁRKÁNY (Folytatás)

E napon Kraken korábban jött haza barlangjába, mint rendesen. Lehúzta fejről tengeriborjúbőrből készült sisakját, melyből két ökörszarv emelkedett ki, és amelynek sisakrostélya szörnyűséges fogakkal volt ellátva. Lecsapta az asztalra kesztyűit, melyek rettentő karmokban végződtek; halászmadarak csőrei voltak. Lekapcsolta kardkötőjét, melyen egy hosszú, csavarosan kígyózó zöld fark csüngött. Aztán megparancsolta apródjának, Elónak, hogy húzza le csizmáit, és mivel a gyermeknek nem sikerült elég gyorsan a dolog, egy rúgással a barlang másik végére küldte.

Rá sem nézett a szép Orberose-ra, aki gyapjút font; leült a tűzhely elé, ahol egy ürü sült.

- Aljas pingvinek! - mormogta. - Nincs rosszabb mesterség a sárkányénál.

- Mit mondott az én uram? - kérdezte a szép Orberose.

- Többé nem félnék tőlem - folytatta Kraken. - Régen mindenki futott, ha közeledtem. Zsákomban tyúkokat és házinyulakat hoztam; magam előtt hajtottam a birkákat és disznókat, teheneket és ökröket. Ma ezek a parasztok öröket állítanak, virrasztanak. Az imént Anis faluban cséphadarókkal, kaszákkal és villákkal fölfegyverkezett földművelők támadtak rám, és el kellett dobálnom a tyúkokat és nyulakat, karomra vettem a farkomat, és futottam, ahogy csak lábam bírta. Hát kérdezem, egy kappadókiai sárkányhoz illő dolog-e, hogy farkával a karján, mint egy tolvaj, úgy meneküljön? És a taréj, a szarvak, kampók, karmok, pikkelyek annyira akadályoztak, hogy alig tudtam megszökni egy barom elől, aki félhüvelyknyire bedöfte villáját bal fenekembe.

És ezeket mondva, kezével óvatosan megérintette a sebesült helyet.

- Mily ostobák ezek a pingvinek! Belefáradtam már, hogy ilyen butáknak lángot fújjak a pofájába. Hallod, Orberose?

Így beszélt a hős, majd kezébe vette és komoran, csendben, hosszasan nézegette rettentő sisakját. Aztán gyorsan folytatta:

- E sisakot én szabtam két kezemmel halfej formájára, egy tengeri borjú bőréből. Hogy még rettenetesebbé tegyem, ökörszarvakat illesztettem reá, s elláttam egy vaddisznó állkapcsával, egy lófarkot is akasztottam reá, cinóbervörösre festve. Ha méla szürkületben vállig magamra húztam e sisakot, a sziget egyetlen lakója sem bírta elviselni, hogy lásson. Asszonyok, gyermekek, ifjak, vének fejüket vesztve menekültek, ha közeledtem, és megrémítettem a pingvinek egész fáját. Első félelméből magához térve, kinek tanácsára mer ma ez a szemtelen nép szembenézni ezzel az iszonyú pofával, és hogyan meri üldözőbe venni ezt a sörényes szörnyet?

És a sziklás földre dobván sisakját, fölkiáltott:

- Pusztulj, csalfa sisak! Esküszöm az összes armori ördögökre, hogy soha többé nem teszek a fejemre.

És így esküdözve, lábával összetiporta sisakját, kesztyűjét, csizmáját és csavarosan kígyózó farkát.

- Kraken - szólalt meg a szép Orberose -, megengeded-e szolgálódnak, hogy cselhez folyamodjék, és így mentse meg vagyonodat és dicsőségedet? Ne vesd meg az asszonyi segítséget. Szükséged van reá, mert a férfiak mind ostobák.

- Asszony - kérdezte Kraken -, mi a szándékod?

És a szép Orberose elmondta urának, hogy városról városra, mezőről mezőre járnak a szerzetesek, hirdetve a lakosságnak a sárkány legyőzésére legalkalmasabb módszereket; hogy az ő tanításaik szerint egy szűz fogja legyőzni a sárkányt, és hogyha egy szűz övét a sárkány nyaka köré fonja, oly könnyen vezetheti majd, mint egy kiskutyát.

- Honnan tudod, hogy ily dolgokat hirdetnek a szerzetesek? - kérdezte Kraken.

- Barátom - felelé Orberose -, léha kérdéssel ne zavarj meg a legkomolyabb dolgokat. „Ha tehát - tették hozzá a szerzetesek - találhatik Alka szigetén egy ilyen tiszta szűz leányzó, álljon elő.” És én elhatároztam, Kraken, hogy felelek fölszólításukra. Fölkeresem az öreg Szent Maëlt, és így szólok hozzá: „Én vagyok az a szűz, akit az Ég kijelölt a sárkány legyőzésére.”

Kraken erre közbevágott:

- Hogyan leszel te ez az igen tiszta szűz? És miért akarsz engem legyőzni, Orberose? Elment az eszed? Tudd meg, nem engedem, hogy legyőzzél!

- Mielőtt haragra gerjednél, nem próbálnál-e megérteni? - sóhajtott a szép Orberose szelíd és mély megvetéssel.

És előadta elmés szándékát.

A hős ezt hallván, elgondolkodott. És mikor Orberose bevégezte mondanivalóját, így szólt:

- Orberose, mélységes a te ravaszságod. Ha terveid számításaid szerint teljesülnek, nagy hasznot húzok belőle. De hogyan leszel te az ég által kiválasztott szűz?

- Ne legyen rá gondod, Kraken - válaszolta Orberose. - Gyerünk aludni.

Másnap Kraken a zsírszagtól bűzlő barlangban idétlen nagy fűzfavázat font, és azt bevonta borzalmas, sörtés, pikkelyes bőrrel. A szép Orberose a váz egyik végére fölvarrta az ijesztő sisaktaréjt és a rettenetes rostélyt, melyet Kraken pusztító útjaiban hordott, a másik végére pedig odaillesztette a csavarosan kígyózó farkot, melyet a hős szokás szerint maga után húzott. És amikor a munka elkészült, betanították a kis Elót és a másik öt gyermeket, akik nekik szolgáltak, hogy bújjanak be a masinába, járassák azt, fújjanak trombitákba, égessenek kócot, hogy lángot és füstöt bocsáthassanak ki a sárkány torkán.

12
AZ ALKAI SÁRKÁNY
(Folytatás)

Orberose szürke gyapjúruhát öltve, derekát durva kötéllel övezte, és elment a kolostorba. Kérte, hogy beszélhessen a boldogságos Maëllel. És minthogy tilos volt az asszonyoknak a kolostor belsejébe lépni, az öreg jött ki a kapu elé, jobbában tartva apostoli pásztorbotját, bal kezével pedig Sámuel testvér vállára támaszkodott, aki legfiatalabb volt tanítványai között.

És kérdezte:

- Ki vagy te, asszony?

- A szűz Orberose vagyok.

Erre a válaszra Maël az ég felé tárta remegő karját.

- Igazat mondasz, asszony? Mert az bizonyos, hogy Orberose-t fölfalta a sárkány. És én most Orberose-t látom és hallom! Nem úgy történt-e, leányom, hogy a szörnyeteg gyomrában keresztet vetettél, és sértetlenül távoztál torkából? Én ezt tartom a leghihetőbbnek.

- Nem csalódom, atyám - monda Orberose. - Pontosan ez történt velem. Amint kijöttem az állat gyomrából, egy kunyhóban húzódtam meg az Árnyak partján. Itt éltem a magányosságban, imádkozásnak és elmélkedésnek szentelve magam, felejthetetlen sanyargatásokat végezvén magamon, amikor égi kinyilatkoztatás által megtudtam, hogy csak egy szűz képes legyőzni a sárkányt, és hogy ez a szűz én vagyok.

- Mutasd valamely jelét küldetésednek - monda az öreg.

- Én magam vagyok ez a jel - felelé Orberose.

- Nem ismeretlen előttem azok hatalma, akik bélyeget ütöttek testükre - válaszolta a pingvinek apostola. - De vajon csakugyan olyan vagy-e, amilyennek mondd magad?

- Az eredmény igazolni fog - válaszolta Orberose.

Régimental barát közelebb jött:

- Ez lesz - monda - a legjobb próba. Salamon király mondá: „Három dolgot nehéz megismerni, és egy negyediket lehetetlen, ezek: a kígyó nyoma a kövön, a madáré a levegőben, a hajóé a vízben, a férfié az asszonyban.” És azt tartom, hogy arcátlanok azok a matrónák, akik e dolgokban túl akarnak tenni a legbölcsebb királyon. Atyám, ha bízol bennem, a kegyes Orberose felől nem fogod őket kérdezgetni. Ha meghallgattad véleményüket, akkor sem leszel okosabb, mint annak előtte. Mert a szüzességet nem kevésbé nehéz megállapítani, mint megőrizni. Plinius arra tanít történelmében, hogy a szüzesség jelei képzeltek, vagy igen bizonytalanok.¹² Az, aki a romlottság tizennégy bélyegét viseli magán, tiszta az angyalok szemében, míg ellenben az, akit a matrónák ujjal és szemmel apróról apróra megvizsgálnak és érintetlennek találnak, a legjobban maga tudja, hogy e kedvező külső látszatot a romlottság ügyes fortélyainak köszönheti. Ami pedig e szent leányzónak tisztaságát illeti, azért tűzbe teszem a kezem.

Így beszélt, mert ő volt az Ördög. De az öreg Maël nem tudta ezt. És megkérdezte a kegyes Orberose-tól:

---

¹² Ezt a mondatot hiába kerestük Plinius *Természetes történelem* című könyvében (Calmann-Lévy könyvkiadó).

- Hogyan gondolod, hogy legyőzől egy oly vadállatot, lányom, mely téged felfalt már egyszer?
  - Holnap, napkeltekor - felelé a szűz - összehívod, atyám, a népet a dombra, a puszta síkság elé, mely az Árnyak partjáig nyúlik, és örködni fogsz, hogy egy pingvin férfi se legyen közelebb a sziklákhöz ötszáz lépésnél, mert azonnal megmérgeződik a szörnyeteg leheletétől. A sárkány ki fog jönni a sziklák közül, és én nyaka köré kerítem övemet, és elvezetem pórázon, mint egy engedelmes kutyát.
  - Nem kísérteted el magad egy bátor és istenfélő férfúval, hogy az megölje a sárkányt? - kérdezte Maël.
  - Ó, aggastyán, te mondád. Kiszolgáltatom a szörnyeteget Krakennek, aki fényes kardjával elmetszi a torkát. Mert tudjad hát: a nemes Kraken, akiről azt hitték, hogy halott, visszatér a pingvinek közé, hogy megölje a sárkányt. És az állat gyomrából ki fognak bújni a kisgyermek, kiket fölfalt volt.
  - Amit jelentesz, szűz leányzó, csodálatosnak és az emberi hatalmat túlhaladónak látszik.
  - Valóban az - válaszolta a szűz Orberose. - De tudd meg, Maël, hogy ezt a kinyilatkoztatást nyertem: a pingvin népek megszabadítása fejében háromszáz tyúk, tizenkét birka, két ökör, három disznó, ezernyolcszáz mérce gabona és vetemény évi adót kell fizetnie Kraken lovagnak; ezenkívül a gyermekeket, kik a sárkány gyomrából előbújnak, át kell adni az előbb megnevezett Krakennek, és nála kell hagyni, hogy szolgáljanak és engedelmeskedjenek neki mindenben.
- Ha pedig a pingvin nép elmulasztana kötelezettségeinek eleget tenni, új sárkány támad a szigeten, az elsőnél is rettenetesebb. Dixi.

13 AZ ALKAI SÁRKÁNY (Folytatása és vége)

Az öreg Maël összehívatta a pingvinek népét, amely az Árnyak partján töltötte az éjszakát, annál a határvonalnál, amelyet a szent férfiú vont a célból, nehogy a pingvinek közül valamelyik megmérgeződjék a szörnyeteg leheletétől.

Az éjszaka leple borította még a földet, midőn rekedt ordítózást hallatva megjelent a sziklákon a sárkány homályos alakja. Csúszott, mint egy kígyó, és tekervényes teste tizenöt láb hosszúnak látszott. Láttára rémülten húzódik vissza a tömeg. De nemsokára minden szem a szűz Orberose felé fordul, aki a kora hajnali fényben, fehérbe öltözötten, elindul a rózsaszínű hangán. Rettenthetetlen, de szerény léptekkel halad az állat felé, mely iszonyúkat ordít, és tátja lángoló száját. A rémület és szánalom hatalmas kiáltása tör fel a pingvinek soraiból. De a szűz, leoldva lenből készült övét, azt nyaka köré csavarja a sárkánynak, melyet a nézők tetszésnyilvánítása között úgy vezet pórázon, mint egy hű kutyát.

Már áthaladt a mezőség nagy részén, amikor fényes karddal fölfegyverkezve megjelent Kraken. A meglepetés és öröm kiáltása tör elő a népből, mely azt hitte, hogy Kraken halott. A hős az állatra támad, leteperi és kardjával fölhasítja a hasát, honnan ingben, felgöndörített hajjal, összetett kézzel bújik elő a kis Elo és a többi öt gyermek, akiket fölfalt egykor a sárkány.

Azonnal térdre esnek a szűz Orberose előtt, aki karjaiba veszi őket, és fülükbe súgja:

- Járjatok városról városra és mondjátok: „Mi vagyunk azok a szegény kisgyermek, akiket fölfalt a sárkány, és ingben bújtunk elő a hasából.” A lakosok bőven fognak nektek juttatni mindenből, amit csak kívántok. De ha másképp beszéltek, fricskát meg virgácsot kaptok. Menjetek.

Több pingvin, látva, hogy föl van metszve a sárkány hasa, odarohant, hogy ronggyá tépje, egyesek dühből és bosszúból, mások pedig, hogy megszerezzék a sárkánykönek nevezett bűvös követ, mely fejében volt elrejtve; a föltámadott gyermekek szülei odafutottak, hogy megcsókolják kedves kicsinyeiket. De Maël, a szent férfiú visszatartotta őket, magyarázva: nem eléggé szentek, sem egyikük, sem másikuk, hogy halálveszedelem nélkül közeledjenek a sárkányhoz.

És a kis Elo és az öt másik gyermek nemsokára a nép felé közeledett. - Mi vagyunk azok a szegény kisgyermek - mondták -, akiket fölfalt a sárkány, és ingben bújtunk elő a hasából.

És mindazok, akik hallották, megcsókolták őket s mondták:

- Áldott gyermekek, bőven adunk mindent nektek, amit csak kívántok.

És örömtelten, himnuszokat és dicsőítő énekeket énekelve oszlott szét az emberek sokasága.

És hogy emlékezetessé tegyék e napot, amikor a Gondviselés kegyetlen csapástól szabadította meg a népet, körmeneteket rendeltek el, melyeken körülhordozták egy megláncolt sárkány képmását.

Kraken pedig kivetette az adót, és a leggazdagabb és leghatalmasabb pingvin lett. Győzelme jeléül, hogy üdvös félelmet keltsen, fején sárkánytaréjt hordott, és azt szokta mondani a népnek:

- Elpusztulván a szörnyeteg, én vagyok a sárkány!

Orberose még hosszú ideig fonogatta nemes bőkezűséggel karjait a csordások és gulyások nyaka köré, akiket egyenlőknek tartott az istenekkel. És amikor már többé nem volt szép, az Úrnak szentelte magát.

Köztiszteletben állott, és halála után fölvétetett a szentek kánonjába, és égi védőasszonya lett Pingvinországnak.

Kraken után egy fiú maradt, aki, miként atyja, sárkánytaréjt viselt, és ez okból elnevezték Drákónak. Ő alapította a pingvinek első királyi dinasztiáját.

HARMADIK KÖNYV A KÖZÉPKOR ÉS A RENAISSANCE

1 JÁMBOR BRIAN ÉS GLAMORGANE KIRÁLYNÉ

A Drákótól, Kraken fiától származott alkai királyok fejükön rettentő sárkánytaréjt hordtak, szent jelvényt, melynek egyszerű látása is tiszteletet, félelmet és rajongást keltett a népben. Állandóan harcban állottak vagy vazallusaikkal és alattvalóikkal, vagy pediglen a sziget és a szomszéd szárazföld fejedelmeivel.

E legrégebben uralkodó királyoknak csak a neve maradt fenn. De azt sem tudjuk kiejteni vagy helyesen leírni. Drákó családjából az első, akinek történetét ismerjük: Jámbor Brian, akit a háborúban és vadászatban való ravaszsága és bátorsága miatt tiszteltek.

Keresztény volt, szerette az írástudókat, és kedvelte a szerzetesi életre szánt férfiakat. Palotája termében, hol a füstös gerendák alatt vadállatok feje, agancsa és szarvai függtek, ünnepségeket rendezett, melyekre meghívott minden hárfást Alkából és a szomszéd szigetekről, és ő maga is zengte a hősök dicséretét. Igazságos és nagylelkű volt, ám izzó vágy lángolván benne a dicsőség után, nem tudta magát visszatartani attól, hogy halálba ne küldje azokat, akik nála jobban énekeltek.

Az yverni szerzeteseket - akiket a Bretagne-t pusztító pogányok elkergettek - Brian király országába hívta, és számukra palotája közelében fából kolostort építtetett. Glamorgane királynéval mindennap elment a kolostor kápolnájába, részt vett az istentiszteleteken, és himnuszokat énekelt.

A szerzetesek között pedig volt egy Oddoul nevezetű barát, aki már ifjúsága virágában tudományban és erényekben ékeskedett. Sok bosszúsága volt vele az Ördögnek, többször megpróbálta, hogy kísértésbe ejtse. Különféle alakokat vett fel, és egymás után mutatott neki egy harci mént, egy ifjú szüzet, egy mézsör serleget; aztán pedig egy kockavetőben megzörgetett két kockát, és mondta neki:

- Akarod-e, hogy e világ egy-egy királyságát tegyem fel fejed egy hajszála ellenében?

De az Úr embere keresztet vetvén, elűzte a Gonoszt. Miután az Ördög észrevette, hogy nem tudja elszédíteni, ügyes cselt eszelt ki, hogy elveszejtse. Egy nyári éjszakán a nyoszolyáján alvó királyné közelébe férközött, s a fakolostorban mindennap látott ifjú szerzetes képét jelenítette meg előtte, bűbájossá téve ezt az arcot. A szerelem finom méregként azonnal Glamorgane királyné ereibe szállt. És emésztette a vágy, hogy Oddoullal kedve szerint tegyen. Szüntelenül ürügyet talált, hogy magához hívja. Többször kérte, hogy oktathassa gyermekeit olvasásra és éneklésre:

- Rád bízom őket - monda neki. - És én is részt veszek a leckéken, melyeket nekik adsz, hogy magam is okuljak. Fiaival együtt tanítani fogod az anyát is.

Hanem az ifjú szerzetes kimentette magát részint azzal, hogy még nem elég tudós oktató, részint pedig, hogy szerzetesi állapota tiltja az asszonyokkal való érintkezést. E visszautasítás felingerelte Glamorgane vágyait. Egy napon, amint fekhelyén epekedett, vergődése annyira elviselhetetlenné vált, hogy szobájába hívatta Oddoult. Az bejött engedelmesen, de szemét lesütve, az ajtó küszöbén maradt. Hogy rá sem nézett, a királyné nyugtalanságot és fájdalmat érzett.

- Nézd - szólott -, nincs több erőm, szememre árnyék borult. Testem izzó és fagyos.

És mivel Oddoul hallgatott és meg sem mozdult, könyörgő hangon szólította:

- Jer mellém, jer!

És kitárt karjával, mely szinte megnyúlt a vágytól, megpróbálta megfogni az ifjút és magához vonni.

De Oddoul szemére hányta szemérmertlenségét és elszaladt.

A királyné ekkor haragra gyúlt, és félve, hogy Oddoul elárulja gyalázatát, melybe esett, kigondolta, hogy el fogja pusztítani őt magát, nehogy ő pusztuljon el általa.

Síró hangon, amitől visszhangzott az egész palota, segítségért kiáltott, mintha valóban nagy veszély fenyegetné. Előfutott szolgálói látták az ifjú szerzetest, amint menekült, és a királynét, amint magára vonja nyoszolyája lepleit; és mind gyilkost kiáltoztak. És amikor a zajra Brian király belépett a szobába, zilált haját, könnyben úszó szemét és mellét mutatván, melyet szerelme dühében ő maga vájt össze körmeivel, így szólt Glamorgane:

- Uram és parancsolom, nézd az erőszak nyomait, melyet elviseltem. Becstelen vágytól hajtva Oddoul közeledett hozzám, és megkísérelte, hogy rajtam erőszakot tegyen.

Hallva a panaszt, látva a vért, a haragra gerjedt király megparancsolta őreinek, hogy fogják el az ifjú szerzetest, és elevenen égezzék meg a palota előtt, a királyné szeme láttára.

Az yverni apát, értesülvén a kalandról, fölkereste a királyt, és mondá néki:

- Brian király, e példából láthatod, mi különbség van egy keresztény és egy pogány asszony között. A római Lucretia a legerényesebb volt a bálványimádó hercegnők között, mégsem volt elegendő ereje, hogy megvédje magát egy elpuhult ifjúval szemben, és gyöngeségében megzavarodva, kétségbeesett, míg Glamorgane győzelmesen ellenállott egy dühöngő és a legfélelmetesebb démon által megszállott bűnös férfiú támadásának.

Eközben Oddoul a palota börtönében várta a pillanatot, amikor elevenen megégetik. Hanem Isten nem tűrhette, hogy elveszen egy ártatlan. És küldött hozzá egy angyalt, aki magára véve a királyné egyik szolgálójának, Gudrune nevezetűnek képét, kiszabadította a fogságból, és elvezette abba a szobába, melyet ez az asszony lakott, kinek fölvette az alakját. És az angyal mondta az ifjú Oddoulnak:

- Szeretlek, mivel merész vagy.

És az ifjú Oddoul azt hívén, hogy maga Gudrune beszél, szemét lesütvén így felelt:

- Az Úr kegyelme segítségével álltam ellen a királyné erőszakának, és dacoltam a hatalmas asszony haragjával.

És az angyal kérdezte:

- Hogyan? Te nem cselekedted azt, amivel a királyné vádol?

- Valóban nem! Nem cselekedtem - válaszolá kezét szívére téve Oddoul.

- Nem cselekedted?

- Nem! Nem cselekedtem. Hasonló cselekedetnek még a gondolatára is megborzadok.

- Akkor - kiáltott fel az angyal - mit keresel itt, te málészájú? És azzal kinyitotta az ajtót, hogy könnyebbé tegye az ifjú szerzetes menekülését.

Oddoul úgy érezte, hogy erősen tolják kifelé. És alighogy lejutott az utcára, egy éjjeliedény tartalmát öntötte fejére egy kéz.

„Rejtélyesek, Uram - gondolta Oddoul -, a te terveid, és áthatolhatatlanok az utaid.”

2

NAGY DRÁKÓ - SZENT ORBEROSE EREKLYÉINEK ÁTVITELE

Jámbor Brian egyenes leszármazói kihaltak 900 felé Rövidorrú Collic személyében. Utána e herceg egyik unokaöccse, Nagylelkű Bosco következett a trónon, és gondja volt arra, hogy trónja megszilárdítása érdekében legyilkolja rokonait. Hatalmas királyok hosszú sora származott tőle.

Egyik közülük, Nagy Drákó, mint hadvezér szerzett nagy tekintélyt. Gyakrabban megverték, mint a többieket. Ugyanis a vereség állandóságáról ismerni meg a jó vezéreket. Húsz év alatt több mint százezer tanyát, várat, bástyát, falut, várost, külvárost, belvárost és iskolát égetett föl. Válogatás nélkül dobott csóvát az ellenség földjére és saját országára. Hogy viselkedését megmagyarázza, azt szokta volt mondani:

- A háború gyújtogatás nélkül olyan, mint a pacal mustár nélkül: ízetlen.

Igazságszolgáltatása szigorú volt. Mikor a börtönbe vetett parasztok nem tudtak váltságdíjat fizetni, fára húzatta őket, és ha egy szerencsétlen asszony eljött fizetéseképtelen uráért könyörögni, hajánál fogva ló farkához köttette. Élt, mint katona, gyengeségek nélkül. Az emberek szívesen elismerték, hogy tiszták erkölcei. Nemcsak hogy nem hagyta királysága öröklött dicsőségét hanyatlani, hanem felfordulások közepette is vitézül megőrizte a pingvin nép becsületét.

Nagy Drákó átvitette Alkába Szent Orberose ereklyéit.

A boldogságos szűz testét az Árnyak partján, az illatozó pusztaság mélyén egy barlangba temették. A szomszéd falvak fiatal fiai és fiatal leányai voltak az első zarándokok, akik meglátogatták. Esténként párosával ide vonultak előszeretettel, mintha a jámbor vágyak is természetesen a homályt és a magányt keresnék, hogy kielégüljenek. A szentnek buzgó és titokzatos kultusza fejlődött, melynek, úgy látszott, féltékenyen őrizték titkát; egyáltalában nem szerettek nyíltan beszélni arról, hogy milyenek voltak benyomásaik; rajtakapták őket, amint egymás fülébe kedves, gyönyörűséges, szerelmes szavakat suttoztak, melyekbe Orberose szent nevét is belekeverték; egyesek sóhajtoztak, hogy ott elfeledik a világot; mások azt mondták, hogy a barlangból kijöve, nyugalom és enyhülés száll rájuk, a fiatal leányok pedig egymás között a gyönyöröket emlegették, melyek odabent átjárták őket.

Ilyenek voltak azok a csodák, melyeket az alkai szűz dicsőséges örökkévalóságának hajnalán végrehajtott: gyöngédek voltak és homályosak, mint a hajnal. A barlang titka nemsokára finom illatként szállt szét a környéken; a tiszta lelkeknek alkalom volt az öröme és épülésre, a romlott emberek pedig hiába kísérelték meg, hogy hazugsággal és rágalmakkal távol tartsák a híveket a kegyelem forrásától, mely a szent sírjából fakadt. Az egyház gondoskodott, hogy e kegyelem ne csak néhány gyermek kiváltsága legyen, hanem terjedjen szét az egész pingvin kereszténységre. Szerzetesek költöztek tehát a barlangba, a parton monostort, kápolnát, vendégfogadót építettek, és kezdtek tódulni a zarándokok.

Az égben való hosszabb tartózkodásától mintegy megerősödve, a boldogságos Orberose most nagyobb csodákat vitt véghez azok érdekében, akik sírjára ajándékokat hoztak; reményt ültetett az ez ideig terméketlen asszonyok szívébe, álmot küldött a féltékeny öreg férjekre, hogy őket az igazságtalanul gyanúsított fiatal feleségük hűségéről biztosítsa, távol tartotta a vidékről a pestist, éhínséget, viharokat, állatok ragályos betegségét és a kappadókiai sárkányokat.

Hanem a zavargások alatt, melyek Collic király és utódai idejében dúltak az országot, Szent Orberose sírjának kincseit kifosztották, a kolostort fölégették, a szerzeteseket szétkergették; az út, melyet oly hosszú időn át ájtatos zarándokok tapodtak, eltűnt a szamárkóró és a kék homoki bogáncs alatt. Száz év óta a csodatevő sírt csak viperák, menyétek és denevérek látogatták, amikor egyszer a szent megjelent egy Momordic nevű környékbeli parasztnak.

- Én vagyok Szent Orberose - mondta neki -, téged választottalak, hogy helyreállítsam szentélyemet. Értesítsd e vidék lakóit, hogyha emlékemet elfeledik, és kincsek és a tisztelet jelei nélkül hagyják síromat, pusztító sárkány fog jönni Pingvinországra.

Igen tudós papok vizsgálatot tartottak e jelenés fölött, és elismerték, hogy az valódi, nem ördögi, hanem tiszta, égi, és később megjegyezték, hogy Franciaországban Szent Foy és Szent Katalin hasonló körülmények között ugyanúgy cselekedtek, és hasonlóan beszéltek.

A kolostort helyreállították, és újból tódultak a zarándokok. A szűz Orberose mind nagyobb és nagyobb csodákat vitt végbe. Több igen veszedelmes betegséget meggyógyított, jelesül a löcslábúságot, a vízkórságot, a paralízist és nyavalyatörést. A szerzetesek, a sír őrei, irigylendő gazdagságban dúskáltak, amikor a szent, megjelenvén Nagy Drákó királynak, megparancsolta neki, hogy ismerje el a királyság égi védőasszonyának, és szállíttassa az alkai katedrálisba drága földi maradványait.

Következésképpen e szűz jóillatú hamvait nagy pompával átvitték az alkai székesegyházba, és drágakövekkel díszített, zománcozott, arany ereklyetartóban a templom hajójának közepén helyezték el.

A káptalan pedig könyvet vezetett a boldogságos Orberose közbenjárására történt csodákról.

Nagy Drákó, ki sohasem szűnt meg védeni és magasztalni a keresztény hitet, mélységesen istenfélő érzületben halt meg, nagy vagyont hagyva az Egyháznak.

3

CRUCHA KIRÁLYNÉ

Nagy Drákó halála után borzasztó zavarok következtek. Gyakran vádolták gyengeséggel a fejedelem utódait. És igaz, hogy közülük egy sem követte még távolról sem vitéz ősük példáját.

Fia, Chum, ki sánta volt, elmulasztotta Pingvinország területét növelni. Bolót, Chum fiát, a palotaőrök gyilkolták meg kilencéves korában, abban a pillanatban, mikor a trónra lépett. Testvére, Gun lett utódja. Ő csak hétéves volt, és anyja, Crucha királyné kormányzott helyette.

Crucha szép volt, tanult, értelmes; ám nem tudott ellenállni szenvedélyeinek. Íme, a tiszteletre méltó Talpa ilyenformán emlékezik meg krónikájában e kiváló királynéről:

„Crucha királyné arca szépségével és termete bájával vetekszik a babilóniai Szémirámisszal, Pentesziléával, az Amazonok királynőjével, Salómével, Heródiás lányával. Hanem bizonyos különösségek vannak személyében, amiket szépnek vagy kellemetlennek lehet találni, az emberek ellentmondó véleménye és a világ ítélete szerint. Két kis szarva van a homlokán, melyeket aranyhaja gazdag fürtjeivel fed el; egyik szeme kék, másik fekete, nyaka balra hajlott, mint makedóniai Nagy Sándornak, jobb kezén hat ujja van, és köldöke alatt egy kicsiny anyajegy.

Magatartása fönséges, föllépése barátságos. Költekezéseiben pazar, de nem képes mindig alávetni okosságát vágyainak.

Egy napon meglátván a palota istállóiban egy feltűnő szép, fiatal lovászlegényt, azonnal szerelemre lobbant iránta, és rábízta a hadsereg vezérletét.

Amiért fönn tartás nélkül dicsérnünk kell a nagy királynét, az az adományok bősége, mellyel elárasztotta a királyság templomait, kolostorait, kápolnáit és különösen a beargardeni szent rendházat, ahol az Úr kegyessége folytán tizen négy esztendősen koromban tettem fogadalmat. Lelke nyugalma végett oly nagy számmal mondatott miséket, hogy a pingvin egyházban, ha lehet így mondani, minden pap egy ég felé forduló, meggyújtott viaszgyertya, hogy a fölséges Crucha királyné felé terelje az isteni könyörületességet.”

E sorokból és még néhány másból, mellyel írásomat gazdagítottam, megítélhető a *Gesta Pinguinorum* történeti és irodalmi értéke. Szerencsétlenségünkre ez a krónika hirtelen megszakad Együgyű Drákó, Gyöngé Gun utóda uralkodásának harmadik évében. Történelmemben e pontig érve, fájlalom, hogy elvesztettem e kedves és biztos vezetőmet.

A következő két évszázad alatt a pingvinek véres anarchiába merültek. Minden művészet elpusztult. Az általános tudatlanság közepette a szerzetesek a kolostorok homályában tanulmányokba temetkeztek, és fáradhatatlan szorgalommal másolták a Szentírást. Minthogy a pergamen ritka volt, levakarták a régi kéziratokat, hogy leírassák az isteni kijelentéseket. A bibliák is úgy virágoztak a Pingvinföldön, mint egy rózsabokor.

Egy szentbenedekrendi szerzetes, Pingvin Ermold, négyezer görög és latin kéziratot vakart le, hogy lemásolhassa négyezerszer Szent János evangéliumát. Így pusztították el nagy számmal az antik költészet és ékesszólás mester műveit. A történetírók egyhangúlag elismerik, hogy a pingvin kolostorok voltak a középkorban az irodalom menedékhelyei.

A pingvinek és delfinek százesztendősen háborúja tölti be ez időszak végét. Szerfölött nehéz megtudni e háborúból az igazságot, nem mintha följegyzések hiányoznának, hanem mivel több is akad. A delfin krónikások minden pontban ellentmondanak a pingvin krónikásoknak. És mi több, a pingvinek is ellentmondanak egymás közt, valamint a delfinek. Két krónikást találtam, akik megegyeztek, de az egyik másolta a másikat. Csak egy dolog bizonyos, hogy az öldöklések, erőszaktelek, gyújtogatások, fosztogatások szünet nélkül követték egymást.

A szerencsétlen IX. Bosco fejedelem uralkodása alatt a királyságot csak paraszthajszál választotta el a bukástól. Arra a hírre, hogy a hatszáz nagy hajóból álló delfin flotta feltűnt Alka láthatárán, a püspök ünnepélyes körmenetet rendelt el. A káptalan, a választott méltóságok, a parlament tagjai, az egyetem tudósai Szent Orberose ereklyetartóját kihozták a székesegyházból, és a himnuszokat éneklő néptől követve végighordozták a város körül. Pingvinország szent védasszonyát nem hívták hiába segítségül; mindazonáltal a delfinek egyazon időben tengeren és szárazon ostromolni kezdték a várost, rohammal bevették, és három éjjel, három nap gyilkoltak, fosztogattak, az asszonyokon erőszakot tettek, gyújtogattak olyan egykedvűséggel, melyet a megszokás okoz.

Nem lehet eléggé csodálni, hogy a vas uralmának e hosszú korszaka alatt sértetlenül megőrizték a hitet a pingvinek. Az igazság fénye elvakította a lelkeket, melyeket nem rontottak meg a szofizmák. Ez magyarázza a hit egységét. Az Egyház egyik állandó gyakorlata ugyan kétségtelenül hozzájárult a hívek egyetértéséhez: rögtön megégettek minden pingvint, aki másképp gondolkozott, mint a többiek.

4

AZ IRODALOM: JOHANNES TALPA

Gun király kiskorúsága alatt Johannes Talpa, beargardeni szerzetes abban a kolostorban, hol fogadalmat tett tizennégy éves korában, és ahonnan életében soha egy napra sem távozott, megírta tizenkét könyvben híres latin krónikáját: *De gestis Pinguinorum*.

A beargardeni kolostor magas falai egy megközelíthetetlen hegy csúcsán emelkednek. A környéken nem látni mást, csak a felhők által átszelt kék hegyormokat.

Már öreg volt Johannes Talpa, mikor hozzáfogott a *Gesta Pinguinorum* szerkesztéséhez. A derék szerzetes gondolt arra, hogy bennünket erről könyvében felvilágosítson. „Fejem - írja - már régen elvesztette szőke fürtjei ékességét, és koponyám hasonlatos azon domború érctükrökhöz, melyben annyi gonddal és figyelemmel nézegetik magukat a pingvin hölgyek. Termetem, mely természetből fogva rövidre szabott, évek alatt összeesett és meggörbült. Fehér szakáll melengeti mellemet.”

Talpa kedves naivsággal tudósít élete bizonyos körülményeiről és jellemének néhány vonásáról. „Nemes családból származván - írja -, és gyermekkoromtól fogva a papi pályára lévén szánva, grammatikára és zenére tanítottak. Egy tanítómester fegyelme alatt tanultam meg olvasni, akit Amicusnak hívtak, de inkább nevezhetnék volna Inimicusnak. Minthogy nem sikerült könnyen megtanulnom a betűket, vesszővel kegyetlenül elvert, úgyhogy elmondhatom: az ábécét sajtó vonásokban véste ülepemre.”

Talpa ezután bevallja a gyönyörökre való természetes hajlandóságát. Íme, néhány kifejező mondat: „Ifjúságomban nagy volt érzékeim vágya: az erdők árnyában is azt éreztem, hogy fazékban fővök, és nem a friss levegőt szívom. Menekültem az asszonyok elől. Hiába! Mivelhogy elegendő volt egy csengőt vagy egy palackot látnom, hogy magam elé képzeljem őket.”

Mialatt krónikáját írogatta, egyazon időben rettentő polgárháború és külháború pusztított Pingvinföldön. Crucha katonái, hogy a beargardeni kolostort megvédjék a barbár delfinek ellen, alaposan bekülvártélyozták magukat. Hogy bevehetetlenné tegyék, lőrészeket vájtak a falba, leszedték a templom ólomfödelét, hogy parittyagolyókat csináljanak belőle. Éjszakákon a tereken és az udvarokon nagy tüzeket raktak, melyeknél a hegyről hozott vén fenyőfa nyársakon egész ökröket sütöttek, és a lángok köré gyűlvén, a gyanta- és zsírszaggal átjárt levegőben boros- és söröshordóknak verték be fenekét. Dalolásuk, káromkodásuk és veszekedésük zivaja elnyomta a reggeli harangok zúgását.

A delfinek végre, betörve a hegyszikloroson, ostrom alá fogták a kolostort. Északi harcosok voltak, bronz vértben és fegyverekkel. A sziklafalakhoz százötven öles létrákat támasztottak, melyek a homályban és viharban összeroppantak a testek és fegyverek súlya alatt, és embergomolyagok zuhantak a mélységbe és szakadékokba; hallatszott, amint a sötétben hosszas üvöltés száll alá, és a roham újra kezdődött. A pingvinek forró szurokpatakokat zúditottak az

ostromlókra, akik fáklyaként világítottak. A dühös delfinek hatvanszor kísérelték meg, hogy megmásszak a falakat, és hatvanszor verettek vissza.

Már tíz hónap óta tartották szorosan körülzárva a kolostort, amikor Háromkirályok napján, a völgyben egy csordás elárult nekik egy titkos ösvényt, melyen följutottak a hegyre, behatoltak a kolostor föld alatti helyiségeibe, ellepték a folyosókat, a konyhákat, a templomot, a káptalan termeit, a könyvtárt, a mosóházat, a cellákat, ebédlőket, hálótermeket, fölgyújtották az épületeket, gyilkoltak, és korra és nemre való tekintet nélkül mindenkit megbecstelenítettek. A pingvinek hirtelen fölébredve fegyvert ragadtak; a sötétség és a rémület elhomályosította szemüket, és egymást kaszabolták, mialatt a delfinek bárdal egymásnak estek a szent kelyhek, tömjénfüstölők, gyertyatartók, papi ruhák, ereklyetartók, aranykeresztek és drágakövek miatt.

A levegőt a sült hús erős szaga ülte meg; haldoklók jajgatása és nyöszörgése szállt a lángokban, és a roskadozó tetők alól ezerszámra, mint a hangyák futkostak a szerzetesek, és zuhan- tak le a völgybe. Johannes Talpa ezalatt krónikáját írta. Crucha katonái sietve visszavonultak, sziklatömbökkel torlaszolták el a kolostor összes kijáratát, hogy a fölgyújtott épületekbe szorítsák be a delfineket. És hogy az ellenséget a roskadozó falak és faragott kövek alá temessék, a legöregebb tölgyfatörzseket használták faltörő kos gyanánt.

A meggyulladt gerendák mennydörgésszerű zajjal omlottak be, és a templomhajók nagyszerű boltívei összedültek az óriási fák lökései alatt, melyeket hatszáz ember lendített együttesen. Nemsokára nem maradt más a gazdag és terjedelmes kolostorból, mint Johannes Talpa cellája, mely csodálatos véletlen folytán fönnakadt egy füstölő orom romjain. Az öreg krónikás még írt.

E csodálatos lelki nyugodtság mégis különösnek látszik egy krónikásnál, aki saját korának megtörtént eseményeit igyekszik előadni. De bármennyire elforduljon is s függetlenítse magát a körülötte levő dolgoktól, megérződik rajta a hatásuk. Én láttam Johannes Talpa kéziratát a Nemzeti Könyvtárban, hol „Ping. orsz. eredete. K. L.⁶ 12 390 quater” szám alatt őrzik. Ez egy 628 oldalas pergamen-kézirat. Az írása szerfölött zavaros; a betűk távolról sem haladnak egyenes vonalban, hanem minden irányban szétszaladnak, és egymásra buknak nagy rendetlenségben, vagy jobban mondva borzalmas zűrzavarban. Oly rosszul vannak formálva, hogy hosszú vizsgálódás után is lehetetlen őket nemcsak fölismerni, hanem megkülönböztetni a tintafröccsöktől, melyekkel bőségesen keverednek. E megbecsülhetetlen lapok így elárulják, hogy milyen zavaros körülmények között íródtak. Az olvasásuk nehéz. Ellenben a beargardeni szerzetes stílusa semmi izgalom jelét nem hordja magán. A *Gesta Pinguinorum* hangja sohasem távolodik el az egyszerűségtől. Mesélése gyors, és olyan tömör, hogy néha szárazzá válik. Az elmélkedések ritkák és általában okosak.

5

A MŰVÉSZET: A PINGVIN FESTÉSZET PRIMITÍVJEI

A pingvin kritikusok azzal hivatkoznak, hogy a pingvin művészet már kezdettől fogva hatalmas és elragadó eredetiséggel tűnik ki, és hogy másutt hiába keresnők a tehetségben azt a bájt és értelmet, mely az első munkákat jellemzi. De a delfinek azt állítják, hogy állandóan az ő művészeik voltak a pingvinek irányítói és mesterei. És nehéz ítéletet mondani, mert a pingvinek, mielőtt még csodálni kezdték volna primitív festőiket, minden munkájukat elpusztították.

Nem lehet eléggé szomorkodni a veszteség fölött. Jómagam mélyen bánkódom, mivel becsülöm a pingvin régiségeket, és imádom a primitív művészetet.

Felségesek azok. Nem mondom, hogy mind hasonlítanak egymásra; ez egyáltalában nem volna igaz; hanem vannak közös jellemvonásaik, melyek minden iskolánál föltalálhatók; ellenben a formulákat értem ezen, melyekből sohasem bontakoznak ki, és bizonyos befejezettséget, mert amit tudnak, azt jól tudják. Szerencsére a pingvin primitívekről fogalmat alkotunk magunknak az olasz, flamand, német és főleg a francia primitívek alapján, az utóbbiak mindannyinál kiválóbbak; amint Gruyer mondja, logikusabbak, merthogy a logika különösen francia tulajdonság. Még ha ezt próbálják is tagadni, legalább el kell ismerni Franciaországnak azt a kiváltságát, hogy megőrizte a primitíveket, amikor a többi nemzetnek már nem volt belőlük. Az 1904-ben, a Marsan-pavilonban rendezett francia primitívek kiállításán több kis táblakép volt az utolsó Valois-k és IV. Henrik idejéből.

Sokat utaztam, hogy láthassam a két Van Eyck, Memling, Rogier van der Wyden, *Mária halála* mestere, Ambrogio Lorenzetti képeit és az öreg umbriaiakat. Mindazonáltal nem Bruges-ben, Kölnben, Sienában és Perugiában fejeződött be beavatásom a primitívek művészetébe; a kis Arezzo városában lettem tudatos megértője az egyszerű művészetnek. Van ennek már tíz éve is, vagy még több. A szűkölködés és az egyszerű életmód ez éveiben a mindig zárt városi múzeumok mindig megnyíltak a *forestieri*-knek.¹³ Egy este egy vénasszony fél líráért mutatta meg nekem gyertya mellett az arezzói szurtos múzeumot, és itt fedeztem föl Margaritonénak egy festményét, egy *Szent Ferenc*-et, melynek áhítatos szomorúsága könnyekre fakasztott. Mélyen meghatódtam, s e naptól Arezzói Margaritone lett legkedvesebb primitívem.

A pingvin primitíveket e mester munkái után képzelem el magamnak. Nem fogják tehát fölöslegesnek találni, ha e helyen különleges figyelemmel tárgyalom őt, ha nem is munkái részleteiben, hanem inkább legáltalánosabb, és merném mondani, legjelentősebb vonását illetően.

Öt vagy hat képünk van, melyeket az ő keze jegyzett. Főműve, melyet a londoni National Galleryben őriznek, Szűz Máriát ábrázolja trónján, a kis Jézussal a karján. Amikor ezt az alakot nézzük, legelőször a méretei lepnek meg. A test, nyakától a lábáig csak kétszer olyan hosszú, mint a fej; így hát rendkívül rövidnek és zömöknek látszik. Ez a mű színezésében nem kevésbé figyelemreméltó, mint rajzában. A nagy Margaritone csak csekély számú festékkel rendelkezett, és teljes tisztaságukban alkalmazta azokat, soha nem törve meg a tónust. Ennek az eredménye az, hogy színei inkább élénkek, mint harmonikusak. Szűz Mária és a gyermek arca szép cinóbervörös; az öreg mester, előszeretettel a világos értelmezés iránt, a festéket mindkét arcra oly pontos kör alakban rakta fel, mintha azokat körzővel húzta volna meg.

Egy XVIII. századbeli tudós kritikus, Lauzi abbé mély megvetéssel tárgyalta Margaritone munkáit. „Nem egyebek - mondta -, mint durva mázolzmányok. E boldogtalan időkben nem tudtak sem rajzolni, sem festeni.” Ez volt a púderezett hajú szakértők véleménye is. Hanem a nagy Margaritonét és kortársait nemsokára megbosszulták e kegyetlen lekicsinylés miatt. Az istenfő Angolország bibliás falvaiban és református vidéki házaiban a XIX. században egész sereg kis Sámuel és kis Szent János született, göndörek, mint a bárányok, akik 1840 és 1850 körül pápaszemes tudósokká váltak, és behozták a primitívek kultuszát.

---

¹³ Idegenek. (olaszul)

A prerafaelizmus kiváló elméleti tudósa, Sir James Tuckett nem habozott a National Gallery Madonnáját a keresztény művészet mesterművei közé sorolni. „Szűz Mária fejét az alak egész magasságának egyharmadára méretezvé - mondja Sir James Tuckett -, az öreg mester a szemlélő figyelmét fölhívta és ráirányította az emberi test legfőnségesebb részére, nevezetesen a szemekre, amelyeket szívesen neveznek a lélek tükrének. E festményen a színezés szövetkezik a rajzzal, hogy ideális és rejtélyes hatást váltson ki. Az arcok cinóbere nem emlékeztet a bőr természetes színére; inkább úgy látszik, hogy az öreg mester Szűz Mária és a gyermek Jézus arcára a Paradicsom rózsáit varázsolta.”

E kritikában tündökölni látszik, hogy úgy mondom, a mű maga, melyet magasztal; eközben az edinburghi szerafikus esztéta, Mac Silly, még érzékelhetőbb és hatásosabb módon fejezte ki azt az átható benyomást, melyet lelkére e primitív festmény látása gyakorolt. „Margaritone Madonnája - mondja a tiszteletre méltó Mac Silly - eléri a művészet érzékfölötti célját; szemlélőinek az ártatlanság és tisztaság érzését sugallja; hasonlatossá teszi őket a kisdedekhez. És ez annyira igaz, hogy hatvanhat esztendő koromban, miután abban a gyönyörűségben részesültem, hogy három órán keresztül csodálhattam egyfolytában, egyszerre úgy éreztem, mintha szende csecsemővé változtam volna át. És mialatt egy *cab*¹⁴ végigvitt a Trafalgar Square-en, úgy rázogattam kacagva és gagyogva a pápaszemem tokját, mint egy csörgőt. És miközben családi penzióm szobaleánya fölszolgált a vacsorámat, fülemből kanalaztam a levest gyermekegyszerűséggel.”

„Ilyenek azok a hatások - teszi hozzá Mac Silly -, melyekből föl lehet ismerni egy műalkotás kiválóságát.”

„Margaritone - amint Vasari írja - hetvenhét éves korában halt meg, azon bánkódva, hogy sokáig élt, mert megérte egy új művészet keletkezését és az új művészet dicsőségét.” E sorok, melyeket szó szerint fordítottam, Sir James Tuckettnek talán munkája legkedvesebb lapjait sugallták. Az *Esztéták breviáriuma*-nak részét alkotják; és minden prerafaelita betéve tudja őket. Ide iktatom, mint e könyv legbecsesebb díszét. El kell ismerni, hogy Izrael prófétái óta nem írtak fenségesebb dolgokat.

Margaritone látomása

Margaritone, évek és munkák terhével vállán, egy napon meglátogatott műtermében egy ifjú festőt, aki újonnan telepedett meg a városban. Itt meglátott egy egész frissen festett Madonnát, mely bár komor és merev volt, hála az arányok bizonyos pontosságának, a fény és árnyék ördögi egybeolvadásának, mégis plasztikus volt, és valamennyire az élet hatását keltette. Minek láttára Arezzo naiv és finom mívесе borzadva rájött arra, hogy mi lesz a festészet jövődjéje.

Homlokát kezébe rejtve, mormolta:

- Mekkora gyalázat sejtelmét ébreszti bennem ez a figura! Látom benne a keresztény művészet végét, mely lelkeket festett, és forró égi vágyakat sugallt. A jövődjő festői nem fognak megelégedni azzal, mint itt emez, hogy életre keltsék egy falon vagy fatáblán az átkozott anyagot, melyből testünk formálva van: ünnepelni és dicsőíteni fogják azt. Alakjaikat a test veszélyes külsőségeivel fogják fölruházni; és ábrázolataik természetes személyeknek fognak látszani. Látni fogják testüket; formáik áttetszenek majd ruháikon. Szent Magdolnának keble lesz, Szent Mártának hasa, Szent Borbálának combja, Szent Ágnesnek hátulja, Szent

---

¹⁴ Egylovas kocsi; ma: taxi. (angolul)

Sebestyén föl fogja fedni ifjúi bájait, és Szent György vértete alól pompás, erős férfiizmokat fog mutogatni; az apostolok, hitvallók, doctorok és maga az Atya-Isten is olyanforma szegénylegényeknek fognak látszani, mint te vagy én; az angyalok gyanús, kétes, rejtélyes szépséget fognak fitogtatni, mely megzavarja a szíveket. Mily mennyei vágyat fognak ébreszteni ez ábrázolások? Semmilyen; de majd a földi élet formáinak élvezetét fogjátok tanulni belőle. Hol fognak megállni ezek a festők szemérmetlen kereséseikben? Egyáltalán nem fognak megállni. És oda jutnak, hogy férfiakat és nőket meztelenül fognak bemutatni, hasonlóan a rómaiak bálványaihoz. És létrejön a profán művészet meg a vallásos, és a vallásos művészet nem kevésbé lesz profán, mint a másik.

- Távozzatok, rossz szellemek! - kiáltott fel az öreg mester.

Mert egy prófétai látomásban megpillantotta, hogy az igazak és a szentek hasonlatosakká váltak búskomor atlétákhoz: látott hegedűn játszó Apollókat virágos hegycsúcsokon, könnyű tunikájú múzsa társaságában; látott komor mirtuszok alatt fekvő Vénuszokat, és látott Danaékat, amint aranyeső elé tartják pompás ölüket; látott Jézusokat oszlopcsarnokokban, patrícusok, szőke nők, zenészek, apródok, néger, kutyák és papagájok között; látott összegabalyodott emberi testek közül kibontott szárnyakat és repdeső kárpitokat, mozgalmas *Krisztus születése*-t, dúsgazdag *Szent Család*-ot, fellengző *Keresztrefeszítés*-t; látott Szent Katalinokat, Szent Borbálákat, Szent Ágneseket, akik megalázták a patrícusnőket bársonnyal, brokátjukkal, gyöngyeik fényével, keblük pompájával; látott Hajnalokat, amint szétszórják rózsás fényüket, és források mellett meztelenül meglepett Dianák és Nimfák sokaságát. És elszörnyedve a renaissance és a bolognai iskola sejtelméitől, a nagy Margaritone meghalt.

6

MARBODE

A XV. századbeli pingvin irodalomból becses emlékekkel rendelkezünk. Ez a leírása annak az alvilági utazásnak, melyet a szentbenedekrendi Marbode barát tett, aki rajongó csodálattal táplált Vergilius költő iránt. Ezt az elég tisztes latin nyelven írott útleírást Clos des Lunes adta közre. Itt találják először franciára lefordítva. Azt hiszem, szolgálatot teszek honfitársaimnak, ha megismertetem velük ezeket a sorokat, amelyek e nemből kétségtelenül nem egyedülállók a középkori latin irodalomban. A koholmányok közül, melyek ezzel összehasonlíthatók, megemlítjük *Szent Brendan utazása*-t, *Alberic látománya*-t és *Szent Patrik purgatóriuma*-t, melyek a halottak útjának képzeletbeli leírásai, mint Dante Alighieri *Isteni Színjáték*-a.

E tárgyról írott munkák között Marbode útleírása egyike a legkésőbbieknek és a legkülönbözetesebbeknek.

Marbode pokoljárása

Isten fiának megfeszítése után az ezernégyszázötvenharmadik évben, kevéssel azelőtt, hogy a Kereszt ellenségei betörték volna Heléna és Nagy Konstantin városába, megadatott nekem, Marbode barátomnak, méltatlan szerzetesnek, hogy lássam és halljam, amit még senki nem hallott és látott. Hű leírását adom ezeknek a dolgoknak azon célból, nehogy velem együtt elveszen emléke, mert az ember ideje rövid.

A fõnt említett évben, május elsõ napján, vecsernye idején, a corrigani apátságban, az udvaron ülvén egy kõvön, a csipkerõzsával övezett kút mellett, szokás szerint Vergiliusnak, a kõltõnek - akit mindenekfelett szeretek - néhány énekét olvastam, melyben leírja a földi munkákat, pásztorokat és vezéreket. Bíborredõit a kolostor íveire terítette az este, és én meghatottan mormoltam a verseket, melyek arról szólnak, hogy a fõníciai Dido hogyan vonszolja a poklok mirtuszai alatt friss sebét. E pillanatban Hilarius testvér haladt el mellettem, Jacinthus testvérrrel, a kapussal a nyomában.

A barbár időkben, a Múzsák föltámadása előtt nevelkedvén, Hilarius testvérnek nem volt érzéke az antik bölcsesség iránt; mindazonáltal a mantuai költészete, mint egy finom fáklya, valamelyes fényt vetett értelmére.

- Marbode testvér - kérdezte tőlem -, azok a versek, melyeket így teli tüdővel, csillogó szemmel sóhajtgatsz, a nagy *Aeneis*-ből valók, melyről sem éjjel, sem nappal nem veszed le szemed?

Azt feleltem neki, hogy azt olvasom Vergiliusból, mikor Ankhiszész fia megpillantotta a lombok mögül feltűnő, a Holdhoz hasonló Didót.¹⁵

- Marbode testvér - mondta -, biztos vagyok benne, hogy Vergilius minden alkalomból bölcs elveket és mély gondolatokat nyilvánít. Hanem azok a dalok, melyeket szirakuzai fuvalán adott elő, oly szép érzéseket keltenek, és oly fönséges eszméket, hogy elkápráztatják az embert.

- Vigyázz, atyám - kiáltott fel Jacinthus testvér meghatottan -, Vergilius bűvész volt, aki csodákat művelt rossz szellemek segítségével. Így Nápoly közelében átfűrt egy hegyet, és egy bronzlovat készített, melynek olyan hatalma vala, hogy meggyógyított minden beteg lovat. Mágus volt, és még most is mutogatják Olaszország egy bizonyos városában azt a tükröt, melyben megjelentette a halottakat. Jóllehet egy asszony megcsalta e nagy bűvészt. Egy nápolyi szajha ablakából rávette, hogy hagyja magát az eleségszállító kosárban felhúzni hozzá, és egész éjjel ott hagyta csüngeni két emelet között.

Mintha nem is hallotta volna ezeket, Szent Hilarius folytatta:

- Vergilius próféta. Oly próféta, aki mögött messze elmaradnak szent galambjaikkal a Sybillák, Priamosz király leánya és jövődő dolgok nagy jósa, az athéni Platón. Szirakuzai

¹⁵ A szöveg így szól:

*...qualem primo qui purgere mense.
Aut videt aut vidisse putet per nubila lunam.**

Marbode barát különös figyelmetlensége folytán a költő teremtette képet egy teljesen mással helyettesítette. (A. F.)

* Mintha a holdat látná vagy vélné,
                                hogy a ködben
Hold az, amit lát hó elején felnézve
                                az égre.

(Vergilius: *Aeneis*, VI. ének. Lakatos István ford.)

énekeinek negyedik részében megtaláljátok megjövendölve a Mi Urunk születését oly hangon, mely inkább éginek, mint földről jövőnek látszik.¹⁶

Tanulmányaim idején, mikor először olvastam: „*Jam redit et virgo*”, úgy éreztem, hogy végtelen gyönyörűségbe merültem; de rögtön heves fájdalom fogott el arra a gondolatra, hogy örökre megfosztva Isten jelenlététől, pogányok között, örök sötétségben sorvad el ama prófétai ének szerzője, mely legszebb mindazok között, mely valaha emberi ajkáról elhangzott. Ez a kínos gondolat nem hagyott el többé. Üldözött tanulmányaim között, könnyörgéseimben, elmélkedéseimben és szerzetesi foglalatosságomban. Arra gondolván, hogy Vergilius meg van fosztva Isten látásától, és talán még az elkárhozottak sorsát viseli a pokolban, nem voltam képes többé sem örülni, sem pihenni, és megtörtént velem, hogy napjában többször kiáltottam föl, karomat mindig Ég felé tárva:

- Fedd föl nekem, Uram, hogy milyen sorsot adtál annak, aki úgy énekelt a földön, mint az Égben az angyalok!

Néhány év múltán szűnt meg aggódásom, mikor azt olvastam egy régi könyvben, hogy Szent Pál, a nagy apostol, ki a pogányokat térítette Krisztus egyházába, Nápolyba menvén, könnyeivel szentelte föl a költők királyának sírját.¹⁷ Ezért okom volt hinni, hogy Vergilius, miként Traianus császár, bebocsáttatott a paradicsomba, mivelhogy tévedésében megvolt az igazság előérzete. Senkinek sem kötelessége elhinni, ellenben nekem kellemes magammal elhitetnem.

Így beszélván, az öreg Hilarius békességes szent éjszakát kívánt, és eltávozott Jacinthus testvérrel.

Én folytattam poétám gyönyörűséges könyvének olvasását. És míg a könyvvel kezemben azon töprengtem, hogy azok, akik a szerelem kegyetlen fájdalmában elvesztek, hogyan járnak titokzatos utakon, a mirtuszerdő mélyén, a csillagok fénye összekeveredett a lombjavesztett csipkerózsa képével a klastrom kútjának tükrében. Fényük, illatuk és az ég nyugodtsága hirtelen eltűnt. Borzalmas, viharral és sötétséggel terhelt Boreas csapott bömbölve reám, fölkapott s mint egy szál szalmát, mezők, városok, folyók és hegyek fölött, mennydörgő felhőkön át sodort magával egy éjszakán keresztül, mely éjszakák és nappalok hosszú sorából

---

¹⁶ Három századdal a mi Marbode-unk előtt karácsony napján ezt énekelték a templomokban:

*Maro, vates gentilium,
De Christo testimonium.** (A. F.)

* Maro, nemzedékek költője,
Tégy Krisztusról tanúságot. (latinul)

¹⁷ *Ad Maronis mausoleum
Ductus, fudit super eum
Piae rorem lacrymae.
Quem te, inquit, reddidissem,
Si te vivum invenissem,
Poetarum maxime!** (A. F.)

* Maro síremlékéhez vezettetve
Felette a kegyes könny harmatát öntötte.
Akit úgymond, visszaadtalak volna,
Ha élve találalak volna,
Költők legnagyobbika. (latinul)

állott. És amint e vihar kegyetlen, hosszas tombolása megszűnt, szülőföldemtől távol, egy ciprusokkal teli völgy mélyén találtam magam. És hosszú fátylakban egy zord szépségű asszony közeledett felém. Bal kezét vállamra tette, és jobbjával egy sűrű lombosított tölgyfára mutatva, így szólt:

- Láss!

És azonnal fölismertem Sybillát, aki az averne-i szent erdőt őrzi, és a fa lombos ágai között, hová ujjával mutatott, megpillantottam a szép Proserpina kedvelt aranyágát.

És fölemelkedtem és szóltam:

- Így hát, ó, prófétai szűz, kitalálván, teljesítetted vágyamat. Fölfedted előttem a fát, melynek ragyogó ága nélkül senki sem léphet be élve a halottak földjére. Igaz, hogy buzgón óhajtottam volt beszélni Vergilius árnyával.

Így szólva letéptem az öreg fa törzséről az aranyágat, és félelem nélkül vetettem magamat a füstölő örvénybe, mely a Sztix sáros partjához vezet, hol úgy kavarnak az árnyak, mint a halott levelek. A Proserpinának szentelt ág láttára Kháron fölvelt sajkájára, mely recsegett testem súlya alatt, és kikötöttem a halottak partján, hol a háromfejű Cerberus csöndes vakkantásokkal fogadott. Úgy tettem, mintha felé dobnam egy kő árnyát, mire a dühös szörnyeteg visszafutott barlangjába. A nád között gyermekek bolyongnak, kiknek szeme egyszerre nyílt fel és csukódott le a szép napvilágra; egy sötét barlang mélyén pedig Minosz ítélkezik az emberek fölött. Behatoltam a mirtuszerdőbe, hol sóvárogva vonszolják magukat a szerelem áldozatai: Phaedra, Prokrisz, a bús Eriphülé, Evadne, Paszifaé, Laodameia és Cénisz meg a föníciai Dido; aztán áthaladtam a kitűnő harcosoknak fönntartott poros mezőn. Ott két út nyílik: a bal oldali Tartaroszhoz vezet, az istentelenek földjére. Én a jobb oldalit választottam, mely az Elysiumba és Dis országába visz. A szentelt ágat fölfüggesztvén az istennő ajtajára, bíboros fényben úszó, szelíd vidékre érkeztem. Itt filozófusok és költők árnyai vitatkoztak komolyan. A gyepen a Gráciák és Múzsák könnyed énekkarokba állottak össze. Magát egyszerű hárfájával kísérve, az öreg Homérosz énekelt. Szemét lecsukta, de ajka isteni képektől ragyogott. Láttam Szolónt, Démokritoszt, Püthagóraszt, akik fiatalemberek játékát figyelték a mezőn, és egy öreg babérfá lombjain át megpillantottam Hésziodoszt, Orfeuszt, a bánatos Euripidészt és a férfiass Sapphót. Továbbhaladtam, s egy friss patak partján ülve, fölismertem Horatiust, Variust, Gallust és Lükoriszt. Kissé távolabb, egy sötétzöld tölgy törzséhez támaszkodva, Vergilius elgondolkozva az erdőt nézte. Termete magas volt és karcsú, és még mindig oly barna arca volt, oly paraszti megjelenése, oly anyag öltözte, oly műveletlen külseje, mely mögé tehetségét rejtette életében. Alázatosan üdvözöltem, és sokáig maradtam némán.

Mikor végre hang jött ki összeszorult torkomból, így szólottam:

- Ó, te, ausoniai múzsák kedvence, latin név dicsősége, Vergilius, általad sejtettem meg a szépséget; általad ismertem meg az istenek asztalát és istennők ágát. Türed el legszerényebb bámulód dicséretét.

- Kelj föl, idegen - felelte az isteni költő. - Ez örökös alkonyatban testednek a fűre vetődő árnyékából látom, hogy élő vagy itt az árnyékvilágban. Nem az első ember vagy, aki halála előtt leszállt e tájakra, bár köztünk és az élők között minden érintkezés nehéz. De hadd félbe dicséretemet: nem szeretem a magasztalást; a dicsőség zavaros zaja mindig bántotta fületem. Ezért történt, hogy megfutván Rómából, hol ismertek a renyhék és kíváncsiak, az én kedves Parthénopém magányában dolgoztam. És aztán nem vagyok egészen bizonyos, vajon a te századod emberei értik-e verseimet, ami nélkül nem élvezhetem dicséretedet. Ki vagy?

- Marbode a nevem, az alkai királyságból. A corrigani kolostorban tettem fogadalmat. Olvasom verseidet nappal, és olvasom éjjel. Azért jöttem az alvilágba, hogy téged lássalak: nyugtalanított sorsod. A földön gyakran vitatkoznak fölötté a tudósok. Egyesek szerfölött valószínűnek tartják, hogy miután rossz szellemek hatalma alatt éltél, most az örök lángok perzselnek; mások, a jobban tájékozottak, nem nyilatkoznak, úgy gondolkozva, hogy minden, amit a halottakról mondanak, bizonytalan és hazugsággal teli; többen pedig, igaz ugyan, nem a legügyesebbek, azt állítják, mivel a szicíliai Múzsáknál merészebb hangon kezdtél beszélni és megjövendölteni, hogy új ivadék száll le az egekből: megadatott neked, miként Traianus császárnak, hogy a keresztények paradicsomában részesüljél az örök üdvösségben.

- Látod, hogy semmi sem igaz belőle - válaszolt az árnyék mosolyogva.

- Valójában, Vergilius, a hősök és a bölcsek között talállok, az elysiumi mezőkön, melyeket te magad írtál le. Így tehát, ellentétben azzal, amit többen hisznek a földön, senki sem jött téged keresni Annak részéről, aki odafönt uralkodik?

Mire elég hosszas csönd után így felelt:

- Semmit sem fogok előtted titkolni. Hívatott! Küldönceinek egyike, egy egyszerű ember, eljött, hogy megmondja: várnak, és hogy bár egyáltalán nem voltam beavatva rejtelmekbe, tekintetbe véve prófétai énekeimet, fönntartottak számomra egy helyet az új felekezetbeliek között. De visszautasítottam e meghívást, mert egyáltalában nem volt kedvem helyet változtatni. Nem mintha osztanám a görögök csodálatát az elysiumi mezők iránt, és oly gyönyöröket éreznék itt, melyek Proserpinával elfeledtették anyja emlékét. Én magam sem sokat hittem abból, amit erről *Aeneis*-emben megírtam. Filozófusok és természettudósok tanítottak, megéreztem az igazságot. Az alvilágban az élet szerfölött jelentéktelenné vált; nem érezni itt sem örömet, sem fájdalmat; úgy vagyunk, mintha nem is lennénk. A halottak csak annyira léteznek itt, amennyire az élők feltételezik róluk. Mégis jobbnak láttam maradni.

- De milyen okkal utasítottad ezt vissza, ó, Vergilius?

- Kitűnökkel! Azt mondtam az Isten küldöttjének, hogy nem érdemlem meg a kitüntetést, melyet nekem hozott, és hogy olyan értelmet tulajdonítanak verseimnek, melyeket azok nem tartalmaznak. Mert valóban, Negyedik Eclogámban egyáltalában nem tagadtam meg őseim hitét. Csakis tudatlan zsidók magyarázhatnak egy barbár isten érdekében így egy verset, mely az aranykor visszatérését dicsőíti, amit megjövendöltek volt a sibyllai oraculumok. Kimenttem hát magamat, hogy nem foglalhatok el olyan helyet, melyet tévedésből szántak nekem, és amelyhez semmi jogot nem formálhatok. Aztán hivatkoztam szeszélyeimre és hajlamaimra, melyek nem egyeznek az új egek erkölcsével.

Én egyáltalában nem vagyok barátságtalan - mondtam annak az embernek -, az életben szelíd és engedelkeny természetű voltam. Bár szokásaimnak végtelen egyszerűsége folytán fősvény-séggel gyanúsítottak, semmit sem tartottam meg egyedül magam számára; könyvtáram nyitva volt mindenkinek, és viselkedésemet Euripidész e szép mondása szerint irányítottam: „Barátok között minden közös.” A dicséretet, melyek alkalmatlanok voltak, amikor nekem kellett fogadnom őket, kedvesek lettek, amint Variushoz vagy Macerhez intézték azokat. Hanem alapjában vad és paraszti vagyok, jól érzem magam az állatok társaságában; annyi gondot fordítottam tanulmányozásukra, annyi figyelemmel voltam irántuk, hogy nem éppen alaptalanul igen jó állatorvos-számba mentem. Azt mondták nekem, hogy a te felekezeted emberei halhatatlan lelket tulajdonítanak maguknak, de megtagadják azt az állatoktól; ez esztelenség, minek folytán kételkedem igazukban. Szeretem a nyájukat, és talán kissé túlságosan is a pásztorokat. Ezt nem jó szemmel néznék nálatok. Van egy mondás, és arra törekszem, hogy ahhoz alkalmazkodjam tetteimben: semmit se túlságosan. Még gyöngé

egészségemnél is inkább filozófiám oktatott arra, hogy mértékkel éljek mindennel. Mértéketes vagyok; egy fej saláta, néhány olajbogyó, egy korty falernumi: ez volt egész ebédem. Mértékletesen kerestem föl idegen asszonyok ágyát; és nem időztem mértéktelenül a kocsmában, hogy csattogtatója szavára táncolni lássam az ifjú szíriai leányt.¹⁸ De ha fékeztem vágyaimat, ez saját megelégedésemre és fegyelemből történt: félni a gyönyöröktől és menekülni a vágytól, a legaljasabb sértésnek tartom a természet ellen. Azt erősítgetik nekem, hogy a te Istened választottjai között néhányan életük folyamán tartózkodtak a tápláléktól, és menekültek az asszonyok elől, mert szerették a nélkülözést, és szívesen kitették magukat hiábavaló szenvedéseknek. Félnék találkozni e bűnösökkel, kiknek örülségétől borzadok. Nem kell azt kívánni egy költőtől, hogy túlságosan ragaszkodjék valamely fizikai és erkölcsi elvhez; római vagyok különben is, és a rómaiak nem tudnak oly finom és mély elmélkedésekbe bonyolódni, mint a görögök; ha elfogadnak egy filozófiát, mindenekelőtt azért van, hogy gyakorlati előnyeit élvezzék. Siron, aki nagy tekintélynek örvendett közöttünk, Epikurosz rendszerét tanítva nekem, megszabadított a hiábavaló félelmektől, és elterelte figyelmemet azokról a kegyetlenségekről, melyeket a vallás tanácsol tudatlan embereknek; megtanultam Zénontól, hogy állhatatosan viseljem el az elkerülhetetlen bajokat, elfogadtam Püthagórasz eszméit az emberek és állatok lelkére vonatkozólag, mely szerint egyiké is, másiké is isteni lényegű, ami arra készítet bennünket, hogy ne tekintsünk önmagunkra se gőgösen, se szégyenkezve. Az alexandriaiaktól megtanultam, hogy a föld, mely előbb lágy volt és formálható, miként keményedett meg azon módon, amint Néreusz visszahúzódott belőle, hogy megvájja nedves hajlékait; hogyan formálódtak szinte észrevétlenül a dolgok; a megkönnyebbült felhőkből mily módon táplálta az eső a csendes erdőket, és végre mily fejlődés folytán kezdtek bolyongani ritka állatok a névtelen hegyeken. Nem tudnék többé hozzászólni a ti teremtsérről szóló tanításaitokhoz, melyek inkább a szíriai homok tevehajcsárai, mint a szamoszi Arisztarkhosz tanítványa számára valók. És mi lenne velem a ti üdvösségetek földjén, ha nem találnám ott barátaimat, őseimet, mestereimet, isteneimet, és ha nem láthatnám ott Rhea főszegetes gyermekét, a szelíd mosolygású Venust, az Aeneas-ivadékok anyját, Pánt, az ifjú driádokat, az erdők isteneit, és az öreg Szilénoszt, akit Aeglé maszatolt be vérszínű szederrel.

Íme, ezek azok az okok, és megkértem azt az egyszerű embert, hogy tudassa ezeket Jupiter utódával.

- És azóta, nagy árnyék, nem kaptál üzenetet?

- Soha.

- Hogy vigasztalódjanak távolléted miatt, van három költőjük: Commodius, Prudentius és Fortunatus; mind a hárman sötét napokon születtek, amikor már nem ismerték sem a nyelvtant, sem a prozodiát. De mondd csak, ó, mantuai, sohasem kaptál újabb híreket Istentől, akinek oly határozottan visszautasítottad a társaságát?

- Soha, ha jól emlékszem.

- Nem te mondtad-e, hogy nem én vagyok az első, aki élve szállván le e hajlékba, elébed került?

- Hadd gondolkozzam! Másfél százada, úgy tetszik nekem (az árnyaknak nehéz a napokat és éveket számítani), mélységes békében megzavart egy különös látogató. Amint az ólomszürke lombok alatt bolyongtam, melyek a Sztixet szegélyezik, eléem került egy emberi

---

¹⁸ Ez a mondat, úgy látszik, azt jelzi, hogy - ha hinni lehet Marbode-nak - a *Copa* Vergilius műve volt. (A. F.)

alak, kevésbé átlátszó és sötétebb, mint e partok lakói: fölismertem, hogy élő ember. Magas termetű volt, sovány, sasorrú, álla éles, arca beesett; fekete szeme lángot lövellt, babérkoszorúval övezett vörös főveg körítette sovány halántékét. Csontjai szinte áttörtek szűk, barna köpenyén, mely leért egész a sarkáig. Tiszteletteljes köszöntése szilaj büszkeségről árulkodott, és oly nyelven beszélt hozzám, mely még hibásabb és érthetlenebb, mint amilyen a galloké, akikkel az isteni Julius elárasztotta légióit és udvarát. Végre megértettem, hogy Fésules közelében született, egy etruszk kolónián, melyet Sulla alapított az Arnus partján, és amely virágzó település lett; itt elnyerte a polgárok becsülését, hanem, miután véres egyenetlenség támadt a szenátus, a lovagok és a nép között, heves lélekkel beleavatkozott, és most legyőzve, elűzve, hosszú száműzetésben kóborol a világon. Úgy festette le Itáliát, hogy azt egyenetlenség és háború még jobban dúlják, mint ifjúságom idejében, és új Augustus jövetelét kívánta. Részvétellel voltam balsorsában, visszaemlékezve arra, hogy egykor én magam mit szenvedtem.

Bátor lélek nyugtalankodott benne szüntelenül, és nagy gondolatokat táplált, de jaj, darabossága és tudatlansága a barbárság győzelmét bizonyította. Nem ismerte sem a költészetet, sem a tudományt, még a görögök nyelvét sem, és a világ eredetéről és az istenek természetéről nem volt semmiféle ősi hagyománya. Fontoskodva idézte az olyan meséket, melyek az én időmben, Rómában, megnevezték a kisgyermekeket, akiknek még nem kellett fizetniök a fürdőben. A köznép könnyen hisz a szörnyetegekben. Az etruszkok különösen benépesítették az alvilágot rettentő démonokkal, melyek hasonlatosak voltak egy beteg álmaihoz. Hogy gyermekkoruk képzelete annyi század múlva sem hagyta el őket, bebizonyosodik abban is, hogy a tudatlanság és a nyomorúság egyre folytatódik és terjeszkedik, de hogy egy hivatalnokuk, akit képességei az általános mérték fölé emelnek, osztozik a néphitben, és retteg a szörnyű szellemektől, melyeket Porsena idejében e vidék lakosai sírjaik falára festettek, íme, efölött még a bölcs is elszomorodhatik. Etruszkom verseket szavalt nekem, melyeket új kiejtésben írt; ezt ő köznyelvnek nevezte el, én nem tudtam felfogni az értelmét. Fülemet inkább mehökkentette, mintsem elbűvölte, amint hallottam, hogy a ritmus jelzése végett háromszor vagy négyszer tért vissza szabályos időközökben ugyanazon hanghoz. Ezt a cselt egyáltalában nem tartom ötletesnek; de nem a halottak dolga, hogy ítéletet mondjanak az újdonságok fölött.

Végre is, hogy Sullának e gyarmatosza, szerencsétlen időkben születvén, harmónia nélküli verseket ír, és olyan rossz költő lehet, mint Barius és Maerius, azért nem teszek neki szemrehányást; más sérelmet követett el ellenem, ami jobban bánt. Valóban szörnyű és alig hihető! Ez az ember, visszatérve a földre, utálatos hazugságokat terjesztett rólam; több helyen műveletlen költeményeiben azt erősítette, hogy én társa voltam a modern Tartaroszbán, melyet nem ismerek; szemtelenül azt hirdette, hogy Róma isteneit hamis és hazug isteneknek neveztem, és Jupiter jelenlegi utódját tartottam igaz istennek. Barátom, ha visszatérve az enyhe napvilágra, meglátod hazádat, cáfold meg ez utálatos meséket; mondd el népednek, hogy a kegyes Aeneas dalosa sohasem tömjénezte a zsidók istenét.

Arról értesülök különben, hogy hatalma hanyatlik, és bizonyos jelekből úgy látszik, hogy bukása közeli. Valamelyes örömet okozna nekem ez az újság, ha ugyan lehet örülni e hajlékban, hol nem érzünk sem félelmet, sem vágyakat.

Szólott és búcsút intve távozott. Bámultam árnyát, mely átsurrant az aszfodélok között, anélkül hogy meghajoltak volna az ágak; és láttam, hogy mind légiesebb és haloványabb lesz, mennél inkább távolodik tőlem.

Eltűnt, még mielőtt az örökzöld babérerdőt elérte volna.

Ekkor értettem meg szavai jelentőségét:

„A halottak csak annyira léteznek, amennyire az élők feltételezik róluk” - és gondolkozva haladtam a homályba borult síkon át a szarukapuig.

Bizonyítom, hogy mindaz igaz, ami ez írásban foglaltatik.¹⁹

7

JELEK A HOLDBAN

Abban az időben, amikor még Pingvinország tudatlanságba és barbárságba süllyedt, Gilles Loiselier franciskánus barát, ki írásai után Aegidius Aucupis néven volt ismeretes, fáradhatatlan buzgósággal munkálkodott az irodalom és a tudományok művelésén. Éjszakáit a matematikának és zenének szentelte, melyeket két csodálatos nővérnek, a Szám és a Képzelet harmonikus leányainak nevezett. Járatos volt az orvosi tudományokban és a csillagjóslásban. Boszorkánysággal gyanúsították, és igaznak látszik, hogy átváltozásokat végzett, és rejtett dolgokat fedezett fel.

Kolostorja szerzetesei görög könyveket találtak cellájában; nem tudván elolvasni, azt hitték, hogy azok varázskönyvek, és igen tudós testvérüket mint boszorkánymestert följelentették. Aegidius Aucupis elmenekült, és eljutott Írországba, ahol harminc éven át élt tanulmányaiba temetkezve. Kolostorról kolostorra járt, és kereste az elrejtett görög és latin kéziratokat, és lemásolta azokat. Fizikát, úgyszintén alkímiát is tanult. Általános tudást szerzett, és kiválóan megismerte az állatok, növények és kövek titkát. Egy napon meglepték, amint be volt zárkózva egy tökéletes szépségű asszonnyal, ki énekelt, lanttal kísérve magát, és akiről később kiderült, hogy az ő keze által készült masina.

Gyakran átkelt az írlandi tengeren, hogy meglátogassa a gallok országát, s fölkeresse a klastromok könyvtárait. Egy ilyen útja alkalmával éjjel a hajó fedélzetén tartózkodva, két tokhalat látott a víz alatt, együtt úszni. Finom hallása volt, és ismerte a halak beszédét. És hallotta, amint az egyik tokhal a másiknak mondja:

- A hátán rőzsét cipelő ember, akit eddig a hold képében láttak, a tengerbe esett.

A másik tokhal pedig így szólt:

- És meg fogják látni az ezüstkorongban a két szerető képét, akik szájon csókolják egymást.

---

¹⁹ Marbode elbeszélésében van egy megjegyzésre méltó rész, amelyben a corrigani szerzetes olyannak írja le Dantét, amilyennek ma elképzeljük. Az *Isteni Színjáték* egy igen régi kézírata, a *Codex Venetianus* festett miniatűrjei kicsiny, köpcös megjelenésű embernek ábrázolják a költőt, rövid tunikában, melynek szoknyáját felkapja pocakja. Ami pedig Vergiliust illeti, ő a XVI. századbeli fametszeteken még a filozófusszakállt viseli.

Az sem hihető továbbá, hogy sem Marbode, sem Vergilius ne ismerte volna a chiusi és cornetói etruszk sírokat, ahol pedig olyan falfestmények találhatók, melyek teli vannak rettentő és nevetséges ördögökkel, amelyekhez az Orcagnáéi nagyon hasonlítanak. Mindazonáltal *Marbode pokoljárásá-*nak hitelessége kétségbevonhatatlan: du Clos des Lunes úr ezt alaposan megállapította; ha benne kételkednénk, kételkednénk a paleográfiában. (A. F.)

Néhány évvel később Aegidius Aucupis visszatért hazájába, és azt tapasztalta, hogy az antik irodalmat méltányolják, a tudományok pedig becsben állanak. Megszelídültek az erkölcsök; a férfiak nem ostromolták többé tolagódóan a források, erdők és hegyek nimfáit; kertjeikben illedelmes Múzsák és Gráciák szobrait helyezték el, és megadták ősi tekintélyét az ambróziás ajkú istennőnek, akire emberek és istenek vágyakoztak. Kibékültek a természettel; megvetették a hiábavaló borzalmakat, és ég felé emelték szemüket, nem félve attól, hogy a harag jeleit és a kárhoyattal való fenyegetést fogják ott olvasni, mint egykoron.

Ezek láttára Aegidius Aucupis emlékébe idézte, hogy mit jövendőlt az irlandi tenger két tokhala.

NEGYEDIK KÖNYV A MODERN IDŐK TRINCO

1 ROUQUINNÉ

Aegidius Aucupis, a pingvinek Erasmusa nem csalódott; kora a szabad vizsgálódás ideje lett. Hanem e nagy ember az erkölcsök megszelídülésének tekintette a humanisták finomkodásait, és nem látta előre a pingvinek szellemi ébredésének következményeit. Ez hozta magával a vallási reformot; a katolikusok legyilkolták a reformáltakat; a reformáltak legyilkolták a katolikusokat; ez lett a gondolatszabadság első vívmánya. A katolikusok győztek Pingvinországban. Hanem a kutatás szelleme tudtukon kívül hatolt be közéjük; a hitet az okossággal társították, és arra törekedtek, hogy megtisztítsák a vallást a babonás praktikáktól, melyek eléktelenítették, mint ahogy később megszabadították a katedrálisokat a butikoktól, melyeket vargák, szatócsok, foltozók ragasztottak a templom falához. A „legenda” szó, mely kezdetben a híveknek ajánlott olvasmányt jelentette, nemsokára jámbor regék és gyermekes mesék fogalmává alakult át.

A szent férfiaknak és szent nőknek sokat kellett szenvedniük e viszonyok következtében. Egy Princeteau nevezetű kis szerzetes - megjegyzendő, igen tudós, komoly és szigorú férfiú - oly sokat jelölt meg közülük, mint ünneplésre nem méltókat, hogy elnevezték szentűzőnek. Például nem értett egyet azzal, hogy Szent Margit imája, borogatásként a vajúdo asszonyok hasára rakva, enyhíti a gyermekszülés fájdalmát.

Pingvinország tiszteletre méltó patrónája sem kerülte el szigorú kritikáját. Íme, miket ír róla *Alka régiségei* című könyvében.

„Semmi sem bizonytalanabb, mint Szent Orberose története, sőt létezése. Egy öreg, névtelen történetíró, a dombes-i szerzetes úgy adja elő a dolgot, hogy egy Orberose nevű asszonyt hatalmába kerített az ördög egy barlangban, ahol még az ő idejében a falubeli kisfiúk és kisleányok ördögöt és szép Orberose-t játszottak. Hozzáteszi, hogy ez az asszony szeretője lett egy rettentő sárkánynak, mely az országot pusztította. Ez éppen nem hihető, de az sem sokkal inkább hitelre méltó, ahogy Orberose történetét azóta mesélik.

Orberose-nak Simplicissimus atya által írott története háromszáz esztendővel később készült ez állítólagos eseményeknél; a szerző ezekkel kapcsolatban szerfölkött hiszékenynek és minden kritikától mentesnek látszik.”

A gyanú még a pingvinek természetfeletti eredetét is megtámadta. Ovidius Capito történetíró addig ment, hogy átváltozásuk csodáját is tagadta. Így kezdi *Pingvinország évkönyvei*-t:

„Sűrű homály borítja e történetet, és nem túlzok, ha azt mondom, hogy gyermekes regékből és népies mesékből van szöve. A pingvinek azt állítják, hogy a Szent Maél által megkeresztelt madaraktól származnak, és Isten a dicsőséges apostol közbenjárásával változtatta őket embe-
rekké. Azt tanítják, hogy szigetük, mely úszó sziget volt, mint Délosz, a Jeges-tengerben feküdt, és onnan jöve vetett horgonyt a kedvező éghajlatú tengereken, melyeknek ma királynéja. Úgy sejtem, hogy ez a mítosz a pingvinek ősi vándorlásaira emlékeztet.”

A következő században, mely a filozófusok százada lett, a kétkedés még élesebbé vált: bizonyítékul nem akarok mást fölhozni, mint az *Erkölcsei esszé* híres részletét:

„...Jöttek, nem tudni, honnan (mert végre is eredetük nem tiszta), egymás után elárasztva és meghódítva négy vagy öt déli, napnyugati, napkeleti, északi nép által, keresztezve, keveredve, összeolvastva, egybeforradva, a pingvinek fajuk tisztaságával hivalkodnak, és igazuk van, mert tiszta fajjává váltak. Ez az egész emberiségnek, vörösnek, feketének, sárgának, fehérnek, kerekkoponyájúnak, hosszúfejűnek keveréke, századok során át majdnem homogén emberi családdá formálódott, mely fölismerhető bizonyos, az élet és az erkölcsök közösségéből eredő, jellemző vonásokból.

Az a gondolat, hogy a világ legszebb fajához tartoznak, és hogy abban a legszebb népcsaládot alkotják, nemes büszkeséggel, rettenthetetlen bátorsággal és az emberi nem gyűlöletével tölti el őket.

Egy nép élete nem más, mint nyomorúságok, bűnök és örületek folyamata. Ez áll a pingvin nemzetre is, mint minden más nemzetre. Ennek kivételével története elejétől végéig csodálatra méltó.”

A pingvinek két klasszikus százada túlságosan ismert ahhoz, hogy foglalkozzam velük; hanem azt még nem világították meg kellőleg, hogy a racionalista teológusok által - mint amilyen Princeteau atya - miként született meg a következő század hitetlensége. Az első arra használták föl eszességüket, hogy szétrombolják a vallásban mindazt, ami nem látszott előttük lényegesnek; csakis a szorosan vett hitszabályokat hagyták érintetlenül; szellemi utódaik, akiket arra tanítottak, hogy éljenek a tudománnyal és az ésszel, emezeket felhasználták azellen, ami még megmaradt a hitből; az okoskodó teológia elvetette a természetfilozófia magvát.

Ezért (engedtessek meg nékem, hogy az egykori pingvinekről áttérjek arra a pápára, aki ma kormányozza az egyetemes egyházat) nem lehet eléggé csodálni X. Pius pápa bölcsességét, aki elítéli a szentírás-magyarázatokat, mint a kinyilatkoztatott igazsággal ellentéteseket, melyek károsak a jó teológiai nézetekre és halálosak a hitre. Ha akadnak szerzetesek, akik szembeszögeznek vele a tudomány jogait, ezek veszedelmes tudósok és mótelyt terjesztő mesterek, és ha egy keresztény helyesli ezt, hacsak nem félkegyelmű, esküszöm, hogy kötözni való barom.

A filozófusok századának végén a pingvinek ősi kormányformáját gyökerestül eltörölték, a királyt halálra vetették, a nemesség kiváltságait megszüntették, és zavargások közben, borzalmas háború súlya alatt, kikiáltották a Köztársaságot. A nemzetgyűlés, mely azután kormányozta Pingvinországot, elrendelte, hogy a templomokban található minden érc tárgyát olvasszanak be. A hazafiak megszenstelenítették a királyszerkeket. Beszéli, hogy nyitott koporsójában Nagy Drákó olyan fekete volt, mint az ébenfa, és oly méltóságteljes, hogy rémülten futottak szét a sírfosztogatók. Mások tanúsága szerint e durva emberek pipát dugtak szájába, és gúnyból megkínálták egy pohár borral.

A virágok havának tizenhetedik napján Szent Orberose ereklyetartóját, mely öt század óta a Szent Maël-templomban a nép tiszteletében állott, átvitték a városházára, és alávetették a község által kirendelt szakértők vizsgálatának; hajó alakja aranyozott rézből volt, zománccal borítva, és drágakövek díszítették, melyekről kiderült, hogy hamisak. A káptalan előrelátásból leszedte róla a rubintokat, zafirokat, smaragdokat és a nagy kristálygömböket, és üvegdarabokkal helyettesítette. Az ereklyetartóban mindössze egy kis por volt és ócska ruhafoszlányok, miket bevetettek a Grève téren a tűzbe, melyet azért gyújtottak, hogy elhamvasszák a szentek ereklyéit. A nép hazafias dalokat énekelve, körültáncolta a tüzet.

A városházához támaszkodó szatócsboltjuk küszöbén Rouquin és Rouquinné bámulták a dühös körtáncot. Rouquin kutyákat nyírt, macskákat herélt, és a kocsmákat járta. Rouquinné pedig szalmaszékfonó és kerítő volt, és nem volt ostoba.

- Látod, Rouquin - mondta férjének -, ezek szentségtörést követnek el. Majd megfizetnek érte.

- Nem értesz hozzá, asszony - válaszolta Rouquin. - Csak filozófusok lettek, és ha filozófus lesz az ember, ez az egész életre szól.

- Mondom néked, Rouquin, hogy előbb-utóbb meg fogják banni, amit ma cselekedtek. Bosszút álltak azokon a szenteken, akik őket nem segítették eléggé; hanem azért mégsem fog szájukba repülni a sült galamb: koldusok maradnak, mint annak előtte, és amikor már sokat öltögették nyelvüket, ismét megjámborodnak. El fog jönni a nap, még hamarabb, mintsem gondolják, amikor Pingvinország ismét tisztelni kezdi védőasszonyát. Okos dolog lesz, Rouquin, e napra megőrizni lakásunkban, egy ócska bögre fenekén egy maroknyi hamut, valami rongyot és pár darab csontot. Azt fogjuk mondani, hogy azok Szent Orberose ereklyéi, amiket életünk kockáztatásával kimentettünk a lángokból. Nagyon csalódnék, ha megbecsülést és hasznot nem szereznének vele. E kegyes cselekedet folytán megkapjuk majd a tisztelendő úrtól öregségünkre az engedelmet arra, hogy gyertyát áruljunk és székeket adjunk bérbe Szent Orberose kápolnájában.

Rouquinné még aznap kivett tűzhelyéből egy kis hamut, néhány összerágott csontot, és azokat egy ócska lekváros bögrében a szekrény tetejére tette.

2 TRINCO

Az uralkodó nemzet visszavette a nemesség és a papság földjeit, hogy potom áron eladja a polgároknak és a parasztoknak. A polgárok és parasztok úgy találták, hogy a forradalom jó volt arra, hogy földet kapjanak, de rossz arra, hogy megtartsák.

A Köztársaság törvényhozói elrettentő törvényeket hoztak a tulajdon védelmére, és halálbüntetést szabtak bárkire, ha a vagyon fölosztását javasolná.

Hanem ez semmit sem használt a Köztársaságnak. A parasztok birtokosokká válva, úgy gondolkoztak, hogy a Köztársaság, bár meggazdagította őket, zavarja a vagyonosodást, és új kormányforma eljövételét óhajtották, mely nagyobb tiszteletet tanúsítson a magánvagyon iránt, és képes legyen jobban biztosítani az új intézmények szilárdságát.

Nem sokáig kellett várniok. A Köztársaság, miként Agrippina, méhében hordta gyilkosát.

Miután nagy háborúkat kellett folytatnia, a Köztársaság katonai erőt szervezett, mely megmentette, de el is pusztította. Törvényhozói úgy gondolták, hogy borzalmas büntetésekkel megfélemlítik a tábornokokat; de ha néha szerencsétlen katonáknak leüttették fejét, nem tehettek így a szerencsés katonákkal, akiknek az volt az érdemük, hogy megmentették fejüket.

Győzelmi lelkesedésükben az újjászületett pingvinek kiszolgáltatták magukat egy sárkánynak, mely rettentőbb volt mesebeli sárkányuknál, és aki, miként békák között a gólya, telhetetlen csőrével tizenégy éven keresztül falta őket.

Egy félszázaddal az új sárkány uralkodása után egy fiatal maláji maharadza, Dzsambi nevezetű, tanulni vágyva, miként a szkíta Anakharsisz, meglátogatta Pingvinországot, és útjáról érdekes beszámolót írt, melynek íme, az első lapja:

Az ifjú Dzsambi utazása Pingvinországban

Kilencven napi utazás után kikötöttem a tudományszerető pingvinek hatalmas és elhagyatott kikötőjében, és a paragon hagyott földeken át elérkeztem a romokban heverő fővárosig. Sáncokkal övezve, kaszányákkal és fegyverraktárakkal telve, harcias és szomorú képe volt. Az utcákon angolkóros és formátlan férfiak büszkén hordták az öreg uniformisokat és ócska, rozsdás fegyvereket.

- Mit akar? - kérdezte tőlem durván a város kapujánál egy katona, kinek bajusza majd fölnyársalta az eget.

- Uram - válaszoltam -, kíváncsiságból meglátogatom a szigetet.

- Ez nem sziget! - felelte a katona.

- Hogyan? - kiáltottam. - A pingvinek szigete nem volna sziget?

- Nem, uram, az egy vízzel körülhatárolt földdarab. Szigetnek nevezték egykoron, de egy század óta rendeletileg fölvette a „vízzel körülhatárolt földdarab” nevet. Ez egyetlen vízzel körülhatárolt földdarabja az egész mindenségnek. Van útlevele?

- Tessék, itt van.

- Láttamoztassa a külföldi kapcsolatok minisztériumában.

Egy bicegő vezető, aki kalauzolt, megállott egy nagy téren.

- Ön bizonyára tudja - mondta -, hogy a mi vízzel körülhatárolt földdarabunk hozta napvilágra a világ legnagyobb zsenijét, Trincót, akinek itt látja a szobrát maga előtt: ezt az obeliszket, ott jobbra, Trinco születésének emlékére emelték; az oszlop ormán, öntől balra, Trinco áll diadémmal a fején. Láthatja innen a diadalívet is, mely Trincót és családját dicsőíti.

- Miféle rendkívülit cselekedett ez a Trinco? - kérdeztem.

- Háborúzott.

- Ez nem valami rendkívüli dolog. Mi, malájiak, állandóan háborúskodunk.

- Lehetséges, hanem Trinco minden országok és minden idők legnagyobb hadvezére. Nem volt még olyan nagy hódító, mint ő. Mikor ön horgonyt vetett a kikötőnkben, látott keletre egy vulkanikus szigetet, mely kúp alakú, terjedelme középszerű, de a bora híres, úgy hívják, hogy Ampélophore, és nyugatra egy szélesebb szigetet, melynek mintha hegyes fogsora meredne az ég felé, és úgy hívják, hogy Kutyaállkapocs. Gazdag rézbányái vannak. Mind a kettő birtokunkban volt Trinco uralkodása előtt; ott végződött birodalmunk. Trinco a pingvinek uralmát kiterjesztette a Türkiz szigetcsoportha, a Zöld szárazföldre, és meghódította a delfinek komor országát, kitűzte lobogóit a sarki jéghegyekre és az afrikai sivatag forró homokjába. Hadsereget toborzott minden országban, amelyet meghódított. És mikor fölvonult a hadserege, a mi harcias röppentyűseink, szigetlakó gránátosaink, huszáraink, dragonyosaink, tűzéink, trébkatonáink után láthatók voltak a sárga harcosok, kik kék fegyverzetükben a farkukon ágaskodó rákokhoz hasonlítottak, papagájtollakkal ékes rézbőrűek, kik a naprendszer figuráival és leszármazási ábrázolatokkal voltak tetoválva, és mérges nyilakkal megrakott tegez zörgött hátukon; teljesen meztelen feketék, kiknek foguk és körmük volt a fegyverzetük; darvakon lovagló törpék, fatörzsekre támaszkodó gorillák, akiket egy öreg him vezetett, és aki szőrös mellén a becsületrend keresztjét viselte. És mind e csapatok, kiket a heves hazaszeretet tüze hajtott Trinco zászlaja alá, győzelemről győzelemre repültek. Harminc évnyi háború alatt Trinco meghódította az ismert világ felét.

- Hogyan - kiáltottam -, maguké a világ fele?

- Trinco meghódította és elvesztette. Vereségeiben éppolyan nagy volt, mint győzelmeiben, és elvesztette mindazt, amit meghódított. Még azt a két szigetet is, Ampélophore-t és Kutya-állkapcsot is, mely őelőtte a mienk volt. Elszegényedett és elnéptelenedett Pingvinországot hagyott maga után. A vízzel körülhatárolt földdarab színe-virága elpusztult a háborúk alatt. Trinco bukása után hazánkban csak púposok és sánták maradtak, akiktől mi származunk. De ő dicsőséget szerzett nekünk.

- Drágán fizettette meg.

- Sosem lehet - válaszolta a vezetőm - elég drágán megfizetni a dicsőséget!

3

OBNUBILE DOKTOR UTAZÁSA

Hallatlan hányattatások sora után, melyeknek emléke nagyrészt elveszett az idő viszontagságai és a történetírók rossz stílusa folytán, a pingvinek megteremtették a pingvineknek saját maguk által való kormányzását. Diétát vagy gyülekezetet választottak, és arra ruházták az államfő kinevezésének kiváltságát. Ez az egyszerű pingvinek közül választatván, nem viselte többé homlokán a sárkány rettentő taraját, és a nép fölött nem gyakorolt korlátlan hatalmat. Ő maga is alá volt vetve a nemzet törvényeinek. Nem adtak neki királyi címet, és neve mellé nem illesztett sorszámot. Paturle, Janvion, Truffaldin, Coquenpot, Bredouille volt a nevük. E méltóságok nem hadakoztak. Nem volt erre való ruhájuk.

Az új államnak közös társaság, vagyis köztársaság lett a neve. Híveit közös társaságbelieknek, vagyis köztársaságiaknak nevezték. Hívták még ugyan őket naplopóknak és néha csirkefogóknak is, de ez utóbbi elnevezést rossz értelemben használták.

A pingvin demokrácia nem saját magát kormányozta; a fináncoligarchiának engedelmeskedett, mely az újságokkal irányította a közvéleményt, és zsebében tartotta a képviselőket, a minisztereket és a Köztársaság elnökét. Teljhatalmúlag rendelkezett a Köztársaság pénzügyei felett, és irányította az ország külpolitikáját.

Császárságok és királyságok óriási hadsereget és flottát szerveztek; miután biztonsága végett Pingvinországnak is utánoznia kellett őket, összeroppant a fegyverkezés súlya alatt. Mindenki fájlalta, vagy úgy tett, mintha fájlalná e súlyos kényszert, eközben a gazdag kereskedők és pénzemberek örömmel belenyugodtak ebbe hazafiságból, meg azért is, mivel arra számítottak, hogy a katonák és tengerészek megvédik vagyonukat, és külső piacokat és területeket hódítanak; a nagyiparosok az ágyú- és hajógyártást sürgették pusztá lelkesedésből a honvédelemért, és hogy megrendelést is kapjanak. A középrangú és szabad foglalkozású polgárok közül némelyek panasz nélkül belenyugodtak a dolgok ilyen állapotába, úgy vélekedve, hogy az örökké fog tartani; mások türelmetlenül várták a végét, és arra gondoltak, hogy a hatalmakat egyidejű lefegyverezésre kényszerítik.

A kiváló Obnubile professzor az utóbbiak közé tartozott.

- A háború - mondta - barbárság, melyet a civilizáció el fog tüntetni. A nagy demokráciák békések, és szellemüket nemsokára magukra a korlátlan uralkodókra is rákényszerítik.

Obnubile professzor, aki hatvan év óta csendes és visszavonult életet élt laboratóriumában, ahová nem hatolt be a külvilág zaja, elhatározta, hogy saját maga vizsgálja meg a népek lelkét. Tanulmányait a legnagyobb demokrata országgal kezdte, és hajóra szállt Új-Atlantis felé.

Gőzöse tizenöt napi hajózás után éjszaka érkezett be Titán-kikötőbe, hol ezernyi hajó horgonyzott. Egy fényben úszó vashíd ívelte át a vizet, összekötve a két partot, melyek oly távol voltak egymástól, hogy Obnubile professzor azt hitte: a Saturnus tengerein hajózik, és azt a csodálatos gyűrűt látja, mely az öreg bolygót körülveszi. És ez a hatalmas összekötő híd a világ gazdagságának több mint negyedét hurcolta a hátán. A pingvin tudós partra szállt. Egy negyvennyolc emeletes szállóban automaták szolgálták ki, aztán felült a nagy vasútra, mely Gigantopolisba, Új-Atlantis fővárosába vezetett. A vonaton voltak vendéglők, játéktermek, atléta-arénák, kereskedelmi és pénzügyi táviratok számára iroda, evangélikus kápolna és egy nagy újság nyomdája, melyet a doktor nem tudott olvasni, miután nem ismerte az újatlantok nyelvét. A vonat nagy folyók partján, gyárvárosok mellett robogott el, melyek kéményeik füstjével besötétítették az eget: ezek nappal fekete, éjjel vörös városok, zajosak nappal, és zajosak éjszaka.

„Íme, egy nép - gondolta a doktor -, melyet túlságosan leköt az ipar és a kereskedelem ahhoz, hogy háborút folytathasson. Most már biztos vagyok, hogy az újatlantok békés politikát űznek. Mert minden nemzetgazdász elfogadta azt az elvet, hogy a külső béke és a belső béke szükséges a kereskedelmi és ipari haladáshoz.”

Átfutván Gigantopolist, megerősödött e véleményében. Az embereket, amint az utcán mentek, úgy sodorta az ár, hogy mindenkit legázoltak, aki útjukba akadt. Obnubile-t is többször fellökték, míg végre sikerült megtanulnia, hogyan viselje magát, úgyhogy egyórai út után ő maga is fellökött egy újatlantot.

Nagy térre érve, egy klasszikus stílusú palota kapuját pillantotta meg, melynek korinthuszi oszlopai bogáncskórós levelű fejükkel az alapépítmény fölé hetven méter magasra emelkedtek.

Amint mozdulatlanul, hátraszegett fővel bámult, egy szerény külsejű ember közeledett hozzá, és így szólította meg pingvinül:

- Ruhájáról látom, hogy Pingvinországból való. Beszélem a nyelvét; esküdt tolmács vagyok. Ez a palota a parlament. E pillanatban a képviselők tanácskoznak. Jelen akar-e lenni az ülésen?

Fölvezetve egy karzatra, a doktor tekintete megállapodott a törvényhozók sokaságán, akik gyékény karosszékekben ültek, és lábukat az előttük levő asztalon nyugtatták.

Az elnök felállott, és általános figyelmetlenség közepette duruzsolta inkább, mint mondotta a következő formulákat, melyeket a tolmács a doktornak azonnal lefordított:

- A mongol piacok megnyitásáért indított háború az államok megalégedésére befejeződött, és javaslom, hogy a számadásokat vizsgálja felül a pénzügyi bizottság...

- Ellenindítvány nincs?

- A javaslatot elfogadtuk.

- A Harmadik-Zéland piacai megnyitásáért indított háború az államok megalégedésére befejeződött, és javaslom, hogy a számadásokat vizsgálja felül a pénzügyi bizottság.

- Ellenindítvány nincs?

- A javaslatot elfogadtuk.

- Jól hallottam-e - kérdezte Obnubile professzor. - Hogyan? Maguk, iparos nemzet, részt vettek mind e háborúkban?

- Kétségtelenül - válaszolt a tolmács -, ezek ipari háborúk. Azok a népek, melyeknek nincs se iparuk, se kereskedelmük, nem kénytelenek háborúskodni, de egy kereskedő nép rá van kényszerítve a hódító politikára. Háborúink száma termelőképességünkkel szükségszerűleg növekszik. Amint iparunk valamelyik ága nem képes elhelyezni portékáit, szükséges, hogy háború nyisson neki új piacokat. Így történt, hogy ez évben szénháborút, rézháborút, gyapot-háborút folytattunk. Harmadik-Zélandban leöltük a lakosság kétharmadát, hogy a megmaradtakat esernyőink és nadrágtartóink vásárlására kényszerítsük.

E pillanatban egy kövér ember lépett a szónoki emelvényre, aki eddig a gyülekezet közepén ült.

- Háborút követelek - mondta - a Smaragd köztársaság ellen, mely szemtelenül verseng disznóinknak az egész világ piacaira kiterjedő sonka- és kolbászhegemóniájával.

- Ki ez a törvényhozó? - kérdezte Obnubile doktor.

- Egy disznókereskedő.

- Ellenindítvány nincs? - szólott az elnök. - Szavazás alá bocsátom a kérdést.

A Smaragd köztársaság ellen indítandó háborút aztán kézfelemeléssel igen nagy többséggel elfogadták.

- Hogyan? - szólott Obnubile a tolmácshoz. - Ily gyorsan és ily közömbösen szavazták meg a háborút?

- Ó, ez jelentéktelen háború, mely alig fog nyolcmillió dollárba kerülni...

- És az emberek?

- Azok a nyolcmillió dollárba beszámítottak...

Mire Obnubile doktor keze közé fogta fejét, és a következő keserű gondolatai támadtak:

„Miután a gazdagság és a civilizáció éppen annyi okot szolgáltat a háborúra, mint a szegénység és a barbárság, mivel az emberek örülete és gonoszsága gyógyíthatatlan, csak egy helyes cselekedet marad hátra. A bölcs ember összegyűjt annyi dinamitot, amennyivel fölrobbanthatja ezt a bolygót. Mikor darabokban fog keringeni az űrben, észrevehetetlen javulás fog végbemenni a mindenségben, és elégtételt fog kapni az általános lelkiismeret, mely egyébként nem is létezik.”

ÖTÖDIK KÖNYV A MODERN IDŐK CHATILLON

1

AGARIC ÉS CORNEMUSE TISZTELENDŐ ATYÁK

Minden uralom elégedetleneket szül. Eleinte a Köztársaság vagy közös társaság is szült ilyeneket az ősi kiváltságaiktól megfosztott nemesek között, akik fájdalommal és reménységgel telt tekintettel fordultak az utolsó drakonid, Crucho herceg felé, kit ifjúsága bája és a száműzetés szomorúsága ékesített. Elégedetlenek teremtek a kiskereskedők között is, akik igen mély gazdasági okok miatt nem tudták mindennapijukat megkeresni, s akik azt hitték, hogy ennek oka a Köztársaság, melyet előbb csodáltak, és melytől napról napra jobban elszakadtak.

Szemtelenségük és kapzsiságuk folytán mind a keresztény, mind a zsidó pénzemberek csapásává váltak az országnak, melyet kifosztottak és megaláztak, és botrányává lettek ennek a rendszernek, melyet ők nem akartak sem elpusztítani, sem megtartani, mert biztosak voltak afelől, hogy akadály nélkül dolgozhatnak minden kormány alatt. Mindazonáltal rokonszenvük a legkorlátlanabb hatalom felé fordult, minthogy az volt legjobban fölfegyverkezve gyöngé, de heves ellenfeleik, a szocialisták ellen. És minthogy az arisztokratákat utánozták erkölcsükben, utánozták politikai és vallási meggyőződésükben is. Különösen asszonyaik szerették a herceget, és arról álmodoztak, hogy az udvarhoz kerüljenek.

A Köztársaságnak ezenközben maradtak hívei és védelmezői. Ha nem is számíthatott hivatalnokai hűségére, bízhatott a kézműves munkások odaadásában, akiknek nem könnyített nyomorúságán, de akik a veszély napjain, hogy megvédjék, tömegesen jöttek elő a bányákból és vackaikról, és hosszú sorokban vonultak föl, aszottan, feketén, nyomorúságosan. Mindnyájan meghaltak volna a Köztársaságért: ez jelentette számukra a reményt.

Théodore Formose principátussága idején élt Alka városának csendes külvárosában egy Agaric nevezetű szerzetes, aki gyermekeket tanított, és házasságokat kötött. Iskolájában jámborságra, vívásra és lovaglásra tanított fiatal fiúkat, kik ősi, születésre kiváló, de vagyonuktól és kiváltságaiktól egyformán megfosztott családokból származtak. És mikor eljött az idejük, összeházasította őket a pénzemberek gazdag és megvetett kasztjának fiatal leányaival. Magas, sovány, fekete volt ez az Agaric, és breviáriumával kezében folyton ott sétált az iskola folyosóin és a veteményeskert utain, töprengve, gondterhelt homlokkal. Nemcsak arra volt gondja, hogy tanítványainak zavaros elveket és gépies szabályokat verjen a fejébe, aztán pedig törvényes és gazdag feleséget szerezzen nekik. Politikai szándékai voltak, és óriási terv keresztülvitelén törte a fejét. Gondolatainak gondolata, munkáinak munkája az volt, hogy megbuktassa a Köztársaságot. Nem személyes érdek indította erre. Úgy látta, hogy a demokratikus állam ellensége a szent társaságnak, melyhez ő testestül-lelkestül tartozott. És szerzetestestvérei mindnyájan így gondolkoztak. A Köztársaság állandó küzdelemben állott a szerzetesek kongregációjával és a hívek gyülekezetével. Kétségtelenül nehéz és veszedelmes vállalkozás volt az, hogy összeesküdjenek az új uralom elpusztítására. De Agaric képes volt arra, hogy félelmes összeesküvést szőjön. Ez időben, mikor szerzetesek irányították a pingvinek felső kasztjait, ez a szerzetes az alkai arisztokráciára mély befolyást gyakorolt.

Az ifjúság, melyet ő nevelt, csak a pillanatot várta, hogy a népi hatalom ellen támadjon. A régi családok fiai egyáltalában nem ápolták a művészeteket és nem kereskedtek. Csaknem mindnyájan katonák voltak, és a Köztársaságot szolgálták. Szolgálták, de nem szerették; hiányolták a sárkány taraját. És a szép zsidó nők osztottak bánatukban, mert szerették volna, ha nemes keresztényeknek nézik őket.

Egy júliusi napon Agaric egy külvárosi utcán járva, mely poros mezőkben végződött, nyöszörgést hallott egy kertészekről elhagyott, mohos kútból. És csaknem abban a pillanatban megtudta egy szomszédos foltozóvargától, hogy egy rosszul öltözött embert, aki ezt kiáltotta: „Éljen a Köztársaság!” - lovastiszek, akik arra haladtak, bedobtak a kútba, hol az iszap fölül ért. Agaric szívesen tulajdonított egy különös esetnek általános jelentőséget. E fickó kútbalökéséből az egész arisztokrata és katonai osztály forrongására következtetett, és arra a következtetésre jutott, hogy a cselekvés pillanata elkövetkezett.

És a következő napon elment meglátogatni a Conil-erdő mélyén a jó Cornemuse atyát.

A szerzetest dolgozószobája sarkában találta, amint egy lombikon aranyszínű likórt szűrt.

Kicsi és kövér ember volt, cinóberszínű arccal és igen sima koponyával. Szeme mint a tengerimalacé, rubintfényű volt. Nyájasan üdvözölte látogatóját, és megkínálta egy pohárka Szent Orberose-likőrrel, melyet ő gyártott, és melynek árából roppant vagyont gyűjtött.

Agaric visszautasító kézmozdulatot tett. Aztán hosszú lábát megvetve, komoran hasára szorítva kalapját, csöndben maradt.

- Méltóztassék leülni - mondta Cornemuse.

Agaric leült egy bicegő zsámolyra, és néma maradt.

Erre a conili szerzetes így szólt hozzá:

- Mi az újság, kérem, tanítványaival? Jól gondolkoznak a kedves gyermekek?

- Nagyon meg vagyok velük elégedve - felelte a tanítómester. - Minden az elvhű nevelésen múlik. Jól kell gondolkozni, mielőtt gondolkozunk. Mert aztán késő... Magam körül nagyon sok vigasztaló jelenséget látok. De szomorú korszakban élünk.

- Bizony - sóhajtott Cornemuse.

- Rossz napokat értünk...

- A megpróbáltatás óráit.

- Mindazonáltal, Cornemuse, a közszellem nem annyira romlott, mint látszik.

- Lehetséges.

- A nép megunta a kormányt, mely romlásba kergeti, és nem tesz semmit érte. Mindennap új botrány tör ki. A Köztársaság elmerül a gyalázatban. Elveszett.

- Adja Isten!

- Cornemuse, hogyan gondolkodik ön Crucho hercegről?

- Kedves fiatalember, és merem mondani, méltó hajtása egy magasztos törzsnek. Sajnálom, hogy ily fiatal korban kell elszenvednie a száműzetés keserveit. A száműzöttek a tavasz nem virágzik, az őszt nem gyümölcsözik. Crucho herceg okosan gondolkodik; tiszteli a papokat; gyakorolja vallásunkat; nagyon sokat fogyaszt szerény gyártmányimból.

- Cornemuse, szegények és gazdagok számos otthonában remélik visszatértét. Higgyen nekem, vissza fog jönni.

- Csak addig éljek, amíg lába elé borulhatok! - sóhajtott Cornemuse.

Ily módon megbizonyosodva érzelmei felől, a kedélyek állapotát olyannak festette le előtte Agaric, amilyennek ő maga gondolta. Lefestette neki a nemeseket és gazdagokat, akik a népuralom miatt kétségbe vannak esve; a hadsereget, mely nem fog új sérelmeket eltűrni, az árulásra kész hivatalnokokat, az elégedetlen népet, a már morajló lázadást, és a szerzetesek ellenségeit, a hatalom cimboráit, amint Alka kútjaiba vetik őket. Azzal végezte, hogy itt a pillanat, amikor nagy csapást lehet mérni.

- Megmenthetjük - kiáltott fel - a pingvin népet, megszabadíthatjuk zsarnokaitól, megszabadíthatjuk saját magától, és visszaállíthatjuk a sárkánytaraj uralmát, helyreállíthatjuk a régi államot, a jó Államot, a hit becsületére és az Egyház dicsőségére. Megcselekedhetjük, ha akarjuk. Nagy vagyonok fölött rendelkezünk, titkos befolyásokat gyakorolunk; fulmináns, keresztes újságjaink által a városok és a vidék egész papságával kapcsolatban vagyunk, és belépük oltjuk a lelkesedést, mely minket hajt, és a hitet, mely emészt. Ezek ezt átadják gyónóinknak és híveiknek. Én a hadsereg legmagasabb vezetőit befolyásolhatom; összekötésben vagyok a nép embereivel; tudtukon kívül irányítom az esernyőárusokat, a kocsmárosokat, a bazarárusokat, a rikkancsokat, a könnyűvérű hölgyeket és a rendőrügynököket. Többen vagyunk, mint kellene. Mire várunk? Cselekedjünk!

- Mit akar tenni? - kérdezte Cornemuse.

- Nagy összeesküvést szervezni, megbuktatni a Köztársaságot, visszaültetni Cruchót a Drakonidák trónjára.

Cornemuse többször megnyalogatta az ajkát, majd kenetteljesen mondotta:

- Bizonyára a Drakonidák uralmának visszaállítása kívánatos, különösen kívánatos; és részemről szívből óhajtom. Ami a Köztársaságot illeti... tudja, hogy én hogyan gondolkozom. Hanem, nem lenne-e jobb sorsára hagyni, és engedni, hadd pusztuljon el alkotmánya hibáitól? Amit ön ajánl, kedves Agaric, kétségtelenül nemes és nagylelkű. Szép lenne megmenteni e nagy és szerencsétlen országot, és visszaállítani eredendő fényét. De gondolja meg: mi keresztények vagyunk, még mielőtt pingvinek lennénk. És igen kell ügyelnünk, nehogy rossz hírbe hozzuk politikai vállalkozásokkal a vallást.

Agaric élénken felelte:

- Ne féljen semmit! Kezünkben lesz az összeesküvés minden szála, de mi homályban maradunk. Minket nem fognak látni.

- Mint a tejben a legyet - mormogta a conili szerzetes.

És szerzetestársára emelve finom rubintszemét, így szólt:

- Vigyázzon, barátom. A Köztársaság talán erősebb, mint ahogy látszik. Az is lehetséges, hogy megnöveljük erejét, ha kizavarjuk abból a bágyadt nyugalomból, melyben jelenleg pihen. Gonoszsága határtalan: ha megtámadjuk, védekezni fog. Rossz törvényeket hoz, melyek minket alig érintenek; de ha félni kezd, rettenetes törvényeket fog hozni ellenünk. Ne menjünk bele könnyelműen egy kalandba, ahol otthagynánk a fogunkat. Ön úgy gondolja, testvérem, jó alkalom kínálkozik. Én nem hiszem, és megmondom, miért. A jelenlegi uralmat nem ismeri még mindenki, sőt, jobban mondva senki. Azt hirdeti magáról, hogy közös ügy, közös társaság. A csöcselék elhiszi, és demokrata és köztársasági marad. De türelem! Egy napon maga ez a nép fogja azt követelni, hogy a közös társaság legyen valóban a nép társasága. Nem

szükséges mondanom, hogy minden ilyen törekvést arcátlannak, rendellenesnek és a Szent-íráson nyugvó politikával ellentétesnek tartok. De a nép akarni fogja, érvényesíteni fogja, és ez lesz a mostani uralom vége. Nem sokáig késhetik ez a pillanat. Akkor kell majd cselekednünk a mi magasztos testületünk érdekében! Várjunk! Ki kerget minket? Létünk nincs veszélyben. Nem teljesen elviselhetetlen. A Köztársaság velünk szemben nem alázatos és nem engedelmes; nem adja meg a papoknak azt a tiszteletet, mely őket megilletné. De élni hagy bennünket. És az a nagyszerű a mi állapotunkban, hogy élni annyi, mint virágzni. A közös társaság ellenségünk, de tisztelnek az asszonyok. Formose elnök nem vesz részt misztériumaink kiszolgáltatásában; de ott láttam lábamnál a feleségét és leányait. Nagyban vásárolják az én flaskóimat. Még az arisztokraták között sincsenek jobb vevőim. Mondjuk meg őszintén: nincs a világon még egy ország, mely a papoknak és a szerzeteseknek előnyösebb lenne, mint Pingvinország. Melyik más országban tudnók eladni ily nagy mennyiségben és ily magas áron viaszunkat, tömjénünket, olvasóinkat, skapuláréinkat, szentelt vizünket és Szent Orberoselikőrünket? Melyik más nép fizetne úgy, mint a pingvinek, száz aranytallért minden mozdulatunkért, minden szavunkért, minden fintorunkért? Ezért, ami engem illet, én ezerszer többet keresek e bájos, hű, engedelmes Pingvinországban egy köteg kakukkfű-eszencia kivonatával, mintha kibeszelném a tudómet Európa és Amerika legnépesebb államaiban, negyven évig bűnbocsánatot prédikálva. Hitemre, Pingvinország boldogabb lesz-e, ha egy rendőrbiztos ki fog húzni innen, és rádob egy gőzösre, mely indulóban van az Éjszaka szigetére?

Így beszélve, a conili szerzetes fölállott, és átvezette vendégét egy nagy fészerbe, hol az árvák százai, kék ruhába öltözve, palackokat csomagoltak, ládákat szegeztek, címkéket ragasztottak. Megsüketült az ember füle a kalapácsok zajában, melybe belevegyült a síneken továbbított csomagok tompa lármája.

- Innen történik a csomagok szállítása - mondta Cornemuse. - A kormánytól engedélyt nyertem egy vasútvonalra az erdőn át és a kapumnál egy állomásra. Naponként három kocsit töltök meg gyártmányaimmal. Látta, a Köztársaság nem ölt még meg minden hitet.

Agaric utolsó erőfeszítést tett, hogy a bölcs pálinkafőzőt megnyerje vállalkozásának. Megmutatta neki a boldog, gyors, biztos, fényes sikert.

- Egyáltalában nem akar benne részt venni? - tette hozzá. - Nem akarja a száműzetésből kimenteni királyát?

- A száműzetés kellemes a jóakarató embereknek - felelte a conili szerzetes. - Ha hisz nekem, igen kedves Agaric testvér, lemond tervéről e pillanatban. Ami engem illet, én nem ringatózom ábrándokban. Tudom, hogy mi vár rám. Akár részt veszek, akár nem a játszmában, ha maguk vesztenek, ugyanúgy fizetek érte, mint maguk.

Agaric atya búcsút vett barátjától, és elégedetten tért vissza iskolájába. Cornemuse, gondolta, nem tudván megakadályozni az összeesküvést, sikerét fogja kívánni, és pénzt fog adni. Agaric nem csalatkozott. Valójában ilyen volt a papok és szerzetesek szolidaritása, hogy egyiküknek a cselekedete mindnyájukat kötelezte. Ez volt ügyeikben egyidejűleg a legjobb és legrosszabb is.

2

CRUCHO HERCEG

Agaric elhatározta, hogy haladéktalanul fölkeresi Crucho herceget, aki barátságával tüntette ki. Szürkületkor marhakereskedőnek öltözve távozott az iskolából a kiskapun, és tengerre szállt a *Saint-Maël*-en.

Másnap kikötött Delfinországban. E vendégszerető földön, a Chitterling-kastélyban ette Crucho a száműzetés keserű kenyerét.

Agaric az országúton találkozott vele, autón repült két kisasszonnyal, százharminc kilométeres sebességgel. Amint megpillantotta, a szerzetes meglengette vörös esernyőjét, és a herceg megállította a gépet.

- Ön az, Agaric? Üljön föl! Már hárman vagyunk, de összeszorulunk egy kissé. Az egyik kisasszonyt vegye az ölébe.

A kegyes Agaric fölszállott.

- Mi újság, öregem? - kérdezte az ifjú herceg.

- Nagy újság - felelte Agaric. - Beszélhetek?

- Nyugodtan. Nincs titkolnivalóm a két kisasszony előtt.

- Felség, Pingvinország önt követeli. Hívása elől nem dughatja be a fülét.

Agaric aztán lefestette a lelkek állapotát, és kifejtette a nagy összeesküvés tervét.

- Első jeladásomra - mondta - összes hívei egyszerre felkelnek. Kereszttel a kezükben, csuhájukat fölgűrve, a derék szerzetesek a Formose-palotába vezetik a fegyveres tömeget. Rémületet és halált hozunk ellenségeire. Igyekezetünk fejében csak azt kívánjuk öntől, felség, hogy ne tegye azokat hiábavalókká. Könyörgünk, hogy jöjjön és üljön a trónra, melyet előkészítettünk.

A herceg csak ennyit felelt:

- Zöld lovon fogok bevonulni Alkába.

Agaric fölfogta a férfias válasz jelentőségét. Bárha szokásaival ellentétben egy kisasszony ült ölében, fennkölt lélekkel arra buzdította az ifjú herceget, hogy legyen hű királyi kötelességeihez.

- Felség - kiáltott fel könnyekre fakadva -, vissza fog emlékezni egy napon, hogy szerzetesei segítségével menekült meg a száműzetésből, adatott vissza népének, ültetett vissza ősei trónjára, és az ő kezük által koronáztatott meg a Sárkány tarajával. Crucho király, érd utol dicsőségben ösödöt, a Nagy Drákót!

Az ifjú herceg meghatva borult trónja visszaállítójára, hogy megcsókolja; de keze csak a kisasszonyok sűrűjébe ért, annyira összeszorultak a történelmi nevezetességű kocsiban.

- Öregem - mondta -, nagyon szeretném, ha egész Pingvinország tanúja lenne ennek az ölelésnek.

- Nagyon vigasztaló látvány lenne - mondta Agaric.

Eközben az autó forgószél módjára haladt át tanyákon és városokon, és megszámlálhatatlan tyúkot, libát, pulykát, kacsát, gyöngytyúkot, macskát, kutyát, disznót, gyermeket, földművest és parasztasszonyt gázolt el telhetetlen kerekeivel.

A kegyes Agaric pedig nagy terveit forgatta fejében. Hangja, a kisasszony háta mögül jöve, ezt a gondolatot fejezte ki:

- Pénz kell majd, sok pénz.

- Ez a maguk dolga - felelte a herceg.

Hanem már a park kapuja kinyílt a félelmetes autó előtt. A vacsora pompás volt. Ittak a Sárkány tarajára. Mindenki tudja, hogy a fedeles serleg az uralom jelképe. Crucho herceg és Gudrune hercegnő, a felesége, tehát fedeles serlegből ittak, melyek szentségtartókhöz hasonlítottak. A herceg többször megtöltötte az övét pingvinországi vörös és fehér borral.

Crucho valódi hercegi nevelést kapott. Kiválóan vezette az automobilt, de emellett a történelmet is ismerte. Azt beszélték, hogy igen járatos családja régi hagyományaiban és dicső múltjában; és a csemegénél valóban figyelemre méltó jelét adta ez irányú ismereteinek. Mikor a híres asszonyoknál előforduló különböző furcsa sajátosságokról beszéltek, megszólalt:

- Tökéletesen igaz, hogy Crucha királynőnek, kinek nevét viselem, egy anyajegy volt a köldöke alatt.

Agaric az est folyamán döntő tárgyalást folytatott a herceg három öreg tanácsosával. Elhatározták, hogy Crucho apósától fognak pénzt kérni, aki királyi vőt óhajtott, aztán több zsidó hölgytől, akik türelmetlenül várták, hogy felvegyék őket a nemesség közé, és végül a delfinek régenshercegétől, aki megígérte segítségét a Drakonidáknak, gondolván, hogy Crucho trónrajutásával meg fogja győngíteni a pingvineket, népének hagyományos ellenségét.

A három öreg tanácsos megosztozott egymás között a három fő udvari méltóságon, a kamarási, az udvarmesteri és kincstárnoki méltóság fölött, és fölhatalmazták a szerzetest, hogy a többieket ossza szét a herceg érdekeinek megfelelően.

- Meg kell jutalmazni a hűséget - erősítgette a három öreg tanácsos.

- És az árulást - mondta Agaric.

- Nagyon jogos - válaszolta egyikük, Hétsebű márki, aki járatos volt a forradalmakban.

Aztán táncoltak. Bál után Gudrune hercegnő szétszaggatta zöld ruháját, hogy kokárdákat csináljon belőle; saját kezével varrt föl egy darabot a barát mellére, aki a meghatottságtól és a hálálkodástól könnyekre fakadt.

Plume úr, a király lovászmestere pedig még ez este elindult, hogy egy zöld lovat keressen.

3

A KUPAKTANÁCS

Pingvinország fővárosába visszatérve, Agaric tisztelendő atya föltárta tervét Adélestan Boscénos hercegnek, akinek ismerte sárkánypárti érzelmeit.

A herceg a legfelsőbb nemességhez tartozott. A Boscénos-Torticolok eredetüket fölvitték egészen Jámbor Brianig, és a Drakonidák alatt a királyság legmagasabb méltóságait töltötték be. 1179-ben Torticol Fülöp, Pingvinország derék, hű, nemes lelkű, de bosszúvágyó nagy admirálisa kiszolgáltatta a crique-i kikötőt és a pingvin hajóhadat a királyság ellenségeinek, mivelhogy gyanakodott, hogy Crucha királyné, akinek szeretője volt, megcsalja egy lovászelegénnyel. E nagy királyné adományozta a Boscénosoknak az ezüst ágymelegítőt, melyet címerükben viselnek. Ami pedig jelmondatukat illeti, az csak a XVI. századig vezethető vissza, és íme az eredete. Egy éjszakai ünnepélyen az udvaroncok seregébe keveredve, akik a király kertjében tolongva szemlélték a tűzijátékot, Jean Boscénos herceg Skull hercegnőhöz férközött, és szoknyája alá nyúlt, ami ellen a hölgy nem tiltakozott. A király arra jött, meglepte őket; és meglepődött azzal, hogy így szólt: „Így derül ki.” Ez a három szó lett a Boscénosok jelmondata.

Adélestan herceg nem fajzott el ősei véréből, megőrizte változhatatlan hűségét a Drakonidák iránt, és semmi más nem óhajtott jobban, mint Crucho herceg trónra kerülését, mely szemében tönkrement vagyona helyreállításának előjele volt. Szívesen csatlakozott tehát a tisztelendő Agaric atya eszméjéhez. Azonnal elfogadta a szerzetes terveit, és azon fáradozott, hogy összehozza leghevesebb és legderekabb royalista ismerőseivel, Cléna gróffal, Trumelle úrral, Olive gróffal és Bigourd úrral. Ampoule herceg vidéki házában gyűltek össze egy éjszaka, Alkától hét mérföldnyire, hogy megvitassák az összeesküvés útját-módját.

Trumelle úr a törvényes eljárás mellett nyilatkozott.

- A törvényesség útján kell maradnunk - ez volt beszédének lényege. - Mi a rend emberei vagyunk - mondta. - Fáradhatatlan propagandával el fogjuk érni reményeink teljesedését. Meg kell változtatni az ország szellemét. Ügyünk diadalmaskodni fog, mert igaz ügy.

Boscénos herceg ellenkező véleményen volt. Úgy gondolkodott: az igazságos ügyeknek legalább annyira, sőt még inkább erőszakra van szükségük, ha diadalmaskodni akarnak, mint az igazságtalanoknak.

- A jelen helyzetben - mondta csöndesen - három cselekedet szükséges: össze kell toborozni a mézároslegényeket, meg kell vesztegetni a minisztereket, és el kell rabolni Formose elnököt.

- Hiba lenne elrabolni Formose elnököt - vetette ellen Trumelle úr. - Az elnök velünk van.

Ha az egyik Drákó-párti azt indítványozta, hogy emeljenek kezét Formose elnökre, a másik pedig barátként akart vele bánni, ezt a közös társaság fejének viselkedése és érzelmei magyarázzák meg. Formose barátságosnak mutatta magát a royalistákkal szemben, kiknek csodálta és utánozta modorát. Ámbár, ha mosolygott, amikor a Sárkány tarajáról beszéltek előtte, azért történt, mert arra gondolt, hogy fejére tegye. Uralkodói hatalomra vágyott, nem mintha képesnek érezte volna magát, hogy gyakorolja, hanem szeretett „megjelenni”. Egy pingvin krónikás erős kifejezése szerint hivalkodó „pulykakakas” volt.

Boscénos herceg megmaradt indítványa mellett, hogy fegyveres erővel menjenek Formose palotája és a képviselőház ellen.

Gróf Cléna még erélyesebb volt.

- Kezdjük azzal, hogy megfojtjuk, belét vesszük, agyvelejét loccsantjuk szét a köztársaságiaknak és a kormány fickóinak. Majd meglátjuk azután.

Trumelle úr mérsékelt párti volt. A mérsékelték mindig mérsékelten ellenzik az erőszakot. Elismerte, hogy gróf Cléna politikája nemes érzésből fakad, hogy nagylelkű, de félénken ellenvetette, hogy talán nem egyezik elveikkel, és bizonyos veszéllyel jár. Végre belement, hogy megvitassák azt.

- Azt indítványozom - tette hozzá -, hogy intézzünk szózatot a néphez. Tudassuk, hogy kik vagyunk. Ami engem illet, kijelentem, hogy én nem fogok zsákban macskát árulni.

Bigourd kezdett aztán beszélni:

- Uraim - mondta -, a pingvinek elégedetlenek az új renddel, mert birtokolják, és természetes, hogy az emberek helyzetük miatt panaszkodnak. De ugyanakkor a pingvinek félnek megváltoztatni ezt az uralmat, mert rettegnek az újdonságoktól. Nem ismerik a Sárkány taraját; és ha néha megesik, hogy kifejtik erre vonatkozó sajnálkozásukat, nem kell hinni nekik: hamarosan rájönnek, hogy meggondolatlanul és rosszkedvükben beszéltek. Ne áltassuk magunkat irántunk támasztott érzelmeik felől, ők nem szeretnek bennünket. Gyűlölik az arisztokráciát hitvány irigységből és az egyenlőség nemes szeretetéből. És ez a két együttes érzés igen erős a népben. A közvélemény nincs ellenünk, mert nem ismer. De ha meg fogja

tudni, mit akarunk, nem fog követni bennünket. Ha sejteni engedjük, hogy el akarjuk törölni a demokratikus uralmat és helyére akarjuk állítani a Sárkány taraját, kik lesznek híveink? A mészároslegények és az alkai kiskereskedők. És vajon még e kiskereskedőkre is számíthatunk-e mindvégig? Elégedetlenek, de szívük mélyén ravasz fickók. Nagyobb vágyuk az, hogy eladják hitvány portékájukat, mint hogy Cruchót viszontlássák. Ha nyíltan cselekszünk, elijesztjük őket.

Hogy rokonszenveseknek találjanak és kövessenek bennünket, el kell hitetnünk, hogy nem megbuktatni akarjuk a Köztársaságot, hanem ellenkezőleg: visszaállítani, megtisztítani, kitisztítani, megszépíteni, felékesíteni, földíszíteni, fölcicomázni, illatosítani, végre nagyszerűvé és kedvessé tenni. Nem is saját magunknak kell cselekednünk. Tudják, hogy mi nem kedveljük a mai rendet. A Köztársaság valamelyik barátjához kell fordulnunk, és hogy helyesen cselekedjünk, a mai rendszer egyik védelmezőjéhez. Reánk csak a választás nehézsége marad. Meg kell állapodnunk, hogy a legnépszerűbbet, hogy úgy mondjam, a legköztársaságibbat részesítjük előnyben. Meg fogjuk nyerni kedveskedések, ajándékok és főleg ígérek által. Az ígérek kevesebbe kerülnek, mint az ajándékok, és sokkal többet érnek. Senki sem ad annyit, mint aki reményt ad. Nem szükséges, hogy választottunk okos legyen. Sőt, jobban szeretném, ha nem lenne eszes. Az ostobák galádságukban utolérhetetlen bájjal rendelkeznek. Bízbanak bennem, uraim, és egyik fickójával buktassák meg a közös társaságot. Legyünk okosak! Az okosság nem zárja ki az erélyességet. Ha szükségük van reám, mindig szolgálatukra állok.

A beszéd nem maradhatott hatás nélkül a hallgatókra. Különösen a kegyes Agaric volt meghatva. De mindegyik főleg arra gondolt, hogy tisztségeket és hasznot biztosítson magának. Titkos kormányt szerveztek, melynek minden jelenlévő személyt tényleges tagjává neveztek ki. Ampoule herceget, aki a párt nagy pénzügyi tekintélye volt, bízták meg a pénzügyekkel és a propagandaalap gyűjtésével.

Vége felé járt a gyűlés, amikor durva hang hasította át a levegőt. Valaki egy régi dallamra énekelt:

Boscénos kövér disznó,
Szabjunk hurkát belőle,
Sok kolbászt és sok sonkát
A szegény nép üdvére.

Kétszáz év óta ismert volt ez a nóta Alka külvárosaiban. Boscénos herceg nem szerette hallani. Lement a piacra, és észrevéve, hogy a nótázó ember egy munkás, aki a templom tetejét cserepezi, fölkerlte udvariasan, hogy más nótát énekeljen.

- Azt dalolom, ami nekem tetszik! - felelte a munkás.

- Barátom, tegye meg nekem azt a szívességet...

- Nincs kedvem magának szívességet tenni.

Boscénos herceg általában szelíd volt, de ingerlékeny és nem mindennapi erejű.

- Pimasz, leszállsz, vagy én menjek föl érted? - kiáltotta bődületes hangon.

És mivel a fedőmunkás az ormon lovagolva nem mutatott kedvet a leszállásra, a herceg a torony lépcsőjén gyorsan felkapaszkodott a tetőre, és rávetette magát a munkásra, aki egy ökölcsapás által leterítve, összetörve legurult az ereszebe. E pillanatban hét-nyolc ács, aki a tetőn dolgozott, pajtásuk kiáltására izgatottan kikukucskált a padlásablakon, és látva, hogy a herceg mit csinál, mellette termettek egy létrán, mely ott hevert a fedélen, s abban a pillanatban csípték el, amikor belopózott a toronyba, és fejjel lefelé küldték le a csigalépcső százharminchét lépcsőjén.

4 OLIVE GRÓFNŐ

A pingvinek hadserege volt a legelső a világon. A delfineké szintén. És ugyanez volt a helyzet Európa többi népénél is. Ami nem meglepő, ha kissé gondolkozunk fölötte. Mert minden hadsereg a világ első hadserege. A világ második hadserege, ha ugyan létezhetnék ilyen, nyilvánvalóan alacsonyabbrendű lenne; biztos, hogy legyőznék. Fel kellene azonnal oszlatni. Tehát minden hadsereg a világ első hadserege. Ezt értette meg Franciaországban a kiváló Marchand ezredes, amikor az újságírók megkérdezték az orosz-japán háború felől a Jalu-folyón való átkelés előtt, és ő nem habozott úgy minősíteni az orosz hadsereget, hogy az a világ első hadserege, valamiképpen első a japánoké is. És meg kell jegyeznünk, hogyha egy hadsereg a legrettenetesebb vereségeket szenved is, nem süllyed le a világ első hadseregének rangjáról. Mert ha a népek győzelmeiket tábornokaik okosságának és katonáik bátorságának tulajdonítják, veszteségeiket mindig valami megmagyarázhatatlan végzetszerűségnek tudják be. A flottákat, ellenkezőleg, a hajók száma szerint osztályozzák. Van első, második, harmadik és így tovább. Tehát semmiféle bizonytalanság nem áll fenn a tengeri ütközetek kimenetele felől.

A pingvineké volt a világ első hadserege és a világ második flottája. A flottának a híres Chatillon volt a parancsnoka: aki az „emirális” címet viselte. Ugyanez a szó - bár sajnálatosan meghamisítva - több európai nemzetnél a tengeri haderő legfőbb méltóságát jelenti ma is. De miután a pingvineknél csak egyetlen emirális volt, ez, merem mondani, különös tekintélyt adott e méltóságnak.

Az emirális nem a nemességből származott; a nép gyermeke volt, és a nép szerette; kérkedett vele, hogy ily nagy tiszteletben lát részesedni egy népből származott embert. Chatillon szép volt; boldog volt; gondolatai nem voltak. Szemlélődésének nyugalma semmi sem zavarta.

Agaric tisztelendő atya igazat adván Bigourd úrnak, elismerte, hogy a jelenlegi rendszert csakis annak egyik védelmezőjével pusztíthatják el, és Chatillon emirálisra vetette szemét. Elment és egy nagy összeget kért barátjától, Cornemuse tisztelendő atyától, aki a pénzt sóhajtozva adta át neki. És ez összegből megfizetett hatszáz alkai mészároslegényt, hogy fussanak Chatillon lova után, ezt kiáltozva: „Éljen az emirális!” Ezentúl Chatillon nem tehetett egy lépést sem anélkül, hogy meg ne éljenezték volna.

Olive grófnő titkos kihallgatást kért tőle. Chatillon az admirálisi palotában²⁰ fogadta a grófnőt egy horgonyokkal, villámokkal és gránátokkal díszített nyári lakban.

Szerény, szürkés-kék ruhát öltött a grófnő. Rózsás kalap fedte csinos szőke fejét. Fátylán keresztül úgy csillogott a szeme, mint a zafir. A nemesség soraiban nem volt elegánsabb asszony, mint ő, pedig zsidó bankár családból származott. Magas volt és kitűnő alakú; formája az évhez, dereka pedig az évszakhoz alkalmazkodott.

- Emirális - mondta elbűvölően -, nem tudom ön előtt elrejtteni meghatottságomat... Igen természetes... egy hős előtt...

- Ön túlságosan jó hozzám. Szabad kérdezni, grófnő, milyen szerencsének köszönhetem látogatását?

---

²⁰ Helyesebben az *emirálisi palotában*. (A. F.)

- Régóta szeretném önt látni, önnel beszélni... Ezért szívesen vállalkoztam erre a küldetésre.
- Szíveskedjék helyet foglalni.
- Mily nyugalom van itt.
- Valóban, elég nagy a csönd.
- Hallani a madarak énekét.
- Tessék hát helyet foglalni, kedves asszonyom.

És egy karosszéket mutatott neki.

A grófnő egy székre ült le, háttal a világosságnak.

- Emirális, igen fontos küldetéssel jöttem önhöz... egy küldetéssel...
- Talán magyarázza meg kissé...
- Emirális, sohasem látta ön Crucho herceget?
- Soha.

A grófnő sóhajtott:

- Hát itt a baj. Ő oly boldog lenne, ha láthatná önt! Becsüli önt és értékeli. Az ön fényképe dolgozóasztalán van, anyja, a hercegnő fényképe mellett. Mily kár, hogy nem ismeri! A herceg kedves, és oly hálás azért, amit tesznek érte! Nagy király lesz. Mert király lesz: ne kételkedjék benne. Vissza fog jönni a trónra, hamarabb, mintsem hinnék... Az a küldetés, amiről beszélni akarok önnel, melyet rám bízta, éppen összefüggésben áll...

Az emirális fölállott:

- Egy szót se többet, kedves asszonyom. Én becsülöm a Köztársaságot, és bízom benne. Nem fogom elárulni. És ugyan miért árulnám el? Méltóságokkal és kitüntetésekkel halmozta el.
- Az ön méltóságai, az ön kitüntetései, kedves emirálisom, engedje meg, hogy azt mondjam, igen távol állanak érdemeitől. Ha szolgálataiért kárpótolták volna, most emiralisszimusz és generalisszimusz lenne, a szárazföldi és tengeri csapatok legfőbb parancsnoka. A Köztársaság igen hálátlan önnel szemben.
- Többé-kevésbé minden kormány hálátlan.
- Igen, de e fickók féltékenyek magára. Ezek az emberek minden kiválóságtól félnek. Nem szenvedhetik a katonákat. Minden, ami a tengerészetre és a hadseregre vonatkozik, gyűlöletes előttük. Félnék magától.
- Lehetséges.
- A nyomorultak! Veszélybe viszik az országot. Nem akarja megmenteni Pingvinországot?
- Hogyan?
- Kiseprűzném e csirkefogókat, a közös társaság mind e gazfickóit.
- Mit ajánl nekem, kedves asszonyom?
- Azt cselekedje, ami bizonyára meg fog történni. Ha nem ön által, más által. A generalisszimusz, hogy csak erről beszéljünk, kész az összes minisztereket, az összes képviselőket és az összes szenátorokat a tengerbe dobni, és behívni Crucho herceget.
- Ó, a gazember! A nyomorult! - kiáltotta az emirális.

- Amit ő tenne ön ellen, tegye azt ön őellene. A herceg el fogja ismerni érdemeit, ki fogja tüntetni a connétable-i méltósággal és azonkívül nagyszerű adománnyal. Addig is megbíztak azzal, hogy átadjam önnek királyi barátsága zálogát.

Ezeket mondván, kebléből egy zöld kokárdát vett elő.

- Micsoda ez? - kérde az emirális.

- Crucho küldi önnek színeit.

- Nem teszi mindjárt vissza?

- Hogy átnyútsák a generalisszimuszaknak, aki majd elfogadja, ne féljen!... Nem, emirálisom, engedje meg, hogy föltűzzem dicsőséges keblére.

Chatillon finoman elhárította a fiatal hölgyet. De néhány perc óta különösen kedvesnek találta; és úgy érezte, hogy még növekszik ez az érzése, amikor két meztelen kar és két pompás kéz rózsás tenyere érintette. Így hát hagyta, hogy a grófnő cselekedjék. Olive lassan megkötötte a szalagot. Aztán, mikor ezzel készen volt, nagy tisztelettel üdvözölte Chatillont, mint connétable-t.

- Becsvágyó voltam, mint a bajtársaim - mondta a tenger embere -, nem tagadom; talán még most is az vagyok; hanem, becsületszavamra, önt látva, egyedüli vágyam, hogy egy kunyhóm és egy szívem legyen.

A grófnő pillái alól rávetette zafírszemének bájos sugarait.

- Azt is el lehet érni... De mit keres ott, emirális?

- A szívét keresem.

Az admirálisi palotából távozva, a grófnő azonnal beszámolt látogatásáról Agaric tisztelendő atyának.

- Vissza kell oda térnie, kedves asszonyom - mondta neki a szigorú barát.

5

BOSCÉNOS HERCEG

A drákópártiak pénzén élő újságok reggel-este Chatillon dicsőségét zengték, és szégyent, gyalázatot kiáltottak a Köztársaság minisztereire.

Alka körútjain ordító rikkancsok Chatillon arcképét árulták. Remus késő utódai pedig, akik gipszszobrokat hordoztak fejükön, a hidak följárójánál Chatillon mellszobrát árulták.

Chatillon fehér lován minden este végigügetett a Királyné fasoron, mely a divatos világ sétahelye volt. A sárkánypártiak az emirális útján egy csomó nyomorgó pingvint sorakoztattak föl, akik egyre kiabáltak: „Chatillon kell nekünk!” Alka polgársága ezért mély csodálatot kezdett érezni az emirális iránt. A kereskedők feleségei azt susogták: „Szép.” Elegáns asszonyok lelassított autóikból, elhaladván, csókot hintettek felé, az őrjöngő nép üdvívalgásai közepette.

Egy napon két pingvin, amint levelet dobott be a postaládába, fölismerte a dohányboltba belépő Chatillont, és teli torokból kiáltotta: „Éljen az emirális! Le a gazfickókkal!” A járókelők mind megállottak a bolt előtt, Chatillon szivarra gyújtott egy nagy csapat lelkes polgár szeme láttára, akik kalapjukat lobogtatták és éljeneztek.

A tömeg folyton növekedett, és az egész város himnuszokat énekelve kísérte haza hőst, az admirálsi palotába.

Az emirálnak volt egy régi bajtársa, Volcanmoule altengernagy, akinek nagyszerűek voltak szolgálati eredményei; talpig becsületes volt, hűséges, mint a kardja, és büszke volt szenvedélyes függetlenségére. Volcanmoule eljárt Crucho hívei és a Köztársaság miniszterei közé, egyiküknek is, másikuknak is megmondotta az igazat. Bigourd úr azzal gyanúsította, hogy mindegyiknek a másik igazát mondotta. Valóban, többször is kellemetlen indiszkréciót követett el, de ebben az emberek csak az intrikákhoz nem értő katona őszinteségét látták. Minden reggel megjelent Chatillonnál, akit a bajtársak szívélyes nyersségével kezelt.

- No, öreg kópé, hát népszerű lettél - mondta. - Pipákon és likőröspalackokon árulják a pofádat, minden részeg alkai a neved bőfögi a pocsolyákba. Chatillon a pingvinek hőse lett! Chatillon a pingvin dicsőség és hatalom öre! Ki mondta volna, ki hitte volna!

És rikácsolva föl kacagott. Aztán más hangon kezdett beszélni:

- Tréfán kívül, nem vagy kissé meglepődve, hogy mi történik veled?

- Nem - felelte Chatillon.

És a hűséges Volcanmoule az ajtókat csapkodva távozott.

Eközben Chatillon a Johannes Talpa utcában, a 18-as szám alatt, az udvar mélyén, kis földszinti lakást bérelt, hogy Olive grófnőt fogadhasa. Mindennap látták egymást. Chatillon bolondul szerette. Harcias és tengerész életében egész sereg nője volt, vörösek, feketék, barnák és fehérek, s nem egy közülük ritka szépség; de míg Olive-ot meg nem ismerte, nem tudta, hogy mi az - asszony. Mikor Olive grófnő barátjának nevezte, drága barátjának, a mennyországban érezte magát, és azt képzelte, hogy a csillagok beleakadnak a hajába.

A grófnő kissé későn érkezett, a kerek asztalkára tette kis táskáját, és áhítattal mondta:

- Engedje meg, hogy lábához boruljak.

És olyanokat beszélt neki, amiket a kegyes Agaric sugalmazott, és azokat csókokkal és sóhajtozásokkal szakította félbe. Megkérte, hogy ezt és ezt a tisztet távolítsa el, egy másiknak adjon parancsnokságot, ide vagy oda rendeljen egy hajórajt.

És a kellő időben fölkiáltott:

- Mily fiatal maga, barátom!

És az emirális megtett mindent, amit a grófnő akart, mert együgyű volt, mert a connétable-i kardra vágyott, mert gazdag javadalmat remélt, és mert nem volt ellenére a kettős játék, mert homályosan hitte, hogy megmenti Pingvinországot, és mert szerelmes volt.

Ez az aranyos asszonyka rávette, hogy a csapatokat vonja ki a crique-i kikötőből, hol Cruchónak partra kellett szállnia. Így biztosak voltak afelől, hogy a herceg akadály nélkül fog bevonulni Pingvinországba.

A kegyes Agaric nyilvános gyűléseket rendezett, hogy szítsa a forrongást. A sárkánypártiak naponkint tartottak egyet vagy kettőt vagy hármat Alka harminchat kerületének valamelyikében, előszeretettel a népes városrészekben. Az alsó néposztályt akarták megnyerni, akik legtöbben voltak. Nevezetesen május negyedikén igen szép nyilvános gyűlést tartottak a régi gabonacsarnokban, egy népes külváros szívében, hol a házak küszöbére szoktak kiülni a háziasszonyok, a gyermekek pedig az útszéli tócsákban játszadoztak. Kétezeren jöttek el a köztársaságiak becslése szerint, a sárkánypártiak pedig úgy számították, hogy hatezeren. A

jelenlevők között fölsismerték a pingvin társadalom virágát, Boscénos herceget és hercegnőt, Cléna grófot, Trumelle és Bigourd urakat és néhány izraelita dámát.

A nemzeti hadsereg generalisszímusa egyenruhában jelent meg. Megéljenezték.

A bizottságot körültekintően alakították meg. Egy embert a népből: egy munkást, Rauchint, a sárga munkásszövetség titkárát, aki velük érzett, kérték föl, hogy elnököljön Cléna gróf és Michaud mészároslegény között.

Az uralkodó rendszert, melyet Pingvinország szabadon vezetett be, több ékesen szóló beszédben, csatornába és trágyadombra valónak nevezték. Formose elnököt kímélték. Sem Cruchóról, sem pedig a papokról nem is esett szó.

A gyűlés vitaest volt; a modern állam és a Köztársaság védelmezője, foglalkozására kézműves, kért szót.

- Uraim - mondta Rauchin elnök -, bejelentettük, hogy a gyűlés vitaest lesz. Szótartók vagyunk, nem vagyunk olyanok, mint az ellenpártiak, mi becsületesek vagyunk. Az ellenpártból való fölszóalónak megadom a szót. Isten tudja, hogy miket fognak önök hallani! Arra kérem önöket, uraim, hogy amilyen hosszasan csak lehet, tartózkodjanak megvetésük, utálatuk és méltatlankodásuk kifejezésétől.

- Uraim - kezdte az ellenpárti fölszóaló...

Azonnal leteperzte, lábbal tiporta a méltatlankodó tömeg, és testének fölsimerhetetlen maradványait kihajították a teremből.

Még zúgott a tömeg, amikor Cléna gróf lépett a szószékre. A füttyöket éljenzés váltotta föl, és amint helyreállott a csend, a szónok így kezdett beszélni:

- Barátaim, meglátjuk, hogy van-e vér az ereitekben. Eljött az ideje, hogy megfojtsuk, belét kitapossuk, agyvelejét szétlocsantsuk a gazfickóknak.

Erre a beszédre oly tapsvihar tört ki, hogy az öreg fészker megremegett, és a piszkos falakról és szúette gerendákról lehulló vastag por csipős, sötét felhővel borította be a közönséget.

Elfogadtak aztán egy napirendet, melyben megbélyegezték a kormányt, és éltették Chatillont. És a jelenlevők a fölszabadító himnuszt énekelve távoztak: „Chatillon kell nekünk.”

Az ócska teremnek csak egy hosszú, sáros kijárata volt, omnibusz-kocsiszínek és szénraktárak közé szorítva. Hold nem süttött; hűvös eső permetezett. A nagy számban megjelent rendőrök elzárták a körútnál a kijárást, és kényszerítették a sárkánypártiakat, hogy kis csoportonként oszoljanak szét. Valóban ezt az utasítást kapták főnöküktől, aki tanulmányozta, hogyan lehet egy őrző tömeg lelkesedését lelohasztani.

A bejáratba szorított sárkánypártiak lábukkal dobbanva taktusra énekelték: „Chatillon kell nekünk.” Aztán türelmetlenkedve, hogy lassan távozhatnak, aminek nem tudták az okát, nyomni kezdték azokat, akik előttük voltak. Ez a mozgolódás végigterjedt a bejárási során, és az elöl haladókat a rendőrök széles mellére dobta. Ezek egyáltalában nem gyűlöltek a sárkánypártiakat; szívük mélyén szerették Chatillont; de természetes, hogy az emberek ellenállnak a támadásnak, és az erőszakra erőszakkal felelnek, és az erős emberek hajlamosak erejük felhasználására. A rendőrök tehát a sárkánypártiakat megvasalt csizmáik rúgásával fogadták, aminek gyors visszahúzódás lett az eredménye. Fenyegetések és kiáltások keveredtek az énekbe:

- Gyilkosok! Gyilkosok!

- Chatillon kell nekünk!

- Gyilkosok! Gyilkosok!

- Ne tolongjanak! - kiáltozták a legokosabbak a sötét bejáratban.

Közöttük, kifeszítve széles vállát, erős mellét, szelíden, rendíthetetlenül, nyugodtan állott Boscénos herceg, magas termetével kiemelkedve a fölizgatott tömegből, az emberek összetaposott lábai, betört oldalbordái között. Várt türelmesen, kedélyesen. Ezalatt a rendőrök sorfala között pontos időközökben távozott a közönség, és a herceg körül ismét lélegzeni lehetett.

- Lássák, végre mégis kijutunk - mondta nyájas mosollyal e szelíd óriás. - Türelem, és egy kis idő múlva...

Tárcájából szivart vett elő, ajka közé fogta, és megdörzsölt egy gyufát. A világosságnál hirtelen meglátta, amint felesége, Anna hercegnő, Cléna gróf karja közt olvadozik. Erre rájuk rohant, és pálcájával jól összeverte őket és azokat, akik körülöttük állottak. Nagy nehezen lefegyverezték... De nem tudták elválasztani ellenfelétől. És mialatt az ájult hercegnő az izgatott és kíváncsi tömegben kézzől kézre eljutott kocsijáig, a két férfi között elkeseredett küzdelem keletkezett. Boscénos herceg elvesztette kalapját, monokliját, szivarját, nyakkendőjét, bizalmas levelekkel és politikai levelezéssel tömött tárcáját; elvesztette még azokat a csodatévő emlékérmeket is, melyeket a jó Cornemuse atyától kapott. De oly rettentő rúgást mért ellenfele hasába, hogy a szerencsétlen a vasrácsra át egy üveges ajtón keresztül fejével berepült egy szénraktárba.

A küzdelem zajára és a jelenlevők kiabálására felfigyelve, a rendőrök a hercegre rohantak, aki dühösen ellenszegült. Három lihegő rendőrt lábához tepert, és összezúzott állkapoccsal, összekarmolt ajakkal, vörös patakot eregető orral, felhasított koponyával, leszakított füllel, kifecskentett kulcsonttal, betört oldalbordákkal megfutamított hetet. De ő is elesett, és véresen, elcsigázott képpel, rongyokra szakadt ruhában cipelték a szomszéd őrszobába, ahol dühöngve és ordítva töltötte az éjszakát.

„Chatillon kell nekünk”-et énekelve, egész reggelig tüntető csapatok járták be a várost, és bezúzták a házak ablakait, hol a közös társaság miniszterei laktak.

6

AZ EMIRÁLIS BUKÁSA

Ez az éjszaka volt a sárkánypárti mozgalom csúcspontja. A monarchisták nem kételkedtek többé a győzelemben. Főbb embereik drótnélküli táviratokban kívántak szerencsét Crucho hercegnek. Az asszonyok vállszalagot és papucsot hímeztek neki. Plume úr pedig megtalálta a zöld lovat.

A kegyes Agaric osztozott a közös reménységben. Mindazonáltal még dolgozott, hogy új párthíveket szerezzen a trónkövetelőnek.

- Le kell szállani - mondta - a legalsóbb rétegekig.

E célból három munkásszakszervezettel kezdett tárgyalásokat.

Ez időben a kézművesek nem éltek többé céhrendszerben, mint a Drakonidák idejében. Szabadok voltak, de nem volt biztos keresetük. Miután nagyon sokáig voltak egymástól elkülönítve, segítség és támasz nélkül, végül szakszervezeteket alakítottak. A szakszervezetek pénztára üres volt, tagjaiknak nem lévén szokása hozzájárulásaikat fizetni. Volt harmincezer

tagból álló szakszervezet is, volt ezer, ötszáz, kétszáz tagú is. Többnek csak két vagy három tagja volt, vagy éppen még kevesebb. De mivel a tagok névsorát nem hozták nyilvánosságra, nem volt könnyű a nagy szakszervezeteket megkülönböztetni a kicsinyektől.

Tekervényes és titkos utánjárások után a kegyes Agaric a Moulin de la Galette egyik termében összeköttetésbe lépett Dagobert, Tronc és Balafille szaktársakkal, három szakmai szakszervezet titkárával, mely szervezetek közül az elsőnek tizennégy, a másodiknak huszonnégy, a harmadiknak pedig egyetlenegy tagja volt. Agaric szerfölötti ügyességgel dolgozott a tanácskozás alatt.

- Uraim - mondta -, minekünk, önöknek és nekem sok tekintetben nincsenek egyező politikai és szociális elveink, de vannak olyan pontok, melyekben egyetérthetünk. Van egy közös ellenségünk. A kormány kihasználja és kigúnyolja önöket. Segítsenek megbuktatni; mi, amennyire csak lehetséges, kezükre járunk ebben; azonkívül számíthatnak hálánkra.

- Rendben van. Ide a dohánnyal! - mondta Dagobert.

A tisztelendő atya az asztalra tett egy zsákot, melyet könnyes szemmel adott át neki a conili pálinkafőző.

- Kezet rá - mondta a három szaktárs.

Ezzel ünnepélyesen megpecsételték a szövetséget.

Amint a barát örömtől ittasan eltávozott, hogy az ügy számára megszervezte az alsóbb néptömegeket, Dagobert, Tronc és Balafille előfűttenyentték asszonyaikat, Amélie-t, Reine-t és Mathilde-t, akik az utcán vártak a jelre, és mind a hatan összefogózva körültáncolták a zsákot, így énekelve:

A pénzünk jó, finom!
Te nem kapsz, Chatillon.
Le a szoknyásokkal!

És egy levesestálnyi forralt bort rendeltek.

Este mind a hatan elindultak csapszékről csapszékra az új nótát dudorászva. Tetszett az új dal, mert a titkosrendőrség ügynökei hamarosan jelentették, hogy mindennap növekszik a külvárosban a munkások száma, akik ezt dalolják:

A pénzünk jó, finom!
Te nem kapsz, Chatillon.
Le a szoknyásokkal!

A sárkánypárti mozgalom vidéken nem terjedt el. A kegyes Agaric kereste az okát, anélkül hogy megtalálta volna, míg végül az öreg Cornemuse fölfedte előtte.

- Bizonyítékkal rendelkezem arra nézve - sóhajtott a conili szerzetes -, hogy azon a pénzen, amit Ampoule herceg, a sárkánypártiak pénztárnoka a propaganda céljaira kapott, ingatlanokat vásárolt Delfinországban.

A pártnak nem volt pénze. Boscénos herceg egy verekezésben elvesztette tárcáját, és kínos megoldásokra kényszerült, amit nem tűrt heves természete. Olive grófnő igen sokba került. Cornemuse azt tanácsolta, hogy korlátozzák e hölgy havi javadalmazását.

- Nagyon hasznos nekünk - vetette ellen a kegyes Agaric.

- Kétségtelenül - válaszolta Cornemuse -, de tönkretesz bennünket és koldusbotra juttat.

A sárkánypártiak között aztán szakadás történt. Tanácsuléseiken torzsalkodtak. Egyesek azt akarták, hogy Bigourd úr és a kegyes Agaric politikájához híven egész végig azt színleljék, mintha a Köztársaság reformálása lenne céljuk. Mások pedig, belefáradva e hosszas huza-vonába, elhatározták, hogy ki fogják kiáltani a Sárkánytaraj uralmát, és esküdöztek, hogy e jelben győzni fognak.

Ezek a tiszta helyzet előnyeit hajtogatták, és lehetetlennek tartották, hogy tovább titkolózzanak. A közönség valóban kezdte már látni, hogy hová vezet a mozgalom, és hogy az emirális hívei alapjában le akarják rombolni a közös társaságot.

Híre futott, hogy a herceg partra száll La Crique-ben, és zöld lovon vonul be Alkába.

Ez a híresztelés föltüzelt a fanatikus szerzeteseket, elragadtatással töltötte el a szegény nemességet, meglelégedéssel a gazdag zsidóasszonyokat és reménységgel a kiskereskedők szívét. De közülük kevesen voltak hajlandók, hogy társadalmi katasztrófa és a közhitel megrendülése árán vásárolják meg a rendszerváltozás jótéteményeit; még kevesebben, akik kockára tették volna az ügyért pénzüket, nyugalmaikat, szabadságukat vagy csak szórakozásuk egyetlen óráját. Ellenkezőleg, a munkásság készen volt, mint mindig, hogy egy napi munkáját fölládozza a Köztársaságért; a külvárosokban titkos ellenállás keletkezett.

- A nép velünk van - mondta a kegyes Agaric.

Azonban a műhelyekből való távozáskor férfiak, asszonyok, gyermekek együtt ordították:

Vesszen Chatillon!

Le a szoknyásokkal!

Ami pedig a kormányt illeti, az olyan gyöngeséget, határozatlanságot, lágyságot, gondatlanságot mutatott, mely minden kormány sajátja, és melytől minden kormány csak akkor szabadul meg, ha önkényeskedésre és erőszakra vetemedik. Egyszóval, nem tudott semmit, nem akart semmit, nem tehetett semmit. Az elnöki palota mélyén Formose vak, süket, néma, láthatatlan maradt, beburkolózva gögijébe, mint egy dunnába.

Olive gróf azt tanácsolta, hogy kérjenek még utoljára anyagi hozzájárulást, és kíséreljék meg az államcsínyt, míg Alka forrong.

A végrehajtó bizottság, mely saját magát választotta, elhatározta, hogy elfoglalja a képviselőházat, és előkészítette ennek útját, módját.

Július 28-ra tüzték ki a terv kivitelét. A nap ragyogóan kelt föl e napon a város fölött. A törvényhozó palota előtt gazdasszonyok haladtak kosaraikkal, utcai árusok kínálták barackjukat, körtéjüket, szőlőjüket, és a fiákeres lovak, fejüket bedugva abrakos tarisznyájukba, a zabot ropogtatták. Senki sem várt semmire; nem mintha titokban tartották volna a dolgot, hanem mivel a hír nem talált hitelre. Senki sem hitt a forradalomban, amiből arra lehet következtetni, hogy senki sem óhajtotta. Két óra felé kezdtek távozni a képviselők, apránként, észrevétlenül, a palota kiskapuján át. Három órakor rosszul öltözött emberekből verődött össze néhány csoport. Fél négy órakor fekete tömegek jöttek elő a mellékutcákból, és ellepték a Forradalom teret. E tágas tér nemsokára eltűnt a puhakalapok óceánjában, és a tüntetők tömege, szüntelen növekedvén a kíváncsiakkal, áttörve a hídon, komor hullámként verdeste a törvényhozás épületének falait. Kiabálás, zúgás és ének szállott a derült ég felé. „Chatillon kell nekünk! Le a Köztársasággal! Halál a gazfickókra!” A sárkánypártiak szent zászlóalja, melyet Boscénos herceg vezetett, rázendített a dicsőséges himnuszra:

Éljen a vitéz Crucho!
Már bátor ő bölcsőjében,
Bölcs a nagy trónszéken.

A fal mögül csak a csend válaszolt.

A csend s az örök távolléte fölbátorította, de egyúttal megdöbbentette a tömeget. Hanem hirtelen egy félelmetes hang azt kiáltotta:

- Rohamra!

És látták, amint Boscénos herceg óriási teste fölkapaszkodott a szeges, vasrózsákkal védett falra. Utána tódultak társai, és a nép követte őket. Némelyek verdesni kezdték a falat, hogy lyukat vájjanak bele, mások erőlködtek, hogy letörjék a vasrózsákat, és leszedjék a szegeket. Helyenként engedett is a fal. Néhány támadó már ott lovagolt a lekopasztott ormon. Boscénos herceg rettentő nagy zöld zászlót lengetett. Egyszerre csak megingott a tömeg, és hosszas, rémült kiáltás hallatszott. A rendőrség és a Köztársaság lövései egyszerre törtek elő a palota összes kijáratán, és hadrendbe állottak a fal tövében, ahonnan egy pillanat alatt eltakarodtak az ostromlók. Hosszú percnyi várakozás után fegyverzörej hallatszott, és a rendőrök szuronyt szegezve megrohamozták a tömeget. Egy pillanat múlva a pálcákkal és kalapokkal behintett puszta téren mélységes csend honolt. A sárkánypártiak még kétszer megpróbáltak összeverődni, és kétszer szorították vissza őket. A fölkelést leverték. De Boscénos herceg az ellenséges palota falán állva, zászlóval kezében egy egész dandár rohamát verte vissza. Mindenkit lelőkött, aki közelített. Végre is meggyomrozva, egyensúlyt veszítve, beleesett egy vasrózsába, és függve maradt azon, még akkor is szorongatva a Drakonidák lobogóját.

A következő napon a Köztársaság miniszterei és a parlament tagjai elhatározták, hogy erélyes rendszabályokat léptetnek életbe. Ez alkalommal Formose elnök hiába igyekezett megkerülni a felelősség kérdését. A kormány megvitatta, hogy Chatillont megfosztják rangjától és méltóságaitól, és a legfelső törvényszék elé állítják mint lázadót, a közjó ellenségét, árulót és a többi.

E hírre az emirális régi bajtársai, akik előtte való napon még aljas hízeltéseikkel ostromolták, nem titkolták örömlüket. De Chatillon népszerű maradt az alkai polgárság között, és a körutakon hallani lehetett a fölszabadító himnusz: „Chatillon kell nekünk!”

A miniszterek zavarban voltak. Az volt a szándékuk, hogy Chatillont a legfelső törvényszék elé állítják. De nem tudtak semmit; abban a tökéletes tudatlanságban leledztek, ami azoknak sajátja, akik az embereket kormányozzák. Képtelenek voltak arra, hogy Chatillon ellen valami súlyos váddal álljanak elő. Vádjukat csak kémeik nevetségés hazugságaira alapították. Chatillonnak az összeesküvésben való részvétele, Crucho herceggel való összeköttetése harmincezer sárkánypárti titka maradt. A miniszterek és képviselők gyanakodtak, sőt meg voltak győződve, de nem voltak bizonyítékaik. A Köztársaság államügyésze azt mondta az igazságügyminiszternek: „Nekem igen kevésre van szükségem, hogy politikai vádat emeljek, de most éppen semmivel sem rendelkezem; ez nem elég.” Nem mozdult az ügy. A közös társaság ellenségei diadalmaskodtak.

Szeptember 18-án reggel az a hír terjedt el Alkában, hogy Chatillon megszökött. Izgalom, meglepetés mindenfelé. Kétkeltek és nem értették a dolgot.

Íme, mi történt:

Egy napon, amikor merő véletlenségből Barbotan belügyminiszter szobájában tartózkodott a derék Volcanmoule altengernagy, így szólott szokott őszinteségével:

- Barbotan úr, úgy látom, kartársai nem valami fortélyosak; látszik, hogy nem voltak tengerészkapitányok. Ettől a buta Chatillontól úgy félnek, mint az ördögtől.

A miniszter tagadása jelül papírvágókésével íróasztala fölött szeldelte a levegőt.

- Ne tagadja - felelte Volcanmoule. - Maguk nem tudják, hogyan szabaduljanak meg Chatillon tól. Nem merik a legfelsőbb bíróság elé állítani, mivel nem biztos, hogy tudnak-e elegendő bizonyítékot gyűjteni ellene. Bigourd fogja védeni, és Bigourd ügyes ügyvéd... Igazuk van, Barbotan úr, igazuk van. Veszelmes lesz ez a pör...

- Ó, barátom - mondta a miniszter könnyedén -, ha tudná, mennyire nyugodtak vagyunk. Megyefőnökeimtől a legbiztatóbb híreket kapom. A pingvinek ép esze elbánik egy lázadó katona intrikáival. Föltételezheti-e ön egy pillanatig is, hogy egy nagy nép, egy értelmes, munkás, szabadelvű intézményeihez ragaszkodó nép...

Volcanmoule nagy sóhajtással félbeszakította:

- Ó, ha időm lenne, kihúznám önöket a bajból. Egykettőre eltüntetném az én Chatillonomat. Delfinországba fricskáznam.

A miniszter fülelni kezdett.

- Nem tartana semeddig se - folytatta a tenger embere. - Egy mozdulattal megszabadítanám önöket ettől az állattól... Hanem e pillanatban más gondom van... Bizony leadtam jócskán a tejet a bakkara-asztalnál. Nagy összeget kell előteremtenem. A becsület mindenekelőtt, vagy mi az ördög!...

A miniszter és az altengernagy egy pillanatig némán nézte egymást. Aztán Barbotan így szólt tekintélyesen:

- Volcanmoule alemirál, szabadítson meg minket egy lázadó katonától. Nagy szolgálatot tesz vele Pingvinországnak, és a belső ügyek minisztere biztosítani fogja, hogy ön kifizethesse kártyaadósságait.

Volcanmoule még az este megjelent Chatillon előtt, és fájdalmas és rejtélyes tekintettel hosszasan nézett rá.

- Miért vágsz ilyen képet? - kérdezte nyugtalanul az emirális.

Mire Volcanmoule azt mondta neki mély szomorúsággal:

- Öreg bajtársam, minden kiderült. Egy félóra óta a kormány mindent tud.

E szavakra Chatillon lesújtva összeomlott.

Volcanmoule pedig folytatta:

- Minden percben letartóztathatnak. Ajánlom, lépj meg időben.

És kihúzva óráját:

- Egy percnyi veszteni való időd sincs - mondta.

- Olive grófnőt mégiscsak meglátogathatom?

- Örültség lenne - mondta Volcanmoule, és átadott neki egy útlevelet, egy kék szemüveget, és sok bátorságot kívánt.

- Az megvan! - mondta Chatillon.

- Isten veled, öreg testvérem.

- Isten veled! Köszönöm! Megmentetted az életemet!...

- Kötelességem volt.

Egy negyedóra múlva a derék emirális elhagyta Alka városát.

Éjjel La Crique-ben tengerre szállt, egy öreg árbocoson átvitorlázott Delfinországba. De nyolc mérföldnyire a parttól elfogta egy fény nélkül járó kémhajó, melyen a Fekete-szigetek királynőjének lobogója lengett. E királynő már régóta végzetes szerelmet táplált Chatillon iránt.

7

BEFEJEZÉS

*Nunc esi bibendum.*²¹ Rettegéseitől megszabadulva, boldogan, hogy megmenekült ily nagy veszélytől, a kormány elhatározta, hogy népünnepélyekkel ünnepli meg a pingvin újjászületést és a Köztársaság kikiáltásának évfordulóját.

Formose elnök, a miniszterek, a képviselőház és a szenátus tagjai jelen voltak az ünnepségen.

A pingvin hadsereg generalisszimusza díszegyenruhában jelent meg.

Megéljenezték.

A munkások harci és védelmi küldöttségei a nyomor fekete lobogói és a forradalom vörös lobogói alatt vonultak föl.

Az elnök, miniszterek, képviselők, tisztviselők, a hivatalok és a hadsereg fejei a saját nevükben és a független nép nevében megújították a „szabadon élni vagy meghalni” ősi esküt. E két lehetőség között kellett elszántan választaniuk. Ők szívesebben választották a szabad életet. És volt játék, beszéd, ének.

Az Állam képviselőinek távozásával a polgárok tömege lassú hullámokban, békésen oszlott szét, azt kiáltozva: „Éljen a Köztársaság! Éljen a szabadság! Le a papokkal!”

Az újságok csak egy sajnálatos eseményt jelentettek a szép napról. Boscénos herceg nyugodtan szivarozott a Királyné fasoron, amikor arra vonult az Állam képviselőinek menete. A herceg a miniszterek kocsijához közeledett, és dörgő hangon kiáltotta: „Halál a gazfickókra!” Azonnal letartóztatták a rendőrök, akikkel szemben kétségbeesett ellenállást fejtett ki. Egy csomót földre tepert közülük, de legyőzte a rendőrök nagy száma, és vonszolták, összeverve, megnyúzva, megdöngönyözve, összevagdálva - még a felesége sem ismert volna rá - végig a vidám utcákon, egészen egy sötét tömlöc mélyéig.

Az igazságügyminisztériumban furcsán irányították a Chatillon-pört. Az admirálisi épületben leveleket találtak, melyekből kiderült, hogy Agaric tisztelendő atya keze irányította az összeesküvést. A közvélemény azonnal a szerzetesek ellen fordult; a törvényhozás egymás után egy tucat törvényt szavazott meg, melyek megnyirbálták, csökkentették, korlátozták, határok közé szorították, eltörölték, megszüntették és beszüntették a szerzetesek jogait, mentességeit, kiváltságait, privilégiumait, haszonélvezeteit, és számos kényelmetlen és jogukat érvénytelenítő törvényt hoztak ellenük.

---

²¹ Most hát igyunk! (Horatius I. óda. 37.1.)

Agaric tisztelendő állhatatosan viselte el a törvények szigorúságát, melyek személyét is érintették és sújtották - és az emirális rémes bukását, melynek elsősorban ő volt az oka. Ahelyett, hogy belenyugodott volna sorsába, úgy tekintette azt, mint tőle idegent, múlandó dolgot. Új, még az elsőknél is merészebb politikai terveket szőtt.

Amikor már eléggé megérlelte terveit, egy reggelen átment a conili erdőn. Rigó füttyült az ágon, egy kis sün pedig idétlen járással haladt át a köves úton. Agaric hosszú léptekkel ment előre, összefüggéstelen szavakat mormolva.

Megérkezve a laboratórium küszöbéhez, hol a kegyes iparos annyi sok szép év során szűrögette Szent Orberose aranyos likőrjét, a teret elhagyottan, az ajtót zárva találta. Végigmenve az épületek előtt, az utolsónál a derék Cornemuse-t találta, amint Csuháját feltúrva, a falhoz támasztott létrán mászott fölfelé.

- Maga az, kedves barátom? - kérdezte Agaric. - Mit csinál ott?

- Látja - válaszolt halkan a conili szerzetes, fájdalmas pillantást vetve Agaricra. - Hazamegyek.

Vöröses szeme már nem hasonlított többé a rubint diadalmas ragyogásához; szeme zavarosan és homályosan csillogott. Arca elvesztette régi, boldog elégedettségét. Koponyájának simasága nem bájolta el többé a szemet; a fáradtság izzadsága és gyulladásoz foltok megváltoztatták annak mérhetetlen tökéletességét.

- Nem értem - mondta Agaric.

- Pedig könnyű megérteni, összeesküvésének látja itt a következményeit. Egy sereg törvényt irányítottak ellenem, de legnagyobb részét ravaszul kikerültem. Néhány mégis rám sújtott. Ezek a bosszúálló emberek bezárták laboratóriumaimat és raktárait, elkobozták palackjaimat, lombikjaimat, retortáimat; lepecsételték az ajtómat. Most az ablakon át kell bejárnom. Nagy nehezen, titokban tudok csak némi növényparlatot készíteni, olyan készülékkel, melyet a legegyszerűbb pálinkafőzők sem használnának.

- Ön szenved az üldözés folytán - mondta Agaric. - Mindnyájunkat sújt az.

A conili szerzetes kezét meggyötört homlokára tette:

- Megmondottam magának, Agaric testvér, megmondottam, hogy mireánk fog bajt hozni vállalkozása.

- Vereségünk csak pillanatnyi - felelte élénken Agaric. - Egyedül csak a véletlen következménye; tisztán esetlegességek folyamánya. Chatillon ostoba volt; saját tehetetlensége ölte meg. Hallgasson rám, Cornemuse testvér. Egy pillanatnyi veszteni való időnk sincs. Föl kell szabadítani a pingvin népet, meg kell menteni a zsarnokoktól, megoltalmazni saját magától, visszaállítani a Sárkánytaraj uralmát, helyreállítani a régi Államot, a jó Államot, a vallás dicsőségére és a katolikus hit kiteljesedésére. Chatillon rossz eszköz volt: összetört a kezünkben. Helyettesítésére keressünk jobb eszközt. Megvan az emberem, akinek segítségével le fogjuk rombolni az istentagadó demokráciát. Polgári állású; úgy hívják: Gomoru. A pingvinek majd megvesznek érte. Saját pártját már elárulta egy tál lencséért. Íme, ilyen ember kell nekünk!

A conili szerzetes közben belépett ablakán, és fölhúzta a létrát.

- Előre látom - mondta a két ablaktábla közé dugva orrát -, addig nem lesz nyugta, míg mindnyájunkat az utolsóig ki nem kergetnek e szép, gyönyörű, bájos pingvinföldről. Jó estét! Oltalmazza meg az Isten!

Agaric a fal előtt állva könyörgött igen kedves testvérének, hogy hallgassa meg egy pillanatra.

- Értse meg jobban, Cornemuse, hogy mi az érdeke. Pingvinország a miénk. Mi kell ahhoz, hogy meghódítsuk?... Még egy erőfeszítés... még egy apró pénzáldozat... és...

De a conili szerzetes, anélkül hogy tovább hallgatta volna, visszahúzta orrát, és bezárta az ablakot.

**HATODIK KÖNYV
A MODERN IDŐK
A NYOLCVANEZER KÖTEG SZÉNA ÜGYE**

*Ζεῦ πάτερ, ἄλλα σὺ ρῦσαι ὑπὶ
ἡέρος νῆας Ἀχαιῶν
ποιήσον δ' αἰῶθην, δὲς ὀφθαλμοῖσιν
ιδέσθαι ἐν δὲ φάει καὶ ὀλεσθον
ἐπεὶ νύ το εὔαδεν οὕτως*

*Zeusz atya, mentsd meg a ködtől
hát az akháj daliákat:
adj tündöklő fényt, hadd lássunk
már a szemünkkel:
napfényben pedig ölj meg akár,
ha a kedved akarja.*

*(Iliász. XVII. ének, 645-647 sor.
Devecseri Gábor fordítása.)*

1

GREATAUK TÁBORNOK, SKULL HERCEGE

Kevéssel az emirális menekülése után, egy Pyrot nevezetű, középosztálybeli zsidó, arra vágyva, hogy az arisztokráciához dörgölőzhessen és a hazáját kívánva szolgálni, belépett a pingvin hadseregbe.

A hadügyminiszter, aki Greatauk, Skull hercege volt, nem tűrhette: kifogásolta buzgóságát, görbe orrát, hiúságát, tanulókedvét, fittyedt ajkát és példás magaviseletét. Minden alkalommal, amikor egy-egy gonosztett szerzőjét keresték, Greatauk azt mondta:

- Bizonyára Pyrot volt az!

Egy reggelen Panther tábornok, a vezérkar főnöke súlyos úgryról tett jelentést Greatauknak.

Nyolcvanezer köteg, a lovasság számára való széna eltűnt; nem akadtak nyomára.

Greatauk önkéntelenül fölkiáltott:

- Bizonyára Pyrot lopta el!

Rövid ideig gondolkozott, aztán megszólalt:

- Minél többet gondolkozom, annál inkább azt hiszem, hogy Pyrot lopta el a nyolcvanezer köteg szénát. Ez rávall: ellopta, hogy olcsó áron eladja a delfineknek, halálos ellenségeinknek. Gyalázatos árulás!

- Biztos! - felelte Panther. - Nem marad más hátra, mint hogy bebizonyítsuk.

Ugyanezen napon egy lovassági laktanya előtt haladva el, Boscénos herceg hallotta, amint a vértések, az udvart söpörve, dalolták:

Boscénos egy nagy disznó,
Szabjunk hurkát belőle,
Sok kolbászt és sok sonkát
A szegények üdvére.

A fegyelemmel ellenkezőnek látszott előtte, hogy katonák dalolják ezt az egyszerre bizalmas és forradalmi nótát, mely mozgalmas napokon gúnyolódó munkások torkából buggyant fel. Ez alkalommal a hadsereg erkölcsi süllyedésén siránkozott, és fanyar mosollyal gondolt arra, hogy az ő öreg pajtása, Greatauk, e süllyedő hadsereg vezére, alávaló módon kiszolgáltatta azt a hazafiatlan kormány bosszújának. Föltette magában, hogy rendet fog teremteni hamarosan.

„Ez a gaz Greatauk - mondotta magában - nem marad sokáig miniszter.”

Boscénos herceg engesztelhetetlen ellensége volt a modern demokráciának, a szabadgondolkodásnak és annak a rendszernek, melynek a pingvinek szabadon alávetették magukat. A zsidók ellen erős és őszinte gyűlöletet táplált, és nyilvánosan, titokban, éjjel és nappal a Drakonidák vérenek trónraültetésén dolgozott. Heves királpártisága még lelkesebb lett saját anyagi helyzete következtében - melynek állapota óráról órára rosszabbodott -, mivelhogy pénzügyi zavarainak végét csakis Nagy Drákó örökösének Alka városába való bevonulásától remélhette.

Visszatérve palotájába, a herceg pénzszekrényéből előkeresett egy csomag régi levelet, magánlevelezést, igen titkosat, melyet egy hűtlen hivatalnoktól kapott, és amelyekből az következett, hogy öreg pajtása, Greatauk, a szállításoknál panamázott, és egy Maloury nevezetű kereskedőtől szerény borraivalót fogadott el, melynek jelentéktelen volta minden magyarázkodás alól fölmentette a miniszter tettét.

A herceg fanyar kéjjel újra átolvasta a leveleket, gondosan visszatette pénzszekrényébe, és futott a hadügyminisztériumba. Határozott jellemű férfi volt. Arra a hírre, hogy a miniszter nem fogad, félrelökte az ajtónállókat, átgázolt a tisztiszolgákon, lábbal tapodta a polgári és katonai hivatalnokokat, betörte az ajtókat, és behatolt a bámuló Greatauk dolgozószobájába.

- Száz szónak is egy a vége - mondta neki. - Te vén csirkefogó vagy. De ez még semmi. Arra kértél, hogy vágd le a fülét Monchin tábornoknak, a gazfickók rossz szellemének: nem akartad. Arra kértél, hogy adj vezérséget Clapiers tábornok kezébe, aki a Drakonidákért dolgozik, és akinek személyes lekötelezettje vagyok: nem akartad. Arra kértél, hogy helyezd át Tandem tábornokot, Alka kikötőparancsnokát, aki ötven aranyat lopott tőlem bakkarán, és megvasaltatott, amikor a legfelsőbb bíróság elé vezettek mint Chatillon emirális bűntársát: nem akartad. Zab- és korpaszállítást kértem tőled: nem akartad. Titkos megbízást kértem Delfinországba: nem akartad. És nem elégedve meg azzal, hogy megmásíthatatlan visszautasításodat szegezted ellenem, kormányon levő kartársaidnak úgy tüntettél föl, mint veszélyes egyént, akire vigyázni kell, és neked köszönhetem, vén áruló, hogy nyomomban a rendőrség. Többet nem kérek tőled semmit, és csak egyet mondok. Takarodj, elégünk van belőled. Egyébként majd rákényszerítjük a te piszkos közös társaságodat, hogy a mieink közül tegyen valakit a helyedre. Tudod, hogy szótartó ember vagyok. Ha huszonnégy órán belül be nem adod lemondásodat, közzéteszem a lapokban a Maloury-aktákat.

De Greatauk teljes nyugalommal és komolysággal mondta:

- Mit izgulsz, te hülye? Éppen most fogok börtönbe juttatni egy zsidót. Pyrot-t kiadom az igazságszolgáltatásnak, mivel bűnös: nyolcvanezer köteg szénát lopott.

Boscénos herceg, akinek haragja elszállt, mint a füst, elmosolyodott:

- Igazán?

- Majd meglátod!

- Greatauk, gratulálok. Hanem mivel teveled mindig elővigyázatosnak kell lenni, azonnal nyilvánosságra hozom a jó újságot. Ma este az összes alkai újságban olvasni fogják Pyrot letartóztatását.

És távoztában dörögte:

- Ez a Pyrot! Sejtettem, hogy rosszul fogja végezni.

Egy pillanat múlva Panther tábornok jelent meg Greatauk előtt.

- Miniszter úr, megvizsgáltam a nyolcvanezer köteg széna ügyét. Pyrot ellen nincs bizonyíték.

- Az igazság azt kívánja - felelte Greatauk -, hogy legyen. Azonnal tartóztassa le Pyrot-t.

2 PYROT

Egész Pingvinország iszonyattal vette tudomásul Pyrot bűnét, de eközben meglegedettség-félét is érezték, megtudva, hogy ezt az árulással bonyolódott, szentségtöréssel határos sikkasztást egy kis zsidó követte el. Hogy megértsük ezt az érzést, ismerni kell a közvélemény állapotát a nagy és kis zsidókkal szemben. Miként már alkalmunk volt elmondani e történetben: az általánosságban gyűlölt és korlátlan hatalmú pénzvillám keresztényekből és zsidókból állott. A zsidók, akik idetartoztak, és akik ellen a nép kiöntötte egész gyűlöletét, a nagy zsidók voltak; rettentő javak fölött rendelkeztek, és kezükben volt - amint mondták - a pingvinek vagyonának több mint ötödrésze. E félelmes rétegen kívül volt egy sereg közepes vagyonú kis zsidó is, akiket nem szerettek jobban, mint a nagyokat, és sokkal kevésbé félték tőlük. Minden civilizált államban szent dolog a gazdagság; a demokráciákban pedig az egyetlen szent dolog. Márpedig a pingvin állam demokrata volt; három vagy négy pénzügyi társaság kiterjedtebb, főleg pedig hatékonyabb és állandóbb hatalmat gyakorolt, mint a Köztársaság miniszterei: ugyanis ezeket a kis urakat titokban igazgatták; megfélemlítéssel vagy fenyegetéssel kényszerítették, hogy nekik kedvezzenek az Állam kárára, és a sajtó rágalmai által tettek tönkre, ha becsületesek maradtak. A bankitok ellenére kiszivárgott ezekből a dolgokból annyi, hogy az ország méltatlankodjék; hanem a pingvin polgárok, a legnagyobbaktól a legkisebbekig, a pénz tiszteletében fogantattak és születtek, és mindnyájuknak volt akár nagy, akár kevés vagyonuk, erősen érezték a tőkések szolidaritását, és megértették, hogy a kis vagyonokat csak a nagyok biztonsága biztosítja. Ezért vallásos tiszteletet érezték mind az izraelita milliárdok, mind a keresztény milliárdok iránt, és miután erősebb volt az érdekük, mint az utálatuk, a halálnál is jobban félték attól, nehogy egy hajaszála is meggörbüljön a nagy zsidóknak, akiket utáltak. A kicsinyek iránt kevésbé tartózkodók voltak, és ha közülük egyet-egyet a földön találtak, azt eltaposták. Az egész nemzet ezért különös meglegedéssel vette tudomásul, hogy az áruló zsidó, de kis zsidó. Az ő személyében bosszút állhatták egész Izraelen anélkül, hogy a közhitelt kockára tették volna.

Úgyszólván habozás nélkül elhitte mindenki, hogy Pyrot lopta el a nyolcvanezer köteg szénát. Nem kételkedtek benne, mivelhogy a tények nem ismerete, mint ez ügyben is, nem teszi lehetővé a kételkedést, aminek valami oka kell hogy legyen, mert nem kételkednek ok nélkül,

mint ahogy hisznek ok nélkül. Egyáltalában nem kételkedtek, mivel a dolgot mindenütt ismételték, és a közönség szemében ismétetni annyi, mint bizonyítani. Egyáltalában nem kételkedtek, mert azt óhajtották, hogy Pyrot bűnös legyen, és mivel az emberek hiszik azt, amit kívánnak, és végül: a kétkedés tehetsége ritka az emberek között; a lelkek igen csekély száma hordja magában a kétkedés csíráját, és az nem fejlődik kultúra nélkül. Különösen a kételkedés: finom, filozofikus, erkölcstelen, érzékfölötti, szörnyűséges, gonoszsággal teli, egyénekre és vagyonokra kárhozatos, államok rendjével és birodalmak virágzásával ellentétes, káros az emberiségre, romboló az istenekre, borzalmas hatású égre és földre. A pingvinek tömege nem ismerte a kétkedést: hitt Pyrot bűnösségében, és ez a hite hamarosan a nemzeti hit főparancsolatainak és hazafias szimbóluma lényeges igazságainak egyike lett.

Pyrot fölött titokban bíraskodtak, és Pyrot-t elítélték.

Panther tábornok tüstént elment, hogy tájékoztassa a hadügyminisztert a pör kimeneteléről.

- Szerencsére - mondta - a bírák biztosak voltak a dolgukban, mert nem voltak bizonyítékok.

- Bizonyíték - mormolta Greatauk -, bizonyíték, mi az a bizonyíték? Csak egyetlen biztos, megdönthetetlen bizonyíték van: a bűnös beismerése. Pyrot bevallotta-e bűnét?

- Nem, tábornok úr.

- Akkor be fogja vallani: ez szükséges! Panther, rá kell erre venni. Mondja meg neki, hogy ez az érdeke, ígérje meg neki, hogyha beismeri bűnét, előnyökben részesítjük, büntetéselengedésben, kegyelemben; ígérje meg neki, hogyha bevallja bűnét, elismerjük ártatlanságát, kitüntetjük. Hivatkozzék jó érzelmeire. Hogy hazafiságból, a zászló becsületéért, a rend kedvéért, a föllebbvalók iránti tiszteletből, a hadügyminiszter egyenes rendeletére, katonásan tegyen vallomást... De mondja, Panther, nem tett már Pyrot beismerő vallomást? Van hallgatólagos beismerés is; a hallgatás beismerés.

- De tábornok úr, ő nem hallgat; visít, mint a malac, hogy ártatlan.

- Panther, a bűnös beismerő vallomása néha a heves tagadásban rejlik. Kétségbeesetten tagadni annyi, mint bevallani. Pyrot vallott: vallomása tanúira van szükségünk, az igazság követeli.

Nyugat-Pingvinországban volt egy tengeri kikötő, La Crique nevezetű, három kis öböl alkotta, melyet egykor hajók látogattak, de most elhomokosodott, és elhagyatott volt: penészes kanálisok húzódtak az alacsony partok hosszában, pestises levegőt terjesztve, és láz lebegett az álmos vizek fölött. A tenger partján magas, négyszögű torony emelkedett, hasonló a velen-cei régi Campaniléhez, melynek oldalában, közel a csúcshoz, egy harántosan haladó gerendához fűzött lánc végén, a szabadban függött egy ketrec, amelybe a Drakonidák idején az alkai inkvizítorok az eretnek papokat zárták. E háromszáz év óta üres ketrecbe zárták be Pyrot-t hatvan fegyőr őrizete alatt, akik a toronyban lakva, sem éjjel, sem nappal nem vették szem elől, és lesték vallomásait, hogy arról sorjában jelentést tegyenek a hadügyminiszternek, mert Greatauk óvatosan és okosan, beismeréseket akart: új és új beismeréseket. Greatauk, akit butának tartottak, valójában teli volt okossággal és ritka előrelátással.

Pyrot-t nap perzselte, szúnyog marta, eső, jég, hó verte, hideg fagyasztotta, vihar rázta haragosan, a ketrecére repülő hollók baljóslatú káromással gyötörték, és eközben vérbe áztatott fogpiszkálóval inge darabjaira ártatlanságát írogatta. A vászondarabok belevesztek a tengerbe, vagy börtönőrei kezére jutottak. Néhány mégis a közönség szeme elé került. De Pyrot tiltakozása senkit sem hatott meg, mivel nyilvánosságra hozták beismerő vallomását.

A kis zsidók erkölcsi nem voltak mindig tiszták; általában nem tagadták meg maguktól a keresztény civilizáció semmiféle bűnét sem, de a patriarkális korból megőrizték ragaszkodásukat a családi kötelékekhez és a törzs érdekeihez. Pyrot testvérei, féltestvérei, nagybátyjai, unokanagybátyjai, unokaöccsei és mostohaunokaöccsei, apai és anyai ági rokonai, kereken hétszázan, kezdetben leverten a csapástól, mely egyiküket érte, bezárkóztak házaikba, hamut hintettek fejükre, és áldván a kezet, mely sújtotta őket, negyven napon át szigorú böjtöt tartottak. Aztán megfürödtek, és elhatározták, hogy szünet nélkül, fáradságot nem kímélve, minden veszélyen át utánajárnak, hogy bebizonyítsák Pyrot ártatlanságát, melyben nem kételkedtek. És hogyan is kételkedhettek volna? Pyrot ártatlansága nyilvánvaló volt előttük, amint a keresztény pingvinek előtt nyilvánvaló volt bűnössége; mivel a dolgok titkosak voltak, és a vallás igazságainak bizonyosságával bírtak. A hétszáz Pyrot éppen olyan buzgósággal, mint amilyen óvatosan fogott munkához, és titokban alapos kutatásokat végzett. Ott voltak mindenütt, de sehol sem látták őket; azt mondhatnók, hogy mint Odüsszeusz kormányosa, szabadon járkáltak a föld alatt. Behatoltak a hadügyminisztérium irodáiba, álöltözetben megkönyékezték a bírakat, irodatiszteket, a pör tanúit. És ekkor tűnt ki Greatauk bölcsessége: a tanúk nem tudtak semmit, a bírák, az irodatisztek nem tudtak semmit. Titkos követek elérték egész Pyrot-ig, és aggodalmasan kikérdezték ketrecében, a tenger állandó mormolásánál, hollók rekedt káromlása mellett. Hiábavaló volt: az elítélt nem tudott semmit. A hétszáz Pyrot nem tudta lerombolni a vád bizonyítékait, mivel nem ismerték azokat, és nem is ismerhették, mivel nem is léteztek. Pyrot bűnössége, minthogy nem létezett, lerombolhatatlan volt. És jogos büszkeséggel mondta Greatauk egy napon Panther tábornoknak, igazi művész módjára fejezvé ki magát:

- Ez a pör remekmű; semmiből lett!

A hétszáz Pyrot kétségbeesett, hogy sohasem fog világosságot deríteni e homályos ügyre, amikor egyszerre egy lopott levél révén rájöttek, hogy a nyolcvanezer köteg széna sohasem létezett, hogy a legelőkelőbb nemesurak egyike, gróf Maubec adta el az államnak, fölvette az árát, de sohasem szállította le, tekintve, hogy az ősi Pingvinország leggazdagabb földbirtokosaitól származván, akik egykor négy hercegség, hatvan grófság, hatszáztizenkét örgrófság, báróság és püspökség urai voltak, a dentdulynxi Maubecok utóda nem birtokolt már egy tenyérnyi földet sem, és képtelen lett volna arra, hogy csak egy sarlónyi takarmányt is vágjon birtokain. Ami pedig azt illeti, hogy egy földbirtokos vagy egy kereskedő által egyetlen szalmaszálat szállíttathatott volna, ez teljesen lehetetlen volt, mert az állam minisztereit és a kormány tisztviselőit kivéve, mindenki tudta, hogy könnyebb a kavicsból olajat, mint Maubecből egy fillért kicsikarni.

A hétszáz Pyrot pontos vizsgálatot vezetett a dentdulynxi gróf Maubec pénzforrásaira vonatkozólag, s megállapította, hogy e nemesúr fő pénzforrása egy ház, hol nagylelkű hölgyek minden látogatónak két sonkát adnak egy hurkáért. Erre nyilvánosan följelentették, mint a nyolcvanezer köteg széna tolvajlásának tettesét, ami miatt egy ártatlant ítélték el és zártak ketrecbe.

Maubec előkelő családból származott, és rokonságban volt a Drakonidákkal. A demokrácia semmit sem becsül jobban, mint a születés nemességét. Maubec a pingvin hadseregben szolgált, és a pingvinek, mióta mindnyájan katonák voltak, szerették hadseregüket egész a bálványozásig. Maubec a csatamezőn keresztet kapott, ami a pingvineknél a becsület jele, és ezt ők még hitvesük ágyánál is többre becsülték. Egész Pingvinország Maubec mellett

nyilatkozott, és a közvélemény, mely háborogni kezdett, komoly büntetést követelt a hétszáz rágalmozó Pyrot-ra.

Maubec nemesúr volt: a hétszáz Pyrot-t kihívta törre, kardra, pisztolyra, karabélyra, botra.

„Piszkos zsidrák - írta nekik egy híres levélben -, keresztre feszítettétek az én Istenemet, és most a bőrömet akarjátok; figyelmeztetlek benneteket, hogy én nem leszek olyan gyáva, mint ő, és levágom ezernégyszáz fületeket. Éreztétek magatokat mind a hétszázán fenéken billentve.”

A kormány feje abban az időben egy falusi ember volt, Mézesmázás Robin nevezetű, szelíd a gazdagokhoz és hatalmasokhoz, és durva a szegényekhez. Bátortalan volt, és csak a saját érdekeit ismerte. Nyilvános nyilatkozatban vállalt kezességet Maubec ártatlanságáért és becsületéért, és a hétszáz Pyrot-t a törvényszék elé állította, amely mint „a rágalmozókat” szigorú büntetéssel sújtotta: rettentő perköltségre és mindazon kártérítésre, amit az ártatlan áldozat követelt.

Úgy látszott, hogy Pyrot örökre ott marad bezárva ketrecébe, melyre letelepedtek a hollók. Eközben minden pingvin tudni és bizonyítani akarva, hogy bűnös volt ez a zsidó, beszolgáltattak bizonyítékokat, melyek nem voltak mind jók, és voltak közöttük ellentétesek is. A vezérkar tisztjei buzgólkodtak, és némelyek nem voltak óvatosak. Míg Greatauk csodálatra méltó csöndben maradt, Panther tábornok kiapadhatatlan beszédekben áradozott, és mindennap kimutatta az újságokban az elítélt bűnösségét. Talán jobban tette volna, ha nem beszél: a bűnösség nyilvánvaló volt; ami pedig nyilvánvaló, az nem szorul bizonyításra. Ilyen sok okoskodás megzavarta az emberek lelkét; a hit, a még mindig élénk hit, kevésbé tiszta lett. Minél több bizonyítékkal hozakodtak elő, a tömeg annál többet kívánt.

Mindamellet a túlságos bizonyítás veszélye nem lett volna nagy, ha nem akadnak Pingvin-országban, amint különben másutt is, szabad vizsgálódásra hajlamos lelkek, akik nehéz kérdések tanulmányozására képesek, és bölcséleti kételkedésre hajlandók. Kevés akadt ilyen; nem mindnyájan voltak hajlandók arra, hogy beszéljenek; a közönség pedig semmiképpen sem volt előkészítve arra, hogy meghallgassa őket. Ennek ellenére nemcsak süket fülekre találtak. A nagy zsidók, az alkai izraelita milliárdosok mind azt mondták: „Nem ismerjük ezt az embert”, de azon gondolkodtak, hogyan menthetnék meg. Megőrizték óvatosságukat, amire vagyonuk kötelezte őket, és azt óhajtották, hogy mások legyenek kevésbé félénkek. Óhajításuk a beteljesedéshez közeledett.

4

COLOMBAN

Néhány hétre a hétszáz Pyrot elítéltetése után, egy reggelen egy rövidlátó, morcos, szőrös emberke egy fazék csirizzel, egy létrával és egy csomó hirdetménnyel távozott hazulról; és amint végighaladt az utcákon, a házak falára plakátot ragasztott, melyen nagy betűkkel olvasható volt: „*Pyrot ártatlan, Maubec bűnös*”. Foglalkozása nem a plakátragasztás volt; Colombannak hívták; százhatvan pingvin szociológiai munkának volt szerzője, és Alka legszorgalmasabb és legbecsültebb írói közé tartozott. Miután elegendő ideig gondolkozott, nem kételkedett többé Pyrot ártatlanságában, s ezt oly módon hozta nyilvánosságra, ahogyan a legföltűnőbbnek gondolta. Néhány plakátot akadály nélkül elhelyezett a kevésbé forgalmas utcákon, hanem amint a népes negyedekbe érkezett, ahányszor csak fölmászott létrájára, a kíváncsiak alágylúve, a meglepetéstől és méltatlankodástól megnémulva, fenyegető pillantá-

sokat vetettek rá, melyet azzal a nyugalommal viselt, amit a bátorság és a rövidlátás öntött belé. Míg nyomában a házmesterek és boltosok letépdették hirdetményeit, továbbment, felszerelését húzva, és kisfiúk követték, akiknek, táskájukkal a karjukon, tarisznyájukkal hátukon, nem volt sietős, hogy az iskolába érjenek, és ragasztotta a plakátokat szorgalmasan. A néma méltatlankodáshoz most már morgás és tiltakozás járult. De Colomban nem méltóztatott semmit sem látni, semmit sem hallani. Amint a Szent Orberose utca bejáratánál fölragasztotta egyik négyszögletű papírját, melyre ez volt nyomtatva: „*Pyrot ártatlan, Maubec bűnös*” - az összeverődött tömegben a leghevesebb harag jelei mutatkoztak. „Áruló, tolvaj, gyilkos, gazember!” - kiáltozták; egy gazdasszony, kinyitva ablakát, szemetesládáját borította a fejére, egy fiákerkocsis egy ostorcsapással az utca másik oldalára röpítette kalapját, a bosszúvágyában kielégített tömeg éljénél; egy mészároslegény csirizével, ecsetjével és plakátjaival létrája tetejéről lebuktatta a sárba, és ettől a gögös pingvinek átéreztek hazájuk nagyságát. Colomban föltápaszkodott, csillogott rajta a mocskok, keze-lába kificamodott, de csöndes és elszánt maradt.

- Hitvány barmok - mormogta vállát vonogatva.

Aztán négykézlábra ereszkedett az árokban, hogy megkeresse csíptetőjét, melyet bukásakor elveszített. Akkor látszott, hogy kabátja gallérjától kezdve egészen végig szétrepedt, és nadrágja alaposan összerongyolódott. Az utca ellenszenve még csak növekedett iránta.

Az utca másik oldalán állott a nagy Szent Orberose-fűszerkereskedés. Az utcai kirakatokból a hazafiak fölkapkodták, amit kezük ügyében találtak, és narancsot, citromot, lekvárosüvegeket, csokoládétáblákat, likőröspalackokat, szardíniásdobozokat, májpástétombögréket, sonkát, szárnyast, olajbödönöket és paszulyzsákokat dobáltak Colombanra. Ételmaradékokkal borítva, összetörve és megtépázva, bicegve, vakon, futásnak eredt, nyomában a boltoslegények, pékínesek, sétálók, polgárok, utcakölykök, akiknek száma percről percre szaporodott, és akik egyre ordították: „Vízbe vele! Halál az árulóra! Vízbe vele!” A durva emberek e zuhataga végiggörgött a körutakon, és beözönlött a Szent Maél utcába. A rendőrség megtette kötelességét; minden szomszédos utcából előbújtak a rendőrök, akik bal kezüket kardjuk hüvelyén tartva, futólépésben haladtak az üldözők élén. Már kinyújtották rettentő kezüket Colomban felé, amikor az író hirtelen eltűnt előlük, beleesve egy nyitva hagyott szelelőn egy csatorna mélyébe.

Itt töltötte az éjszakát, a sötétben ülve, a mocskos víz partján, nyirkos és kövér patkányok között. Feladatára gondolt: nagy szíve megtelt bátorsággal és szájalommal. És amikor a hajnal halvány sugárt bocsátott be a szelelő résén, fölemelkedett és így szólt önmagához:

- Úgy ítélem, hogy a küzdelem nehéz lesz.

Megírt buzgón egy emlékiratot, melyben világosan kifejtette, hogy Pyrot nem lophatta el a hadügyminisztériumból a nyolcvanezer köteg szénát, mivel azt oda sohasem vitték be, miután Maubec sohasem szállította le, bár fölvette az árát. Colomban szétoztatta Alka utcáin ezt a röpiratot. A nép nem volt hajlandó elolvasni, és dühösen széttépte. A boltosok öklüket mutogatták a röpiratosztogatóknak, akik kereket oldottak, és megseprűzve inaltak el a mérges háziasszonyok elől. Nekitüzesedtek a fejek, és egész nap tartott a forrongás. Este vad, rongyos embercsoportok ordítózva járták be az utcákat: „Halál Colombanra!” A hazafiak a rikkancsok kezéből egész röpirat-kötegeket téptek ki, köztereken elégették, és eszeveszett táncot jártak az örömtüzek körül, köldökig nekigyürkőzött leányokkal.

A leghevesebbek bezúzták annak a háznak az ablakait, ahol Colomban negyven éve munkálkodva élt, csöndes békében, boldogságban.

A két Ház izgalomba jött, és kérdést intéztek a kormány fejéhez, vajon milyen intézkedéseket szándékozik tenni, hogy megtorolhassa a nemzeti hadsereg becsülete és Pingvinország biztonsága ellen Colomban által elkövetett undok merényletet. Mézesmázás Robin megbélyegezte Colomban szentségtelen vakmerőségét, és a törvényhozók helyeslése közben kijelentette, hogy ezt az embert a törvényszék elé állítja, hadd feleljen gyalázatos gúnyiratáért.

A szószékre szólíttatva, a hadügyminiszter átváltozva jelent meg ott. Nem volt többé olyan arca, mint egykoron a pingvin citadellák szent lúdjának; most fölborzolva, kinyújtott nyakkal, kampós csőrrel jelképes keselyűnek látszott, amint a haza ellenségeinek máját tépi.

A gyülekezet méltóságos csöndjében csak e szavakat mondta:

- Esküszöm, hogy Pyrot gazember.

Greatauk szavai, elterjedve egész Pingvinországban, megnyugtatták a köztudatot.

5

AGARIC ÉS CORNEMUSE TISZTELENDŐ ATYÁK

Colomban meglepődve és szelíden viselte az általános rosszallás súlyát; nem távozhatt hazulról anélkül, hogy meg ne kövezzék; tehát nem is távozott; dolgozószobájában nagyszerű nyakassággal írta újabb emlékiratait a ketrecbe zárt ártatlan érdekében. Kevés olvasója között néhány, vagy egy tucatnyi akadt, aki meglepődött okoskodásaitól, és kételkedni kezdett Pyrot bűnösségében. Környezetükben nyíltan beszéltek, és azon voltak, hogy maguk körül szét-hintsék a lelkekben született világosságot. Egyik közülök barátja volt Mézesmázás Robinnak, akinek föltárta kétkedéseit, és aki azontúl nem volt hajlandó fogadni őt. Egy másik nyílt levélben magyarázatot kért a hadügyminisztertől; egy harmadik rettentő pamfletet adott ki: ez Kerdanic volt, a leghíresebb vitázó. A közönség megdöbben. Azt mondták, hogy az áruló e védelmezőit lepénzelték a gazdag zsidók; „pyrot-ista” névvel bélyegezték meg őket, és a hazafiak esküdöztek, hogy kiirtják őket. Nem volt több ezer-ezerkétszáz pyrot-istánál a Köztársaságban; mégis mindenfelé őket vélték látni; féltek, hogy ott találják őket a sétatereken, a gyülekezetekben, népgyűléseken, nagyvilági szalonokban, a családi asztalnál, a hitvesi ágyban. A lakosság fele gyanús volt a lakosság másik fele előtt. Alka a viszály tüzeiben égett.

Agaric atya pedig, aki a nemes ifjakkal egy nagy iskoláját igazgatta, aggodalmas figyelemmel kísérte az eseményeket. A pingvin Egyház balszerencséje egyáltalán nem verte le; hű maradt Crucho herceghez, és éltette a remény, hogy Pingvinország trónjára visszaülteti a Drakonidák örökösét. Úgy vélte, hogy az események, melyek történtek vagy készülődtek az országban, a lelkek állapota, aminek ezek egyazon időben okozatai és okai voltak, és a zavargások, melyek ezek szükséges eredményei, egy szerzetes mélységes bölcsességével úgy irányíthatnak, vezetődhetnek, fordulhatnak és térítődhetnek, hogy megrázzák a Köztársaságot, és hajlandóvá tehetik a pingvineket, hogy trónra ültessék Crucho herceget, kinek jámborsága vigasztalással kecsegtette a hívőket. Fejére téve széles, fekete kalapját, melynek szélei hasonlóak voltak az Éjszaka szárnyaihoz, nekiindult a conili erdőn át a gyár felé, hol tiszteletre méltó barátja, Cornemuse atya párolta a Szent Orberose-gyógylikört. A derék barát ipara, bármily kegyetlen csapás érte is Chatillon emirális idejében, föléledt romjaiból. Az erdőn át gördülő teher-vonatok lármája hallatszott, és a fészerek alatt száz és száz kékruhás árvát lehetett látni, amint csomagolták a palackokat és szegezték a ládákat.

Agaric a tiszteletre méltó Cornemuse-t kemencéi előtt, lombikjai között találta. Az öreg pislogó szeme visszanyerte rubintfényét; tarkója simasága pompázó és finom lett újra.

Agaric előbb szerencsét kívánt a kegyes pálinkafőzőnek ahhoz a mozgalmassághoz, mely újraéledt laboratóriumaiban és műhelyeiben.

- Megindult az üzlet. Hálát adok érte Istennek - felelte a conili öreg. - Bizony, nagyon hanyatlottak, Agaric testvér. Ön látta e vállalat pusztulását. Nem mondok többet...

Agaric elfordította fejét.

- A Szent Orberose-likőr - folytatta Cornemuse - újra diadalmaskodik. Iparom mindamellet bizonytalan és ingatag. A romboló és pusztító törvényeket, melyekkel sújtották, nem törölték el: csak fölfüggesztették.

És a conili szerzetes az égre emelte rubintos szemét.

Agaric kezét a vállára tette, és így szólt:

- Mily látványt nyújt, Cornemuse, a szerencsétlen Pingvinország! Mindenféle engedetlenség, függetlenség, szabadság. Látjuk, hogy emelik fel fejüket a gőgösek, a kevélyek, a lázadó emberek. Miután dacoltak az isteni törvényekkel, most az emberi törvények ellen fordulnak; ez is igazolja: ahhoz, hogy jó polgárok legyünk, először jó keresztényeknek kell lennünk. Colomban a Sátánt próbálja utánozni. Számos gonosztevő követi gyászos példáját; dühükben szét akarnak törni minden zablát, szétzúzni minden jármot, lerázni a legszentebb kötelékeket, megszabadulni a legüdvösebb korlátoktól. Sújtják hazájukat, hogy engedelmessé tegyék. De el fognak bukni a nyilvános ellenszenv, gyűlölet, méltatlankodás, düh, utálat és undor folytán. Íme, az örvény, amibe az istentagadás, szabadgondolkodás, szabad vizsgálódás, az a szörnyű törekvés vezeti őket, hogy maguk ítélkezessenek, hogy saját véleményük legyen.

- Kétségtelen, kétségtelen - felelte fejét csóválva Cornemuse atya -, de bevallom, a pálinkafőzés gondja eltérített attól, hogy a közügyeket figyelemmel kísérem. Csak annyit tudok, hogy sokat beszélnek egy bizonyos Pyrot-ról. Egyesek úgy tartják, hogy bűnös, mások azt erősítik, hogy ártatlan, és nem nagyon értem, minő okok sarkallják az egyik és másik felet, hogy olyan ügygel foglalkozzanak, mely őket nem érinti.

A kegyes Agaric élénken kérdezte:

- Csak nem kételkedik Pyrot bűnösségében?

- Nem kételkedhetem, igen kedves Agaric - felelte a conili szerzetes -, ez ellenkeznék hazám törvényeivel, melyeket tisztelnem kell, amennyiben nincsenek ellentétben az isteni törvényekkel. Pyrot bűnös, mivel elítélték. Ennél bármivel is többet mondani bűnössége mellett vagy ellene, annyi lenne, mint a bírák fölé helyezni az én tekintélyemet, és tartózkodni fogok attól, hogy ezt tegyem. Ez különben is hiábavaló, minthogy Pyrot-t elítélték. Ha nem azért ítélték el, mivel bűnös, bűnös, mivel elítélték; ez egyre megy. Én hiszek a bűnösségében, mint ahogy minden jó polgárnak hinnie kell abban; és hinni fogok benne mindaddig, míg a fennálló igazságszolgáltatás azt parancsolja, hogy higgyek benne, minthogy nem magánemberre, hanem a bíróra tartozik, hogy az elítélt ártatlanságát kihirdesse. Az emberi igazságszolgáltatás tisztelendő még tévedéseiben is, melyek esendő, korlátolt természetében rejlenek. E tévedések sohasem helyrehozhatatlanok; ha a bírák nem hozzák helyre a földön, helyre fogja hozni azokat az égből az Isten. Különben nekem nagy bizalmam van Greatauk tábornokban, aki anélkül, hogy külseje mutatná, értelmesebbnek látszik, mint mindazok, akik támadják.

- Igen, kedves Cornemuse - mondotta a kegyes Agaric -, a Pyrot-ügy, a helyes irányba terelve Isten segedelmével és a szükséges tőkével, a mi irányításunk alatt, a legnagyobb jót fogja eredményezni. Meztelenre vetkőzteti a keresztényellenes Köztársaság bűneit, és hajlandóvá teszi a pingvineket, hogy visszaállítsák a Drakonidák trónját és az Egyház előjogait. De ehhez szükséges, hogy a nép védői első sorában lássa papjait. Menjünk a hadsereg ellenségei, a hősök sértegetői ellen, és mindenki követni fog!

- Mindenki, az sok lesz - mormolta fejét csóválva a conili szerzetes. - Úgy látom, hogy a pingvinek veszekedésre vágynak. Ha veszekedésükbe avatkozunk, költségünkre fognak kibékülni, és mi fizetjük meg a háború árát. Ezért, ha hisz nekem, igen kedves Agaric, e kalandba nem fogja belevinni az Egyházat.

- Ismeri erélyemet, ismeri elővigyázatosságomat. Nem fogok kockára tenni semmit... Igen, kedves Cornemuse, csakis öntől tudom megszerezni a küzdelem megkezdésére szükséges összeget.

Cornemuse sokáig megtagadta, hogy olyan vállalkozás költségeit fedezze, melyet végzetesnek ítélt. Agaric felváltva szenvedélyes és félelmetes volt. Végül is Cornemuse, engedve könyörgéseinek, fenyegetéseinek, lassú léptekkel, lehorgasztott fejjel bement sötét cellájába, hol minden evangéliumi szegénységről tanúskodott. A fehérre meszelt falba, egy megszentelt puszpáng-ág alatt, pénzszekrény volt beépítve. Sóhajtvá fölnyitotta, és kihúzott belőle egy kis csomag értékpapírt, melyet behajlított karral, tétova kézzel nyújtott át a kegyes Agaricnak.

- Ne kételkedjék, igen kedves Cornemuse - mondta Agaric, reverendája zsebébe süllyesztve a papírokat. - Ezt a Pyrot-ügyet Isten küldte nekünk, a pingvin egyház dicsősége és épülésére.

- Bárcsak igaza lenne! - sóhajtott a conili szerzetes.

És egyedül maradvá laboratóriumában, finom szemével kimondhatatlan szomorúsággal bámulta kemencéit és retortáit.

6

A HÉTSZÁZ PYROT

A hétszáz Pyrot növekvő ellenszenvet keltett a népben. Alka utcáin mindennap összeverték közülük kettőt-hármat; egyet megvesszőztek nyilvánosan, a másikat a csatornába lökték, a harmadikat pedig szurokba mártva, tollba hengergetve hordozták végig a körutakon a vihogó tömeg között; a negyediknek egy dragonyos százados levágta az orrát. Nem mertek többé mutatkozni klubjaikban, a tenispályákon, a versenyeken; titokban járkáltak a tőzsdére. Ily körülmények között Boscénos herceg halaszthatatlannak tartotta, hogy megfékezze merész-ségüket, és megbüntesse szemtelenkedésüket. Evégből Cléna gróffal, Trumelle úrral, Olive gróffal, Bigourd úrral együttesen megalapította a Pyrot-ellenesek nagy szövetségét, melyhez a polgárok százezrével, a katonák századonként, ezredenként, dandáronként, hadosztályonként, hadtestenként, aztán városok, vidékek, kerületek csatlakoztak.

Egyszer ez idő tájt a hadügyminiszter, bemenve vezérkari főnökéhez, meglepetéssel látta, hogy Panther tábornok tágas szobája, amely egykor egész pusztát volt, most minden oldalán, a padlótól a mennyezetig, mély fiókokban, hármas, négyes sorban, tele van mindenféle színű és alakú aktacsomókkal, hirtelen nőtt szörnyű levéltárral, mely pár nap alatt elérte százéves levéltárak nagyságát.

- Hát ez micsoda? - kérdezte csodálkozva a miniszter.

- A Pyrot elleni bizonyítékok - felelte hazafias megelégedéssel Panther tábornok. - Nem rendelkezünk velük, mikor elítéltük: azóta alaposan kárpótoltuk magunkat.

Az ajtó nyitva volt; Greatauk a folyosón hosszú sorát látta fölbukkanni a teherhordóknak, akik a teremben papírokkal teli puttonyokat ürítettek ki, és megpillantotta a fölvonógépet, mely nyögve emelkedett, meglassúdva az akták súlya alatt.

- Hát ez meg mi? - kérdezte.

- Új bizonyítékok Pyrot ellen, melyek most érkeznek - mondta Panther. - Kértem Pingvin-ország minden megyéjétől, Európa minden vezérkarától és udvarától; kértem Amerika és Ausztrália minden városától, Afrika minden kereskedelmi ügynökségétől; bálákat várok Brémából és egy hajórakományt Melbourne-ből.

És Panther egy hős nyugodt, diadalmas pillantásával fordult Greatauk felé. Ezalatt Greatauk, monoklival szemén, kevesebb elégedettséggel, mint nyugtalansággal nézegette a rettentő papírcsomót.

- Nagyon jól van - mondta -, nagyon jól. De attól félek, hogy a Pyrot-ügy elveszíti szép egyszerűségét. Tiszta volt; miként a hegyi kristálynak, ennek is átlátszóságában volt értéke. Hiába kerestek volna benne, akár nagyítóüveggel is, valami törést, repedést, foltot, a legkisebb hibát. Mikor kezem közül kiadtam, olyan világos volt, mint a nap: maga volt a nap. Egy gyöngyöt adtam magának, és hegyet csinált belőle. Öszintén szólva, attól félek, hogy igen jól akarván cselekedni, kevésbé jól cselekedett. A bizonyítékok! Kétségtelenül jó, ha vannak bizonyítékok, de talán jobb, ha nincsenek. Már mondtam, Panther: csak egy megdönthetetlen bizonyíték van, a bűnös (vagy ártatlan, az mellékes) beismerése. Ahogy én állítottam föl a Pyrot-ügyet, úgy nem hívta ki a kritikát, nem volt olyan hely, honnan hozzá lehetett volna férközni. Dacolt a támadásokkal; sebezhetetlen volt, mert láthatatlan volt. Most hatalmas lehetőséget nyújt a vitatkozásra. Azt ajánlom, Panther, hogy óvatosan bánjék aktáival. Mindenekfölött hálás lennék, ha mérsékelné nyilatkozatait az újságíróknak. Ön jól beszél, de sokat beszél. Mondja, Panther, e darabok között vannak hamisak is?

Panther mosolygott: - Vannak, amelyeket megfejtünk.

- Ezt akartam mondani. Amelyeket megfejtünk. Ezek a jók. Általában mint bizonyítékok, a hamis bizonyítékok többet érnek, mint a valódiak, egyrészt mivel határozottan az ügy szükségleteire készültek, megrendelésre és mérték szerint, és végül szabatosak és pontosak. Elsőséget érdemelnek azért is, mivel a lelket ideális világba emelik, és elterelik a valóságtól, amely bizony e világon sohasem volt elég tiszta... Mégis, talán jobban szeretném, Panther, ha egyáltalán nem lennének bizonyítékaink.

A Pyrot-ellenesek szövetségének első lépése az volt, hogy felszólította a kormányt: haladéktalanul állítsa a legfőbb bíróság elé hazaárulás bűne miatt a hétszáz Pyrot-t és cinkosaikat. Boscénos herceg, megbízva, hogy a szövetség nevében emeljen szót, megjelent az államtanács előtt, és azt az óhaját nyilvánította, hogy a kormány ébersége és szigorúsága emelkedjék a helyzet magaslatára. Minden miniszterrel kezét szorított, és Greatauk tábornok előtt elhaladva, fülébe súgta:

- Engedelmeskedj, piszok, különben nyilvánosságra hozom a Maloury-aktákat.

Néhány nap múlva a két Ház egyhangú szavazattal elfogadta a kormány kedvező törvényjavaslatát, és a Pyrot-ellenesek szövetségét közhasznúnak ismerte el.

A szövetség azonnal küldöttséget menesztett Delfinországba, a chitterlingsi kastélyba, hol Crucho ette a száműzetés keserű kenyerét, azzal a megbízással, hogy biztosítsa a herceget a Pyrot-ellenes liga tagjainak szeretetéről és hódolatáról.

Ezalatt a pyrot-isták számban növekedtek; most már voltak tízezren. A körutakon megvoltak rendes kávéházaik. A hazafiaknak is megvoltak az övéik, gazdagabbak és tágasabbak; minden este egyik teraszról a másikra repültek át söröspoharak, tányéraljak, gyufatartók, vizesüvegek, székek és asztalok; szilánkokra törtek a tükrök; a sötétség összekeverte a harcosokat, s így kijavította a számbeli egyenlenséget, míg a fekete ruhás rendőrbrigádok be nem fejezték a csatát, acélszeges talpukkal közömbösen letiporva mindkét párt verekedőit.

Egy ilyen diadalmas éjszakán, amint Boscénos herceg néhány hazafi társaságában egyik divatos kávéházból távozott, Trumelle úr rámutatott egy cvikkeres, szakállas kis emberre, akinek nem volt kalapja, kabátjának pedig csak egy ujja volt, és aki nehezen vonszolta magát a cserepekkel teleszórt gyalogjárón.

- Nézzék csak - mondta -, Colomban!

A herceg erős volt, de szelíd, telve nagylelkűséggel; de Colomban nevére felbuzgott a vére. Rágrott a cvikkeres kis emberre, és földre terítette egy orrára mért ökölcsapással.

Trumelle úr ekkor észrevette, hogy megtévesztve a meg nem érdemelt hasonlatosság által, Colombannak nézte Bazile volt ügyészt, a Pyrot-ellenesek szövetségének titkárát, a tüzes és nemes lelkű hazafit. Boscénos herceg azon antik lelkek közé tartozott, akik nem hajolnak meg soha; mégis el tudta ismerni hibáit.

- Bazile úr - mondta megemelve kalapját -, meg fog bocsátani, hogy meglegyintettem; megérti, helyesli azt, hogy úgy mondjam, szerencsét kíván, gratulál, ha megtudja tettem okát: én önt Colombannak néztem.

Bazile zsebkendőjével tapasztotta be vérző orrlyukait, aztán fölemelve könyökét, mely kivillant kabátja leszakított ujjából, nyersen így felelt:

- Nem, uram, nem köszönöm, nem gratulálok, szerencsét nem kívánok, és nem helyeslem, amit tett, mert cselekedete legalábbis túlzott volt; mondhatnám, fölösleges. Ez este már háromszor néztek Colombannak; és nagyon is úgy bántak el velem, amint ő érdemli. A hazafiak helyette nekem zúzták be bordáimat, törték le derekamat, és úgy vélem, uram, hogy már elég volt.

Alig fejezte be beszédét, mikor megjelent a pyrot-isták bandája, és ők maguk is megtévesztve az álnok hasonlatosság által, azt hitték, hogy a hazafiak Colombant verték agyba-főbe. Ólmos botjaikkal és bikacsökeikkel rátámadtak Boscénos hercegre és társaira, akiket félholtan hagytak a csatatéren, és hatalmukba kerítve Bazile ügyészt, méltatlankodó tiltakozása ellenére győzelmi menetben hordozták körül „Éljen Colomban”, „Éljen Pyrot!” kiáltásokkal a körutakon, míg csak az üldözésükre uszított fekete rendőrbrigád meg nem rohanta, le nem teperte, méltatlanul az őrszobára nem cipelte őket, hol Bazile ügyészt, Colomban helyett, megszámlálhatatlan szegű, vastag talpak taposták össze.

7

BIDAULT-COQUILLE ÉS MANIFLORE. A SZOCIALISTÁK

Mialatt pedig a harag és gyűlölség szele süvített végig Alkán, Eugène Bidault-Coquille, a legszegényebb és legboldogabb csillagász, egy Drakonidák idejéből való öreg tűzifecskendőn, egy rossz messzelátón át vizsgálta az eget, és selejtes lemezekre fotografálta a hulló csillagok pályáját. Tehetsége pótolta eszközei tévedéseit, tudományszeretete diadalmaskodott készü-

lélei fogyatékoságai fölött. Kiapadhatatlan hévvel figyelte az aerolitokat, meteoritokat és bolidokat, minden égő törmelék, minden fölgyúlt porszemet, melyek csodálatos gyorsasággal haladnak át a földi légen, és szorgalmas éjszakái ellenében megnyerte a közönség közömbösségét, az állam hálátlanságát és a tudós testületek ellenszenvét. Az égi térségekbe merülve, nem ismerte a föld felületén történő eseményeket; sohasem olvasott újságot, és mialatt a városban járkált, lélekben a novemberi meteorkövekkel foglalkozva, nemegyszer nyilvános kertek vízmedencéiben találta magát, vagy az autóbusz kerekei alatt.

Termete és gondolkodása igen emelkedett volt, önmaga és embertársai iránti tisztelete hideg udvariasságban jelentkezett, valamint egy igen szűk, fekete császárkabátban és egy cylinderban, melyekben személye légiesnek és kifinomodottnak mutatkozott. Egy kicsiny vendéglőben kosztolt, melyet elhagytak a nála kevésbé átszellemült vendégek, és ahol most már csak az ő asztalkendője pihent, hajlós puszpángfa-gyűrűvel átfogva, az elhagyott fiókban. E kocsmában egy este Colombannak a Pyrot érdekében írott emlékirata került a kezeügyébe. Lyukas mogyorókat törve olvasgatta, és hirtelen csodálat, bámulat, rémület, szánsalom szállta meg, és elfelejtette meteorjai hullását, csillagesőit, és nem látott többé mást, mint az ártatlant, szél himbálta ketrecében, melyre hollók telepedtek.

Ettől a látomástól nem tudott szabadulni. Nyolc nap óta az ártatlanul elítélt zaklatta. Amikor kocsmájából távozott, látta, amint a polgárok egy csapata betódult egy csapszékbe, hol népgyűlésre készülődtek. Bement, az összejövetel vitagyűlés volt: ordítottak, szitkozódtak, fojtogatták egymást a füstös teremben. Pyrot-pártiak és Pyrot-ellenesek beszéltek, hol helyeslések, hol szidalmak közepette. Érthetetlen és zavaros lelkesedés szállottá meg a jelenlevőket. Bidault-Coquille a félénk és magányos emberek bátorságával az emelvényre ugrott, és beszélt háromnegyed óráig. Nagyon gyorsan beszélt, rend nélkül, de hevesen, egy matematikus-misztikus teljes meggyőződésével. Megéljeneztek. Mikor leszállott az emelvényről, egy nagy, meghatározhatatlan korú, teljesen vörösbe öltözött nő, aki óriási kalapján hősies tollakat viselt, szenvedéllyel, de ünnepélyesen ráborult és megcsókolta:

- Mily szép ön! - mondta.

A csillagász egyszerűségében azt gondolta, hogy ebben kell valami igaznak lenni.

A hölgy kijelentette, hogy ő már csak Pyrot védelmének és Colomban kultuszának él. A csillagász fennköltnek találta, és azt hitte, hogy szép. Maniflore volt, egy szegény, elfelejtett, használatból kikopott kokott, aki egyszerre nagy honleány lett.

A csillagászt nem hagyta el többé. Ismételtetetlen órákat éltek át együtt lebujsokban, átlényegült garnikban, szerkesztőségek szobáiban, előadó- és felolvasó-termekben. Miután idealista volt, a csillagász kitartott abban a hitben, hogy Maniflore imádásra méltó, bár a nő bőven adott rá alkalmat, hogy észrevegye: bájaiból nem őrzött meg semmit, sehol, semmi módon. Elmúlt szépségéből csak a tetszés biztonságát tartotta meg, és a fölényes bizalmat, mellyel a hódolatot megkövetelte. Mégis, el kell ismerni, a csodákban termékeny Pyrot-ügy Maniflore-t bizonyos fajta polgári méltósággal ruházta föl, és népgyűléseken az igazságszolgáltatás és az igazság fennkölt jelképévé formálta át.

Bidault-Coquille és Maniflore egyetlen antipyrot-istánál, Greatauk egyetlen védelmezőjénél, egyetlen kardpártinál sem keltett gúnyt vagy nevetséget. Az istenek, haragjukban, ezektől az emberektől megtagadták a mosolygás értékes adományát. A kurtizánt és a csillagászt komolyan vádolták kémkedéssel, árulással, a haza elleni összeesküvéssel. Bidault-Coquille és Maniflore szemlátomást nöttek a rágalmak, sértések és gyalázkodások tüzeiben.

Pingvinország hosszú hónapok óta két táborra oszlott, és talán különösnek tetszik első pillantásra, de a szocialisták még nem foglaltak állást. Az ő szervezeteikbe tartozott szinte kivétel nélkül az ország minden munkása, e zilált, zavaros, megtört, összekuszált, de rettentő erő. A Pyrot-ügy szervezeteik fő vezetőit különösen zavarba hozta. Éppen annyira nem vágytak a tőkés pártjára állni, mint a katonák pártjára. Legyőzhetetlen ellenségüknek tekintették a kicsiny és nagy zsidókat. Elveik nem forogtak kockán, érdekeik nem voltak ez ügyben lekötve. Nagy részük mégis érezte, hogy mennyire nehéz lesz távol maradni e küzdelmekben, melyekbe Pingvinország teljesen belevetette magát.

Főembereik összegyűltek szövetségük székhelyén, a Szent-Maël-Ördögfarak utcában, hogy megtanácskozzák, milyen eljárást illenék tanúsítani a jelen körülményei és a jövő eshetőségei között.

Phönix elvtárs szólalt föl először.

- A leggyalázatosabb és leggyávább bűnt követték el - mondta - az igazságszolgáltatás útján. Katonai bírák, akiket hivatali föllebbvalóik rákényszerítettek vagy becsaptak, becsstelen és kegyetlen büntetésre ítélték egy ártatlant. Ne mondjátok, hogy az áldozat nem közülünk való, hogy olyan kaszthoz tartozik, mely nekünk mindig ellenségünk volt és lesz. A mi pártunk a szociális igazság pártja; nincs olyan jogtalanság, mely közömbös előtte.

Mily gyalázatot hozna ránk, ha hagynók, hogy egyedül a radikális Kerdanic, a polgár Colomban és néhány mérsékelt köztársasági harcoljon a katonai bűnök ellen. Ha az áldozat nem a miénk, hóhérai bizony a mi testvéreink hóhérai, és Greatauk, mielőtt lesújtott volna a katonára, a mi sztrájkoló elvtársainkat lövette agyon.

Elvtársak! Nagy szellemi, erkölcsi és anyagi erőfeszítés árán meg fogjátok szabadítani Pyrot-t szenvedéseitől; és ha megteszitek e nemes cselekedetet, nem fogtok elfordulni a szabadító és forradalmi feladattól, melyet magatokra vállaltatok, mert Pyrot az elnyomottak és benne minden szociális igazságtalanság jelképe lett; ha egyet is elpusztítunk közülük, megingatjuk mind a többieket.

Amint Phönix bevégezte, Sapor elvtárs így beszélt:

- Az tanácsolják nektek, hogy mondjátok le feladataitokról, olyan munkát teljesítve, ami nem rátok tartozik. Miért keveredjetez civakodásba, melyben akármelyik oldalon csak természetes, legyőzhetetlen, szükségszerű ellenséget találtok? A tőkés kevésbé gyűlöletesek előttetek, mint a katonák? Kinek a pénzét akarjátok megmenteni: a bank fajankóiét-e, vagy a reváns pojácáiét? Miféle balga és bűnös nagylelkűség szavára repültök a hétszáz Pyrot segítségére, akiket a szociális harcokban mindig szemben találtátok magatokkal?

Azt ajánlják nektek, hogy legyetek ellenségeitek rendőrei, és állítsátok helyre köztük a rendet, melyet bűneikkel megzavartak. Ha ennyire túlhajtjátok a nagylelkűséget, más neve lesz annak.

Elvtársak, van olyan fokú becsstelenség, mely halálos egy társadalomra; a pingvin polgárság fuldoklik becsstelenségében, és titeket arra kérnek, hogy mentsetek meg, tegyétek körülötte elviselhetővé a levegőt. Játékot űznek veletek!

Hagyjuk, forduljon föl, és örömmel teli undorral figyeljük utolsó rángatózásait, és csak azt sajnáljuk: annyira mélyen romlott ez a föld, melyen épült, hogy egy új társadalom alapjainak lerakására csak mérgezett sarat találunk.

Sapor bevégezve beszédét, Lapersonne elvtárs mondott néhány szót:

- Phönix Pyrot segítségére szólít fel bennünket, azzal az indoklással, hogy Pyrot ártatlan. Szerintem ez nagyon rossz indoklás. Ha Pyrot ártatlan, akkor úgy viselte magát, mint jó katona, és mindig öntudatosan végezte mesterségét, ami főleg abban áll, hogy lőni kell a népre. Ez nem ok arra, hogy a nép védelmébe vegye, dacolva minden veszéllyel. Majd ha bebizonyítják előttem, hogy Pyrot bűnös és ellopta a hadsereg szénáját, akkor kiállok mellette.

Ezután Larrivée elvtárs szólalt föl:

- Én nem vagyok Phönix barátom véleményén, de nem vagyok Sapor barátom véleményén sem; nem hiszem, hogy a pártnak foglalkoznia kellene egy ügygel, amint kijelentik róla, hogy igazságos ügy. Attól félek, hogy itt bosszantó visszaélés történik ezzel a szóval, és a kétértelműség veszélyes. Mert a szociális igazság nem azonos a forradalmi igazsággal. A kettő örök ellentétben áll egymással: az egyiknek használni annyi, mint a másikat támadni. Ami engem illet, döntöttem: én a forradalmi igazság mellett vagyok, a szociális igazság ellen. És mégis, a jelen esetben elítélem a tartózkodást. Azt mondom, ha a kedvező szerencse egy ilyen ügyet hoz elénk, mint ez, buták lennénk, ha nem használnánk ki.

Hogyan? Alkalom kínálkozik, hogy rettentő, talán halálos csapást mérjünk a militarizmusra. És azt akarjátok, hogy ölbe tegyem a kezem? Figyelmeztetek benneteket, elvtársak: én nem vagyok fakír, sohasem leszek fakírpárti; ha vannak fakírok köztetek, ne számítsanak arra, hogy velük tartok. A köldöknézés eredménytelen politika, melyet sohasem fogok folytatni.

Egy olyan pártnak, mint a miénk, szüntelenül szem előtt kell lennie; létezését folytonos cselekvéssel kell megmutatnia. Mi beleavatkozunk a Pyrot-ügybe, de forradalmi módon, erőszakos módon... Azt hiszitek, hogy az erőszak már elavult módszer, idejét múltá kitalálás, hogy félre kell dobni a postakocsikkal, kéziszajtóval és a mozgókaros távjelzővel együtt? Tévedtek. Ma úgy, mint tegnap, mindent csak erőszakkal lehet elérni; hatásos szerszám az, csak tudni kell élni vele. Hogy mi lesz a dolgunk? Mindjárt megmondom: az uralkodó osztályokat izgassuk föl egymás ellen, veszítsük össze a hadsereget a tőkével, a kormányt a hivatalnokokkal, a nemességet és papságot a zsidókkal, és sarkalljuk arra őket, ha lehet, hogy pusztítsák egymást; táplálni kell ezt a mozgalmat, mely meggyengíti a kormányt, mint ahogy a láz kimeríti a beteget.

A Pyrot-ügy, ha csak egy kicsit is fel tudjuk használni, tíz évvel fogja siettetni a szocialista párt gyarapodását, a proletárság felszabadulását, a lefegyverzés, az általános sztrájk és forradalom által.

Miután így a párt vezérei sorban különböző véleményt nyilvánítottak, a vitatkozás nem folyt le élénkség nélkül; a szónokok, amint ilyen esetben mindig történni szokott, olyan indokokat hoztak föl, amelyeket már előadtak, és azokat kevésbé rendszeresen és kevésbé mértékletesen fejtették ki, mint első alkalommal. Sokáig vitatkoztak, és senki sem változtatta meg véleményét. Hanem végső elemzésben a vélemények mégis lecsökkentek kettőre: Saporéra és Laper-sonne-éra, akik a tartózkodást, Phönixére és Larrivée-ére, akik a beavatkozást javasolták. És még e két ellentétes vélemény is megegyezett a katonai vezetők és igazságszolgáltatás közös gyűlésében és Pyrot ártatlanságába vetett közös hitben. A közvélemény nem csalatkozott tehát, mikor úgy tekintette az összes szocialista vezéreket, mint igen veszedelmes pyrot-istákat.

Ami a nagy tömegeket illeti, akiknek nevében ezek beszéltek, és akiket oly mértékben képviseltek, amennyire a beszéd képes képviselni a kifejezhetetlent, s ami végül a proletárokat illeti, akiknek nehéz megismerni gondolatait, mivel még a gondolatok maguk sem formálódtak ki, úgy látszik, a Pyrot-ügy mindezeket nem érdekelte. Számukra túl irodalmi volt, túl klasszikus ízű, a nagyburzsoázia és a felsőbb pénzvilág jellegével, ami egyáltalában nem tetszett nekik.

8 A COLOMBAN-PER

Amikor a Colomban-per megkezdődött, a pyrot-isták nem voltak harmincezernél többen; de volt belőlük mindenütt, és még a papok és katonák között is lehetett találni közülük. A legtöbbet a nagy zsidók rokonszenve ártott nekik. Ezzel szemben becses előnyöket köszönhetek csekély számuknak, elsősorban azt, hogy kevesebb ostoba volt közöttük, mint ellenfeleik táborában, amely tömve volt ilyenekkel.

A pyrot-isták elenyésző kisebbséget alkotva, könnyen megegyeztek, összhangzóan cselekedtek, és nem voltak kitéve a kísértésnek, hogy szétszakadjanak és elforgácsolják erejüket: mindegyikük szükségét érezte, hogy helyesen cselekedjen. És annál inkább, minél jobban szem előtt volt. Végül pedig mindnyájan elhitették, hogy új híveket nyernek, míg ellenfeleik, az első csapásra tömegeket hódítva meg, csakis fogyhattak.

Nyilvános tárgyaláson bírái elé állítatva, Colomban azonnal észrevette, hogy bírái nem kíváncsi természetűek. Alighogy kinyitotta száját, az elnök ráparancsolt, hogy magasabb állami érdekből hallgasson. Ugyanezen okból, ami a legfőbb ok, a mentő tanúkat sem hallgatták ki. Panther tábornok, vezérkari főnök, azonban díszruhában és összes érdemrendjével feldíszítve megjelent mint tanú. A következőképpen vallott:

- Ez a gyalázatos Colomban azt állítja, hogy Pyrot ellen nincsenek bizonyítékaink. Hazudott, mert vannak; irattáraimban hétszázharminckét négyzetméternyiit őrzök belőlük, mindegyik ötszáz kiló, összesen tehát háromszázhatvanezer kiló.

E magas állású tiszt aztán elegánsan és könnyedén vázolta a bizonyítékokat:

- Van azok között minden színű és minden árnyalatú. - (Ez volt mondanivalója lényege.) - Van mindenféle alakú, bögre, koszorú, címer, szőlő, galambdúc vagy sas formájú és a többi. A legkisebb alig egy négyzetmilliméter; a legnagyobb hetven méter hosszú, kilencven centiméter széles.

E leleplezésre a hallgatóság a borzalomtól megremegett.

Greatauk került aztán sorra. Egyszerűbb volt és talán magasabb, régi, szürke zakót viselt, és kezét összefonta a hátán.

- Én - mondta nyugodtan és halkan -, én Colomban úrra hárítom a felelősséget e tettért, mellyel országunkat a pusztulás szélére sodorta. A Pyrot-ügy titok; titoknak kell maradnia. Ha kikotyognók, a legkegyetlenebb csapások, háború, fosztogatások, pusztulás, tüzek, gyilkosságok, járványok szakadnának Pingvinországra. Úgy vélem, hazaáruló volnék, ha egy szóval is többet mondanék.

Néhány, politikai jártassága folytán ismert politikus, köztük Bigourd úr, a hadügyminiszter vallomását ügyesebbnek és nagyobb jelentőségűnek ítélte, mint a vezérkari főnökét.

Boisjoli ezredes vallomása mély hatást keltett.

- A hadügyminisztérium egy estélyén - mondta ez a tiszt - egy szomszéd hatalom katonai attaséja megvallotta nekem, hogy meglátogatva uralkodója istállóit, megcsodált ott egy lágy és illatos szénát, takaros, zöldes szénát, a legszebbet, amit valaha látott! „Honnan való volt?” - kérdeztem tőle. Nem válaszolt; de előttem nem kétséges a széna eredete. A Pyrot által lopott széna volt az. A zöldes szín, a lágyág és aromabeli kitűnőség a mi nemzeti szénánk jellegzetes sajátága. A szomszéd hatalom takarmánya szürke, törékeny; zörög a villa alatt, és érzik rajta a por. Mindenki levonhatja a következtetéseket.

Hastaing ezredes mint tanú fütyülés közepette kijelentette, hogy nem tartja Pyrot-t bűnösnek. A csendőrök azonnal letartóztatták, és bedobták egy föld alatti börtön fenekére, hol viperák, varangyok, törött üvegek között érzéketlen maradt mind az ígéretekkel, mind a fenyegetésekkel szemben.

A törvényszéki szolga kiszólott:

- Gróf dentdulynxi Pierre Maubec.

Nagy csend támadt, és látták, amint a tanúk padja felé haladt egy züllött, pompás nemesúr, kinek bajusza az eget fenyegette, fakó szeme pedig villámokat szórt.

Colombanhoz közeledve, kimondhatatlanul megvető pillantást vetett rá, és így szólt:

- Az én vallomásom, íme, csak ennyi: a nyavalya törje ki!

E szavakra az egész terem lelkes tapsban tört ki és fölugrált, magával ragadta az elragadtatás, mely rendkívüli cselekedetekre tüzezi a szíveket, és lázba ejti a lelkeket. Anélkül, hogy többé egy szót is szólt volna, gróf dentdulynxi Maubec visszavonult.

A hallgatóság vele együtt elhagyva a tárgyalótermet, diadalmenetben kísérte. Lábához borulva, Boscénos hercegnő eszeveszetten átkarolta combját; a gróf hidegvérűen és komoran haladt át a zsebkendő- és virágosön. Olive grófnő nyakába csimpaszkodott, úgy, hogy nem lehetett onnan leszedni, és a hős nyugodtan vitte magával a mellén lobogtatva, mint valami könnyű vállszalagot.

Amikor a tárgyalás, melyet föl kellett függeszteni, újra megnyílt, az elnök a szakértőket szólította. Vermillard, a kiváló írásszakértő előadta vizsgálata eredményeit:

- Figyelmesen megvizsgálva - mondta - a Pyrot-nál lefoglalt papírokat, nevezetesen kiadási könyveit és mosatási füzetait, rájöttem, hogy azok a közönséges külső alatt kibogozhatatlan titkos írást alkotnak, melynek mindazonáltal megtaláltam a kulcsát. Az áruló gyalázatossága kiderül minden sorból. Ez írásmód szerint a következő szavak: „Adélnak három pohár sör és húsz frank”, ezeket jelentik: „Harmincezer köteg szénát szállítottam egy szomszéd hatalomnak.” E bizonyítékok szerint meg tudtam állapítani a széna összetételét is, melyet ez a tiszt szállított; ezek a szók: ing, mellény, alsónadrág, zsebkendő, gallér, gyomorerősítő, dohány, szivar, tulajdonképpen azt jelentik, hogy lóhere, fű, lucerna, komócsin, zab, vadóc, illatos füvek és mezei borsó. És éppen ezekből az aromás füvekből állott az az illatos széna, melyet Maubec gróf szállított a pingvin lovasságnak. Pyrot így jegyezte föl bűneit olyan nyelven, melyről azt hitte, hogy örökre megfejthetetlen. Megdöbbenünk ennyi felelőtlenséggel keveredett agyafürtség láttára.

Colombant bűnösnek mondták ki, enyhítő körülmények nélkül, és a legsúlyosabb büntetésre ítélték. Az esküdtek azonnal szigorításért fellebbeztek.

Az igazságügyi palota előtti téren, a folyó mentén, melynek partjai tizenkét századát látták egy nagy történelemnek, ötvenezer ember várta tolongva a per kimenetelét. Ott nyüzsgtek a Pyrot-ellenesek szövetségének vezető méltóságai, ott volt közöttük Boscénos herceg, Cléna és Olive gróf, Trumelle úr, ott szorongtak Agaric tisztelendő atya és a Szent Maël-iskola tanárai összes tanítványaikkal; Douillard barát és Caraguel generalisszimusz, összeölelkezve, fönséges csoportot alkottak, és látni lehetett, amint a vásárcsarnokból és a mosóházakból az Öreg-hídon nyársakkal, lapátokkal, csípővasakkal, sulykokkal és lúgos vízzel teli üstjeikkel futottak ide az asszonyok; a bronzkapuk előtt, a lépcsőkön mindenki összegyűlt, aki Alkában Pyrot védelmezői közé számított: tanárok, újságírók, munkások, némelyek konzervatívok,

mások radikálisok vagy forradalmárok, és elhanyagolt öltözetükről, elszánt külsejükről föl lehetett ismerni Phönix, Larrivée, Lapersonne, Dagobert és Varambille elvtársakat.

Bidault-Coquille gyász-császárkabátjában szorongva, ünnepélyes kalapjával fején, Colomban és Hastaing ezredes érdekében igyekezett segítségül hívni az érzelmek matematikáját. A legfelső lépcsőfokon mosolygósan és dacosan ott ragyogott Maniflore, a hős kurtizán, büszkén, hogy kiérdemeljen, mint Leena, egy diadal-empléket, vagy mint Epikharisz, a történelem dicséretét.

A hétszáz Pyrot limonádéárusnak, rikkancsnak, bagószedőnek és Pyrot ellenfeleinek öltözve bolyongott a hatalmas épület körül.

Amint Colomban megjelent, olyan zaj támadt, hogy a levegő és a víz rázkódására a madarak lehullottak a fákról, és a halak hassal fölfelé jöttek fel a folyó színére.

- A vízbe Colombant, vízbe, vízbe! - ordították mindenfelől.

- Igazságszolgáltatást és igazságot! - hangzott néhány kiáltás.

Egy hang pedig így rikoltott:

- Le a hadsereggel! - Erre rettentő kavarodás támadt. Ezrével hullottak a verekedők, és fölhalmozódott testükből ordító és mozgó halmok keletkeztek, melyek fölött új küzdők estek egymás torkának. Az asszonyok hévvel, zihálva, sápadtan, csikorgó fogakkal, őrző kör-mökökkel támadtak a férfiakra, olyan szenvedéllyel, mely nyilvános téren s napvilágnál oly gyönyörű kifejezést adott arcuknak, amelyet idáig csak függönyök homályában, párnák mélyedéseiben lehetett látni. Meg akarták ragadni Colombant, hogy összeharapják, megfojt-sák, fölnégyeljék, széttépják, ronggyá szakítsák, amikor Maniflore hatalmasan, szűziesen vörös tunikájában, hősiesen és fenyegetően e fúriák elé nyomul, akik rémülten húzódnak hátra. Úgy látszott, hogy Colomban meg van mentve; híveinek sikerült számára utat törni az igazságügyi palota előtti téren, és bérkocsiba ültetni az Öreg-híd sarkán. Már ügetve szaladt a ló, amikor Boscénos herceg, gróf Cléna és Trumelle úr lelökték a kocsist a bakról; aztán visszafelé ráncigálták az állatot, a kocsi nagy kerekeit gördítve a kicsinyek előtt, letaszították a fogatot a híd korlátjához, honnan az őrző tömeg éljenzése közben beborították a folyóba. Derűs és hangos csobbanással magasra szökött a víz, aztán csak könnyű hullámozást lehetett látni a csillogó felületen.

Csaknem ugyanekkor Dagobert és Varambille elvtársak, az álrúhás hétszáz Pyrot segítségével, belökték Boscénos herceget fejével egy mosóbárába, ahol rettentően összeverte magát.

Derűs éjszaka szállt le a térre az igazságügyi palota előtt, és csönddel és békével takarta a borzalmas roncsokat, melyek elborították a teret. Ezalatt három kilométerrel lejjebb, egy híd alatt, egy öreg, béna ló mellett összekuporodva a csuromvíz Colomban töprengett a tömegek tudatlansága és igazságtalansága fölött.

„Az ügy - mondta magában - még súlyosabb, mint gondoltam. Új nehézségeket látok.”

Fölkelt és közelebb ment a szerencsétlen állathoz:

- Mit vétettél nekik, szegény barátom? - beszélt hozzá. - Énmiattam bántak veled ily kegyetlenül.

Megölelte a szerencsétlen párát, és csókot nyomott homlokán a fehér csillagra. Aztán gyeplőjénél húzva, sántikálva, keresztülvezette a sántító lovat az alvó városon egészen a házáig, hol az álmot elfeledtette velük az embereket.

9 DOUILLARD ATYA

Pingvinország püspökei, kanonokjai, esperesei, plébánosai, papjai és perjelei végtelen jámborságukban, a hívők közös atyjának sugalmazására elhatározták, hogy az alkai székesegyházban ünnepélyes istentiszteletet rendeznek, el akarva nyerni az isteni könyörületességtől, hogy kegyeskedjék véget vetni a zavaroknak, melyek a kereszténység egyik legszebb országát pusztítják, és adjon a bűnbánó Pingvinországnak Isten és vallása szolgái ellen elkövetett bűneiért bocsánatot.

A szertartás június tizenötödikén ment végbe. Caraguel generalisszimusz, vezérkarától körülveve, az előljárók padjában ült. Nagy és fényes volt a közönség; Bigourd úr megjegyzése szerint egyszerre volt sokaság és előkelőség. Az első sorban ott látták Berthoiseille-t, Crucho herceg ökegyelmessége kamarását. A szószék mellett, hová Douillard szentferencrendi atyának kellett fölmennie, ott állottak áhítatosan, fütököseik fölött összekulcsolt kézzel, a Pyrotellenesek szövetségének főméltóságai: Olive gróf, Trumelle úr, Cléna gróf, d'Ampoule és Boscénos hercegek. Agaric atya a Szent Maël-iskola tanáraival és tanítványaival az apszisban foglalt helyet. A kereszthajót és a jobb oldali hajót az egyenruhás tiszteknek és katonáknak tartották fenn, mint a legmegtisztelőbb helyet, mivel az Úr erre az oldalra csüggesztette le fejét, a keresztben kiszenvedve. Az arisztokrácia hölgyei, közöttük Cléna grófnő, Olive grófnő, Boscénos hercegnő az erkélyen foglaltak helyet. A templom rettentő nagy hajójában és előterében húszezer, mindenféle ruhájú pap és harmincezer hívő szorongott.

Az engesztelő és vezeklő szertartás után Douillard tisztelendő atya lépett a szószékre. Először Agaric tisztelendő atyát bízta meg a szentbeszéd tartásával; hanem úgy vélvén, hogy érdemei ellenére, buzgóságára és elveire nézve a kíváncsalak alatt marad, elébe helyezték az ékesszóló kapucinust, aki hat hónap óta prédikált a kaszárnnyakban Isten és a hatalom ellenségei ellen.

Douillard tisztelendő atya azt véve textusul, hogy: *Deposuit potentes de sede*²², kimutatta, hogy minden földi hatalomnak Isten a kútfeje és a vége, és magától elvész és elpusztul az, amint eltér arról az útról, melyet számára az isteni gondviselés vont, és attól a céltól, melyet kijelölt.

E szent szabályokat Pingvinország kormányára alkalmazva, rettentő képet festett azokról a bajokról, melyeket az ország urai nem voltak képesek sem előre látni, sem megakadályozni.

- Minden nyomorúság és gyalázat első szerzőjét - mondta - nagyon is ismeritek, testvéreim. Egy szörnyeteg ez, melynek neve gondviselésszerűen rendeltetését jelenti, mert a görög *pyros* szóból származik, ami tüzet jelent; az isteni bölcsesség, mely néha filológus, az etimológia által így figyelmeztet bennünket, hogy egy zsidó fog tüzet lobbantani az országra, mely őt befogadja.

Elmondta, hogy a hazát miként üldözik az Egyház üldözői, és kálváriáján jajgatva, így szólt:

- Ó, fájdalom, ó, dicsőség! Akik megfeszítették Istenemet, megfeszítnek engem!

E szavakra tartós borzongás futott végig a hallgatóság sorain.

A hatalmas szónok még inkább fölkelte a méltatlankodást, emlékezve a kevély Colombanra, akit sötét bűneivel, melyeket semmiféle víz nem mos le róla, a folyóba merítették. Összefoglalta mindazt a megaláztatást, melyen Pingvinország átment, és mindazt a veszélyt, mely fenyegeti, s valamennyit a Köztársaság elnökének és miniszterelnökének rovására írta.

---

²² „Eltávolította a hatalmasokat a helyükről.” (latinul)

- Ez a miniszter - mondta -, elkövetve azt a megalázó gyávaságot, hogy nem irtotta ki szövetségeseivel és védelmezőivel együtt a hétszáz Pyrot-t, mint ahogy Saul kiűzte Gabaonból a filiszteusokat, méltatlanná vált, hogy azt a hatalmat gyakorolja, melyet Isten rábízott, és ezek után minden jó polgárnak meg lehet és meg kell támadni megvetésre méltó uralmát. Az Ég kegyesen fog azokra nézni, akik a hatalmat gyalázzák. *Deposuit patentes de sede*. Isten el fogja távolítani kishitű vezéreit, és helyükre erős férfiakat tesz, akik hozzá fognak fordulni. Figyelmeztetlek titeket, urak; figyelmeztetlek titeket, tisztetek, altisztetek, katonák, kik hallgattok; figyelmeztetem a pingvin hadsereg fővezérét, az óra ütött! Ha nem engedelmeskedtek Isten parancsának, ha nevében el nem távolítjátok az érdemtelenül hatalmaskodókat, ha Pingvinország részére nem állítok föl vallásos és erős kormányt, Isten azért mégis elpusztítja, amit elítélt, és megmenti az ő népét. Megmenti nélkületek is, egy szerény kézműves vagy egy egyszerű káplár által. Gyorsan múlik az idő. Siessetek!

A lelkes buzdítás által föltüzelve, zúgva emelkedett föl a hatvanezernyi közönség; kiáltások hallatszottak: „Fegyverre! Fegyverre! Halál a Pyrot-kra! Éljen Crucho!” És mindannyian, szerzetesek, asszonyok, katonák, nemesurak, polgárok, szolgák, az igazság szószékében áldásukra kiterjesztett emberfeletti kar alatt, belekezdve a *Mentsük meg Pingvinországot* himnuszba, hevesen kitódultak a bazilikából, és a folyó partján elindultak a képviselőház felé.

Egyedül maradván a kihalt templomhajóban, kezét az ég felé kitérve, megtört hangon mormolta a bölcs Cornemuse:

- *Agnosco fortunam ecclesiae pinguicanae!*²³ Sajnos, világosan látom, hová fog mindez vezetni.

A támadást, melyet a szent tömeg a törvényhozó palota ellen indított, visszaverték. A fekete rendőrbrigádok és alkai csendőrök heves rohamára a támadók rendetlenül megfutamodtak, mire a külvárosokból előfutó elvtársak, Phönixszel, Dagobert-rel, Lapersonne-nal és Varambille-jal az élükön, rájuk csaptak, és ezzel vereségük teljessé vált. Trumelle és Ampoule úrkat az őrszobára cipelték. Boscénos herceg, miután vitéz módra küzdött, behasított koponyával elterült a véres kövezeten.

Győzelmi lelkesedésükben az elvtársak, megszámlálhatatlan rikkancsal összekeveredve, egész éjjel járták a körutakat, diadalmenetben hordozva körül Maniflore-t, betörték a kávéházak ablakait és az utcalámpák üvegét, így kiáltozva: „Abcug Crucho! Éljen a szocialista köztársaság!” A Pyrot-ellenesek pedig ledöntötték az újságárusbódékat és hirdetőoszlopokat.

Ilyen látványt nem helyeselhet a hüvös okosság, és ez alkalmas arra, hogy az utak és utcák jó rendjéről gondoskodó városatyák szomorkodjanak miatta; de érző emberek számára ennél is szomorúbb volt a képmutatók viselkedése, akik attól félve, hogy megverik őket, egyforma távolságra tartották magukat a két tábortól, és mivel teljesen önzők és gyávák voltak, ami meg is látszott rajtuk, azt akarták, hogy csodálják érzéseik fennköltségét és lelkük nemességét; hagymával bedörzsölték szemüket, szájukat úgy tátogatták, mint a hal; orrukat trombitálva fújták, hasuk mélyéből hallatták hangjukat, és így siránkoztak: „Ó, pingvinek, hagyjátok abba a testvérgyilkos harcot; ne szaggassátok anyátok keblét” - mintha az emberek vitatkozás és veszekedés nélkül tudnának élni a társadalomban, és mintha a polgári egyenetlenkedések nem a nemzeti élet és erkölcsök haladásának szükséges föltételei volnának, a gyáva hipokriták alkut ajánlottak föl az igazság és az igazságtalanság között, megsértve így az igazságot jogaiban és az igazságtalanságot bátorságában. Egyik közülük, a gazdag és hatalmas

---

²³ Felismerem a pingvin egyház sorsát! (latinul)

Machimel, a gyávaság mintaképe, mintha a fájdalom szobra lett volna a városban, a lábánál könnyeiből halastavak keletkeztek, sóhaja pedig halászbárkákat ringatott.

Ezen izgalmas éjszakák során, öreg tűzfecskendőjének csúcsán, a tiszta ég alatt, mialatt a futó csillagok fényképező lemezeire rajzolódtak, Bidault-Coquille önmagát dicsőítette lelkében. Az igazságért küzdött, szeretett, és fennkölt szerelemmel szerették. A rágalom és gyalázkodás boldoggá tette. Karikatúráját Colombanével, Kerdanicéval és Hastaing ezredesével együtt lehetett látni az újságbódékban; a Pyrot-ellenesek azt hirdették, hogy nagy zsidó pénzemberektől ötvenezer frankot kapott. A militarista lapok riporterei tudományos értéke felől megkérdezték a hivatalos tudósokat, kik tagadták, hogy értene valamit a csillagokhoz, kétségbe-vonták legalaposabb megfigyeléseit, tagadták legbiztosabb fölfedezéseit, elítélték legszemélyesebb és legtermékenyebb feltevéseit. Ő pedig a gyűlölet és irigység gyűrűjében örömeiben ujjongott.

Bámulva lába alatt a mérhetetlen feketeséget, melyen áttörtek a város fényei, anélkül hogy gondolt volna mindarra, amit egy nagyváros éjszakája nehéz álmokból, kegyetlen álmatlanságokból, hiábavaló álmodozásokból, elromlott gyönyörökből és végtelenül sokféle nyomorúságokból mindig magába zár, ezt mondta magában:

- E rettentő nagy városban az igazság és az igazságtalanság mérkőzik.

És e sokoldalú és közönséges valóságot egyszerű és pompás költészettel helyettesítve, a Pyrot-ügyet a jó és rossz angyalok harcának képzelte el. A világosság fiainak örök győzelmét várta, és szerencsésnek érezte magát, amiért a Nap Gyermekei közül való, akik leverik az Éjszaka Gyermekeit.

10

CHAUSSEPIED TANÁCSOS

Douillard kapucinus barát bandája és Crucho herceg híveinek láttára az idáig félelemtől elvakított, okatlan és balga köztársaságiak szeme fölnyílt, és felfogták végre a Pyrot-ügy igazi értelmét. A képviselők, akik két év óta a hazafias tömegek ordítózásai miatt sápadoztak, nem lettek bátrabbak, de változtattak gyávaságukon, és felelősségre vonták Mézesmázás Robin minisztert a zavargásokért, melyeket elnézésükkel saját maguk segítettek elő, és amelyeknek több ízben remegve üdvözlötték szerzőit; azt hányták szemére, hogy veszélybe sodorta a Köztársaságot gyöngeségével, holott ők voltak gyöngék, és elnézésével, amit ők erőszakoltak rá; közülük néhányan habozni kezdtek, vajon nem felelne-e meg inkább érdekeiknek, ha inkább Pyrot ártatlanságában, mint bűnösségében hisznek, és attól kezdve kegyetlen aggodást éreztek arra a gondolatra, hátha e szerencsétlent alaptalanul ítélték el, és légi ketrecében másnak bűneiért szenved. „Ez a gond nem hagy aludni!” - mondta bizalmasan a többség néhány tagjának Guillaumette miniszter, aki arra törekedett, hogy elnöke örökébe lépjen.

E nemes lelkű törvényhozók megbuktatták a kormányt, és a köztársaság elnöke Mézesmázás Robin helyére egy La Trinité nevű, fehér szakállú, törzsökös köztársaságít tett, aki, mint a pingvinek nagy része, nem értett egy szót sem a Pyrot-ügyből, de úgy találta, hogy akörül csakugyan sok szerzetes nyüzsög.

Greatauk tábornok, mielőtt elhagyta volna a minisztériumot, a következő végső hagyományokat tette Panther vezérkari főnöknek:

- Én elmegyek, de ön itt marad - mondta, kezét szorítva vele. - A Pyrot-ügy az én gyermekem, önre bízom; méltó szerelmére és gondjaira; szép. Ne feledje, hogy szépsége a homályt keresi, szereti a titokzatosságot, és lefátyolozva akar maradni. Kímélje szemérmességét. Már túl sok tolakodó tekintet szentségtelenítette meg bájait... Panther, ön bizonyítékokat óhajtott, és megszerezte azokat. Sok bizonyítéka van, talán túl sok is. Előre látom a fontoskodó beavatkozásokat és veszélyes kíváncsiságot. Az ön helyében máglyára tenném mindezeket az aktákat. Higgye el, a legjobb bizonyíték, ha nincs bizonyítékunk. Egyedül ez az, ami fölött nem lehet vitázni.

Panther tábornok, fájdalom, nem fogadta meg az okos tanácsot. A jövő pedig túlságosan is igazolta Greatauk előrelátását. A minisztériumba való belépésekor La Trinité elkérte a Pyrot-ügy aktáit. Péniche, a hadügyminiszter, a nemzetvédelem legfőbb érdeke nevében megtagadta tőle azokat, elárulva, hogy ez az aktacsomó önmagában, Panther tábornok felügyelete alatt, a világ legnagyobb levéltárával ér föl. La Trinité annyit vizsgált át a peranyagból, amennyihez hozzájutott, és anélkül hogy mélyére hatolt volna, szabálytalanságot gyanított, ezért jogainak és kiváltságainak megfelelően elrendelte a revíziót. Péniche, a hadügyminiszter, azonnal azzal vádolta meg, hogy megsérti a hadsereget, elárulja a hazáját, és fejéhez vágta a pénztárcáját. Másikkal helyettesítették, aki szintén úgy cselekedett, és utána következett egy harmadik, aki utánozta elődei példáját, aztán jöttek utána egészen hetvenig, akik úgy jártak el szintén, mint elődeik, és a derék La Trinité már reszketett a harcias miniszteri tárcáktól. A hetvenegyedik hadügyminiszter, Van Julep, hivatalban maradt; nem mintha nem értett volna egyet annyi és oly nemes kartársával, hanem mivel megbízást kapott tőlük, hogy nagylelkűen árulja el miniszterelnökét, szégyennel és gyalázattal feketítse be, és úgy irányítsa a revíziót, hogy az Greatauk dicsőségét, a Pyrot-ellenesek elégedettségét, a szerzetesek hasznosságát, Crucho herceg trónraültetését szolgálja.

Van Julep tábornok megáldva ugyan magas katonai erényekkel, nem volt elég finom lélek, hogy Greatauk agyafűrt módszereit és kitűnő rendszerét alkalmazza. Úgy gondolkozott, mint Panther tábornok: kézzelfogható bizonyítékokra van szükség Pyrot ellen, hogy azokból sohasem lesz sok, hogy azokból sohasem lesz elég. Véleményét kifejtette vezérkari főnöke előtt, aki amúgy is hajlott erre a nézetre.

- Panther - mondta neki -, közeledünk ahhoz a pillanathoz, mikor bőséges és még annál is kiadósabb bizonyítékokra lesz szükségünk.

- Értem, tábornok úr - felelte Panther -, ki fogom egészíteni aktáimat.

Hat hónappal később a Pyrot elleni bizonyítékok két emeletet töltöttek meg a hadügyminisztériumban. A padló bedőlt az akták súlya alatt, az összeomló bizonyítékok görgetege maga alá temetett két osztályvezetőt, tizennégy irodafőnököt, hatvan irodatisztet, akik a földszinten azon dolgoztak, hogy a vadászkatonák kamásliján módosítást végezzenek. A terjedelmes épület falait meg kellett támasztani. A járókelők megdöbbenve látták a rettentő gerendákat, a szörnyű támasztékokat, amelyek ferdén odatámasztva a hatalmas, repedezett és ingadozó homlokzathoz, elzárták az utcát, megállították a kocsik és gyalogosok forgalmát, és akadályul szolgáltak az autóbuszoknak, melyek szétzúzódtak rajtuk utasaikkal együtt.

A bírák, akik Pyrot-t elítélték, nem voltak valójában bírák, hanem katonák. A bírák, akik elítélték Colombant, bírák voltak, de kicsiny bírák, fekete talárba öltözve, mint a sekrestyék tisztogatói, szegény ördögök, éhes igazságszolgáltatók. Fölöttük voltak a nagy bírák, akik vörös talárjukon hermelindísz hordtak. Ezek a tudományuk és doktrínájuk folytán nevezetes emberek alkották azt a félelmetes ítélőszéket, melynek neve kifejezte a hatalmát. Semmítőszéknek nevezték, hogy ezáltal is értésül adják: minden más ítéletek és bírói végzések fölé összezúzó kalapácsként van függesztve.

A legfelsőbb bíróság e nagy, vörös bírának egyike, Chaussepied nevezetű, Alka egyik külvárosában szerény és csöndes életet élt. Lelke tiszta volt, szíve becsületes, elméje egyenes. Ha végzett aktaival, hegedűn játszott, és jácintjait gondozta. Vasárnap szomszédjainál, a Helbivore kisasszonyoknál vacsorált. Mosolygós és erős öregúr volt, barátai magasztalták nyájas természetét.

Néhány hónap óta mindamellett ingerlékeny volt és bánatos, és ha fölnyitott egy újságot, rózsás, telt arca fájdalmas ráncokba gyötrődött, és a harag pírja borította el. Pyrot volt ennek az oka. Chaussepied tanácsos nem tudta megérteni, hogy egy tiszt oly sötét tettet vihessen véghez, hogy nyolcvanezer köteg katonai szénát szállítson egy szomszéd és ellenséges nemzetnek; és még kevésbé tudta elképzelni, hogy a gyalázatos védőket találhat Pingvinországban. Az a gondolat, hogy hazájában egy Pyrot, egy Hastaing ezredes, egy Colomban, egy Kerdanic, egy Phönix létezik, elvette a kedvét jácintjaitól, hegedűjétől, az égtől, a földtől, az egész természettől és a Helbivore kisasszonyok vacsoráitól.

Az igazságügyminiszter a Pyrot-ügyet aztán a legfelsőbb bíróság elé vitte, és Chaussepied tanácsosnak jutott osztályrészül, hogy a pört megvizsgálja, felfedje hibáit, ha léteznek. Jóllehet tisztességes és becsületes volt, már amilyené formálhat valakit a gyűlölet és rokonszenv nélkül gyakorolt bírói hivatal, mégis azt várta, hogy a nyilvánvaló bűnösség és kézzelfogható romlottság jeleit fogja megtalálni a neki átadott bizonyítékokban. Hosszas nehézségek és Van Julep tábornok ismételt visszautasításai után, Chaussepied tanácsos elérte, hogy közölték vele a bizonyítékokat. Megszámozva és aláírva tizennégymillió-hatszázhuszone-hatezer-háromszáztizenkét darab volt összesen. Tanulmányozva őket, a bíró először meglepődött, aztán bámult, aztán megdöbben, csodálkozott és úgyszólván ámulatba esett. Az akták között áruházak jegyzékeit, újságokat, divatképeket, fűszeres-zacskókat, régi kereskedelmi levelezéseket, iskolai füzeteket, csomagolóvásznat, parkettcsiszolásra való üvegpapirost, játékkártyákat, tervrajzokat, az *Álmok kulcsá*-ból hatezer példányt talált, de nem talált egyetlenegy bizonyítékot sem, melyben Pyrot-ról lett volna szó.

11 BEFEJEZÉS

A pert megsemmisítették, és Pyrot-t kiszabadították ketrecéből. A Pyrot-ellenesek nem érezték magukat legyőzve. A katonai bírák újra ítéleztek Pyrot felett. Greatauk e második perben felülmúlta önmagát. Elérte, hogy másodszor is elítélték Pyrot-t; azzal érte el, hogy kijelentette: a legfelsőbb törvényszék előtt bemutatott bizonyítékok nem érnek semmit, és hogy igen ügyeltek, nehogy igazi bizonyítékokat szolgáltatassanak, mivel azoknak titokban kell maradniok. Hozzáértők szerint sohasem árult el ennyi ügyességet. A tárgyalásról távozva, amint a kíváncsiak között nyugodt léptekkel, kezét hátrátéve, áthaladt a törvényszék előcsarnokában, egy vörösbe öltözött asszony, akinek arcát fekete fátyol fedte, ráugrott és egy konyhakést forgatva kiáltotta: - Meghalsz, nyomorult!

Maniflore volt. Mielőtt a jelenlevők megérthették volna, mi történt, a tábornok megragadta öklét, és látszólag szelíden, oly erővel szorította meg, hogy a kés kiesett fájó kezéből.

Erre fölemelte a kést, és átnyújtotta Maniflore-nak.

- Asszonyom - mondta meghajolva előtte -, leejtett valami konyhaszerszámot.

Nem tudta megakadályozni, hogy a hősies nőt ne kísérvék be az őrszobába; de azonnal szabadon bocsátatta; s később minden befolyását fölhasználta, hogy a vizsgálatot megakadályozza.

Pyrot második elítélése Greatauk utolsó győzelme volt.

Chaussepied tanácsos, aki idáig annyira szerette a katonákat és annyira becsülte igazságszolgáltatásukat, most földühödve a katonai bírák ellen, úgy széttörte minden ítéletüket, mint ahogy egy majom széttöri a mogyorót. Pyrot-t másodszor is rehabilitálta; ha kellett volna, ötszázszor rehabilitálta volna.

A köztársaságiak mérgükben, hogy gyávák voltak és engedték, hogy megcsalják őket és tréfát üzzenek belőlük, a szerzetesek és papok ellen fordultak; a képviselők kitiltási, szétválasztási, elkobzó törvényeket hoztak ellenük. Megtörtént, amit Cornemuse atya előre látott. E derék szerzetest kiűzték a conili erdőből. A kincstár emberei elkobozták lombikjait és lopóit, és a likvidátorok megosztottak egymás között a Szent Orberose-likőr palackjain. A jámbor pálinkafőző hárommillió-ötszázezer franknyi évi jövedelemtől esett el, mert ennyit hoztak neki készítményei. Agaric atya számkivetésbe ment, világi kezekre hagyván iskoláját, melyekben aztán elsorvadt. A dajkáló államtól elválasztva, a pingvin egyház elszáradt, mint egy levágott virág.

Miután győztek, az ártatlan védelmezői egymásnak estek, és kölcsönösen sértésekkel és rágalomokkal illették egymást. A heves Kerdanic Phönixre támadt, készen arra, hogy széttépje. A nagy zsidók és a hétszáz Pyrot megvetéssel fordultak el a szocialista elvtársaktól, akiknek egykor alázatosan segítségéért könyörögtek.

- Nem ismerjük magukat többé - mondták -, hagyjanak békében a maguk szociális igazságával. A szociális igazság a gazdagság védelme.

Képviselővé választva, mint az új többség vezére, Larrivée elvtársat a képviselőház és a közvélemény miniszterelnökké emelte. Erélyes védelmezőjeként mutatkozott azoknak a katonai törvényszékeknek, melyek Pyrot-t elítélték. Mivel régi szocialista barátai kissé több igazságot és szabadságot követeltek az állami alkalmazottaknak, valamint a munkások részére, ékesszóló beszédben támadta meg javaslatukat.

- A szabadság - mondta - nem a szabadosság. Választottam rend és rendetlenség között: a forradalom a tehetetlenség; a haladásnak nincs kérlelhetetlenebb ellensége, mint az erőszak. Erőszakkal semmit sem érünk el. Uraim, azoknak, akik, mint én, reformokat akarnak, mindenekelőtt hozzá kell látniok, hogy orvosolják a forrongást, mely elgyengíti a kormányt, mint ahogy a láz kimeríti a beteget. Itt az ideje, hogy megnyugtassuk a becsületes embereket.

Tapssal fogadták a beszédet. A Köztársaság kormánya a nagy pénzüzetek ellenőrzésének maradt alávetve, a hadsereget kizárólagosan a tőke védelmének szentelték, a flotta egyedül arra való volt, hogy megrendelésekkel szolgáljon az acélgyárosoknak; a gazdagok megtagadták az adókból rájuk eső jogos rész megfizetését, és mint a múltban, a szegények fizettek értük.

Eközben öreg tűzifecskendőjének csúcsán, az éjszaka csillagainak gyülekezete alatt, Bidault-Coquille szomorúsággal bámult le az alvó városra. Maniflore elhagyta; az új önfeláldozások és új áldozatok szükségessége mardosta, és elment egy ifjú bolgár társaságában, hogy bosszút és igazságot szolgáltatson Szófiában. Maniflore-t nem sajnálta, mivel a pör után belátta, hogy alakja és szerelme kevésbé szép, mint amilyennek előbb képzelte. Benyomásai ugyanilyen értelemben módosultak nagyon sok más alakról és nagyon sok más gondolatról. És ami a legfájdalmasabb volt, magát is kevésbé nagynak, kevésbé szépnek ítélte, mint hitte volt.

És elgondolkozott:

- Fenségesnek hitted magad, mikor csak jámborság és jóakarát lakozott benned. Mire voltál olyan büszke, Bidault-Coquille? Mert az elsők között tudtad, hogy Pyrot ártatlan és Greatauk gazember? De azok háromnegyed része, akik Greataukot védték a hétszáz Pyrot támadása ellen, jobban tudták azt, mint te. Nem ez volt a kérdés. Mire vagy tehát olyan büszke? Hogy meg merted mondani, amit gondoltál? Ez polgári bátorság, és éppen, mint a katonai bátorság, tisztára a meggondolatlanság jele. Meggondolatlan voltál. Helyes, de ez nem ok arra, hogy mértéken fölül dicsérd magad. Meggondolatlanságod csekély volt, közepes veszélynek tett ki; nem forgott kockán a fejed. A pingvinek elvesztették a hideg és vérszomjas merészséget, büszkeséget, mely egykor forradalmaiknak tragikus nagyságot adott: ez a hit és jellem gyengülésének végzetes következménye. Mivel egy bizonyos pontban a közönségesnél kissé több tisztánlátást mutattál, felsőbb léleknek kell-e azért téged tekinteni? Ellenkezőleg, nagyon félek, Bidault-Coquille, hogy te a népek erkölcsi és szellemi fejlődése feltételeinek ismeretében nagy járatlanságot árultál el. Azt képzelted, hogy a szociális igazságtalanságok egymáshoz vannak fűzve, mint a gyöngysor, és elég egyet kihúzni, hogy végigperegjen az egész olvasó. És ez igen naiv fölfogás. Azzal hízelegtél magadnak, hogy hazádban és az egész világban egy csapásra helyreállítod az igazságot. Derék ember voltál, becsületes spiritualisza, nem sok sejtelemmel a kísérleti filozófiáról. De nézz magadba, és el fogod ismerni, hogy mégis számító voltál, és együgyűségben nem voltál csalafintaság nélkül. Azt hitted, hogy jó erkölcsi üzletet csinálsz. Azt mondtad magadban: „Íme, egyszer és mindenkorra igazságos és bátor leszek. Aztán közbecsülésben és történetírók dicséretében nyughatom.” És most, hogy elvesztetted ábrándjaidat, most, hogy tudod, mily nehéz helyrehozni a hibákat és mindig mindent újra kell kezdeni, visszatérsz csillagaidhoz. Igazad van; de térj oda vissza szerényen, Bidault-Coquille!

HETEDIK KÖNYV A MODERN IDŐK MADAME CÉRÈS

Csak a szélsőségek elviselhetők
Robert de Montesquiou gróf

1

CLARENCE ASSZONY SZALONJA

Clarence asszony, egy magas állású köztársasági hivatalnok özvegye, szeretett vendégeket fogadni: minden csütörtökön összegyűjtötte szerény körülmények között élő s a társalgás örömeit kedvelő barátait. A házában gyakran megforduló, legkülönbözőbb korú és társadalmi helyzetű hölgyek valamennyien pénztelenek voltak, és mindnyájan sokat szenvedtek. Volt közöttük egy hercegnő, aki olyan volt, mint egy kártyavetőnő, és egy kártyavetőnő, aki olyan volt, mint egy hercegnő. Clarence asszony elég szép volt, hogy megőrizze régi barátságait, de ahhoz már nem, hogy újakat kössön, így háborítatlan becsülésnek örvendett. Volt egy igen csinos és hozomány nélkül való leánya, akitől féltek a vendégek, mivel a pingvinek a szegény kisasszonyoktól úgy féltek, mint a tűztől. Éveline Clarence észrevette tartózkodásukat, átlátta az okát, és megvető tekintettel szolgált a föl nekik a teát. Különben keveset mutatkozott a fogadónapokon, csak a hölgyekkel vagy az igen fiatal emberekkel beszélgetett; tartózkodó és szerény megjelenése nem zavarta a csevegőket, akik vagy úgy gondolták, hogy mint fiatal leány, nem érti őket, vagy hogy huszonöt esztendőskorában mindent meghallhat.

Egy csütörtökön aztán szerelemről beszélgettek Clarence asszony szalonjában; a hölgyek büszkén, finoman és titokzatosan, a férfiak tapintatlanul és öntelten; mindenkit érdekelt a társalgás az önnön mondanivalója miatt. Sok szellemességet pazaroltak el; villogó támadásokat és gyors visszavágásokat rögtönöztek. Hanem amint Haddock tanár szólani kezdett, minden-kire ráfeküdt az unalom.

- Úgy vagyunk a szerelemről való gondolatainkkal is, mint egyébbel; előbbi szokásainkon nyugsznak, melyeknek még emléke is elmosódott. Erkölcsi tekintetben azok a szabályok, melyek elvesztették létjogosultságukat, a leghaszontalanabb kötelezettségek, a legkárosabb, a legkegyetlenebb kényszerek, mélységes régiségüknél és eredetük titokzatosságánál fogva, a legkevésbé kétségbevonatok és a legkevésbé kétségbevonhatók, a legkevésbé vitatottak, a legtiszteletreméltóbbak, a legjobban becsültek, és olyanok, hogy azokat nem lehet áthágni anélkül, hogy a legszigorúbb rosszallást magunkra ne vennők. A nemek viszonyára vonatkozó minden erkölcs azon az elven alapul, hogy az egyszer megnyert asszony a férfié, az ő jószága, mint a lova és a fegyverei. És amint ez az igazság megszűnt, képtelenségeket eredményezett, mint amilyen a házasság, vagyis egy asszony vételi szerződéssel való eladása egy férfinak, a tulajdonjog korlátozó kikötéseivel, melyek a tulajdonos fokozatos meggyöngyülése következtében lépnek életbe.

A leányokra kényszerített kötelezettség, hogy szüzességüket adják férjüknek, abból az időből származik, amikor a leányok férjhez mentek, amint nemileg érettek voltak; nevetséges, hogy egy leány, aki huszonöt vagy harminc esztendőskorában megy férjhez, alá legyen vetve ennek a kötelezettségnek. Önök azt mondják, hogy ez olyan ajándék, mely a férjnek, ha a leány

végre talál egyet, hízeleg; de minden pillanatban látjuk, hogy a férfiak a férjes asszonyokat keresik, és igen elégedettnek látszanak, ha megkapják őket úgy, ahogy vannak.

A leányok kötelessége a vallás erkölce szerint még ma is azzal a régi hittétellel van meghatározva, hogy Isten, a leghatalmasabb hadvezér, többnejű, és hogy minden szüzességet fenntart magának, és csak ahhoz lehet hozzájutni, amelyet ő meghagy. Ez a hit, melynek nyomai a misztika nyelvének több metaforájában föltalálhatók, ma a civilizált népek legnagyobb részénél kiveszett; mégis uralkodik a leányok nevelése fölött, nemcsak a hívőknél, hanem még a szabadgondolkozóknál is, akik leggyakrabban nem gondolkoznak szabadon abból az okból, mivel egyáltalán nem gondolkoznak.

Okos annyit jelent, mint tudós. Egy leányt akkor neveznek okosnak, ha semmit sem tud. Tudatlanságát külön nevelik. Minden gondoskodás ellenére a legokosabbak közülük tudnak, miután nem lehet előlük elrejteni sem saját természetüket, sem saját helyzetüket, sem saját érzéseiket. De rosszul tudják, amit tudnak, fordítva tudják. Ennyi az, amit gondos neveléssel elérnek...

- Uram - mondta nyersen, komor arccal Joseph Boutourlé, Alka közkincstárnoka -, higgye el, igazán, vannak ártatlan leányok, teljesen ártatlanok; és ez nagy szerencsétlenség. Én is ismertem hármát; férjhez mentek: rettenetes volt. Az egyik, mikor férje közeledett hozzá, rémülten kiugrott az ágyból; és kikiabált az ablakon: „Segítség, az uram megbolondult!” A másikat násza reggelén ingben találták meg a tükrös szekrény tetején, és nem akart leszállni. A harmadik ugyanúgy meglepődött, de panasz nélkül mindent elszenvedett. Csak házassága után pár héttel súgta anyja fülébe: „Rettenetes dolgok történnek köztem és férjem között, olyan dolgok, melyeket el sem lehet képzelni, dolgok, melyekről még neked sem mernék beszélni.” Nehogy elveszítse lelki üdvösségét, gyóntatója előtt fölfedte ezeket, és ettől tudta meg, talán egy kis csalódással, hogy e dolgok nem rendkívüliek.

- Megfigyeltem - folytatta tovább Haddock tanár -, hogy az európaiak általában, s a pingvinek különösen, a sport és az autó feltalálása előtt semmivel sem foglalkoztak annyit, mint a szerelemmel. Nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, aminek kevés jelentősége van.

- Tehát, uram - kiáltott föl Crémour asszony, fuldokolva a felháborodástól -, ha egy asszony teljesen odaadta magát, úgy találja, hogy az jelentéktelen dolog?

- Nem, asszonyom, annak meglehet a jelentősége - felelte Haddock tanár -, de látnunk kell, hogy odaadva magát, pompás gyümölcsöst ad-e, vagy pedig bogáncs- és békavirág-táblát. És aztán nem élnek-e vissza egy kissé ezzel a szóval, hogy odaadja magát? A szerelemben az asszony inkább odakölsönzi, mint odaadja magát. Lássák, a szép Pensée asszony...

- Az anyám! - szólalt meg egy nagy, szőke fiatalember.

- Végtelenül tisztetem őt, uram - felelte Haddock tanár -, ne féljen, hogy egyetlen, akár csak távolról is sértő szót szólnék róla. De engedje meg, hogy azt mondjam, a fiúk véleménye anyjukról általában tarthatatlan: nem gondolják meg eléggé, hogy egy anya azért anya, mert szeretett és szerethet még. Mégis így van, és sajnálatos volna, ha másképp volna. Megfigyeltem, hogy ellenkezőleg, a leányok nem tévednek anyjuk szerelmi képességei felől, sem a felől a szerep felől, amellyel ebben részt vesznek: vetélytársak, és mint olyanok: éles eszűek.

Az elviselhetetlen tanár még hosszú ideig beszélt, ügyetlenségeibe nevetlenségeket, udvariatlanságaiba szemtelenségeket kevert, rakásra halmozta az illetlenségeket, megvetve azt, ami tiszteletre méltó, tisztelve, ami megvetésre méltó, de senki sem hallgatott rá.

Ezalatt kellem nélküli, egyszerű szobájában, amely szomorú volt, mivel nem szerették, és amely, mit minden leányszoba, rideg volt, mint egy várószoba, Éveline kényszeredve forgatta a klubok évkönyveit, a jótékony egyesületek tájékoztatóit, hogy megismerje belőlük a társaságot. Mivel biztos volt afelől, hogy anyja a maga kulturált és szegény körébe zárkozva nem fogja tudni őt sem érvényre juttatni, sem bemutatni, elhatározta, hogy ő maga fog kedvező környezetet keresni konok, de azért csöndes, álmok, ábrándok nélküli érvényesülésére, nem látva a házasságban mást, mint játékba kezdést, közlekedési engedélyt, teljesen tudatában annak, hogy mennyi véletlen, nehézség, jó- és balszerencse tornyosul vállalkozása elé. Megvoltak képességei, hogy tetszeni tudjon, és olyan hidegség volt benne, ami megengedte, hogy azt mind fel is használja. Gyöngéje az volt, hogy nem tudott ámulás nélkül nézni mindazokra, akiknek arisztokratikus külsejük volt.

Mikor egyedül maradt anyjával, így szólott hozzá:

- Mama, holnap elmegyünk Douillard atya lelkigyakorlatára.

2

A SZENT ORBEROSE-EGYESÜLET

Douillard tisztelendő atya lelkigyakorlatára minden pénteken este kilenc órakor Szent Maël arisztokratikus templomában összegyűlt az alkai társaság elitje. Boscénos herceg és hercegné, Olive gróf és Olive grófné, Bigourd-né, Trumelle úr és felesége egyszer sem hiányoztak; ott lehetett látni az arisztokrácia virágát, ott csillogtak a szép zsidó bárónők, mert az alkai zsidó bárónők keresztények voltak.

E lelkigyakorlatnak, mint minden vallásos szertartásnak, az volt a célja, hogy a társaságbeli embereknek alkalmat adjon egy kis elmélkedésre lelki üdvösségük felett; arra is szolgált, hogy annyi nemes és kiváló családnak megszerezze Szent Orberose áldását, aki szereti a pingvineket. Douillard tisztelendő atya valóban apostoli buzgalommal végezte munkáját, hogy helyreállítsa Szent Orberose-nak Pingvinország patronátusságára vonatkozó előjogait, és hogy a városon uralkodó egyik dombon monumentális templomot szenteljen neki. Csodás siker koronázta erőfeszítéseit, és e nemzeti vállalkozás végrehajtására több mint százezer hívet s több mint húszmillió frankot gyűjtött össze.

A Szent Maël-katedrális kórusában állott, viaszgyertyákkal és virágokkal körülvéve, Szent Orberose aranytól ragyogó, drágakövektől csillogó új ereklyetartója.

Plantain atya *Alka patrónája csudáinak történeté*-ben, íme, ezek olvashatók:

„A régi ereklyetartót megolvasztották a rémuralom alatt, és a szent testének értékes maradványait a Grève téren gyújtott tűzbe vetették, hanem egy nagy jámborságú szegény asszony, Rouquinné nevezetű, éjnek idején, élete veszélyeztetésével összegyűjtötte a zsarátnokból a boldogságos szűz elszenesedett csontjait és hamvait; megőrizte azokat egy lekvárosbögrében, és a szent kultuszának helyreállítása után elvitte a Szent Maël-templom derék papjához. Rouquinné jámboran végezte be életét, gyertyaárus lett, és ő adta bérbe a székeket a szent kápolnájában.”

Annyi bizonyos, hogy Douillard atya korában, a vallásos élet hanyatlásakor, Szent Orberose kultusza, mely háromszáz év óta Princeteau kanonok kritikája és az Egyház doctorainak hallgatása folytán lehanyatlott, föltámadt és nagyobb pompával, nagyobb fénnel ragyogott, mint bármikor. Most a teológusok egy jöttát sem vettek el legendájából; bebizonyítottak

vettek minden eseményt, melyet Szimplicisszimusz atya előadott, és nevezetesen, e szerzetes állítására azt vallották, hogy az ördög egy szerzetesnek véve föl alakját, elhurcolta a szent szüzet egy barlangba, és addig küzdött vele, míg a szűz rajta nem diadalmaskodott. Nem jöttek zavarba sem helyek, sem dátumok miatt; egyáltalában nem folytattak írásmagyarázatokat, és nagyon ügyeltek arra, hogy ne tegyenek olyan engedményeket a tudománynak, mint Princeteau szerzetes; tudták nagyon jól, hogy az hová vezet.

A templom csillogott a fénytől és a virágoktól. Az opera egyik tenoristája énekelte Szent Orberose híres egyházi himnuszát:

Ó, Szent Szűz a paradicsomban
Szállj, szállj le hozzánk!
Fekete éjszakánkban,
Mint a hold, ragyogj le ránk!

Clarence kisasszony anyja mellett foglalt helyet, Cléna gróf oldalán, és hosszasan térdelt imázsámulán, mert imádság alkalmával az ilyen helyzet természetes az okos szüzeknél, és érvényre juttatja a formákat.

Douillard tisztelendő atya a szószékre lépett. Hatalmas szónok volt; tudott elérzékenyíteni, meglepni, megindítani. Az asszonyok csak azért panaszkodtak, hogy túlságosan durván kel ki a bűnök ellen, oly nyers kifejezésekkel, melyektől elpirulnak. De emiatt nem szerették kevésbé.

Szentbeszédében Szent Orberose hetedik megpróbáltatását tárgyalta, amikor megkísértette a sárkány, melyet le akart győzni. De nem bukott el, és lefegyverezte a szörnyeteget.

A szónok nehézség nélkül kimutatta, hogy Szent Orberose segítségével és azon erények erejével, amelyeket ő sugall nekünk, ha ránk kerül a sor, legyőzzük a sárkányokat, melyek ránk csapnak, hogy fölfaljanak: a kételkedés sárkányát, az istentelenség sárkányát, a vallásos kötelességek elfeledésének sárkányát. Előre bebizonyítottan látta, hogy Szent Orberose vallásos egyesülete a társadalmi újjáébredés egyesülete, és végül lelkes fölhívást intézett az „aggodalmas hívőkhöz, hogy legyenek az isteni gondviselés eszközei, a hívőkhöz, akik büszkélkedve várják, hogy a Szent Orberose egyesület támaszai és dajkái legyenek, és minden eszközzel szolgálatára álljanak, amelyekre szüksége van, hogy lendületet vehessen, és üdvös gyümölcsöket hozzon.”²⁴

A szertartás végével Douillard tisztelendő atya a sekrestyében rendelkezésére állott a híveknek, akik fölvilágosítást óhajtottak az egyesületre vonatkozólag, vagy elhozták adományaikat. Clarence kisasszony akart valamit mondani Douillard tisztelendő atyának; Cléna gróf szintén; sokan voltak, hosszú sorban állottak. Szerencsés véletlen folytán Cléna gróf és Clarence kisasszony egy kissé talán szorosan egymás mellé kerültek. Éveline-nek feltűnt az elegáns fiatalember, aki a sportvilágban csaknem annyira ismeretes volt, mint az atya. Clénának is feltűnt Éveline, és minthogy csinosnak találta, üdvözölte, majd bocsánatot kért, és úgy tett, mintha azt hinné, hogy már be volt mutatva e hölgyeknek, de nem emlékszik, hogy hol. A hölgyek is úgy tettek, mintha elhitték volna.

Cléna gróf a rákövetkező héten megjelent Clarence asszonynál, akit kissé kerítőnőfélinek képzelt, azt azonban nem lehet mondani, hogy ez kedvét szegte volna, és újra látva Éveline-t, elismerte, hogy nem tévedett, és hogy a leány szerfölött csinos.

---

²⁴ L. Ernest-Charles, a *Censeur* 1907. május-aug. füzet, 562. oldal, 2. hasáb. (A. F.)

Cléna grófnak volt a legszebb autója Európában. Három hónapon át mindennap azon kocsi-káztatta Clarence-ékat dombon, síkon, erdön, völgyön át; velük járt be tájakat és látogatott kastélyokat. Éveline-nek elmondotta, amit csak el lehet mondani, és megtette, ami tőle telhetett. Éveline nem titkolta előtte, hogy szereti, hogy örökre szeretni fogja, és senki más nem szeret, csak őt. Komoly és pihegő maradt az oldalán. A végzetes szerelmi odaadást, amikor kellett, fölváltotta nála a veszélyt átérző öntudatos erény lebírhatatlan védekezése. Három hónap múltán, miután megszámlálhatatlan defekt során fölültette autójára és leszállította, újra fölültette és újra leszállította, megkocsikáztatta, úgy ismerte már Cléna gróf Clarence kisasszonyt, mint gépe kormányát, de nem másképpen. Meglepetéseket, kalandokat, erdők mélyén és éjjeli kocsmák előtt váratlan megállásokat tervelt ki, de nem jutott előbbre.

„Ez már butaság” - mondotta magában, és mérgesen visszaültette Éveline-t autójába, dühösen rohant óránként százhusz kilométeres sebességgel, hogy majdnem beborultak az árokba, vagy éppen hogy össze nem zúzta magát vele együtt, nekimenve egy fának.

Egy napon aztán, amikor eljött hozzájuk, hogy valami kirándulásra vigye, még pompásabbnak találta, mint hitte, és még izgatóbbnak; rárohant, mint a vihar a nádra a tó partján. A kisasszony imádásra méltó gyöngeséggel engedett, és a vihar szelétől elragadva, megtörve, hússzor közel állott az ingadozáshoz, és hússzor egyenesedett ki újra hajlékonyan és szilárdan, és annyi ostrom után azt lehet mondani, hogy alig egy könnyű szellő szállt el kedves termete fölött: mosolygott, mintha kész lenne egy vakmerő kéznek odaadni magát. Szerencsétlen támadója aztán fejvesztve, megdühödve, háromnegyed részben örülten elfutott, hogy meg ne ölje; ajtót tévesztett, és benyitott a hálósobába, hol a tükrös szekrény előtt Clarence asszony tette fejére kalapját; megragadta, ledobta az ágyra, és magáévá tette, mielőtt Clarence asszony észrevette volna, hogy mi történik vele.

Ugyanezen napon Éveline utánanyomozva, megtudta, hogy Cléna grófnak nincs egyebe, mint az adóssága, hogy egy öreg kokott pénzéből él, és egy autógyáros új gépeit hozza divatba. Közös megegyezéssel szétváltak, és Éveline újra kedvetlenül szolgálta föl a teát anyja vendégeinek.

3

HIPPOLYTE CÉRÈS

Clarence asszony szalonjában szerelemről beszélgettek, és gyönyörűséges dolgokat mondtak.

- A szerelem önfeláldozás - sóhajtott Crémour asszony.

- Önnek elhiszem - felelte élénken Boutourlé úr.

Hanem Haddock tanár csakhamar föltálalta unalmas gorombaságait:

- Nekem úgy tetszik - mondta -, hogy a pingvin nők sokat okvetetlenkednek, mióta Szent Maël művelete folytán elevenszülőkké váltak. Mindazonáltal nincs ezzel mit büszkélkedni: olyan helyzet ez, melyben osztoznak a tehenekkel és emsékkel, meg a narancsfákkal és a citromfákkal is, mivel e növények magvai a héjuk alatt kicsíráznak.

- A pingvin nők jelentősége nem nyúlik oly messzire - felelte Boutourlé úr. - Attól a naptól fogva kezdődik, mikor a szent apostol ruhát adott nekik; és még ez a sokáig nem érvényesült jelentőségük is csak az öltözék pompájának kifejlődésével keltett feltűnést, és csakis a társadalom egy kis részében. Mert menjenek csak az aratás ideje alatt el Alkától kétföldnyire a

vidékre, és meglátják, hogy vajon ceremóniások-e az asszonyok, és jelentőséget tulajdonítanak-e maguknak.

E napon Hippolyte Cérès úr tette tiszteletét; alkai képviselő volt, és a Ház egyik legfiatalabb tagja; azt beszéltek, hogy egy pálinkamérő fia, de ő maga ügyvéd volt, jóbeszédű, életerős, testes, fontoskodó arckifejezésű, és ravasznak tartották.

- Cérès úr - mondta neki a háziasszony -, ön Alka legszebb kerületét képviseli.

- És amelyik napról napra szebb lesz, asszonyom.

- Szerencsétlenségünkre, nem lehet már ott többé az utcán járni - szólott Boutourlé úr.

- Miért? - kérdezte Cérès.

- Hát az autók miatt.

- Ne mondjunk róluk rosszat - felelte a képviselő. - Az automobil a mi nagy nemzeti iparunk.

- Tudom, uram. A mai pingvinekről az egykori egyiptomiak jutnak eszembe. Az egyiptomiak, amint Taine mondja Alexandriai Kelemen után, kinek különben megváltoztatta szövegét, az egyiptomiak imádták a krokodilusokat, melyek fölfalták őket; a pingvinek imádják az autókat, melyek elgázolják őket. Kétségtelenül a jövő az ércállaté. Nem fogunk visszatérni a fiákerhez, aminthogy nem tértünk vissza a dilizsánszhoz. És a ló hosszú mártíromságának vége szakadt. Az autó, melyet a gyárosok örült kapzsisága zúdított a népekre, mint Dzsagernaut a szekérét, és amelyből a henyék és sznobok buta és szomorú eleganciát csináltak, nemsokára teljesíti szükséges hivatását, és erejét az egész nép szolgálatába állítva, mint tanuló és munkás szörnyeteg fog viselkedni. De hogy ne ártalmas, hanem jótékony legyen, készíteni kellene számára sebességéhez mért utakat, új utakat, melyeket nem tud többé kegyetlen abroncsaival felszaggatni, és ahonnan nem küld többé mérges port az emberi tüdőkbe. A lassúbb járműveknek, valamint minden igavonónak tilos volna ezeknek az új utaknak a használata; garázsokat kellene odaépíteni és a gyalogjáróknak hidakat; rendet és harmóniát kellene végre teremteni a jövő utakban. Ez egy jó polgár kívánsága.

Clarence asszony ráterelte a beszélgetést a Cérès által képviselt kerület megszépítésére, és Cérès úgy mutatta, hogy lelkesedik a lebontásokért, áttörésekért, építkezésekért, újraépítkezésekért és minden más gyümölcsöző műveletért.

- Ma csodálatos módon építenek - mondta. - Mindenfelé főséges sugárutakat terveznek. Láttak-e valaha oly szépet, mint a mi pilléres hídjaink és kupolás szállodáink?

- Ön elfelejti azt a nagy palotát, dinnyeszerű kupolájával - mondotta fojtott dühvel Daniset, az öreg műbarát. - Csodálatos, hogy a rótságnak mily fokára tud süllyedni egy modern város. Alka amerikaiasodik; mindenütt lerombolják, ami természetes, egyszerű, mértéktartó, megdöntött, emberi és hagyományos; mindenütt szétrombolják a kedves dolgokat, az öreg falakat, melyeken ágak nyúlnak át; mindenütt újjal pótolják azt a kevés levegőt és világosságot, kevés természetet, kevés emléket, ami még megmaradt atyáinktól és mimagunktól; rettenetes, borzasztó nagy, gyalázatos házakat emelnek, melyeket bécsi módra nevetséges kupolákkal fednek, vagy az új művészetnek megfelelően párkányzat és profilok nélkül, rettentő kiugrásokkal és nevetséges díszítésekkel építünk, és e különféle szörnyek a szomszéd tetők fölé kúsznak szemérmetlenül. A homlokzatokon utálatos lágysággal hagyma formájú dudorodások húzódnak végig; úgy nevezik őket, hogy az új művészet motívumai. Láttam én új művészetet más országokban, de az nem ilyen rút; van benne fantázia és kedély. Szomorú kiváltság folytán csak éppen nálunk látni a legcsúnyább, a legújyszerűbben és legváltozatosabban csúnya épületeket; irigylendő kiváltság.

- Nem fél tőle - kérdezte komolyan Cérés -, nem fél tőle, hogy az ilyen természetű szigorú kritika elriasztja fővárosunktól az idegeneket, akik a világ minden pontjáról ide özönlenek, és milliárdokat hagynak itt?

- Legyen nyugodt - felelte Daniset -, a külföldiek nem azért jönnek, hogy építményeinket csodálják, hanem kokottjainkért, ruhaszalonjainkért és mulatóinkért.

- Van egy rossz szokásunk - sóhajtotta Cérés úr -, hogy gyalázzuk önmagunkat.

Clarence asszony, mint tökéletes háziasszony, úgy találta, hogy itt az ideje visszatérni a szerelemre, és megkérdezte Jumel úrtól, hogy mit tart arról az új könyvről, melyben Léon Blum siránkozik...

- ...hogyan az oktan szokás - fejezte be Haddock tanár - a társaságbeli leányokat megfosztja a szerelemtől, amellyel pedig élvezettel élnének, míg a megvásárolható leányok azt túlságosan és öröm nélkül cselekszik. Ez valóban siralmas; de Léon Blum úr ne panaszkodjék túlságosan; ha a mi kispolgári társadalmunkban olyan a baj, mint amilyennek leírja, biztosíthatom, hogy másutt mindenütt vigasztalóbb látványt láthat. A nép körében, a városok és a vidék széles néprétegeiben a leányok nem fosztják meg magukat a szerelemtől.

- Ez az elerkölcstelenedés, uram - mondta Crémur asszony.

És szemérmesen és bájjal teli kifejezésekben a fiatal leányok ártatlanságát dicsőítette. Elragadó volt.

Ellenben Haddock tanár észrevételeit ugyanarról a tárgyról kínos volt hallani.

- A társaságbeli fiatal leányokat - mondta - őrzik és felügyelnek rájuk; különben a férfiak sem kérnek belőlük becsületből, a rettentő felelősségtől való félelemből; és mivel egy fiatal lány elcsábítása nem szolgál dicsőségükre. De mégsem lehet tudni, hogy mi történik, azon okból, mivel ami rejtett dolog, az nem látható. Ez minden társadalom létezésének szükséges föltétele. A társaságbeli fiatal leányok könnyebben lennének meghódíthatók, mint az asszonyok, ha annyit zaklatnák őket, és pedig két okból: több az illúziójuk és kielégítetlen a kíváncsiságuk. Az asszonyok nagy részénél oly rosszul kezdték férjeik, hogy nincs meg bennük a bátorság, hogy azonnal egy másik férfival kezdjenek. Én magam hódító kísérleteim folyamán többször találkoztam ezzel az akadállyal.

E pillanatban, amint Haddock tanár befejezte kellemetlen fejtegetéseit, Éveline Clarence kisasszony lépett a szalonba, és közömbösen, olyan szenvtelen arccal szolgálta föl a teát, ami szépségét keleties bájjal gazdagította.

- Én - mondta Hippolyte Cérés, Éveline-re nézve -, én a leányok oldalán állok.

„Mily ostoba!” - gondolta a fiatal leány.

Hippolyte Cérés, aki a politikai világon, a választók és választottak világán kívül sohasem mozgott, Clarence asszony szalonját igen előkelőnek találta, a háziasszonyt finomnak, leányát különösen szépnek; kitartott mellettük, és udvarolt egyiknek is, másiknak is. Clarence asszony, akit már meghatott a gondosság, kellemesnek találta. Éveline nem mutatott iránta semmi jóakaratot, magasról és megvetéssel kezelte, amit Cérés arisztokratikus viselkedésnek és finom modornak vélt, és annál jobban csodált.

Ez a népszerű ember törte magát, hogy szívességet tegyen nekik, és ez néha sikerült is. Nevezetes ülésekre és operai páholyokba jegyet szerzett, Clarence kisasszonynak többször alkalmat adott, hogy előnyösen mutakozzék, különösen egy kerti ünnepségen, amelyet bár egy miniszter adott, úgy tekintettek, mint igazi nagyvilági összejövetelt, és amely az elegáns emberek között a Köztársaság első sikere volt.

Ezen az ünnepségen Éveline, aki nagyon magára vonta a figyelmet, különösen fölkelte egy Roger Lambilly nevezetű fiatal diplomata érdeklődését, aki azt gondolva, hogy a könnyűvérű világhoz tartozik, találkát adott neki legénylakásán. A leány szépnak találta és gazdagnak hitte, és elment hozzá. Kissé megindultan, csaknem zavarban, majdnem áldozata lett bátorságának, és bukását csakis egy bátran véghezvitt támadó mozdulattal kerülte ki. Leányéletének ez volt legnagyobb megdöntöttsége.

Éveline a miniszterek és az elnök közvetlen környezetébe jutva, arisztokratikus és hitbuzgó magatartást mutatott, ami megszerezte számára az antiklerikális és demokrata Köztársaság magas állású hivatalnokainak rokonszenvét. Hippolyte Cérès látva, hogy a leánynak sikerei vannak, és neki becsülést szerez, még jobban megszerette, és bolondul szerelmes lett bele.

Ettől fogva Éveline érdeklődéssel kezdte figyelni, kíváncsian, hogy vajon nőni fog-e szerelme. Nem találta sem elegánsnak, sem finomnak, hanem rosszul neveltnek, de emellett tevékenynek, tisztafejűnek, ötlettel telinek és nem is nagyon unalmasnak. Még kigúnyolta, de foglalkozott vele.

Egy napon próbára akarta tenni érzéseit.

Választási küzdelem idején történt, amikor, mint mondani szokás, megbízása megújítását szorgalmazta. Volt egy kezdetben nem veszélyes ellenfele, szónoki képességek nélkül, hanem gazdag, és aki, úgy hitték, mindennap új szavazatokat nyer. Hippolyte Cérès, elűzve lelkéből mind a tunya nyugodtságot, mind a bolond aggodalmakat, megkettőzte éberségét. Küzdelmében fő módszerei a népgyűlések voltak, hol tüdeje erejével leverte ellenjelöltjét. Választóbizottsága szombat este és vasárnap délután pontban három órakor nagy vitagyűléseket rendezett. Egy vasárnap aztán látogatást tett Clarence-éknál, és Éveline-t egyedül találta a szalonban. Már húsz vagy huszonöt perce beszélgetett vele, mikor órájára pillantva észrevette, hogy háromnegyed három. A fiatal leány kedves volt, ingerlő, pompázó, nyugtalanító, mindent ígérő. Cérès izgatottan emelkedett fel.

- Maradjon még egy pillanatig! - mondta szelíd, de parancsoló hangon a leány, mire Cérès visszasüllyedt székére. Éveline érdeklődőnek, magáról megfélemedzőnek, kíváncsinak, gyöngének mutatkozott. Cérès elpirult, elsápadt, és újból fölemelkedett. Hogy visszatartsa, úgy nézett rá, hogy szeme szürkéje zavaros, harmatos lett, melle lihegett, és nem szólott többé. Cérès legyőzve, kábultan, megsemmisülve rogyott le lábához; aztán még egyszer előhúzva óráját, felszökött és rettentőt káromkodott.

- Öt perc múlva négy óra. Itt az ideje, hogy megszökjem.

És azzal lerohant a lépcsőn.

Azóta Éveline bizonyos becsüléssel viseltetett iránta.

4

EGY POLITIKUS HÁZASSÁGA

Éveline nem nagyon szerette, de azt szívesen vette, hogy Cérès szereti. Különben igen tartózkodó volt vele szemben, nemcsak azért, mivel kevés hajlandóságot érzett iránta, hiszen szerelmi dolgokban van olyan, amit közömbösségből, szórakozottságból, asszonyi ösztönből, megszokásból, a hagyományokhoz való ragaszkodásból tesznek a nők, vagy azért, hogy kipróbálják hatalmukat, és kiélvezzék hatását. Óvatosságának oka az volt, hogy igen bárgyúnak találta, és képesnek tartotta arra, hogy ha bármit megenged neki, azt az ő leigázására használja ki, majd gorombán szemére vetné, ha engedményeivel nem megy tovább.

Miután Cérés hivatásából kifolyólag antiklerikális és szabadgondolkozó volt, Éveline helyesnek találta, ha adja előtte az áhítatot: hatalmas, vörös bőrbe kötött imakönyvekkel mutatkozott előtte, például Leszczinska Mária királyné és Marie-Josèphe főhercegnő *húsvéti ájtatosságá*-val, és állandóan szeme elé tartotta azokat az aláírásokat, melyeket Szent Orberose nemzeti kultuszának biztosítása végett gyűjtött. Éveline egyáltalán nem kötődésből cselekedett így, nem csalafintaságból, nem ugratásból és nem is sznobizmusból, jóllehet volt benne ebből valami; érvényesülni akart ilyenformán, jellemesnek mutatkozott, bölcsőbb lett, és hogy a képviselő bátorságát izgassa, úgy vette körül magát vallással, mint Brunhilda lángokkal, hogy magához édesgesse Sigurdot. Merészsége sikerült. Cérés ilyenformán szebbnek találta. Az ő szemében a klerikalizmus előkelőség volt.

Rettentő nagy többséggel megválasztatva újra, olyan képviselőházba került be Cérés, mely az előzőnél baloldaliabb, haladóbb volt, és látszólag még buzgóbb híve a reformoknak. Azonnal észrevette, hogy ilyen nagy buzgóság csak a változástól való félelmet palástolja, és azt a hő óhajtatást, hogy semmit se cselekedjenek; föltette magában, hogy olyan politikát fog követni, mely e vágyakozásoknak megfelel. Az ülészak elején mondott egy ügyesen megfogalmazott, jól szerkesztett beszédet arról, hogy minden reformot sokáig kell halogatni; tüzesnek mutatkozott, szinte lángolóan, mivel az volt az elve, hogy a szónoknak szerfölötti hevességgel kell ajánlani a mérsékletességet. Beszédét az egész országgyűlés megtapsolta. Az elnöki páholyban Clarence-ék hallgatták; Éveline akarata ellenére is összereszt a taps ünnepélyes ütemére. Ugyanazon padon a szép Pensée asszony reszketett e férfias hang zengésére.

Amint Hippolyte Cérés leszállott a szószékről és arra sem szakítva időt, hogy inget váltson - még összeverődtek a tenyerek és a beszéde falragaszokon való kihirdetését indítványozták -, üdvözölni ment Clarence-éket a karzaton. Éveline a siker szépségét látta rajta, és mialatt a hölgyek fölé hajolva, Cérés szerényen fogadta szerencsekívánataikat, egy szemernyi önteltséget vegyítve bele, s nyakát zsebkendőjével szárítgatva, a leány egy pillantást vetett Pensée asszony felé, és látta, hogy az megrészegetve, lihegve, elnehezült szempillákkal, fejét hátrahajtva, ájulásra készen szívja magába a hős izzadságát. Éveline bájosan Cérésre mosolygott.

Alka képviselőjének beszéde nagy visszhangot keltett. A politikai „szférákban” igen ügyesnek találták. „Végre nyílt beszédet hallottunk” - írta a neves mérsékelt újság. „Teljes program” - mondták a képviselőházban. Megegyeztek abban, hogy óriási tehetség kinyilatkozását látják benne.

Hippolyte Cérés most mint a radikálisok, szocialisták, antiklerikálisok vezére szerepelt, akik parlamenti csoportjuknak, mely legtekintélyesebb volt a Házban, elnökévé választották. A következő kormányban mint egyik tárca esélyesét emlegették.

Hosszú habozás után Éveline Clarence kisasszony beletörődött abba a gondolatba, hogy férjhez megy Hippolyte Céréshez. Ízlése szerint a nagy férfiú kissé közönséges volt; semmi sem biztosította, hogy egy napon eléri azt a pontot, ahol a politika nagy pénzeket hoz; Éveline azonban huszonhetedik évébe lépett, és eléggé ismerte az életet, hogy tudja: nem kell túlságosan elkedvetlenedni, sem túlságos követelőzőnek mutatkozni.

Hippolyte Cérés híres volt; és Hippolyte Cérés boldog volt. Nem lehetett többé ráismerni; ruhái és modorának előkelősége rettentően megnövekedett; örökösen fehér kesztyűt viselt; most, hogy nagyon világi férfiúvá változott, Éveline-t gondolkozóba ejtette: nem rosszabb-e így, mint amikor még nem volt az? Clarence asszony jóindulattal viseltetett az eljegyzés iránt, biztosítva látván leánya sorsát, és elégedett volt, hogy minden csütörtökön virággal teli a szalonja.

Az esküvő mégis nehézségeket okozott. Éveline vallásos volt, és az Egyház áldását kívánta. Hippolyte Cérès türelmes, de szabadgondolkodó volt, és csak a polgári házasságot fogadta el. Vitáik voltak ezért, sőt heves jeleneteik. Az utolsó a leány szobájában folyt le abban a pillanatban, amikor a házassági meghívókat írták. Éveline kijelentette, hogy ha nem esküsznek oltár előtt, nem érzi, hogy házasságot kötött. Szakításról beszélt, meg hogy külföldre megy anyjával, vagy pedig kolostorba vonul. Aztán ellágyult, elérzékenyedett, könnyölgésre fogta a dolgot; sóhajtozott. És szüzi szobájában vele együtt sóhajtozott minden, a szenteltvíz-tartó és fehér ágya fölött a barka, a kis polcos állványon imádságoskönyvei és a kandalló párkányán Szent Orberose fehér és kék szobrocskája, amint a kappadókiai sárkányt megláncolja. Hippolyte Cérès elérzékenyedett, elgyöngült, könnyezett.

Éveline szép volt fájdalmában, és könnytől csillogó szemmel, csuklójára csavart lazúrkő olvasójával mintha hite láncolta volna meg; hirtelen Hippolyte lábához borult, és csukladozva, zihálva ölelte át térdét.

Cérès csaknem engedett, s ezt hebegte:

- Az egyházi esküvőt, a templomban való esküvőt a választóim még megemészténék; hanem bizottságom már nem nyeli le ily könnyen a dolgot... Végre is meg fogom nekik magyarázni... a türelmesség... a társaság kívánalmai... Ők is mindnyájan hittanra járatják leányaikat... Hanem ami a miniszteri tárcát illeti, teringettét, azt hiszem, kedvesem, hogy az elúszik a szenteltvízben.

E szavakra komolyan, áldozatkészen, lemondóan, legyőzve állott föl a leány.

- Nem ragaszkodom hozzá többé, barátom.

- Tehát nem lesz egyházi házasság! Jobb is, sokkal jobb.

- Dehogynem! Csak bizza rám. Magamra vállalom, hogy elrendezem az ön megelégedésére és az enyémre is.

És elment Douillard atyához, és kifejtette előtte a helyzetet. A szentatya szolgálatkészebbnek és engedékenyebbnek mutatkozott, mintsem sejtette.

- Az ön férje intelligens ember, a rend és az értelem híve: majd miközénk fog jönni. Ön a szentség útjára vezet. Nemhiába részesíti Isten egy keresztény házastárs jótéteményében. Az Egyház a házasság szentségében nem követeli meg feltétlenül a pompát és szertartások feltűnését. Most, hogy üldözik, a kripták homálya és a katakombák labirintusai szertartásainak méltó kerete. Amikor elvégezték a polgári formásokat, jöjjön ide Cérès úrral az én magán-kápolnámba, utcai ruhában, kisasszony; megkötöm házasságukat a legteljesebb titoktartás mellett. Az érsektől megkapom a szükséges fölmentéseket és minden könnyebbséget, ami a kihirdetést és a gyónócédulát stb. illeti.

Hippolyte ugyan kissé veszélyesnek találta e számítást, de alapjában mégis meg volt hatva és elfogadta.

- Utcai ruhában fogok menni - mondotta.

És császárkabátban ment, fehér kesztyűvel és lakkcipőben, és letérdepelt.

Hja, mit tesz az udvariasság!...

5 A VISIRE-KORMÁNY

A Cérés-pár egy új ház elég csinos lakásában rendezkedett be illő szerénységgel. Cérés kövéren és csöndesen imádta a feleségét, különben pedig a költségvetési bizottság gyakran elfoglalta, és több mint három éjszakát dolgozott hetenként a postaköltségvetés jelentésén, amelyet emlékezetessé akart tenni. Éveline bárgyúnak találta, de nem ellenszenvesnek. A helyzetnek az volt a rossz oldala, hogy nem rendelkeztek elég pénzzel; nagyon kevéssel rendelkeztek. A Köztársaság szolgálói nem gazdagodnak meg szolgálatában annyira, mint hiszik. Mióta nincs uralkodó, aki kegyeit osztogassa, mindenki azt veszi, amit tud, és ezek a tolvajlások, mások tolvajlása által korlátozva, szerény keretek közé szorúlnak. Innen van az erkölcsöknek az a szigorúsága, mely a demokrácia fejénél észlelhető. Ezek nem tudnak meggazdagodni, csak nagy ügyek idején, és akkor is kevésbé szerencsés társaik irigységének céltáblájául szolgálnak. Hippolyte Cérés nagy ügyek korszakát látta a közeli jövőben; azok közül való volt, akik előkészítették jövőtelét; és erre várva, méltóságteljesen viselte el a szegénységet, melyben osztozva Éveline kevésbé szenvedett, mint hinnők. Állandó összeköttetésben állott Douillard tisztelendő atyával, látogatta a Szent Orberose-kápolnát, hol komoly társaságot talált, olyan embereket, akik szolgálatokat tehettek neki. Meg tudta őket válogatni, és csak azokat tisztelte meg bizalmával, akik megérdemelték. Tapasztalatokra tett szert Cléna gróf autójában tett kirándulásai óta, főleg pedig megszerezte a férjes asszony értékét.

A képviselő eleinte nyugtalanzkodott e vallásos gyakorlatok miatt, melyekért gúnyolták a kis demagóg lapok; de hamarosan megnyugodott, amint látta, hogy körülötte a demokrácia vezetői örömmel érintkeznek az arisztokrácia és az Egyház fejeivel.

Olyan korszakban voltak (amely gyakran ismétlődik), amikor észrevették, hogy nagyon messze mentek. Hippolyte Cérés ezt mértékkel elismerte. Politikája nem volt az üldözés politikája, hanem türelmi politika. A reformok előkészítéséről tartott nagyszerű beszédében rakta le ennek alapját. A kormányt túlságosan haladónak találták; a tőkére veszélyesnek ítélt javaslatokat támogatva, szemben találta magával a nagy pénzintézeteket, és következőképpen minden pártállású lapot. Látva, hogy növekedik a veszély, a kabinet feladta terveit, programját, elveit, hanem már későn: az új kormány már kész volt; Paul Visire-nek egy ravaszul fölvetett kérdésére, melyet azonnal interpellációra fordított át, és Hippolyte Cérés egy nagyon szép beszédére megbukott a kormány.

A köztársasági elnök ugyanezen Paul Visire-t választotta, hogy kormányt alakítson, aki fiatal kora ellenére már kétszer volt miniszter, kedves ember, színházi kulisszák és mulatóhelyek rendszeres látogatója, művész, igen nagyvilági, szellemes, csodálatosan intelligens és csodálatosan tevékeny. Paul Visire olyan kormányt alakított, melynek az volt a hivatása, hogy megállapodottságot teremtsen, és megnyugtassa a föllármázott közvéleményt, s Hippolyte Cérés-t fölszólította, vegyen részt a kormányban.

Az új miniszterek, mindnyájan a különböző, többségben lévő pártokhoz tartozva, a legkülönbözőbb és legellentétesebb elveket képviselték, azonban mindnyájan mérsékeltek voltak és határozottan konzervatívok. Megtartották a régi kabinet külügyminiszterét, egy Crombile nevezetű kis fekete embert, aki tizennégy órát dolgozott naponként, a nagyság örületébe esve, azonban némán és elbújva saját diplomáciai ügynökei elől, rettenetesen nyugtalanul, de senkit sem nyugtalanítva, mert a népek előre nem látása végtelen, és a kormányoké ezzel egyenlő.

A közmunkaügyi minisztériumba egy szocialistát tettek, Fortuné Lapersonne-t. Mert a politika legünnepelesebb, legkomolyabb, legszigorúbb, és merem mondani, legfélelmetesebb és legkegyetlenebb szokása volt, hogy minden kormányba, melynek hivatása az volt, hogy legyőzze a szocializmust, bevették a szocialista párt egy-egy tagját, avégett, hogy a vagyon és a tulajdon ellenségeit érje a gyalázat és fájdalom, hogy egy közülük való törje le őket, és ne gyűlhessenek össze egymás között anélkül, hogy szemükkel ne keressék: ki fogja holnapután megfenyíteni őket. Csak aki az emberi szívet nem ismeri alaposan, hiheti el azt, hogy nehéz volt e feladatra szocialistát találni. Fortuné Lapersonne polgártárs saját kívánságára lépett be a Visire-kabinetbe, kényszer nélkül; és még régi barátai között is talált olyanokat, akik helyeselték eljárását: a hatalom olyan varázserőt gyakorolt a pingvinekre.

Débonnaire tábornok kapta a hadügyminiszteri tárcát; úgy tekintették, mint a hadsereg egyik legeszesebb tábornokát; hanem egy gáláns asszony, báró Bildermann-né által hagyta magát vezettetni, aki még szép volt, bár már a cselszövés korába lépett, és egy szomszéd és ellenséges hatalom szolgálatában állott.

Az új tengerészeti miniszter, a tiszteletre méltó Vivier des Murènes, akit általában kiváló tengerésznek ismertek, olyan vallásosságot folytatott, ami feltűnő lett volna egy antiklerikális kormányban, ha a laikus Köztársaság nem ismerte volna el a vallásnak tengerészeti ügyekben való hasznosságát. Douillard tisztelendő atya, lelki atyja utasítására a tiszteletre méltó Vivier des Murènes admirális Szent Orberose-nak szentelte a flotta legénységét, és keresztény dalköltőkkel az alkai szűz tiszteletére himnuszokat íratott, melyek a haditengerészet zene-darabjai között a nemzeti himnusz helyét pótolták.

A Visire-kormány határozottan kijelentette, hogy antiklerikális, de a hit tisztelője: és a bölcsen haladást hirdette. Paul Visire és munkatársai akarták a reformokat, és éppen azok lejáratásának elkerülésére nem javasoltak egyet sem; mert igazi politikusok voltak, és tudták, hogy a reformokat azonnal lejáratták, amint előterjesztik. Igen jól fogadták ezt a kormányt, mert megnyugtatta a becsületes embereket és felszöktette a kamatot.

Bejelentette négy hadihajó megrendelését, a szocialisták üldözését, és határozott szándékot mutatott arra, hogy visszautasít minden adót, mely a jövedelmet üldözi. A pénzügyminiszter, Terrasson megválasztását különösen helyezte az előkelő sajtó. Terrasson tőzsdeműveletei folytán lett híres. Minden reményre följogosította a pénzembereket, és reményt keltett, hogy a nagy üzletek kora következik. Hogy nemsokára fölpuffad a gazdagság tejétől a modern nemzetek három emlője: az uzsora, az ázsio és a csaló spekuláció. Már beszéltek a jövő vállalkozásokról, a gyarmatosításról és a legmerészebbek az újságokban megpendítették a Nigritia fölött való katonai és pénzügyi protektorátus tervét.

Anélkül, hogy még jelét mutatta volna, Hippolyte Cérès úgy tekintették, mint értékes embert; az üzletemberek becsülték. Minden oldalról üdvözölték, amiért szakított a szélsőséges pártokkal, a veszélyes emberekkel, és mert tudatában van a kormányzati felelősségnek.

Cérès asszony egyedül ragyogott az összes miniszternék között. Crombille szikkadt agglegény volt; Paul Visire gazdagon házasodott, egy északi gazdag kereskedőcsaládból vett el egy Blampignon nevezetű hozzávaló kisasszonyt, aki finom volt, megbecsült, egyszerű, mindig beteg, és egészségi állapota következtében állandóan anyjánál élt, visszavonulva, egy távoli megyében. A többi miniszterné nem született arra, hogy elkápráztassa a szemet; és az emberek mosolyogtak, amikor azt olvasták, hogy Labillette asszony az elnök bálján paradicsom-madárral a fején jelent meg. Vivier des Murènes admirális felesége jó családból való volt, szélesebb, mint amilyen magas, pirospozsgás, hangja mint egy rikkancs, és maga járt a piacra. A hosszú, száraz, pattanásos arcú Débonnaire tábornokné, aki nem bírt betelni a fiatal

tisztekkel, kicsapongásokba és bűnökbe merült, csodálatra csak csúnyaságával és arcátlan-ságával tett szert.

Cérèsné volt a kormány üdvöskéje és tekintélyhordozója. Fiatal, szép, kifogástalan; a társadalom színe-javát és a néptömegeket egyaránt elkápráztatta előkelő ruháival és mosolya tisztaságával.

Szalonjait előzőnlötték a nagy zsidó pénzemberek. Ő adta a Köztársaság legelegánsabb garden-partyjait; az újságok leírták toalettjeit, melyeket a nagy szabók nem fizettettek meg. Misére járt, védelmezte a nép ingerültsége ellen a Szent Orberose-kápolnát, és arisztokrata szívekben új konkordátum reményét ébresztette föl.

Aranyos hajával, lencsürke szemével, hajlékony, gömbölyded, de mégis vékony természetével csakugyan csinos volt; kiváló hírnévnek örvendett, melyet megőrizhetett volna érintetlenül egész a rajtakapásig, annyira ügyesnek, csöndesnek és saját maga urának mutatta magát.

Az ülésszak a kabinet győzelmével végződött, mert a Ház csaknem egyhangú helyeslése közben utasított vissza egy tőkét üldöző törvényjavaslatot, és Cérèsné diadalával, aki estélyt adott három átutazó király tiszteletére.

6

A KEGYENCNŐ KEREVETE

A miniszterelnök a szünidő alatt meghívta Cérèst és Cérèsnét, hogy töltsenek két hetet a hegyek között, egy kis kastélyban, melyet kibérelt a nyári hónapokra, és melyben egyedül lakott. Paul Visire-né valóban siralmas egészségi állapota nem engedte, hogy elkísérje férjét; rokonaival maradt északon egy távoli megyében.

Ez a kastély az egyik utolsó alkai király szeretőjéé volt; a szalonban megőrizték a régi bútorokat, és megvolt még a kegyencnő kerevete is. A vidék kedves volt; bájos, kék patak, az Aiselle folydogált a domb lábánál, melyen a kastély emelkedett. Hippolyte Cérès szeretett horgászni; ez egyhangú szórakozás közben találta ki legjobb parlamenti kombinációit és legszerencsésebb szónoki ötleteit. Pisztrángokban bővelkedett az Aiselle; Cérès reggeltől estig egy bárkában halászott, melyet a miniszterelnök előzékenyen a rendelkezésére bocsátott.

Ezalatt Éveline és Paul Visire néha együtt sétált a kertben, elcsevegett a szalonban. Éveline, bár elismerte, hogy Visire nagy vonzerővel bír a nőkre, nem vetett harcba többet alkalman-kénti fölületes kacérkodásnál, mély szándék és határozott cél nélkül. Paul Visire jól ismerte a nőket, és Éveline-t csinosnak találta; a képviselőház és az Opera minden szabad idejét lefoglalta, hanem e kis kastélyban Éveline lencsürke szeme és gömbölyű termete igen értékes lett a szemében. Egy napon, mikor Hippolyte Cérès az Aiselle-ben horgászott, maga mellé ültette Éveline-t a kegyencnő kerevetére. A függönyök a perzselő nap heve és fénye ellen védték Éveline-t, és hasadékein át a hosszú arany sugarak úgy estek reá, mint egy elbűjt Amor nyilai. A fehér muszlin alatt gömbölyded és rugalmas formái bájról és fiatalságukról árulkodtak. Hamvas és friss bőre a lekaszált fű illatát árasztotta. Paul Visire olyannak mutatta magát, amilyet az alkalom igényelt; Éveline nem húzódott a társas- és szerencsejátékoktól. Azt hitte, hogy nem lesz ebből semmi, vagy csak valami csekélység; csalatkozott.

„A város piacán, a napos oldalon - mondja a híres német ballada -, a falon, ahol a glicínia futott, volt egy levélszekrény, kék, mint a búzavirág, mosolygós és nyugodt.

Mindennap jöttek hozzá nagy cipőjükben kis boltosok, gazdag parasztok, polgárok, az adószedő és a csendőrök, akik üzleti leveleket, számlákat, adófölszólításokat és adófizetési meghagyásokat, törvényszéki idézéseket és sorozási behívókat dobtak bele: mosolygós maradt és nyugodt.

Jókedvűen vagy gondterhesen járultak eléje napszámosok, tanyai legények, szolgálók és dajkák, könyvelők, irodai alkalmazottak, anyák, kisgyermeküket tartván karjukon; születési és házassági értesítéseket, gyászjelentéseket, vőlegények és menyasszonyok leveleit, férjek és feleségek leveleit, anyák leveleit fiaikhoz, a fiúkét az anyákhoz dobták bele: mosolygós és nyugodt maradt.

Esti szürkületkor fiatal legények és fiatal leányok lopóztak titokban hozzá, és igen hosszú szerelmes leveleket dobtak bele, könnytől ázottakat, melyeken szétfolyt a tinta, és másokat, melyeken apró, kerek foltok mutatták a csókok helyét: mosolygós maradt és nyugodt.

Gazdag kereskedők a levelek kiszedése pillanatában elővigyázatosságból saját maguk jöttek, és ajánlott leveleket dobtak bele, és öt vörös pecséttel ellátott leveleket, melyek bankjegyekkel vagy a birodalom nagy pénzintézeteihez szóló utalványokkal voltak teli: mosolygós és nyugodt maradt.

Hanem egy napon Gáspár, akit sohasem látott, és akit egyáltalán nem ismert, beledobott egy levelet, melyről nem tudni semmit, hacsak azt nem, hogy csákó alakjára volt összehajtván. A kedves levélszekrény azonnal kábultan leesett. Azóta nem találja helyét; fut utcán, mezőn-erdőn át, repkénnyel borítva és rózsákkal koszorúzva. Hegyen-völgyön jár; a mezőőr a gabonában Gáspár karjai között kapta, amint szájon csókolta.”

Paul Visire visszanyerte régi elfogulatlanságát, Éveline azonban ott maradt elterülve a kegyencnő díványán, gyönyörűség és ámulásban.

Az erkölcsi teológiában kiváló Douillard tisztelendő atya, aki az egyház hanyatlásának idején is megőrizte elveit, igen jogosan hirdette, a szentatyák tanításainak megfelelően, hogy ha egy asszony pénzért adván magát, nagy bűnt követ el, de jóval nagyobbat követ el, ha odaadja magát semmiért, mert az első esetben arról van szó, hogy fönntartsa életét, és az néha, ha nem is menthető, de mégis megbocsátható, és méltó még az égi bűnbocsánatra, miután végre is Isten tiltja az öngyilkosságot, és nem akarja, hogy teremtményei, akik az ő templomai, maguk rombolják le magukat; különben is azért adván magát, hogy élni tudjon, alázatos marad, és nincs része élvezetekben, ami bűnét kisebbé teszi. Hanem az az asszony, aki semmiért adja oda magát, az gyönyörűségből vétkezik, és ujjong bűnében. A kevélység és a gyönyörök, melyekkel megterheli bűnét, súlyosbítják halálos terhét.

Hippolyte Cérésné példája fölfedte az erkölcsi igazságok mélységeit. Éveline észrevette, vannak érzékei; idáig kételkedett benne; de csak egy másodpercre volt szükség, hogy erre a fölfedezésre jusson, lelke megváltozzék, az élete fölforgatódjék. Úgy érezte, hogy varázslat történt vele, amint megtanulta ismerni önmagát. Az antik filozófia *gnothi szeauton*-ja nem olyan szabály, melynek szellemi teljesítése gyönyörűséget szerez, mert egyáltalában nem érezni meglepetést a lélek megismerésével; a test esetében ez pont ellenkezőképpen van, mert itt a kék forrásai tárulnak fel előttünk. Éveline azonnal a jótéteményhez méltó hálát mutatott megvilágosítója iránt, és azt képzelte, hogy csak az ismeri a nyitját a mennyei mélységeknek, aki felfedezte. Tévedés volt-e ez, és nem talált volna másokat, akiknek szintén meglett volna hozzá az aranykulcsa? Lehetetlen eldönteni; és Haddock tanár, amikor híre futott az ügynek (ami, amint látni fogjuk, nem késett soká), kísérleti szempontból kezdte tárgyalni egy különleges és tudományos folyóiratban, és azzal végezte, hogy azok az esélyek,

melyek szerint C... asszony megtalálná V... úr pontos egyenértékűségét, olyan arányban állottak egymáshoz, mint 3,05 a 975,008-hoz. Mondhatjuk tehát, hogy nem találta meg.

Kétségtelenül, Éveline ezt ösztönösen érezte, mert bolondul beleszeretett.

Olyan körülményességgel adtam elő ezeket a dolgokat, mely szerintem fölhívhatja a gondolkozó és filozofáló lelkek érdeklődését. A kegyencnő kerevete méltó a történelem magasztosságára; itt dőlt el egy nagy nép sorsa. Sőt olyasmi történt itt, aminek visszhangja a szomszéd népekre, barátokra és ellenségekre és az egész emberiségre kihatott. Az ilyen természetű események, bár határtalan következményeik vannak, túlságosan gyakran elkerülik a fölületes lelkek, könnyelműen gondolkozók figyelmét, akik meggondolatlanul magukra vállalják azt a nagy felelősséget, hogy történelmet írjanak. Események titkos rugói így maradnak rejtve előttünk, birodalmak bukása, uralmak változása ezért lepnek meg bennünket, és maradnak előttünk érthetetlenek, ha föl nem fedezzük az alig észrevehető pontot, meg nem érintjük azt a titkos helyet, mely mozgásba jöve, mindent megrázott és fölforgatott. E nagy történelem írója mindenkinél jobban ismeri hibáit és képességei hiányait, hanem tanúbizonyságot tehet róla, hogy mindig megőrizte azt a mértéket, komolyságot, szigorúságot, mely államügyek kibogozásánál szükséges, és sohasem lépte át azt a komolyságot, mely emberi cselekedetek elbeszéléséhez szükséges.

7

AZ ELSŐ KÖVETKEZMÉNYEK

Mikor Éveline bevallotta Paul Visire-nek, hogy sohasem érzett hasonlót, a férfi nem hitte el neki. Ismerte az asszonyok szokásait, és tudta, hogy szívesen mondanak ilyen dolgokat a férfiaknak, hogy szerelmessé tegyék őket. Tapasztalatai, mint néha történni szokott, félreismertették vele az igazságot. Hitetlenül, de mivel mégis hízelgett neki a dolog, nemsokára szerelmet és valamivel többet érzett iránta. Ez az állapot kedvezően hatott szellemi képességeire; választókerülete székhelyén Visire pompás, ragyogó, szerencsés beszédet mondott, melyet remekművének tekintettek.

A hazatérés derűsen ment végbe; a képviselőházban alig néhány elszigetelt bosszú meg néhány félénk becsvágy merte fölemelni fejét. A miniszterelnök egy mosolya képes volt eloszlatni az árnyakat. Éveline és ő kétszer találkoztak napjában, és közben írtak egymásnak. Visire tapasztalt volt a szerelmi viszonyokban, ügyes volt, és tudott színlelni; hanem Éveline örült gondatlanságot mutatott; vele mutogatta magát a szalonokban, a színházban, a Házban és a nagykövetségeken; szerelme ott ragyogott az arcán, egész valóján, pillantása párás villámaiban, ajka halódó mosolyában, keble pihegésében, csípője lágyágában, egész feléledt, izgatott, bolond szépségében. Nemsokára az egész ország tudta viszonyukat; a külföldi udvarokat értesítették róla; egyedül a köztársasági elnök és Éveline ura nem tudtak még róla. Végül az elnöknek is tudomására jutott a rendőrségnek egy jelentése folytán, mely, nem tudni, hogyan, betévedt a táskájába.

Hippolyte Cérès anélkül, hogy akár igen érzékeny, akár igen éles szemű lett volna, észrevette, hogy házasesetében valami megváltozott; Éveline, aki korábban még érdeklődött ügyei iránt, és ha nem is gyöngédséget, legalább jó barátságot mutatott iránta, most már csak közömbösségét és utálatát érezte vele. Mindig voltak hosszabb távollétei, időszakonként hosszas látogatásokat végzett a Szent Orberose-egyletben; most azonban reggel távozott hazulról, az egész napot házon kívül töltötte, és este kilenc órakor úgy ült le az asztalhoz, mint egy

holdkóros. Az ura nevetségesnek találta ezt; mégsem tudott volna meg talán soha semmit; az asszonyok teljes nem ismerése, érdemeiben és vagyonában való szörnyű elbizakodottsága talán mindig eltakarták volna előle az igazságot, ha a két szerelmes, hogy úgy mondjuk, nem kényszerítette volna reá, hogy fölfedezze.

Ha Paul Visire Éveline-hez ment, és egyedül találta, megcsókolva egymást, azt mondták: - Itt nem! Itt nem!

És azonnal szerfölötti tartózkodást színleltek egymás iránt. Ez sérthetetlen szabályuk volt. Egy nap aztán Paul Visire átment Cérés minisztertársához, akinek találkoztát adott; Éveline fogadta: a postaügyi miniszter egy bizottságban volt elfoglalva.

- Itt nem! - mondták egymásnak a szerelmesek mosolyogva.

És ezt mondták, csókolózva, ölelés közben, egymásba fonódva, leborulva. Ezt mondták még akkor is, mikor Hippolyte Cérés a szalonba lépett.

Paul Visire visszanyerte lélekjelenlétét; kijelentette Cérésnének, hogy képtelen a szeméből kivenni a porszemet, mely beleesett. Ezzel a viselkedésével nem vezette félre a férjet, de legalább saját magának egérutat biztosított.

Hippolyte Cérés összeroskadott. Éveline viselkedése érthetetlennek látszott előtte; magyarázatot kért tőle.

- Miért? Miért? - ismételte szünet nélkül. - Miért?

Éveline mindent tagadott, nem azért, hogy urát meggyőzze, mert az látta őket, de kényelmességből, jó ízlésből, hogy elkerülje a kínos magyarázatokat.

Hippolyte Cérés végigszenvedte a féltékenység minden kínját. Saját magának is bevallotta ezt. „Erős ember vagyok - mondta magában -, vértem van; de a seb ez alatt van: a szívben.”

És felesége felé fordulva, akit még ékesített a vágy, és szép volt bűnösségében, fájdalmasan végignézte, és így szólt:

- Mégsem kellett volna ezzel.

És igaza volt. Éveline-nek mégsem kellett volna szerelmét a kormány tagjai között keresnie.

Annyira szenvedett, hogy előkapta revolverét: „Megyek és megölöm!” - kiáltozta. De úgy gondolta, hogy a posta- és távirdaügyek minisztere nem ölheti meg a miniszterelnököt, és visszatette revolverét éjjeliszekrénye fiókjába.

Hetek teltek el anélkül, hogy fájdalma enyhült volna. Minden reggel felöltötte sebére erős-ember-vértjét, és a munkában és a dicsőségben kereste a nyugalmat, mely elkerülte. Minden vasárnap mellszobrokat, szobrokat, szökőkutakat, artézi kutakat, kórházakat, laboratóriumokat, vasutakat, csatornákat, vásárcsarnokokat, szemétlevezetőket, diadalíveket, piacokat és vágóhidakat avatott fel, és megrázó beszédekkel mondott. Lobogó tevékenysége szinte falta az aktacsomókat; nyolc nap alatt tizennégyszer változtatta meg a postabélyegeket színét. Eközben a marcangoló fájdalom és düh örültté tették; egész napokra elhagyta józan esze. Ha egy magánvállalatnál töltött volna be valami állást, azonnal észrevették volna; hanem az államigazgatás ügyeiben sokkal nehezebb észrevenni az örültséget és bolondságot. Ez idő tájt a kormány alkalmazottai egyesületeket és szövetségeket alakítottak olyan hévvel, mely rémülettel töltötte el a parlamentet és a közvéleményt; a levélhordók tűntek ki közülük szakszervezeti lelkesedésükkal.

Hippolyte Cérès rendeleti úton tudtukra adta, hogy mozgalmuk határozottan törvényes. Másnap kibocsátott egy újabb rendeletet, mely az állami alkalmazottaknak minden társulást, mint törvénytelen, megtiltott. Felfüggesztett száznolcvan levélhordót, aztán visszahelyezte őket, feddésre ítélte őket és megjutalmazta. A minisztertanácsokon mindig azon a ponton volt, hogy szétrobban, csakis az államfő jelenléte tudta nagy nehezen a tisztesség korlátai között megtartani, és mivel nem mert ellenfele torkának ugrani, hogy könnyítsen magán, gyalázkodásokat szórt a hadsereg tisztelt fejére, Débonnaire tábornokra, aki nem hallotta őket, mert süket volt, és azzal foglalatostkodott, hogy verset írjon báró Bildermann-néhoz. Hippolyte Cérès válogatás nélkül ellene szegült mindennek, amit a miniszterelnök indítványozott. Egyszóval eszét vesztette. Szellemi pusztulásából egyetlen tehetsége menekült meg: megmaradt parlamentáris érzéke, többségi taktikája, a csoportok mélységes ismerete és az irányvétel biztossága.

8

ÚJ KÖVETKEZMÉNYEK

Az ülésszak csöndesen végződött, és a minisztérium a többség padjain nem látott semmi fenyegető jelet. Eközben a mérsékelt nagy újságok néhány cikkéből látták, hogy a zsidó és keresztény pénzemberek követelőzése napról napra növekedett, a bankok hazafisága civilizáló expedíciót sürgetett Nigritiába, és az acéltröszt, égve a vágytól, hogy partjainkat s gyarmatainkat megvédje, dühödten követelt új és új hadihajókat. Háború híre járt: ilyen hírek minden évben kerekedtek a passzát szelek pontosságával; a komoly emberek nem füleltek reá, és a kormány hagyhatta, hogy üljenek el maguktól, hacsak meg nem növekednének és terjeszkednének; mert akkor föllármáznák az országot. A pénzemberek csak gyarmati háborút akartak; a nép egyáltalában nem akart háborút; szerette, ha a kormány gögösnek és kötekedőnek mutatkozik, de a legkisebb gyanúra, hogy európai konfliktus támadhat, heves izgalma gyorsan átterjedt volna a Házra. Paul Visire nem nyugtalankodott, véleménye szerint az európai helyzet megnyugtató volt. Csak külügyminiszterének mániákus hallgatása izgatta. Ez a gnóm olyan táskával érkezett a minisztertanácsba, mint ő, teletömve aktákkal; nem szólt semmit, semmiféle kérdésre nem volt hajlandó felelni, még azokra sem, melyeket a Köztársaság köztiszteletben álló elnöke tett föl neki, és a lankadatlan munkától fáradtan, karosszékében pár pillanatra álom borult szemére, és csak kis fekete hajtincsét lehetett látni a zöld posztó fölött.

Ezalatt Hippolyte Cérès újra erős ember lett; Lapersonne minisztertársával együtt gyakran mulatott színházi hölgyekkel; mindkettőjüket látni lehetett, amint éjszaka belépnek divatos mulatókba, csuklyás hölgyek között, kik közül kiemelkedtek magas termetükkel és új kalapjukkal, és hamarosan az éjszakai élet legrokonszenvesebb alakjai közé számítottak. Mulattak; de szenvedtek. Fortuné Lapersonne-nak szintén volt sebe vértje alatt; felesége, egy fiatal kalaposnő, akit egy márkítól hódított el, összeállt egy sofőrrel. Szerette még; nem nyugodott bele, hogy elvesztette, és a szeparékban, a leányok között, akik rákot szopogatva viháncoltak, a két miniszter igen gyakran fájdalommal teli pillantást váltott, és egy-egy könnyecseppet törült ki szeméből.

Hippolyte Cérès, bár szívén találta, nem hagyta, hogy leverje a fájdalom. Megesküdött, hogy megbosszulja magát.

Paul Visire-né, akit egészségének siralmas állapota lent tartott szüleinél, egy sivár megye mélyén, névtelen levelet kapott, mely részletesen elmondotta, hogy Paul Visire, aki egy krajcár nélkül házasodott, hozományát, mármint Paul Visire-néét, egy E... C... nevű férjes

asszonnyal (találja ki: kicsoda) együtt pusztítja, harmincezer frankos autót vásárolt ennek az asszonynak, nyolcvanezer frankos gyöngynyakéket, és a romlásba, a becstelenségbe és a megsemmisülés felé rohan. Paul Visire-né idegrohamot kapott, amint elolvasta a levelet, és átnyújtotta az írást atyjának.

- Majd megcibálom az urad fülét - mondta Blampignon úr. - Hisz ez csirkefogó, és ha nem vigyázunk, még koldusbotra juttat téged. Tőlem ugyan lehet ő miniszterelnök, én nem ijedek meg tőle.

Amint Blampignon úr kiszállott a vonatból, jelentkezett a belügyminisztériumban, és azonnal fogadták. Dühösen rontott be a miniszterelnök dolgozószobájába.²⁵

- Beszélhivallóm van önnel, uram! - És meglobogtatta a névtelen levelet.

Paul Visire mosolyogva fogadta:

- Isten hozta, kedves atyám. Éppen írni akartam magának... Igen, hogy hírül adjam, kinevezték a becsületrend tisztjévé. Ma reggel íratam alá a kinevezést.

Blampignon mélységes köszönetet mondott vejének, és tűzbe dobta a névtelen levelet.

Vidéki házába visszatérve, a leányát izgatottan és leverten találta.

- Láttam az uradat! Kedves ember. De te nem tudsz bánni vele.

Ez idő tájt Hippolyte Cérès megtudta egy kis botránylapból (mert mindig az újságból tudják meg a miniszterek az államügyeket), hogy a miniszterelnök minden este Lysiane kisasszonynál vacsorázik, a Folies-Dramatiques tagjánál, kinek bájai, úgy látszik, nagyon hatottak rá. Ettől kezdve Cérès titkos örömmel figyelte feleségét. Az asszony minden este igen későn jött haza vacsorázni vagy átöltözni, boldog fáradsággal és a teljesült örömek derűségével arcán.

Azt gondolva, hogy a felesége semmit sem tud, névtelen figyelmeztetéseket küldött neki. Az asszony az asztalnál, előtte olvasta el őket, de bágyadt és mosolygós maradt.

Erre azt gondolta, hogy az igen bizonytalan figyelmeztetésekre nem vet ügyet, és ha nyugtalanítani akarja, pontos értesüléseket kell neki adnia, olyan helyzetbe kell hozni, hogy ő maga bizonyosodjék meg a hűtlenségről és az árulásról. A minisztériumban igen megbízható ügynökei voltak, akikre a nemzetvédelemre vonatkozó titkos nyomozásokat bízta; ezek pontosan figyelemmel tartották a kémeket, akiket egy szomszédos és ellenséges hatalom még a Köztársaság posta- és távirdaügyeinek minisztériumában is elhelyezett. Cérès rendeletet adott ki, hogy szüntessék be nyomozásaikat, és kutassák ki, hogy a miniszterelnök hol, mikor és hogyan találkozik Lysiane kisasszonnyal. A detektívek hűen végezték megbízásukat és értesítették a minisztert, hogy több ízben meglepték a miniszterelnök urat egy asszonnyal, hanem az nem Lysiane kisasszony volt. Hippolyte Cérès nem kérdezett tőlük többet. Igaza volt: Paul Visire és Lysiane kisasszony szerelme csak maga Paul Visire által kitalált alibi volt, Éveline megnyugtatóására, akinek alkalmatlan volt a dicsőség, és rejtelmek és homály után vágyott.

Nemcsak a postaügyi minisztérium detektívjei hajszták őket; hajszták a rendőrség és még a belügyminisztérium detektívjei is, akik összepöröltek afölött, hogy kinek a gondja legyen örködni rájuk; és hajszták még több royalista, császárpárti és klerikális ügynökség, nyolc vagy tíz zsaroló iroda embere is, néhány műkedvelő rendőr, rengeteg riporter és egy csapat

---

²⁵ Paul Visire nemcsak a miniszterelnöki tárcát töltötte be, hanem a belügyminiszterit is, és a belügyminisztériumban székelt. (A. F.)

fényképész, akik megjelentek mindenütt, hol ők kóbor szerelmükkel, nagy szállókban, kis szállókban, városi házakban, falusi házakban, magánlakásokon, kastélyokban, múzeumokban, palotákban, lebujokban menedéket kerestek; és leskelődtek utánuk az utcán, a környékbeli házakban, a fákon, a falakon, a lépcsőkön, folyosókon, tetőkön, a szomszéd lakásokban, a kéményekben. Rémülve látták, hogy a hálószobában körös-körül fűrók csavarodnak át az ajtókon, redőnyökön, és lyukak képződnek a falakon. Jobb híján Cérèsnéől föl tudtak venni egy olyan képet, ahogy ingben gombolja a cipőjét.

Paul Visire fölizgatva, nyugtalanítva néha elvesztette jókedvét és türelmét, dühösen érkezett a minisztertanácsba, és rágalmakat zúdított ő is Débonnaire tábornok fejére, aki oly bátor volt a harci tűzben, de aki hagyta, hogy fegyelmezetlenség üsse fel fejét a hadseregben, és ő is gúnyos megjegyzésekkel támadt a derék Vivier des Murènes admirálisra, kinek hajói egyszerre minden látható ok nélkül süllyedni kezdtek.

Fortuné Lapersonne ravaszul, tágra nyitott szemmel hallgatta, és foga között mormogta:

- Nem elég, hogy elvette Hippolyte Céréstől a feleségét, most átveszi idegrohamait is.

E támadások ismeretesekké válva a miniszterek fecsegése folytán és a két öreg vezér panaszkodásából - akik kijelentették, hogy fejéhez vágják tárcájukat e fickónak, de akik nem tettek semmit, és így legkevésbé sem voltak a kabinet boldog fejének ártalmára -, a legjobb hatást tették a parlamentre és a közvéleményre, amelyek a hadseregről és a nemzeti tengerészetről való gondoskodásnak jeleit látták bennük. A miniszterelnök általános helyeslésben részesült.

A pártok és jeles személyiségek üdvözlésére határozott egyszerűséggel válaszolta:

- Ezek az elveim!

És börtönbe vettetett hét vagy nyolc szocialistát.

A parlamenti ülésszak végével Paul Visire igen fáradtan egy fürdőhelyre ment. Hippolyte Cérès nem akarta odahagyni minisztériumát, hol zavarogva forrongott a telefonos kis-asszonyok szakszervezete. Hallatlan kegyetlenséggel sújtotta őket, mivel nőgyűlölő lett. Vasárnap a környékre ment horgászni Lapersonne kartársával, cylinderben, melyet le nem tett, mióta miniszter lett. És mindketten feledvén a halakat, az asszonyok állhatatlanságáról panaszkodtak, és kiöntötték egymásnak fájdalmukat.

Hippolyte még mindig szerette Éveline-t, és még mindig szenvedett. Eközben mégis remény lopózott szívébe. Elválasztva tartotta szeretőjétől, és arra gondolt, hogy visszaszerezheti, erre irányította minden erőfeszítését, ebben fejtette ki minden ügyességét, és őszintének, előzőkenynek, szívesnek, alázatosnak, sőt tapintatosnak mutatkozott; szíve minden finomságra kitanította. Kedves és megható dolgokat mondott hűtlen feleségének, és hogy szívét meglágyítsa, bevallotta neki, mennyit szenvedett.

Övét összehúzva hasán, ezt mondta:

- Látod, mennyire megfogytam.

Mindent ígért neki, amiről azt gondolta, hogy gyönyörűséget szerezhet egy asszonynak: vidéki utazásokat, kalapokat, ékszereket.

Néha azt hitte, hogy meghatotta az asszonyt. Éveline nem mutatott előtte többé gondtalanul boldog arcot; Paultól elválasztva, szomorúságában volt valami szelíd bánatosság; de amint Cérès egy mozdulatot tett arra, hogy visszaszerezze, Éveline szigorúan és kegyetlenül visszautasította, aranyövként védte a bűne.

Cérès nem fáradt bele, alázatos lett, könyörgő, szájalmas.

Egy napon, amint Lapersonne-nal találkozott, könnyes szemmel mondta neki:

- Beszélj vele te!

Lapersonne mentegetőzött, nem hívén, hogy közbelépése eredményes lenne, de tanácsokat adott barátjának.

- Hitesd el vele, hogy megveted, hogy mást szeretsz, és akkor vissza fog jönni.

Hippolyte megpróbálta ezt a módszert, betétette az újságokba, hogy folyton Guinaud kisasszonynál, az Opera tagjánál találják. Későn ment haza, vagy haza se ment; Éveline előtt a belső öröm látszatát színlelte, melyet visszatartani nem lehet; vacsora alatt illatos levelet húzott elő zsebéből, és úgy tett, mintha gyönyörűséggel olvasná, majd úgy látszott, mintha ajka láthatatlan ajkat csókolna álmatagon. Semmit sem ért vele. Éveline még észre sem vette ezeket a mesterkedéseket. Érzéketlen volt minden iránt, ami körülvette, és csak azért mozdult ki fájdalmas levertségéből, hogy néhány aranyat kérjen a férjétől; és ha az nem adott, gyűlölködő pillantást vetett rá, készen arra, hogy neki tulajdonítsa azt a gyalázatot, mellyel az egész világ előtt bemocskolta. Mióta szerelmes volt, sokat költött ruházkodására; sok pénzre volt szüksége, és egyedül férjétől szerezhette: ebben hű maradt hozzá.

Cérès elvesztette türelmét, dühös lett, revolverrel fenyegetőzött. Egy nap azt mondotta róla Clarence asszonynak:

- Gratulálok, asszonyom, úgy nevelte a leányát, mint egy szotykát.

- Mama, vigyél el! - kiabálta Éveline. - El akarok válni.

Cérès hevesebben szerette, mint valaha.

Dühös féltékenységében arra gyanakodva, nem alaptalanul, hogy Éveline leveleket küld és kap, esküdözött, hogy elfogja azokat; újra bevezette a postacenzúrát; összezavarta a magánlevelezéseket, föltartóztatta a tőzsderendeléseket, elmulasztatta a szerelmi találkákat, vagyoni romlást okozott, átgázolt szenvedélyeken, öngyilkosságok oka lett. A független sajtó összegyűjtötte a közönség panaszait, és teljes méltatlankodással vette azokat szárnya alá. Hogy az önkényes intézkedéseket igazolják, a kormánypárti újságok rejtett szavakkal összeesküvésről, közveszélyről beszéltek, és elhitették, hogy monarchista összeesküvés készül. A kevésbé jól értesült lapok pontosabb adatokat közöltek, ötszázezer puska lefoglalását és Crucho herceg partraszállását jelentették. Az izgalom nőtt az országban; a köztársasági újságok a képviselőház és a szenátus azonnali összehívását követelték. Paul Visire visszajött Párizsba, összehívta minisztertanácsait, fontos minisztertanácsot tartott, és sajtóügynökségei útján nyilvánosságra hozta, hogy valóban összeesküvést szőttek a nemzet képviselői ellen, hogy a miniszterelnök kezében tartja annak szálait, és bírói vizsgálat indult.

A miniszterelnök haladéktalanul elrendelte harminc szocialista letartóztatását, és mialatt az egész ország, mint megváltónak tapsolt neki, kijátszva hatszáz detektívje figyelmét, suttyomban az Északi Pályaúdvár mellett egy kis szállóba vitte Éveline-t, hol egész éjszakáig maradtak. Távozásuk után a szállodai szobalány az ágylepedőket váltva, hajtűvel húzott hét kis keresztet látott a hálófülke falán, az ágy feje mellett.

Ez volt minden, amit erőfeszítésével elért Hippolyte Cérès.

AZ UTOLSÓ KÖVETKEZMÉNYEK

Az irigység a demokráciák erénye, mely megvédi őket a zsarnokoktól. A képviselők irigyelni kezdték a miniszterelnök aranykulcsát. Egy éve, hogy a szép Cérésné fölött való hatalma ismeretes lett az egész földön; végül hírül vette a miniszterelnök törvénytelen szerelmét a vidék is, hová újdonságok és divatok csak a földnek a nap körül való teljes megfordulása után érkeznek el. A vidék megőrizte a szigorú erkölcsöket; az asszonyok erényesebbek, mint a fővárosban. Erre nézve különböző okokat hoznak föl: a nevelést, a példákat, az élet egyszerűségét. Haddock tanár azt állítja, hogy erényük egyes-egyedül a cipőjüktől ered, melynek alacsonyabb a sarka. „A nő - mondja az *Antropológiai folyóirat* egyik tudós cikkében -, a nő tisztán érzéki hatást csak akkor gyakorol a civilizált férfira, ha lába a földdel huszonöt foknyi szöveget képez. Ha harmincöt foknyit képez, az érzéki vágy, mely feltör a férfiból, élesebb lesz. Valójában függőleges állásban a lábaknak a földön való elhelyezésétől függ a test különféle részeinek, nevezetesen a medencének megfelelő helyzete, éppúgy, mint a vese és azoknak az izomtömegeknek kölcsönös viszonya és játéka, melyek hátulról és felülről fedik a combot. Mivel minden civilizált emberben megvan az eredendő nemi eltévelyedés, és vágyakozó érzéssel csakis olyan asszonyi formák felé fordul, melyek (legalábbis függőleges helyzetben) a tömegek aránya és a most meghatározott lábhajlás által követelt egyensúly szerint rendeződnek el, ez azt eredményezi, hogy a vidéki nők, miután nekik alacsonyabb a sarkuk, kevésbé kíváncsiak (legalábbis függőleges helyzetben), és könnyen megőrzik erényeiket.” Ezeket a következtetéseket általánosságban nem fogadták el. Ellenvetették, hogy magában a fővárosban, az angol és amerikai divat hatására, az alacsony sarok jött divatba anélkül, hogy a tudós tanár által jelzett eredményeket hozta volna magával; hogy alapjában az a különbség, melyet a metropolis és a vidék erkölcsi között felállítani törekednek, talán csak látszólagos, és ha létezik, valószínűleg onnan ered, hogy a nagyvárosok a szerelemnek oly előnyöket és könnyebbségeket nyújtanak, melyekkel a kisvárosok nem rendelkeznek. Bármiképpen is legyen, a vidék zúgolódni kezdett a miniszterelnök ellen, és botrányt emlegettek. Ez még nem volt veszedelem, de azzá lehetett.

Pillanatnyilag még sehol sem volt veszély, és mégis, mindenütt ott volt. A többség szilárd maradt, de a pártvezérek követelőzők és rosszkedvűek lettek. Hippolyte Cérés érdekeit talán sohasem áldozta volna föl bosszúvágyának, de úgy ítélve meg a helyzetet, hogy saját szerencsájének veszélyeztetése nélkül, titokban akadályokat gördíthet Paul Visire útjába, arra törekedett, hogy ügyesen és mértékkel nehézségeket támasszon a kormány fejének, és veszélybe sodorja. Nagyon távol állott attól, hogy vetélytársát tehetségben, tudásban és tekintélyben utolérje, de folyosói mesterkedések tekintetében túlszárnyalta. A legfurfangosabb parlamenti férfiak is az ő tartózkodásának tulajdonították a többség lehanyatlását. A bizottságokban színlelt meggondolatlansággal nem fogadta kedvezőtlenül azokat a hitelkérekeket, melyekről tudta, hogy a miniszterelnök nem írhatja alá. Egy napon kiszámított ügyetlensége váratlan és heves összetűzést okozott a belügyminiszter és e tárca költségvetésének előadója között. Cérés riadtan megtorpant. Veszedelmes lehetett volna reá, ha túl korán buktatja meg a minisztériumot. Leleményes gyűlölete kerülő utakon talált kivezetőt. Paul Visire-nek volt egy szegény és kikapós unokahúga, aki az ő nevét viselte. Cérésnek eszébe jutott ez a Céline Visire. Bevezette a nagyvilági életbe, és lehetővé tette, hogy különös férfiakkal és nőkkel szőjjön viszonyt, és szerződéseket szerzett számára zenés kávéházakba. Az ő unszolására hamarosan az Eldorádóban játszott, botrányok között, homoszexuális némajátékokat. Egy nyári éjszakán a Champs-Élysées egyik színpadán, örjögő közönség előtt erkölcstelen táncokat mutatott be, vad zenekísérettel, mely elhallatszott egész a kertekig, hol a köztársasági elnök ünnepélyt adott királyok tiszteletére. Visire neve a botrányokhoz társult,

beborította a város falait, teletöltötte az újságokat, szabadszájú versikék formájában röpködött a kávéházakban és bálokban, tüzes betűkkel lángolt a körutakon.

A miniszterelnököt senki sem tette felelőssé rokona fölháborító viselkedése miatt; de rossz véleménnyel kezdtek lenni családja felől, és államférfiúi tekintélye csökkenni kezdett.

De csakhamar elég heves vihar támadt. Egy napon a Házban Labillette vallás- és közoktatásügyi miniszter, ki májbajban szenvedett, és akit a papság követelőzései és intrikái kezdtek kétségbeejteni, egy egyszerű kérdésre válaszolva azzal fenyegetőzött, hogy bezáratja a Szent Orberose-kápolnát; és tiszteletlenül beszélt a nemzeti szűzről. Az egész jobboldal méltatlankodva horkant föl; a baloldal pedig, úgy látszott, meggyőződés nélkül támogatja a vakmerő minisztert. A többség vezérei gondolni sem akartak arra, hogy megtámadjanak egy népszerű kultuszt, mely harmincmilliót hoz évenként az országnak: a jobboldal legmérsékeltebb embere, Bigourd pedig a kérdést interpellációvá változtatta át, és veszedelmes helyzetbe hozta a kabinetet. Szerencsére Fortuné Lapersonne, a közmunkaügyi miniszter - aki mindig tudatában volt a hatalom rárótt kötelezettségeinek - a miniszterelnök távollétében helyre tudta hozni vallásügyi kollégájának ügyetlenségét és nem illő viselkedését. Szószékre lépett, hogy a kormány becsülését kifejezze az ország égi patrónája iránt, aki annyi bajra adott vigasztalást, amelyet a tudomány képtelennek bizonyult orvosolni.

Amikor végre Paul Visire, kitépve magát Éveline karjai közül, megjelent a Házban, a kormány meg volt mentve; hanem a miniszterelnök úgy látta, hogy kénytelen az uralkodó osztályok közvéleményének elégtételt adni: azt indítványozta a parlamentben, hogy kezdjék meg hat hadihajó építését, és ezzel visszanyerte az acéltröszt szimpátiáját; újból kijelentette, hogy az évjáradékot nem vonják adó alá, és letartóztatott tizennyolc szocialistát.

Nemsokára még veszedelmesebb nehézségekkel került szembe. A szomszéd birodalom kancellárja uralkodójának nemzetközi kapcsolatairól mondott beszédében, mély fejtegetések közt, szellemes megjegyzésekkel pajkos célzást csúsztatott be a szerelmi szenvedélyekről, melyekkel telítve van egy bizonyos ország politikája. Ez a csípés, melyet mosollyal fogadtak a császári parlamentben, csak ingerelhette a gyanakvó Köztársaságot. Fölkeltette a nemzeti érzékenységet, mely ezért a szerelmes minisztert okolta; a képviselők egy sikamlós ürügyet ragadtak meg, hogy kifejezést adjanak elégedetlenségüknek. Egy nevetséges esetből kifolyólag - egy almegyefőnök felesége táncolt a Moulin Rouge-ban - a Ház kényszerítette a kormányt, hogy vállaljon felelősséget ezért az ügyért, és csak néhány szavazaton múlt, hogy a kormány meg nem bukott. A közvélemény szerint Paul Visire sohasem volt olyan gyenge, olyan lágy, olyan bágyadt, mint e siralmas ülésen.

Megértette, hogy csakis nagy politikai csínnyel tudja megmenteni magát, és elhatározta a nigritiai expedíciót, melyet a felsőbb pénzvilág, a nagyipar sürgetett, és amely óriási erdőkre biztosított koncessziót a kapitalista társulatoknak, nyolcmilliárdos kölcsönt a hitelintézeteknek, rangot és kitüntetést a gyalogos- és tengerésztiszteknek. Ürügy kínálkozott: megbosszulni egy sérelmet, behajtani egy tartozást. Hat páncélos, tizennégy cirkáló és tizennyolc csapatszállító hajó hatolt be a vízilovak folyójának torkolatába; hatszáz csónak hiába szegült ellen a csapatok partraszállásának. Vivier des Murènes admirális ágyúinak hatása lesújtó volt a feketékre, akik nyilakat eregetve válaszoltak, és akiket fanatikus bátorságuk ellenére is teljesen levertek. A pénzemberek zsoldján élő újságok által feltüzelve, kitört a nép lelkesedése. Csak néhány szocialista tiltakozott a barbár, alattomos és veszélyes vállalkozás ellen; azonnal letartóztatták őket.

Abban a pillanatban, amikor a gazdagok által támogatva és az egyszerű emberek előtt kedvessé válva, megdönthetetlennek látszott a kormány, Hippolyte Cérés - akinek szemét felnyitotta a gyűlölet - egyedül látta a veszélyt, és titkos örömmel szemlélve vetélytársát, fogai között mormogta:

- Most már vége a csibésznek!

Míg az ország megrészegeedett a dicsőségtől és az üzletektől, a szomszéd birodalom tiltakozott Nigritiának egy európai hatalom által való megszállása ellen, és tiltakozásai mind rövidebb és rövidebb idő alatt megújulván, mind élénkebbek és élénkebbek lettek. Az üzletekkel elfoglalt Köztársaság újságjai palástolták a nyugtalanság okait; hanem Hippolyte Cérés figyelte a növekedő veszélyt, és végre elhatározva, hogy mindent föláldoz, még a kormányt is, ha veszét okozhatja ellenfelének, titokban dolgozni kezdett. Hűséges embereivel olyan cikkeket íratott és helyeztetett el több kormánylapban, melyek látszatra magának Paul Visire-nek gondolatait fejezték ki - harcias törekvéseket tulajdonítottak a kormány fejének.

Rettentő visszhangot keltettek külföldön ezek a cikkek, de ugyanakkor föllármázták a közvéleményt annál a népnél, mely szerette a katonákat, de nem szerette a háborút. A kormány külpolitikájával kapcsolatos interpellációra Paul Visire megnyugtató nyilatkozatot tett, megígérte, hogy amennyire összefér egy nagy nemzet méltóságával, fönn tartja a békét; Crombile, a külügyminiszter fölolvastott egy nyilatkozatot, mely teljesen értelmetlen volt, mivel diplomáciai nyelven volt szerkesztve; a kormány nagy többséget kapott.

De a háborús hírek nem szűntek meg, és a miniszterelnök, hogy kikerüljön egy új és veszedelmes interpellációt, szétszótta a képviselők között Nigritiában nyolcvanezer hektárnyi erdőt, és letartóztatott tizennégy szocialistát. Hippolyte Cérés igen komoran járt a folyosókon, és a pártjabeli képviselőknek bizalmasan tudomására adta, hogy megkísérli a minisztertanácsban a békés politika kierőszakolását, és reméli, hogy ez még ezúttal sikerül.

Napról napra erősödtek a baljóslatú hírek, behatoltak a közönség közé, és kedvetlenséget és nyugtalanságot keltettek. Maga Paul Visire is félni kezdett. Ami megzavarta, az a külügyminiszter hallgatása és távolmaradása volt. Crombile többé már nem is jött el a minisztertanácsokra; fölkelte reggel öt órakor, tizennyolc órán keresztül dolgozott, és kimerülve roskadt le papírkosarába, honnan a minisztériumi szolgák szedték föl, a papírokkal együtt, melyeket aztán eladtak a szomszéd birodalom katonai attaséjának.

Débonnaire tábornok úgy vélte, hogy közel a háború kitörése; tehát készülődött. Távol állott tőle, hogy féljen a háborútól, szíve szerint kívánta, és nagyszerű reményeit bizalmasan elmondotta Bildermann bárónénak, aki értesítette a szomszéd nemzetet, mely figyelmeztetésére elrendelte gyorsan a mozgósítást.

A pénzügyminiszter, akaratán kívül, siettetette az eseményeket. Ez idő tájt besszre játszott; hogy pánikot idézzon elő, elhíresztelte a tőzsdén, hogy a háború most már elkerülhetetlen. A szomszéd császár megtévesztve e mesterkedés által és készen arra, hogy birodalmát előzőnlík, sietve mozgósította csapatait. A megrémült Ház hatalmas szótöbbséggel (814 szavazat 7 ellen, 28 tartózkodott) megbuktatta a Visire-kormányt. Már késő volt; a szomszéd és ellenséges nemzet még a bukás napján visszahívta nagykövetét, és nyolcmillió embert zúdított Cérésné hazájára; a háború általános lett, és az egész világ elmerült a vér hullámaiba.

A PINGVIN CIVILIZÁCIÓ TETŐPONTJA

Félszázaddal azok után az események után, melyeket elmeséltünk, Cérèsné tisztelettől és becsüléstől övezve meghalt, életének hetvenkilencedik évében, miután régóta özvegye volt annak az államférfiúnak, kinek nevét méltóan viselte. Egyszerű és áhítatos temetési menetét a plébánia árvái és a Szent Kegyesség-rend apácái követték.

A megboldogult minden vagyonát a Szent Orberose-egyesületnek hagyományozta.

- Ó - sóhajtozott Monnoyer, Szent Maël-rendi kanonok, amint megkapta a kegyes hagyatékot -, nagyon ideje volt, hogy szükségleteinkről egy nemes lelkű alapító gondoskodjék. A gazdagok és szegények, a bölcsek és tudatlanok elfordulnak tőlünk. És amikor azon erőlködünk, hogy visszatérítsük eltévelyedett lelkeiket, fenyegetés, ígéret, nyájasság, erőszak árán - semmi sem segít már. Pingvinország papsága kétségbeesetten jajgat; vidéki plébánosaink a leghitványabb mesterséget kénytelenek üzni, hogy megélhessenek, nyomorognak és kegyelemkenyéren élnek. Omladozó templomainkban híveinkre becsurog az ég esője, és a szentmise alatt hallani, amint a kövek leválnak a boltozatról. A székesegyház tornya meghajlott, és eldőlni készül. A pingvinek elfeledték Szent Orberose-t, kultusza megszűnt, szentélye elhagyatott. Ereկlyetartóját megkopasztották aranyától és drágaköveitől, pók szövi rajta csendesen hálóját.

E siránkozásokat hallgatva, Pierre Mille, aki kilencvennyolc éves korában sem veszített semmit szellemi és erkölcsi képességeiből, megkérdezte a kanonoktól, vajon nem gondolja-e, hogy Szent Orberose egy napon kilép az igazságtalan feledésből.

- Nem merem remélni - sóhajtotta Monnoyer.

- Pedig kár! - felelte Pierre Mille. - Orberose kedves jelenség, a legendája bájos. A múltkor, csupa véletlenségből fölfedeztem egy legkedvesebb csodatételét, Jean Violle csodáját. Lenne kedve meghallgatni, Monnoyer tisztelendő úr?

- Szívesen meghallgatom, Mille úr.

- Hát íme, így találtam egy XIV. századbéli kéziratban:

„Cécile, a Pont-au-Change-i aranyműves, Nicolas Gaubert felesége, miután hosszú éveken keresztül becsületes és tiszta erkölcsű életet folytatott, öregségére szerelemre gyulladt Jean Violle, Maubec grófné kis apródja iránt, aki úrnőjével a Grève téren a Páva-palotában lakott. Az apród nem volt még tizennyolc éves, termetre és arcra nagyon csinos. Cécile nem tudván legyőzni szerelmét, elszánta magát, hogy kielégíti. Házába csalta az apródot, mindenféleképpen kedveskedett, nyalánkságokat adott neki, és végül kedve szerint bánt vele.

Hát egy napon, amikor mind a ketten együtt feküdtek az ékszerész ágyában, Nicolas mester korábban jött haza, mint ahogy várták. Elreteszelve találta a zárat, és az ajtón keresztül hallotta, amint felesége sóhajtozta: - Szívem! Angyalom! Cicuskám! - Gyanakodva, hogy udvarlójával van bezárkózva, nagy csapásokat mért az ajtóra, és ordítani kezdett: - Te hitvány, te szajha, te pocsék cemende, nyisd ki az ajtót, hadd vágjam le az orrodát és füledet! - A veszedelemben az aranyműves felesége Szent Orberose-hoz fohászkodott, és szép gyertyatartót ígért neki, ha kisérti a bajból őt meg a kis apródot is, aki majd meghalt a félelemtől, meghúzza magát teljesen meztelenül az ágy mögött.

A szent meghallgatta kívánságát. Jean Violle-t azonnal leánnyá változtatta. Ezt látva, Cécile nagyon megnyugodott, és kiabálni kezdett az urának: - Ó, te goromba, te ocsmány, te szemtelen, féltékeny fráter! Beszélj szépen, ha azt akarod, hogy kinyissam az ajtót. - És amíg

ilyenformán szidta az urát, ruhásszekrényéhez futott, és előhúzott onnan egy ócska köpenyt, egy halcsontos derekat, egy hosszú, szürke szoknyát, és nagy sietve belebújtatta az átváltozott apródot. Mikor aztán ezzel készen volt, jó hangosan mondogatta: - Catherine-em, édes Catherine-em, cicuskám, eredj, nyiss ajtót a nagybátyádnak; inkább ostoba ő, mint gonosz, és nem csinál neked semmi rosszat. - A leánnyá változott fiú engedelmeskedett. Nicolas mester a szobába lépve, ott találta az ifjú szüzet, akit egyáltalában nem ismert, derék feleségét pedig az ágyban. - Te nagy mafla - mondta neki a felesége -, hát ne csodálkozz annyira azon, amit látsz. Amint éppen lefeküdtem, mert fájt a hasam, akkor jött hozzám látogatóba Palaiseau-ból Catherine, Jeanne nővérem leánya, akivel tizenöt év óta haragban voltunk. Csókold meg, uram, a hógunkat. Megérdemli a fáradságot. - Az aranyműves megölelte Violle-t, kinek bőrét simának találta, és e pillanattól kezdve nem óhajtott semmit annyira, mint egy pillanatra egyedül lenni vele, hogy kedve szerint csókolhassa. Ezért azzal az ürüggyel, hogy borral és hűsítőkkal megkínálja, késedelem nélkül levitte az alsó terembe, és alig érkezett le vele, máris igen szerelmesen kezdte cirógatni. A jó ember nem állott volna meg ennél, ha Szent Orberose nem sugallta volna az ő becsületes feleségének, hogy menjen le és lépje meg őket. Úgy találta az urát, amint álunokahúgát térdein tartotta, mire legazemberezte, néhány pofont adott neki, és kényszerítette, hogy kérjen tőle bocsánatot. Másnap Violle visszanyerte eredeti alakját.”

A tiszteletre méltó Monnoyer kanonok meghallgatva a történetet, megköszönte Pierre Mille-nek, hogy elmondotta, és tollat ragadva hozzáfogott, hogy összeállítsa a nyerő lovak tippjeit a jövő lóversenyre. Mert egy bookmakernek volt a könyvelője.

Ezalatt Pingvinország gazdagsága folytán dicsőségben úszott. A termelők szűkölködtek saját termékeikben, akik nem termeltek, dúskáltak bennük. „Ezek - mint az Akadémia egyik tagja mondta - leküzdhetetlen gazdasági végzetszerűségek.” A nagy pingvin népnek nem voltak többé hagyományai, sem szellemi műveltsége, sem művészete. A civilizáció haladása a gyilkoló iparban, alávaló nyereszkesedésben, visszataszító fényűzésben nyilvánult meg. Fővárosa, mint különben a többi nagyváros is, kozmopolita és nagytőkés jelleget vett föl: a félelmetes és a megszokott rútság uralkodott benne. Az egész ország tökéletes nyugalomnak örvendett. Ez volt a pingvin civilizáció tetőpontja.

NYOLCADIK KÖNYV A JÖVENDŐ IDŐK

VÉG NÉLKÜLI TÖRTÉNET

Τῇ Ἑλλάδι, πενίη μὲν αἰεὶ κοτε σύντροφος ἐστὶ, ἀρετὴ δὲ ἔπακτος ἐστὶ, ἀπὸ τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμον ἰσχυροῦ.

A görögök boldogságukat szegénységüknek köszönhettek.

(Hérodotosz Tört. VII. fej.)

Hogyan? Hát nem látták, hogy angyalok voltak?

(Liber terribilis)²⁶

*Lhtsam édkryzáetks z jhqakxnj er braryaqnj gzscklz zknk. er gaqnl hyádn jhnxhksjnyssz
ryzázcrafas éqzmbkznqryaf zkaüdsdssd lzfas z snjer saqrzrafnjmzj ldkxdj zy nqryaf izüzb
édkdss qdmedkjdyndj er ldfüaraqnks rzisn akszk hqamxhsiaj z jnyüekdlemxs.*

(Dfx ryüzzhgdsn rydlszmt.)²⁷

*Olyan kémianak vagyunk kezdetén, mely azokkal a változásokkal fog foglalkozni, aminőket
egy koncentrált energiamennyiséget tartalmazó test hoz létre, amilyenhez hasonló felett ma
még nem rendelkezünk.*

(Sir William Ramsay)

---

²⁶ Félelmetes könyv. (latinul)

²⁷ Anatole France itt titkos írást használt, hogy kímélje a francia olvasók nemzeti érzékenységét. Aki megfejtette a francia és megfejté a magyar szöveget (a titkos írás kulcsa: minden betűt az ábécében a megelőző betűvel kell helyettesíteni), a francia demokráciának és a polgári köztársaságnak a következő, igen szigorú kritikáját kapja, ami tulajdonképpen *A pingvinek szigete* vezérszólama. Anatole France így fejezi ki ítéletét: „Miután felszabadult a királyok és császárok hatalma alól és három ízben kinyilatkoztatta szabadságát, Franciaország alávetette magát a tőkés társaságoknak, melyek az ország javai felett rendelkeznek, és megvásárolt sajtó által irányítják a közvéleményt. - Egy szavahihető szemtanú.”

1. §

Sohasem találták elég magasnak a házakat; folyton feljebb húzták őket, és építettek harminc-negyven emeleteseket, hová egymás fölé rakták az irodákat, üzleteket, bankhelyiségeket, társulati székhelyeket; és a földbe mind mélyebbre pincéket és alagutakat ástak.

Tizenötmillió ember dolgozott az óriási városban, fényszórók világánál, melyek mind nappal, mind éjjel szórták fényüket. Semmi égi világosság nem hatolt át a gyárak füstjén, melyek a várost övezték; de néha látni lehetett, amint egy sugár nélküli nap vörös korongja átsiklik a fekete égboltozaton, melyet vashidak barázdáltak, honnan örökös korom- és szikra-eső esett. A világ összes városai között ez volt a legnagyobb és a leggazdagabb iparváros. Szervezete tökéletesnek látszott. Nem maradt meg benne semmi az arisztokratikus vagy demokratikus társadalmak régi formáiból; itt mindent alárendeltek a trösztök érdekeinek. És e környezetben formálódott ki az a típus, melyet az antropológusok a milliárdos típusának neveznek. Erélyes, de egyúttal gyöngé emberek voltak ezek, hatalmas agykombinációkra képesek, akik tartós irodai munkát végeztek, de akiknek érzékenysége öröklött zavaroktól szenvedett, melyek növekedtek a korral.

Mint minden igazi arisztokrata, mint a köztársasági Róma patríciusai, mint a régi Angolország lordjai, e hatalmas emberek is nagy szigorúságot tanúsítottak az erkölcsökben. A gazdagság aszkétáit lehetett látni közöttük: a trösztök gyűlésén kopasz fejek, fonnyadt arcok, beesett szemek, ráncos homlokok jelentek meg. Testük ösztövérebb, színük sárgább, ajkuk sóvárabb, tekintetük lángolóbb volt, mint a régi spanyol szerzeteseké, és e milliárdosok megtörhetetlen hévvel áldozták magukat a bank és ipar vezekléseinek. Közülük többen, visszautasítva minden élvezetet, minden szórakozást, minden nyugalmat, nyomorúságos életüket levegőtlen és világosság nélküli szobákban tengették, melyek egyedül villamos készülékekkel voltak bútorozva, tojást és tejet vacsoráltak, és tábori ágyon aludtak. Nem foglalkozva mással, mint hogy egy ujjal megnyomjanak egy nikkelgombot, e rajongók vagyont gyűjtöttek, melynek még a jeleit sem látták, és így megszerezték hiábavaló lehetőségét annak, hogy kielégíthessenek olyan vágyakat, melyeket sohasem éreztek.

A gazdagság kultuszának megvoltak a mártírjai. E milliárdosok egyike, a híres Samuel Box, inkább meghalt, semminthogy vagyonának legparányibb részecskéjét átengedje. Egyik munkása, egy üzemi baleset áldozata, látva, hogy minden kártérítési igényét visszautasítják, a törvényszék előtt akarta érvényesíteni jogait. Hanem visszariadt az eljárás leküzdhetetlen nehézségeitől, és rettentő nélkülözéstől és kétségbeeséstől űzve, csellel és bátran odajutott, hogy revolvert fogott munkaadójára, megfenyegetve, hogy szétloccsantja az agyvelejét, ha nem segít rajta: de Samuel Box nem adott semmit, és elvéért megölette magát.

A példa, ha felülről jön, követőkre talál. Azok, akik kis tőke fölött rendelkeztek (természetesen ezek voltak a legtöbben), a milliárdosok eszméit és erkölceit utánozták, hogy velük összetévezzék őket. Minden olyan szenvedélyt, mely a vagyon növekedésére vagy megtartására ártalmas volt, megbecstelenítőnek tekintettek; nem bocsátották meg sem a gyengeséget, sem a restséget, sem az érdek nélküli kutatások iránti érzéket, sem a művészetek szeretetét, mindenkifölött pedig nem a pazarlást; a könyörületességet elítélték, mint veszedelmes gyengeséget. Míg minden gyönyörűsége való hajlam általános rosszallást keltett, a mohó vágy kíméletlen kielégítésére alkalmazott erőszakot megbocsátották, ugyanis az erőszak, mint a társadalmi energia egyik formájának megnyilvánulása, kevésbé ártalmasnak látszott az erkölcsökre. Az állam szilárdan két nagy közös erényen nyugodott: a gazdagok tiszteletén és a szegények megvetésén. A gyöngé lelkeknek, akiket még nyugtalanított az emberi szenvedés, nem volt más menedéke, mint a képmutatás, amit nem lehetett helyteleníteni, mivel hozzá-

járult a rend fenntartásához és az intézmények szilárdságához.

Így tehát a gazdagok közt mindenki a társadalom híve volt, vagy annak látszott; mindenki példát mutatott, ha mindnyájan nem is követték azt. Némelyek kegyetlenül érezték helyzetük szigorát, de büszkeségből vagy kötelességérzetből eltűrték azt. Némelyek megpróbálták, hogy pillanatnyira titokban és fortélyosan kibújjanak alóla. Egyikük, Édouard Martin, a vaströsztnő elnöke néha szegénynek öltözött, kenyeret koldult, és megszidatta magát a járókelőkkel. Egyszer, amint az egyik hídon kéregetett, összeveszett egy igazi koldussal, és irigy dühében megfojtotta.

Mivel minden értelmüket az üzletekre használták, nem keresték a szellemi élvezeteket. A színház, mely egykor igen virágzó volt náluk, most csak a némajátékokra és a komikus táncokra szorítkozott. Még a nőkkel foglalkozó darabokkal is felhagytak; a bájos, szép formák és a ragyogó öltözetek divatja letűnt; jobban szerették a bohócok bukfenceit és a néger muzsikát, és már csak az lelkesítette őket, ha a színpadon gyémántnyakékes statiszták vonultak fel, vagy aranyrudakat hordoztak diadalmenetben.

A gazdag nők éppen úgy, mint a férfiak, tiszteletre méltó életre voltak kényszerítve. Egy minden civilizációban közös irányzat szerint, a közhangulat jelképekké emelte őket; komor pompájukkal a vagyon nagyságát és sérthetetlenségét kellett képviselniük. Reformálták az udvarlás régi szabályait, s a hajdani társaságbeli szeretőket titokban erőteljes masszörök vagy inasok váltották fel. Mindazonáltal ritkák voltak a botrányok; egy külföldi út csaknem mindig kevésbé feltűnővé tette őket, és a trösztök hercegnői az általános megbecsülés tárgyai maradtak.

A gazdagok parányi kisebbséget képeztek, de munkatársaikat, akik az egész népből állottak, teljesen megnyerték, vagy teljesen alávetették maguknak. Két osztályt alkottak: a kereskedelmi és banktisztviselők és a gyári munkások osztályát. Az előbbiek óriási munkát teljesítettek, és magas fizetést kaptak. Némelyeknek közülük sikerült vállalatot alapítani; a közvagyon állandó növekedése és a magánvagyon mozgékonyága feljogosította minden reményre a legértelmesebbeket és a legvakmerőbbeket. Kétségkívül az alkalmazottak, mérnökök és könyvelők hatalmas táborában lehetett bizonyos számú elégedetlent és nyugtalankodót találni, de ez a hatalmas társadalom ellenségei lelkére is rányomta erős fegyelmét. Az anarchisták maguk is dolgoznak és fegyelmezetteknek mutatkoztak.

Ami a munkásokat illeti, kik a város környékén, a gyárakban dolgoztak, az ő testi és erkölcsi elfajulásuk mély volt; megvalósították az antropológia által fölállított szegény-típust. Jóllehet, bizonyos izmaik kifejlődése, amely munkásságuk különleges természetéből eredt, csalódásba ejthetett erejük felől, mert magukon viselték a beteges gyöngeség biztos jeleit. Az élettani rendellenességek nagy számán, nevezetesen a fej vagy a végtagok gyakori aránytalanságán kívül, alacsony termetük, kicsiny fejük, keskeny mellük is megkülönböztette őket a jómódú osztályoktól. Fokozatos és folytonos elkorcsosulásra voltak kárhoztatva, mert közülük az erősebbekből az állam katonákat csinált, kiknek egészsége nem sokáig állott ellen a kaszárnnyák körül tanyázó szajháknak és kocsmáknak. A proletárok mind több és több lelki gyengeséget mutattak. Szellemi képességeik állandó gyöngülése nemcsak életmódjukból következett, hanem munkaadóik által végzett rendszeres kiválasztásból is eredt. Ezek félve a túl világos agyú munkásoktól, mint akik inkább képesek jogos követeléseiket megformulálni, azon mesterkedtek, hogy minden lehető eszközzel kirekesszék őket, és előszeretettel toboroztak tudatlan és buta munkásokat, akik képtelenek voltak jogaikat megvédeni, de még elég értelmesek arra, hogy teljesítsék munkájukat, amit a tökéletesített gépek szerfölött könnyűvé tettek.

A proletárok így semmit sem voltak képesek megkísérelni arra nézve, hogy sorsukon javítsanak. Sztrájkjaikkal alig érték el fizetésük szintjének fenntartását. És még ez az eszköz is kezdett kezükből kisiklani. A termelés megszakítása, mely a kapitalista rendszerrel járt együtt, oly munkaszüneteléseket okozott, hogy több iparágban, amint kimondották a sztrájkot, a munkanélküliek azonnal elfoglalták a sztrájkolók helyét. Ezek a nyomorúságos termelők oly sötét érzéketlenségbe sülyedtek, hogy semmi sem derítette fel, semmi sem keserítette el őket. A társadalmi rend szükséges és jól használt eszközeivé váltak.

Végeredményben úgy látszott, hogy ez a társadalmi rend a legjobban meg van alapozva mindazok között, amelyek eddig léteztek, legalábbis az emberiség körében, mert hiszen a méheké és hangyáké összehasonlíthatatlanul szilárdabb; semmi sem gyanítottatta, hogy bekövetkezik e rendszer romlása, mely arra épült, ami legerősebb az emberi természetben, a gögre és kapzsiságra. Éles szemű megfigyelők mégis több okot találtak a nyugtalanságra. A legbiztosabbak, bár a legkevésbé láthatók, gazdasági eredetűek voltak, és a folyton növekedő túltermelésben állottak, mely hosszú és gyilkos munkanélküliséget hozott magával, amiből, az igaz, a gyárosok fölismerték azt az előnyt, hogy megtörhetik a munkások erejét, a munkanélkülieket állítva szembe a dolgozókkal. Érzékelhetőbb veszély származott csaknem az egész lakosság fiziológiai állapotából. „A szegények egészsége olyan, amilyen lehet - mondták az egészségügyi szakemberek -, hanem a gazdagoké nincs rendben.” Nem volt nehéz kitalálni az okokat. Az élethez szükséges oxigén hiányzott a városban; mesterséges levegőt lélegzetek; az ételmezési trösztök, a legvakmerőbb kémiai összetételeket alkalmazva, mesterséges bort, húst, tejet, gyümölcsöt, véleményt termeltek. A lakosságra kényszerített étrend zavarokat okozott a gyomrokban és agyakban. A milliárdosok tizennyolc éves korukra megkopaszodtak; némelyek néha veszedelmes szellemi gyöngeséget árultak el; betegen, nyugtalanul, rettentő összegeket adtak tudatlan kuruzslóknak, és a városban egyszerre csak felragyogott néhány csodadoktorrrá vagy prófétává lett nyomorult fürdőszolga gyógyításra vagy teológiára alapított vagyona. Az örültek száma állandóan növekedett; a gazdagok világában az öngyilkosságok szaporodtak, és közülük sok iszonytató és különös körülmények között történt, melyek az értelemnek és az érzelmességnek hallatlan elfajulását tanúsították.

Egy másik szomorú jelenség erősen hatott a közönséges lelkekre. A katasztrófák, melyek egykor időszakonként ismétlődtek, most rendszeresekké, előre láthatókká váltak, és mind nagyobb és nagyobb helyet foglaltak el a statisztikákban. Mindennap gépek robbantak fel, házak repültek a levegőbe, áruval terhelt vonatok fordultak le az egyik körútra, egész épületeket rombolva szét, több száz járókelőt agyonnyomva, és a beszakított föld alatti műhelyek és áruraktárak két-három emeletét zúzták össze, ahol egész sereg munkás dolgozott.

2. §

A város délnyugati részében, egy magaslaton, mely megőrizte a régi Szent Mihály-erőd nevét, egy park terült el, hol öreg fák terjesztgették szét a fű fölött roskadt karjaikat. Az északi lejtőn vízesést, barlangokat, zuhatagokat, tavat, szigeteket terveztek a mérnökök. Erről az oldalról föltáruult az egész város utcáival, körútjaival, tereivel, tetői és dombjai sokaságával, magasvasútjaival, csönddel takart és távolról varázslatosnak ható embertömegével. E park a főváros legegészségesebb területe volt; a füst nem takarta el az eget, és a gyermekeket ide hozták játszani. Nyáron a szomszéd irodákból és laboratóriumokból néhány alkalmazott lepihent itt pár percre ebéd után, anélkül hogy a nyugalmat zavarta volna.

Így történt, hogy egy júniusi napon délfelé egy táviróskisasszony, Caroline Meslier, leült egy padra az északi terasz szélén. Hogy felfrissítse kissé szemét a pázsittal, háttal fordult a városnak. Caroline barna volt, szeme gesztenyeszínű, erőteljes, nyugodt, huszonöt-huszonnyolc esztendősnak látszott. Csaknem ugyanazon pillanatban a villamoströszty egyik hivatalnoka, Georges Clair, foglalt mellette helyet. Szőke, sovány, hajlékony, nőiesen finom vonásai voltak, nem volt idősebb, mint a leány, és fiatalabbnak látszott. Csaknem mindennap találkoztak ezen a helyen, és rokonszenvvel kezdtek viselkedni egymás iránt; élvezetet szerzett nekik, ha egymással beszéltek. Beszélgetésükben mégsem volt semmi gyöngédség, semmi kedves, bensőséges. Caroline, jóllehet megtörtént vele a múltban, hogy megbánta bizalmaskodását, talán több odaadást mutatott volna, hanem Georges Clair beszédében éppen úgy, mint viselkedésében, mindig szerfölött tartózkodónak mutatkozott, igyekezett társalgásuknak tisztán intellektuális jelleget adni és megtartani azt az általános keretek között, különben minden tárgyról a legkeserűbb szabadsággal mondotta meg a véleményét.

Szívesen elbeszélgetett a társadalom szervezetéről és a munkaföltételekről:

- A gazdagság - mondotta - eszköz a boldog életre; és a létezés végcélját csinálták belőle.

És a dolgok ilyen állapota mindkettőjük előtt szörnyűnek látszott.

Szüntelenül visszatértek bizonyos tudományos tárgyakra, melyek mindkettőjük előtt ismerősek voltak.

E napon a kémia fejlődésére tettek megjegyzéseket.

- Attól a pillanattól kezdve - mondta Clair -, amint látták, hogy a rádium héliummá alakul át, megszűnt az elemek megváltoztathatatlansága; így semmisültek meg az elemek összetételének és az anyag megmaradásának összes régi törvényei.

- Mégis vannak kémiai törvények - mondta a leány.

Mivel nő volt, szüksége volt a hitre.

A férfi közömbösen folytatta:

- Most, hogy elegendő mennyiségű rádiumot lehet találni, a tudomány összehasonlíthatatlanul sok analízis-módszerrel rendelkezik; már jelenleg is az úgynevezett egyszerű elemekben szerfölött gazdag összetételűeket sejtnek, és az anyagban oly energiákat fedeznek fel, melyek az anyag finomsága arányában növekedni látszanak.

Beszélgetés közben kenyérmorzsákat szórtak a madaraknak; gyermekek játszottak körülöttük.

- Ezen a dombon a negyedkorban - mondta Clair egy másik tárgyra térve át - vadlovak éltek. A múlt évben vízvezetékét ásva, egy vastag réteg kulán-csontra akadtak.

A leány kíváncsiskodott, és szerette volna tudni, vajon e távoli korban mutatkozott-e már az ember.

Clair azt mondta, hogy az ember vadászott a kulánra, mielőtt megpróbálta volna megszelídíteni.

- Az ember - tette hozzá - előbb vadász volt, aztán pásztor, földművelő, iparos... És e különböző civilizációk úgy jönnek egymás után az idő sűrűjében, hogy az ész föl sem tudja fogni.

Kivette óráját.

Caroline megkérdezte, hogy ideje-e már visszamenni az irodába.

Azt felelte, hogy nem, és hogy alig van fél egy.

Egy leányka homokpogácsákat csinált padjuk lábánál; egy hét-nyolc éves fiúcska ugrándozva szaladt el előttük. Míg anyja a szomszéd padon varrt, elszabadult csikót játszott egész egyedül és azzal a képzeletbeli erővel, amellyel csak a gyermekek rendelkeznek: úgy képzelte, hogy egyszerre ő a ló meg az üldözői és azok is, akik eszeveszetten futnak előre. Toporzékolt és kiabálta: „Hó! Hó! Megállj! Borzasztó ez a ló. Egészen megbokrosodott!”

Caroline megkérdezte:

- Hiszi, hogy egykoron boldogok voltak az emberek?

Társa így felelt:

- Kevesebbet szenvedtek, mikor fiatalabbak voltak. Úgy tettek, mint ez a kisfiú: játszadoztak; játszadoztak a művészettel, erénnyel, bűnökkel, hősiességgel, hitekkal, vágyakkal; ábrándjaik voltak, melyek szórakoztatták őket. Rajongtak; mulattak. De mostan...

Elhallgatott és újra ránézett az órájára.

A gyermek, amint futott, belebotlott a leányka vödrébe, és végigesett a kavicsokon. Egy pillanatig elterülve, mozdulatlanul maradt, aztán föltápászkodott tenyerére; homlokát összeráncolta, ajkát félrehúzta, és hirtelen sírva fakadt. Anyja hozzáfutott, de Caroline fölemelte a földről, és zsebkendőjével megtörülte szemét és száját. A gyermek még sírdogált: Clair karjába vette:

- Ejnye, ne sírj, fiacskám. Mesélek neked... „Volt egyszer egy halász, és amint hálóját bevetette a tengerbe, egy kis lezárt rézkancsót húzott fel. Fölnyitotta késével. Füst szállt fel, és fölemelkedett a fellegekig, és e füst megsűrűsödött, és óriássá változott, aki oly nagyot tüszentett, oly nagyot, hogy az egész világ porrá omlott...”

Clair megállott, fölkacagott és átadta anyjának a gyermeket. Aztán újra elővette óráját, rátérdelve a padra, rákönyökölt támlájára, és a városra bámult.

Ameddig a szem ellátott, házak tömege emelkedett végtelen parányiségükben.

Caroline ugyanarra fordult.

- Mily szép az idő - mondotta. - Ragyog a nap, és arannyá változtatja a látóhatár füstjét. Az egész civilizációban az a legtűrhetetlenebb, hogy megfoszt a napfénytől.

Clair nem felelt; mereven nézett a város egyik pontjára.

Pár másodpercnyi csönd után látták, amint körülbelül három kilométernyi távolságban, túl a folyón, a leggazdagabb városrészben, valami végzetes ködféle emelkedik. Egy pillanat múlva egész hozzájuk hangzott egy robbanás, és szörnyű nagy füstoszlop szállt a tiszta ég felé. És apránként a levegő megtelt valami alig észrevehető zúgással, mely több ezer ember lármájából alakult. Egészen közel kiáltások hallatszottak a parkban.

- Mi robbant föl?

Nagy volt a rémület; mert bár gyakoriak voltak a katasztrófák, sohasem láttak még ilyen erős robbanást, és mindenki észrevette, hogy valami rettenetes történt.

Megpróbálták meghatározni a szerencsétlenség helyét; megnevezték a városrészeket, az utcákat, különféle épületeket, bankokat, színházakat, áruházakat. A helyrajzi adatokat pontosan meghatározták.

- Az acéltröszt robbant föl - állapították meg.

Clair visszatette óráját a zsebébe.

Caroline élénk figyelemmel nézett rá, és megtelt a szeme csodálattal.

Végre fülébe súgta:

- Maga tudta?... Maga várta? Maga az, aki...

Clair igen nyugodtan válaszolta:

- E városnak el kell pusztulnia.

Caroline álmodozva, szelíden mondta:

- Én is azt gondolom.

És mind a ketten visszatértek nyugodtan munkájukhoz.

3. §

E naptól számítva egy héten át szünet nélkül egymást követték az anarchista merényletek. Számos áldozat volt, és csaknem mindnyájan a szegény osztályokhoz tartoztak. Általános rosszállást keltettek e merényletek. A cselédek, szállodások, kishivatalnokok és azok voltak a legjobban fölháborodva, akiket a tröszt még hagyott a kiskereskedelemről élni. Hallották, amint a népes városrészekben az asszonyok szokatlan büntetéseket követeltek a dinamitőrök ellen. (Így nevezték el őket egy régi szóval, mely rosszul illett rájuk, mivel ez ismeretlen vegyészek előtt a dinamit ártalmatlan anyag volt, csak arra jó, hogy hangyabolyokat robbant-sanak vele, és gyermekjátéknak tartották, hogy a nitroglicerint a durranó higany kanóccal robbantsák föl.) Az üzleti élet egyszerre megszűnt, és ez a kevésbé gazdagokat érintette először. Arról beszéltek, hogy ők maguk osztanak majd igazságot az anarchisták között. Ezalatt a gyári munkások ellenségesek vagy közömbösek voltak az erőszakos akcióval szemben. Az üzleti élet pangásával közeli munkanélküliség vagy az összes műhelyekre kiterjedő munkáskizárás fenyegetve őket, válaszolniuk kellett a munkásszervezetek szövetségének, mely az általános sztrájkot ajánlotta, mint a leghathatósabb eszközt a munkaadók ellen, és mint a leghatásosabb segítséget a forradalmároknak: az összes szakmák, az aranyozók kivételével, visszautasították a munka abbahagyását.

A rendőrség számos letartóztatást végzett. Az államszövetség minden részéből összehívott csapatok őrizték a trösztök házait, a milliárdosok palotáit, a középületeket, bankokat és a nagyáruházakat. Két hét telt el anélkül, hogy robbanás történt volna. Azt hitték, hogy a talán csak maroknyi vagy annál is kevesebb dinamitőrt mind megölték, elfogták, vagy azok elrejtőztek és elmenekültek. Visszatért a bizalom; előbb a legszegényebbeknél tért vissza. Két- vagy háromszázezer katona a népes városrészekben volt elszállásolva, és ez föllendítette a kereskedelmet: „Éljen a hadsereg!” - kiabálták.

A gazdagok kevésbé gyorsan izgatták föl magukat, de lassabban is nyugodtak meg. Hanem a tőzsdén az árfolyamok emelkedésére játszó csoport optimista híreket terjesztett, és hatalmas erőfeszítéssel megfékezte a besszt; újra megkezdődött az üzleti élet. A nagy példányszámban megjelenő lapok segítették a mozgalmat; hazafias ékesszólással bebizonyították, hogy a sérthetetlen tőke csak kacag néhány gyáva bűnös támadásán, és a köz gazdagsága a hiábavaló fenyegetések ellenére is folyton emelkedik; őszinték voltak, és megtalálták számításukat. Elfeledték, letagadták a merényleteket. Vasárnap a lóversenyeken a tribünök megteltek drágakövekkel, gyémántokkal megrakott asszonyokkal. Örömmel vették tudomásul, hogy a tőkések nem szenvedtek. A gyepen megtapsolták a milliárdosokat.

A következő napon felrobbant a Déli Pályaudvar, a petróleumtröszt és a Thomas Morcellet költségén emelt csodás templom; elégett harminc ház; tűz ütött ki a dokkokban. A tűzoltók csodálatos önfeláldozásról és rettenthetetlenségről tettek tanúbizonyságot. Automatikus pontossággal tologatták hosszú vaslétráikat, és fölmásztak a házaknak egészen a harmincadik emeletére, hogy a lángok közül kiragadják a szerencsétleneket. A katonák buzgón tartották fenn a rendet, és dupla adag kávét kaptak. Hanem ezek az új szerencsétlenségek kiváltották a pánikot. Milliónyi ember, aki pénzével azonnal el akart utazni, ott szorongott a nagy hitelintézetekben, melyek, miután három napig fizettek, bezárták pénztáraikat, ami lázadó elégedetlenséget váltott ki. Csomagokkal megrakott menekülők sokasága szállta meg a pályaudvarokat, és rohanta meg a vonatokat. Sokan, akik élelmiszerral felszerelve akartak meghúzódni a pincékben, megrohanták a fűszeres és élelmiszeres boltokat, melyeket szuronyos puskával katonák őriztek. A közhatóságok erélyesen viselkedtek. Új letartóztatások történtek, ezernyi elfogatóparancsot bocsátottak ki a gyanúsak ellen.

A következő három hét alatt nem történt semmi szerencsétlenség. Híre futott, hogy bombákat találtak az Opera nézőterén, a Városháza pincéiben, a Tőzsde egyik oszlopa mögött. De hamarosan kiderült, hogy konzervdobozok voltak azok, melyeket tréfacsinálók vagy bolondok helyeztek el. Az egyik vádlott, amikor a vizsgálóbíró kihallgatta, kijelentette, hogy ő a legfőbb tettese a robbanásoknak, melyek - mondta - összes bűntársainak életébe kerültek. Vallomása, melyet nyilvánosságra hoztak a lapok, hozzájárult, hogy a közvéleményt megnyugtassa. Csak a vizsgálat vége felé vették észre, hogy szimulánssal van dolguk, aki minden merénylettől távol áll.

A törvényszék által kiküldött szakértők nem találtak olyan szilánkot, amelyből következtetni tudtak volna a pusztító szerkezetre. Okoskodásaik szerint az új robbanószer abból a gázból áll elő, melyet a rádium bocsát ki, és úgy sejtették, hogy egy különös típusú oszcillátor által kibocsátott villamos hullámok okozzák a robbanást; de a legügyesebb vegyészek sem tudtak mondani semmi pontosat, semmi bizonyosat. Végre egy nap, két rendőr elhaladva a Meyer-palota előtt, a gyalogjárón, egy csatornanyílás közelében egy fehér fémtojást talált, mely egyik végén gyutaccsal volt fölszerelve; óvatosan fölvették, és főnökük rendeletére a községi laboratóriumba vitték. Alighogy a szakértők összegyűltek, hogy megvizsgálják, a tojás fölrobbant, szétvetette a termet és a kupolát. Az összes szakértők és velük együtt Collin tüzértábornok és a kitűnő Tigre professzor elpusztultak.

A kapitalista társadalom nem hagyta, hogy leverje ez újabb szerencsétlenség. A nagy hitelintézetek újra kinyitották pénztáraikat, kijelentve, hogy a kifizetéseket félig aranyban, félig állampapírokban végzik. Az érték- és árutőzsde a forgalom teljes szünetelése ellenére elhatározta, hogy nem fogja fölfüggeszteni üléseit.

Ezalatt az első letartóztatottakra vonatkozó vizsgálat befejeződött. Talán az ellenük összegyűjtött vádak más körülmények között elégteleneknek látszottak volna, hanem a hivatalnokok buzgalma és a közméltatlankodás pótolta azokat. A tárgyalásra kitűzött nap előestéjén fölrobbant az igazságügyi palota; nyolcszáz ember pusztult el, köztük számos bíró és ügyvéd. A feldühödött tömeg előzőnlötte a börtönöket, és meglincselte a foglyokat. A rend helyreállítására kiküldött csapatokat közáporral és revolverlövésekkel fogadták; több tisztet a földre rántottak lovaikról és összetiportak. A katonák tüzet nyitottak; sok áldozat volt. A rendőrségnek sikerült helyreállítani a nyugalmat. Másnap fölrobbant a Bank.

Ettől fogva feledhetetlen dolgokat láttak. A gyári munkások, akik visszautasították a sztrájkot, csapatokban rohantak a városba, és fölgújtották a házakat. Tisztjeik vezetése alatt teljes ezredek csatlakoztak a gyűjtogató munkásokhoz; keresztül-kasul járták velük a várost, forradalmi dalokat énekelve; és a dokkokból petróleumoshordókat raboltak, hogy locsolják a tüzet. A

robbanások nem szakadtak télbe. Egy reggel hirtelen iszonyatos, három kilométer magas pálmafa fantomja szállt föl az óriási távirópalota helyén, mely azonnal elpusztult.

Míg a város egyik fele lángokban állt, a másik felében rendes élet folyt. Reggelenként hallani lehetett, amint a tejeskocsikban zörögtek a bádorgkannák. Egy elhagyatott sugárút partján egy öreg útkaparó a fal tövében ülve, palackkal a lába között, lassan majszolta a kenyérfalatokat, egy kis hússal. A trösztök elnökei csaknem mind helyükön maradtak. Néhányan hősies egyszerűséggel teljesítették kötelességüket. Raphaël Box, a vértanú milliárdos fia, a cukortröszt közgyűlésén elnökölve repült a levegőbe. Pompás temetést rendeztek neki; a halottasmenetnek hatszor kellett deszkákon átmászni az omladékokon vagy a besüppedt utcákon.

A gazdagok szokott segítőitársai: kereskedősegédek, alkalmazottak, ügynökök, alkuszok, megdönthetetlen hűséget tanúsítottak. Az elpusztult Bank életben maradt szolgáló lejáratkor átmentek a fölforgatott utcákon a füstölgő házakba a váltókat felmutatni, és többen, csak hogy a pénzbeszedést elvégezzék, a lángok között pusztultak el.

Az emberek mégsem ringathatták magukat hiú ábrándokban: a láthatatlan ellenség a város ura volt. A robbanások zaja most már úgy uralkodott állandóan, mint a csend: alig észrevehetően és leküzdhetetlen rémülettel. A világítóberendezések elpusztultak, a város egész éjszaka sötétségben úszott; felejthetetlen szörnyűségeket követtek el. Csakis a népes, kevésbé szenvedett városrészek tartották még magukat. Önkéntes rendőrökből őrzőjáratok alakultak; lelőtték a tolvajokat, és az emberek minden utcasarkon vértócsákban fekvő testektől borzadtak vissza, melyek behajtott térddel, hátukon összekötött kezekkel, arcukon zsebkendővel feküdtek, és írás volt a hasukra téve.

Lehetetlenné vált eltakarítani az omladékokat és eltemetni a halottakat. A bűz, mely a holttestekből áradt, csakhamar elviselhetetlenné vált. Járványok dühöngtek, melyek megszámlálhatatlan halálesetet okoztak, és elgyöngült és elbutult embereket hagytak életben. Az éhínség csaknem mindazokat elpusztította, akik életben maradtak. Az első merénylet után száznegyvenegy nap múlva, amikor hat hadtest érkezett a városba tábori és nehéztüzérséggel, éjszaka, a város legszegényebb részében, mely még egyedül állt, de már körül volt véve láng- és füstgyűrűvel, Caroline és Clair egy magas ház tetején, egymás kezét fogva szétttekintettek. Vidám nóták szálltak föl az utcáról, hol a tébolyult tömeg táncba kezdett.

- Holnap vége lesz - mondta a férfi -, és jobb lesz így.

A fiatalasszony zilált hajjal, a tűz fényében csillogó arccal, áhítatos örömmel nézte a tűzgyűrűt, mely összeszorult körülöttük.

- Jobb lesz így! - mondotta ő is.

És a romboló karjába vetve magát, bolond csókot adott neki.

4. §

Az államszövetség többi városa is zavaroktól és rombolástól szenvedett, aztán helyreállott a rend. Az alkotmányt megreformálták; nagy változások történtek az erkölcsökben; de az ország sohasem heverte ki teljesen fővárosa pusztulását, és nem tért vissza régi virágzása. A kereskedelem, az ipar elpusztult; a civilizáció elhagyta ezt a vidéket, melyet hosszú ideig elébe helyezett a többieknek. És a város terméketlenné és egészségtelenné vált; az a terület, mely annyi millió embert táplált, már csak pusztaság volt. A Szent Mihály-erőd dombján vadlovak kövér füvet legelésztek.

Folytak a napok, mint a forrás vize, csöppentek a századok, mint a víz a cseppkövön. Vadászok medvéket hajsoltak azokon a dombokon, melyek az elfelejtett várost takarták; a pásztorok odaterelték nyájukat; földművelők ekét akasztottak belé; kertészek salátát termeltek, és körtefákat ojtottak. Nem voltak gazdagok; nem volt művészetük, öreg szőlőtőkék és rózsabokrok borították kunyhóik falát; kecskebőr fedte megbarnult testüket; asszonyaik abból a vászonból öltözködtek, melyet maguk szőttek. A kecskepásztorok agyagból apró ember- és állatalakokat gyúrtak, vagy a fiatal leányról daloltak, aki szeretőjével az erdőbe megy, vagy a legelésző kecskékről, míg a fenyők zúgnak, és csobog a víz. A gazda mérgeskedett a szkarabeuszokra, melyek megeszik fügéit; tört eszelt ki, hogy megvédje tyúkjait a hosszúfarkú rókától, és bort töltött szomszédainak, mondván:

- Igyatok! A tücskök nem rontották el a szüretemet; mire megérkeztek, a szőlő már száraz volt.

Aztán az idők folyamán a meggazdagodott falvakat, a gabonától görnyedező mezőket kifosztották, elpusztították a barbár hordák. Az ország többször változtatta urait. A győztesek a dombokra kastélyokat építettek, a művelt földek szaporodtak; malmok, vashámorok, bőrcserző- és szövőműhelyek keletkeztek; erdőkön és lápokon át utakat építettek, a folyókon hajók nyüzsgtek. Városokká nőttek a falvak, egyik beleolvadt a másikba, és egy nagyvárost alkottak, mely mély sáncokkal és magas falakkal védte magát. Később, mint egy nagy állam fővárosa, szűken érezte magát a haszontalanná vált erődítményekben, és zöld sétahelyeket csinált belőlük.

Meggazdagodott és megnőtt mérhetetlenül. Sohasem találták elég magasnak a házakat, folyton feljebb húzták őket, és építettek harminc-negyven emeleteseket, hová egymás fölé rakták az irodákat, üzleteket, bankhelyiségeket, társulati székhelyeket; és a földbe, mind mélyebbre, pincéket és alagutakat ástak. Tizenötmillió ember dolgozott az óriási városban.

JEGYZETEK

ÁGOSTON, SZENT (354-430) - az észak-afrikai Hippo püspöke, a kereszténység fejlődését jelentősen befolyásoló egyházatya; viharos ifjúsága után való megtérését híres *Vallomásai*-ban írta meg.

AGRIPPINA - Néró római császár (37-48) anyja, akit fia, miután uralomra jutott, megöletett.

ALKA - Párizs; Franciaország. Alkák - franciák.

ANKHISZÉSZ FIA - Aeneas a halandó Ankhiszész és Aphrodité házasságából született; Trója veszte után családjával Itáliába menekült, s a monda szerint őtőlük származtak a rómaiak.

APULEIUS (125-180) - római író és filozófus, *Az aranyszámár* című regény szerzője.

ARISZTARKHOSZ (i. e. III. század) - ógörög természetkutató. Igyekezett megállapítani a Nap és Hold Földtől való távolságát.

ARMORIKA - Bretagne régi neve.

ARNUS - a mai Arno.

AUGUSTUS (i. e. 31-től i. sz. 14-ig) - az első római császár.

BARBOTAN - Ernest Constans (1833-1913), a Tirard-kormány (1889) belügyminisztere.

BESSZ - az árak csökkenése, főleg tőzsdei forgalomban.

BIDAULT-COQUILLE - ez a figura magának Anatole France-nak a Dreyfus-ügyben vitt szerepét mutatja be.

BLUM, Léon (1872-1950) - a francia szocialista párt reformista vezetője volt; 1936-ban a népfront-kormány miniszterelnöke.

BOOKMAKER - (angol) az a személy, aki megköti és bejegyzi a lóversenyek indulóira kötött fogadásokat.

BOSSUET, Jacques-Bénigne (1627-1704) - egyházi író és szónok, a XVII. századi francia irodalom egyik nagy alakja.

BRUNHILDA és *SIGURD* (SIEGFRIED) - a germán mitológia alakjai, a Nibelung-ének szereplői.

CAMPANILE - (olasz) harangtorony a székesegyházak mellett.

CASANOVA (1725-1798) - olasz származású kalandor; francia nyelven írt emlékiratai kultúrtörténeti szempontból jellemzők és érdekesek.

CERBERUS - a görög-római mitológiában az alvilág bejáratát őrző háromfejű, sárkányfarkú kutya.

CHATILLON - az ötödik könyv a Boulanger-ügy paródiája. Ez az ügy a III. Köztársaság egyik nagy válságát okozta, amelyből azonban a Köztársaság megerősödve került ki. Az 1880-as években még mindig nem sikerült megszilárdítani a Köztársaságot, mivel a monarchisták pártja igen erős volt. Ily körülmények közt vált majdnem végzetessé Georges Boulanger (1837-1891) tábornok kalandja. Boulanger 1885-ben lett hadügyminiszter, s mint buzgó republikánus nagy népszerűsége tett szert. Amikor eltávolították a kormányból, megnyerte a monarchisták rokonszenvét; s népszerűsége csak növekedett, mikor a kormány - megrettenve

Boulangier tekintélyétől s egy katonai diktatúra lehetőségétől - 1888-ban végleg nyugalomba küldte. Az 1889-es választások során óriási többséget kapott Párizsban, és ekkor - mivel a tömegek vele voltak -, ha kellő merészséggel lép fel, megragadhatta volna a hatalmat. Azonban habozott, s arra a hírre, hogy le akarják tartóztatni, a szomszéd Belgiumba szökött. Távollétében a törvényszék kényszermunkára ítélte. Népszerűsége gyorsan megszűnt, s néhány év múlva Brüsszelben öngyilkos lett.

CLARENCE ASSZONY SZALONJA - utalás Anatole France barátnőjének, de Caillavet asszonynak a szalonjára.

COLOMBAN - Émile Zola (1840-1902), a századvég egyik legnagyobb francia regényírója nagy szerepet játszott a Dreyfus-ügyben. Híres cikkének megírását Anatole France hatalmas horderejű forradalmi tettnek nevezte. Zola maga is írt egy regényt az Ügyről *Igazság* címmel.

CONNÉTABLE - a legmagasabb katonai rang volt Franciaországban; Richelieu szüntette meg.

CROMBILÉ - Théophile Delcassé (1852-1923), több kormány külügyminisztere volt, mivel meg volt győződve, hogy Németország háborút akar, szívós munkával létrehozta az angol-francia szövetséget.

CRUCHO HERCEG - feltehetően Louis-Philippe-Albert d'Orléans, Párizs grófja, Lajos-Fülöp unokája. Mint trónkövetelő lépett fel, s ezért 1886-ban kiutasították Franciaországból.

DAMASIUS, SZENT - római pápa 366-tól 384-ig.

DANAÉ - Argosz királyának, Akrisziosznak lánya; Zeus mint aranyeső hullott Danaéra, s ebből a nászból született Perszeusz.

DELFINEK - a pingvinek és delfinek ellentéte az évszázadokig tartó francia-angol ellenségeskedésre utal, amelynek leghevesebb szakasza a százéves háború volt (1337-1453).

DELFINORSZÁG - Anglia.

DÉLOSZ - görög sziget, a mitológiában Apolló és Diana szülőhelye. A hagyomány szerint úszó sziget volt, csak Apolló születésekor vert gyökeret.

DÉMOKRITOSZ - görög materialista filozófus, elmélete szerint a világ atomokból tevődik össze. (i. e. 460-370).

DIDO - Vergilius *Aeneis*-ének hősnője, Aeneas szerencsétlen szerelmese.

DIODORUSZ (I. század) - görög történetíró.

DION CASSIUS (kb. 155-235) - egy görög nyelvű Róma története szerzője.

DIS - Plutónak, az alvilág urának latin neve.

ELYSIUM - a boldog lelkek hazája a görög és római mitológiában.

EPIKURÓSZ (i. e. 341-270) - görög materialista filozófus. Etikájában elismerte a természetes élvezetek jogosultságát.

ERASMUS (1467-1536) - híres németalföldi humanista író és filozófus.

ERIPHÜLÉ - Amphiarosz argoszi jós felesége a görög mitológiában; egy nyakláncért elárulta férjét, mire fia, Alkmaion megölte.

EURIPIDÉSZ (i. e. 480-406) - nagy görög drámaíró.

EVADNÉ - Iphisz lánya, aki férjének, Kapaneusznak halotti máglyájára vetette magát, hogy vele együtt mehessen a másvilágra.

FESULES - Firenze régi neve.

FORMOSE Théodore - Sadi Carnot (1837-1894), 1887-től köztársasági elnök. 1894-ben Caserio olasz anarchista meggyilkolta.

CALLUS (i. e. 69-26) - római költő, Vergilius barátja.

GERLACHE-I TENGERSZOROS - Gerlache belga tengerésztől és délsarki utazótól elnevezett szoros.

GNOTHI SZEAUTON - (görög) Ismerd meg önmagadat. A delphoi templom homlokzatának felirata; Szokratész szerint minden emberi bölcsesség kezdete.

GORDIANUS - római császár 238-tól 244-ig.

GREATAUK - Auguste Mercier tábornok (1838-1921), a Dupuy-kormány hadügyminisztere. Az ő utasítására tartóztatták le Dreyfust.

GYÖRGY, SZENT - Kappadókia hercege; Diocletianus keresztényüldözései során 303-ban kivégezték.

HADDOCK - Anatole France szócsöve a hetedik könyvben.

HASTAING - Picquart ezredes kezdetben maga is meg volt győződve Dreyfus bűnösségéről, de mikor 1896-ban a kémelhárító osztály élére került, megbizonyosodott, hogy Dreyfus ártatlan, s hogy a valódi bűnös Esterhazy. Amikor feljebbvalóinak jelentést tett, eltávolították hivatalából, és Tunéziába küldték, 1906-ban Clemenceau kormányában hadügyminiszter lett.

IV. HENRIK (1589-1610) - a franciák legnépszerűbb királya.

HERKULES (GÖRÖG HERAKLÉSZ) - hősiességével és csodatetteivel halhatatlanságra emelkedett félisten a görög mitológiában.

HÉRODOTOSZ (kb. i. e. 480-425) - a görögök első történetírója.

HÉSZIODOSZ (i. e. 700 körül) - Homérosz után a legjelentősebb görög eposzíró.

HORATIUS (i. e. 65-8) - Róma legkiválóbb lírai költője.

HIBERNIA - Írország régi neve.

JUNO - Jupiter felesége, Mars anyja; a házaselet istennője a római mitológiában.

KATALIN, ALEXANDRIAI SZENT - keresztény mártír (meghalt 307 körül), a tudósok patrónája. Napja november 25.

KELEMEN, ALEXANDRIAI SZENT (kb. 160-220) - keresztény író és orvos, az egyik legjelentősebb hitvédő a III. században.

KERNADIC - Georges Clemenceau (1841-1929), a III. Köztársaságban nagy szerepet játszó, kezdetben szélsőséges radikális politikus. A Dreyfus-ügyben a dreyfuspártiakhoz csatlakozott. Először 1906-ban lett miniszterelnök; az első világháború idején hadügyminiszter, majd miniszterelnök.

KHÁRON - az alvilág révésze, aki a holtakat csónakjával átszállítja a Sztixen.

KLIO - a történetírás múzsája.

LAJOS-FÜLÖP - francia király 1830-tól 1848-ig.

LAMPRIDIUS (IV. század) - római történetíró.

LAODAMEIA - Protesziosznak, a trójai háborúban elsőül elesett görög vezérnek a felesége.

LAPERSONNE - Étienne-Alexandre Millerand (1859-1943), a szocialista párt egyik vezetője volt, de elárulta a munkásosztályt, és belépett a burzsoá kormányba. A politikai életben fontos szerepet játszott egészen 1924-ig, amikor a baloldali erők nyomására kénytelen volt lemondani a köztársasági elnökségről.

LARRIVÉE - Aristide Briand (1862-1932), eredetileg szocialista vezér, de 1906-ban kizárták a pártból. Nagy szerepet vitt a politikai életben, tizenegy alkalommal volt miniszterelnök, mint Franciaország külügyminisztere vezető szerepet játszott a Népszövetségben.

LA TRINITÉ - Henri Brisson (1835-1912), radikálistáji politikus, Méline bukása után, 1898-99-ben volt miniszterelnök.

LESZCZINSKA MÁRIA KIRÁLYNÉ (1703-1768) - Stanislas Leszczinski lengyel király lánya, XV. Lajos király felesége, tíz gyermek anyja.

LEVIATÁN - mesés mitológiai szörnyeteg a Bibliában; krokodilusnak vagy halnak képzelték.

LORENZETTI, Ambrogio (szül. 1348) - sienai festő.

LÜKOMEDÉSZ - Szkürosz király a görög mitológiában; nála rejtették el a lánynak álcázott Akhillészt.

LÜKORISZ - Gallus római költő kedvese; Gallus csaknem minden versében őt énekelte meg.

MACER (meghalt i. sz. 16-ban) - Veronából származó költő, Ovidius és Vergilius barátja.

MADAURA - régi észak-afrikai város, Apuleius szülőhelye.

MANÉTHON (i. e. III. század) - egyiptomi történetíró; műve nem maradt fenn az utókorra.

MARIE-JOSÈPHE - XV. Lajos fiának felesége, XVI. Lajos király anyja.

MARS - hadisten a római mitológiában.

MAUBEC GRÓF - Esterhazy vezérkari ezredes, az Eszterházy család Franciaországba származott ágának tagja. Pazarló életmódja miatt örökös pénzzavarral küzdött, ezért ajánlotta fel szolgálatait a párizsi német katonai attasénak, s a Dreyfusnak tulajdonított iratjegyzéket is ő juttatta el a német követségre. Picquart vizsgálata nyomán hadbíróság elé került, de a dreyfusellenes párt nyomására felmentették. Ennek ellenére 1898-ban nyugdíjazták, és egyben megfosztották a becsületrendtől.

MÉZESMÁZAS ROBIN - Jules Méline (1838-1925), miniszterelnök 1896 és 1898 között. A parlamentben többször kijelentette: „Dreyfus-ügy nem létezik.” Kormányának bukása a dreyfuspártiak győzelmét jelentette.

MEMLING, Hans (1435-1494) - híres flamand festő.

MONTESQUIOU, Robert de (1855-1921) - francia író, akinek nevét nem művei, hanem barátja, Proust örökölte meg; róla mintázta *Az eltűnt idő nyomában* című regényének egy alakját, Charlus-t.

MURÈNES, Vivier des - Camille Pelletan, radikális politikus, tengerészeti miniszter a Combes-kormányban.

NAGY DRÁKÓ - utalás Nagy Károlyra, a frank birodalom megalkotójára (768-814); halála után birodalma hamarosan széthullott.

NEPOS, Cornelius (i. e. I. század) - római életrajzíró.

NÉREUSZ - tengeri isten a görög mitológiában.

ODÜSSZEUSZ KORMÁNYOSA - Odüsszeusz, amikor leereszkedett az alvilágba, hogy tanácsokat kapjon hazavezető útjához, találkozott elhunyt társának, Elpénornak a lelkével.

ORBEROSE - Jeanne d'Arc-nak (1412-1431), a franciák nemzeti szentjének, a francia hazafiasság megszemélyesítőjének kicsúfolása. Az orléans-i szűz alakjának profanizálása miatt igen sok támadás érte Anatole France-ot könyvének megjelenésekor.

ORCAGNA (kb. 1308-1369) - firenzei festő és szobrász.

ORFEUSZ - a görög mitológia lantosa, zenéjével mindenkit megindított.

PALAISEAU - járási székhely Seine-et-Oise megyében, nem messze Párizstól.

PALEOGRÁFUS - régi írások megfejtésén dolgozó tudós.

PATERCULUS, Velleius (i. e. 19-i. sz. 32) - római történetíró.

PANTHÈRE - ez a figura részben Boisdoffre vezérkari főnökkel, részben Henry ezredessel azonosítható. Henry, aki Picquart után került a kémelhárító osztály élére, egy hamis okmányt készített, hogy „a haza érdekében” bizonyíthassa Dreyfus bűnösségét. Amikor hamisítására fény derült, öngyilkos lett.

PARTHÉNOPÉ - Nápoly régi neve.

PASZIFAE - Minosz felesége, Phaedra anyja; a monda szerint egy bikába volt szerelmes, és egy félig bika alakú szörnyet hozott a világra, Minotauruszt.

PÉNICHE, VAN JULEP - Péniche Cavaignackal, a Brisson-kormány hadügyminiszterével azonosítható, aki a parlamentben Dreyfus bűnösségét bizonygatta. Amikor Henry ezredes bevallotta, hogy hamis bizonyítékot gyártott, Cavaignac kénytelen volt lemondani. Utódja Chanoine tábornok lett, aki hat hét múlva szintén lemondott.

PERSZEUSZ - görög mitológiai hős, Zeusz és Danaé fia; megmentette Andromédát a sárkánytól, majd feleségül vette.

PHAEDRA - görög mitológiai alak, Racine legszebb tragédiájának hősnője; mostohafia iránt érzett szerelme mindkettőjük halálát okozta.

PHÖNIX - Jean Jaurès (1859-1914), a francia szocialista párt egyik legkiválóbb vezetője, az *Humanité* megalapítója. Jaurès fontos szerepet játszott a Dreyfus-ügyben, mivel a szocialistákat bevonta a perújrafelvételért folytatott harcba. Közvetlenül az első világháború kitörése előtt egy nacionalista meggyilkolta.

X. PIUS - római pápa 1903-14-ig.

POLÜBIOSZ (kb. i. e. 210-125) - a pun háborúk híres görög-latin történetírója.

PORSENA (i. e. VI. század) - etruszk király.

PRERAFaelizmus - Angliából kiindult művészeti mozgalom, mely a Rafael előtti, primitívebbnek, egyszerűbbnek ható művészettel a századvég fáradtságát s csömörét próbálta gyógyítani. A prerafaeliták mintaképei a XV. századi toszkánai festők voltak. Képzőművészeti mozgalomnak indult, de később az irodalomra is áttért.

PRIAMOSZ - Trója utolsó királya. Leánya, Kasszandra, Apollótól jóstehetséget kapott, és megjövendölte Trója vesztét, de az istenek megbüntették; senki nem hitt neki.

PROKRISZ - görög mitológiai alak, Kephalosz felesége. Férje idegen alakban szerelmet esdett tőle, és sikerrel járt; később tévedésből megölte.

PROSERPINA - Jupiter lánya, Plutó felesége, az alvilág királynője a római mitológiában.

PÜTHAGÓRASZ (i. e. 580-500) - görög matematikus és filozófus.

PYROT - Dreyfus kapitány (1859-1935); a hatodik könyv a Dreyfus-ügy paródiája. Az ügy főbb eseményei a következők voltak: 1894 szeptemberében a francia hadügyminisztérium kémelhárító osztályának a kezébe került egy iratjegyzék, melyet a német katonai attasé postájából sikerült ellopni, s amely katonai titkokat tartalmazott. A gyanú a vezérkar egy tisztje, Alfred Dreyfus kapitányra irányult. Dreyfus egy gazdag elzászi zsidó család fia volt, s a tiszti pályán sikerült egészen a vezérkarig emelkednie. Amikor kiderült, hogy írása nagyon hasonló az iratjegyzék írásához, letartóztatták, majd komoly bizonyítékok hiánya ellenére megfosztották tiszti rangjától, és kényszermunkára ítélték.

1896-ban Picquart ezredes került a kémelhárító osztály élére, s egy kezébe jutott levél alapján meg tudta állapítani, hogy a német követséggel kapcsolatban álló valódi áruló: Esterhazy ezredes. Picquart-t azonban fölöttese el távolították helyéről, és utódja, Henry alezredes, hamisított iratot csatolt a Dreyfus-per aktáihoz, hogy kétség nélkül bizonyíthassa Dreyfus bűnösségét. Esterhazyt mindamellett hadbíróság elé állították, azonban a bíróság egyhangúan felmentette.

Eközben Dreyfus rokonsága mozgalmat indított a perújrafelvételért és Dreyfus ártatlanságának elismeréséért. Egyre több embert sikerült az ügynek megnyerniük, többek közt Zolát és Anatole France-ot. A valódi „Ügy” ezzel kezdődik meg. Zola az *Aurore*-ban, Clemenceau lapjában tette közzé híres cikkét, mely e szavakkal kezdődik: *J'accuse* (Vádolok). Megvádolta a hadügyminisztert és egy sor magas rangú tisztet meg hivatalnokot egyrészt hamis bizonyítékok gyártásával, másrészt egy ártatlan ember elítélésének bűnrészességével. A dreyfus-ellenes párt egyelőre erősebb volt, Zolát egyévi börtönre és 3000 frank pénzbüntetésre ítélték. Közben a harc egyre hevesebb lett, Jaurès, a szocialisták vezére, sajtóhadjáratot indított Dreyfus érdekében, és a közvélemény egyre világosabban tagolódott két részre: a baloldal, a haladó tábor Dreyfus ártatlanságáért és a bűnrészes katonai klikk eltávolításáért harcolt; a reakciós erők viszont, a hadsereg és az egyház, ragaszkodtak Dreyfus bűnösségéhez, az államhatalom és az igazságszolgáltatás csálhatatlanságát bizonygatva.

1898-ban egy kirendelt bizottság felismerte, hogy az Henry-féle bizonyíték hamisítvány, mire Henry a börtönben öngyilkos lett. A haladó erők nyomására 1899-ben Rennes-ben új Dreyfus-per kezdődött, de a bíróság ezúttal is bűnösnek mondta ki Dreyfust, és tízévi elzárásra ítélte. A köztársasági elnöktől azonban kegyelmet kapott, és szabadon bocsátották. Az 1899-es ítéletet véglegesen csak 1906-ban semmisítették meg.

RHEA - görög mitológiai alak, Kronosz felesége, Zeusz anyja.

SAPOR - valószínűleg Jules Gue de (1845-1922), a szocialista párt egyik vezetője.

SAPPHO (i. e. VI. század) - görög költőnő.

SÁRGA MUNKÁSSZÖVETSÉG - így nevezik a sztrájktiltó szakszervezetet, amely megfélemlíti a munkásokat, és lényegében a tőkésosztály érdekeit szolgálja.

SUETONIUS (kb. 75-160) - történétíró, az első tizenkét római császár életrajzának szerzője.

SULLA (i. e. 136-78) - római államférfi, Marius ellenfele; konzul, majd diktátor.

SZILÉNOSZ - frígiai isten, a satírok apja.

SZOLÓN (i. e. 640-558) - Athén törvényhozója.

SZTIX - a görög mitológiában az élők és holtak világát elválasztó alvilági folyó.

TAINÉ, Hyppolite (1828-1893) - francia filozófus és irodalmi kritikus, aki erős befolyást gyakorolt kortársaira; a művészi alkotásokat a faj, a környezet és az idő hármasságával igyekezett magyarázni.

TACITUS (55-120) - a leghíresebb római történetíró.

TALPA, Johannes - Jean Froissart (1337-1410) középkori krónikással azonosítható, aki krónikájában korának, a százéves háborúnak, eseményeit írta le.

TARTAROSZ - az alvilág legmélyebb része a görög mitológiában.

TERRASSON - Maurice Rouvier (1842-1911), az antiklerikális Combes-kormány (1902-1905) pénzügyminisztere; 1905-ben miniszterelnök.

THÉBA - az ókori Egyiptom híres városa.

THUKIDIDÉSZ (kb. i. e. 460-395) - a görögök legnagyobb történetírója.

TITUS LIVIUS (i. e. 59-i. sz. 19) Róma történetírója.

TRAIANUS - római császár 98-117-ig.

TRINCO - Bonaparte Napóleon (1769-1821), a forradalom tábornoka, első konzul, majd császár (1804-1815).

ÚJ-ATLANTIS - ez a fejezet az Amerikai Egyesült Államokról ad torzképet.

VALOIS-K - francia királyi család, a Capet-dinasztia egyik ága, utolsó képviselője III. Henrik (1574-1589).

VAN EYCK, Hubert (1566-1426) és Jan (1370-1440) - a flamand primitív festőiskola mesterei.

VARIUS RUFUS (i. e. 74-14) - római költő, Horatius és Vergilius barátja.

VASARI, Giorgio (1511-1574) - arezzói festő, építész és művészettörténész, a renaissance-kori olasz festők életrajzírója.

VERGILIUS (i. e. 70-19) - római költő. A középkori magyarázatok szerint Negyedik Eclogájában megjövendölte Krisztus születését.

VISIRE - valószínűleg Émile Combes (1835-1921), radikálpárti miniszterelnök 1902 és 1905 között; az állam és az egyház együttműködését korlátozó törvények megszavaztatója.

WYDEN, Rogier van der (1400-1464) - flamand egyházi festő.

ZÉNÓN - két Zénon nevű görög filozófust ismerünk; itt kittioni Zénonról, a sztoikus irány megalapítójáról van szó (kb. i. e. 342-270).